

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастхат

ЯМО ШАРОФ

ТАБИАТИ НИЗОЪҶОИ ИҚТИМОИЮ СИЁСӢ ВА ХУСУСИЯТИ БЕВОСИТАИ ОНҶО ДАР АФҶОНИСТОН ДАР ШАРОИТИ ТАҶЙИРӢБИИ ВАЪБИ ГЕОПОЛИТИКИИ ҶАҶОН

Ихтисос: 23.00.06 - низоъшиносӢ
(илмҶои сиёсӢ)

ДИССЕРТАТСИЯ
барои дарӢфти дараҷаи илмии
номзади илмҶои сиёсӢ

Роҳбари илмӢ:
Муҳаммад А.Н. - узви вобастаи АИ ҶТ,
доктори илмҶои сиёсӢ, профессор

Душанбе – 2018

Мундариҷа

Муқаддима.....	3
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ НИЗОЪҲОИ ИҚТИМОӢВА СИЁСӢ	
§ 1.1. Мафҳуми низои иқтимоӣ-сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи таҳқиқи он	15
§ 1.2. Хусусиятҳои таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа	40
БОБИ 2. ХУСУСИЯТИ БЕВОСИТАИ НИЗОЪҲОИ ИҚТИМОӢ-СИЁСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ИСЛОМИИ АФҒОНИСТОН	
§ 2.1. Афғонистон дар масири низоъҳои геополитикии ҷаҳони муосир.....	61
§ 2.2. Афғонистон ва амнияти минтақавӣ баъди хуруҷи нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ	97
§ 2.3. Раванд ва мушкилоти сулҳофарӣ дар ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон.....	139
Хулоса.....	163
Рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда	169

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот бо он нақше муайян карда мешавад, ки табиати низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи онҳо дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар шароити тағйирёбии вазъи геополитикии ҷаҳон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар системаи проблемаҳои актуалии сиёсатшиносии муосир яке аз ҷойҳои афзалиятнок ба масъалаҳои низоъҳо ва шаклҳои гуногуни он дода мешавад ва он ҳамеша зери таваҷҷуҳи аксарияти кишварҳои ҷаҳон мебошад. Таҳлили адабиёти илмӣ, ҳамчунин таҷрибаи таърихӣ - сиёсӣ нишон медиҳад, ки омӯзиши низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ дар вазияти имрӯзаи геополитикӣ шартҳои муҳим барои дарк кардан ва ҳалли низоъҳо бо гузариши равандҳои сиёсӣ ва мураккабшавии ҳамкориҳои системаҳои сиёсӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ мебошад.

Таҳқиқоти хусусиятҳои таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа дар илмҳои сиёсӣ ҳанӯз ба қадри кофӣ таҳлил наёфтааст. Бинобар ин зарурати таҳқиқи масъалаи мазкур дар робита бо вазъи геополитикӣ, ҳолати кунунии иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва низоии мардуми Афғонистон бисёр муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Зиёда аз ин муҳимияти масъала, аз як тараф, ба вазифаҳои коркарди назариявии низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дахл дошта бошад, аз тарафи дигар бо шартҳои объективии ташаккули элитаи сиёсии нав ва хоҷагони беруна дар ин кишвар боис гаштааст.

Ба назар мерасад, ки имрӯз дар Афғонистон низоъҳои қавмӣ, мазҳабӣ ва суннату таҷаддуд ба тартиб аз фаъолтарин ва таъсиргузортарин низоъҳои иҷтимоӣ мебошанд. Дар ҳоле ки низои қавмӣ миёни ҷаҳор қавми бузург дар Афғонистон, яъне паштун, тоҷик, ҳазора ва ўзбек ба сурати ҷудогона матраҳ аст, дар мавриди суратбандии низоъҳои қавмиву мазҳабӣ бо ҳам вазъ ба гунае дигар аст, ки дар

мавриди он баҳсҳои зиёде мавҷуд аст. Нигоҳи ҳар яке аз ин гурӯҳҳои ҷудоғона ба қудрати сиёсӣ, нигоҳӣ вобаста бар қавмият аст.

Низоҳои қавмӣ, ки аз зермаҷмӯи низоҳои иҷтимоӣ сиёсӣ аст, аз масъалаҳои асосии ин диссертатсия ба шумор мераванд. Низоҳои номбурда аз гӯшаҳои мухталиф мавриди баррасӣ ва тақсимбандӣ қарор гирифтаанд. Низоҳои таърихӣ тасодуфӣ ҳосили сарнавишти таърихӣ сиёсии як кишвар ва натиҷаи дигаргунӣ ва тасодуфҳои таърихӣанд, мисли низоҳои мазҳабӣ, қавмӣ, фирқай, суннатӣ, таҷаддуд ва ғайра.¹

Чуноне маълум аст, низоҳои иҷтимоӣ сиёсӣ дар вазъи геополитикии имрӯза дар кишвари Афғонистон ҳоло мавзӯи баҳсҳои пурҷӯшу хурӯш мебошад. Таҳлили адабиёти илмӣ мавҷудбуда аз он шаҳодат медиҳад, ки фикри ягона оид ба масъалаи мазкур дар марҳилаи ҳаёти кунунӣ ин кишвар аз тарафи пажӯҳишгарон қоркард нашудааст.

Далелҳои баёнгардида зарурияти таҳияи проблемаи табиати низоҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи онҳоро дар Афғонистон дар шароити тағйирёбии вазъи геополитикии ҷаҳон дар мақоми аввал мегузорад. Ин ҳолат аллақай худ ба худ муҳимияти таҳияи проблемаи мазкурро муайян месозад.

Ба муҳимияти таҳқиқот ҳамчунин инҳо боис гаштаанд:

-якум, мушаххаскунии мафҳуми моҳияти низои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи таҳқиқи он;

-дуум, хусусиятҳои таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа;

-сеюм, тағйиротҳои амиқи дар шуури ҷомеа баамаломата, зеро бе шикасти ақидаҳо, ҷаҳонбинӣ, шуури сиёсӣ, бе тағйирот дар психология ва тафаккури одамон ҳалли вазифаҳои мураккаби низоҳои иҷтимоӣ сиёсӣ имконнопазир аст.

---

¹ Бошрия Х. Ҷомеашиносии сиёсӣ: нақши нерӯҳои иҷтимоӣ дар зиндагии сиёсӣ. –Техрон, 1376. – С.102.

Бояд тазаккур дод, ки ташаккул ва рушди низоъҳои геополитикӣ, манфиатҳои идеологии ин давлати мустақил боис шудааст, ки фазои холии идеологӣ аз ҷониби нерӯҳои муайяни сиёсӣ барои шинондан ва ҷорӣ кардани ноустувории сиёсӣ, ташаккул додани ҷаҳонбинии аз сиёсат дур, ба вучуд овардани фундаментализми динӣ ва дигар тамоюлоти хавфнок, ки ба рушди мустақилияти сиёсӣ монеъ мешаванд, истифода бурдаанд;

- чорум, раванд ва мушкилоти сулҳофарӣ дар ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон.

Фикрҳои дар боло зикргардида, бевосита, муҳимияти масъалаи таҳқиқшавандаро муайян менамоянд.

Муҳимияти масъалаи мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки масъалаҳои низоъҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи онҳо дар Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон дар шароити тағйирёбии вазъи геополитикии ҷаҳон мавзӯи омӯзиш ва таҳқиқоти на танҳо сиёсатшиносон, файласуфон, муаррихон, балки дигар илмҳои ҷомеашиносиро низ дарбар мегиранд.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Мавзӯи барои таҳқиқот интихобгардида хусусияти байнифаннӣ дорад. Бояд тазаккур дод, ки солҳои охир оид ба масъалаҳои назария ва амалияи низоъҳои иҷтимоӣ сиёсӣ пажӯҳишгарони форсидагон ва олимони мамӯлики Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) сахми арзанда гузоштаанд, ки дар таҳқиқотҳои мафҳум, моҳияти низоъҳо, омилҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва маънавӣ, ташаккулёбӣ, рушди миёнаравӣ ва падидаи ваҳдати миллӣ мавриди таҳқиқот қарор гирифтаанд. Онҳо ба низоъ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ сиёсӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда, паҳлуҳои гуногуни онро таҳлил намудаанд.

Дар таҳлилҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ мавҷуда таҳлилҳои зиёде дар бораи низоъ мавҷуд аст, ки онҳоро Макс Вебер¹, Ҷорҷ Зимел², Ролф

---

¹ Макс В. Ҷомеа ва иқтисод / Тарҷумаи Аббос Манучехрӣ. – Техрон, 1374 (1995).

² Simell G., Coser L., Rosenberg B. Sociological Theory. – New York: Me Millan, 1976.

Дорендоф,¹ Люис Козер², Ч.Тернер³, Карл Девич⁴ ва дигарон⁵ пешниҳод намудаанд.

Ба ақидаи Макс Вебер, «низоъ» ва «гузиниш» - ҳар ду амалҳои вобаста ба дастбӣ ба арзишҳо ва манбаъҳо ҳастанд, бо ин фарқият, ки дар вазъияти «низоъ» арзишҳо ва манбаъҳои мавриди назар ба таври ҳамзамон мавриди таваҷҷуҳ ва дархости беш аз як фард ё гурӯҳ қарор доранд ва бинобар ин ҳолати муқобилат ва зиддият вучуд дорад, дар ҳоле ки дар «гузиниш» чунин ҳолате вучуд надорад. Чорч Зимел (G. Simell) ба таври куллӣ ду ҳолатро барои робитаҳо ва амалқарди иҷтимоӣ қарор аст, ки иборатанд аз «низоъ» ва «созиш». Ӯ ин ҳар ду ро дар муқобили вазъияти «бетафовутӣ» қарор медиҳад, ки баёнғари набуди иртибот ва амалқард миёни афрод ва гурӯҳҳост.

Р.Дарондорф (R.Dahrondorf) низоъро сафороии нақшаҳои иҷтимоӣ дар муқобили якдигар таъриф кардааст. Ч.Тернер низоъро маҷмӯае аз рӯйдодҳо медонад, ки ба дараҷаҳои аз хушунати мутақобили ошкор дасти кам миёни ду гурӯҳ меанҷомад. Онҳо моҳияти назариявӣ ва методологӣ, инчунин вазифаҳои низоъҳои иҷтимоӣ сиёсиро баррасӣ намуда, диққати махсус ба табиати ҳоси низоъҳо додаанд.

Саҳми муайянро дар таҳқиқоти низоъҳои иҷтимоӣ сиёсӣ олимони шинохтаи тоҷик Муҳаммад А.Н., Искандаров Қ., Зокиров Г.Н.,

---

¹Dahrondorf R. Three Sociological Traditions. – Oxford: oxford University press, 1985.

² Coser L. The Function of Social Conflict. – New York: The Free Press, 1956.

³ Turner B. Religion and state formation: A Commentary on Recent debates // Journal of Historical Sociology. – 1982. – № 1. –P.82.

⁴ Deutsch K. Oberschall Social Movement Ideology Interest and Identities. – New Brunswick: Transaction, 1993.

⁵Джеймс Д., Роберт Ф. Назарияҳои мутаориз дар равобити байналмилалӣ / Тарҷумаи Алӣ Ризо Тайиб, Ваҳид Бузургӣ. – Техрон 1376.; Lipest, S.M. Political Man: The Social Bases of Politics. The Johns Hopkins University Press, 1991. P.71; Gurr R., Keohane R. International Institutions and state power // Essays in International Relations Theory. – 1989. P. 47.; Behrman, H.W. The Practice of Facilitation: Managing Group Process and Solving Problems. – Greenwood, 1998. – P.77.; Oberschall A. Social Movement, Ideologies, Interest and Identifies. – New Brunswick: Transaction Publishers, 1993.; Black W., Scimecca J. (1963), Conflict Resolutio // International Studies Quarterly. Oxford. – 1996. –№16.; Axelord R., Robert K. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies & Institutions // World Politics. – 1985. – Vol.38. – No.1; Baldwin, D. Neorealism & Neoliberalism: The Contemporary Debate. – New York: Columbia University Press, 1993; Gurr, R., Robert K. International Institutions and state power // Essays in International Relations Theory. – 1989. –№3. Baldwin, D. Theories of International Relations. Princeton University, 2008.

Хидирзода М.У., Ҳакимов Р.М., Ашуров М.К., Нуриддинов П.Р. ва дигарон гузоштанд¹. Онҳо на танҳо робитаи мутақобилаи низоъҳои иҷтимоию сиёсиро таҳлилу ошкор намудаанд, балки таъсири онҳоро ба ҳаёти одамон ва рушди сиёсии минтақа ва ҷомеа аз нуқтаи назари илмӣ асоснок кардаанд. Аввалин китоби дарсӣ бо номи «Муқаддимаи низоъшиносӣ» соли 2006 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп гардид, ки дар он вобаста ба масъалаҳои баёни низоъ, таснифу таҳлил, ирода ва ҳалли он, инчунин таҷрибаи нодири сулҳ ва оштии миллӣ дар Тоҷикистон маводи таҳлилии зиёде баррасӣ ёфтаанд. Оид ба низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ андешаҳо низ гуногунанд. Дар пажӯҳиши илмии ин олимони омилҳои асосии таҷрибаи таърихӣ асосноккардашуда, хусусиятҳои ташаккулёбии низоъҳои мухталифи иҷтимоию сиёсӣ дар таҷрибаи Тоҷикистон баррасӣ гардидаанд. Дар онҳо диққати махсус ҳамчунин ба таҳлили хусусиятҳои хоси низои таҳмили Тоҷикистон дода шудааст.

Вале дар таҳқиқотҳои олимону донишмандони дар боло зикргардида асосан масъалаҳои умуминазариявии иҷтимоию сиёсӣ дар мисоли минтақаҳои гуногун, аз ҷумла Тоҷикистон, бештар таҳлил карда шудаанд, ҳамчунин ба таври умумӣ хусусиятҳо, қонуниятҳо ва шароити таърихӣ мавҷудият ва рушди низоъ тавзеҳ дода шудаанд.

Баъзе масъалаҳои низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ дар таҳқиқотҳои олимони, ба монанди Фирӯзободӣ Сайидалол, Вусуқӣ Мансур ва Некхалқ Алиакбар,

---

¹Мухаммад А.Н. Афганистан: некоторые проблемы обеспечения региональной безопасности после вывода основных международных сил // Афганистан и региональная безопасность после 2014. – Душанбе, 2015; Мухаммад А.Н. Афганистан: некоторые проблемы обеспечения региональной безопасности в рамках ОДКБ // Маводи конф. ДМТ. – Душанбе, 2015; Mohammad A.N., Morteza A. Investigating the challenges of religious extremism in Central Asian disimpact on the national security of the surrounding national // Quid. – 2017. – №1.; Мухаммад А.Н. Афғонистон: мушкилоти сиёсӣ ва вазъи он дар қудрати давлатдорӣ // Ахбори АИ ҶТ. Шӯбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2018. – №1; Маҳмадов.А.Н. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2010; Зокиров Г.Н. Мочарошиносӣ. Душанбе, 2005; Хидирова М.У. Конфликт как социально-политический феномен (Опыт Таджикистана): Дис. ... канд. полит. наук. – Душанбе, 1999; Ҳакимов Р.И. Конфликтогенные факторы межнациональных и внутринациональных отношений в Таджикистане: Дис. ... канд. полит. наук. – Душанбе, 1999; Ашуров М.К. Мирное разрешение конфликтов: процесс и осмысление. – М.: Издательство РАГС, 2008; Нуриддинов П.Р. Политические партии и партийная система Афганистана. – Душанбе, 2016.; Нуриддинов П.Р. Кто есть кто в Афганистане. – Душанбе, 2017.

Гулӣ Амин, Сачодӣ Абдулқаюм, Русонӣ Шопур, Аҳмадӣ Ҳамид, Амир Аҳмади Ҳушангӣ, Тоҷик Муҳаммадризо, Фулодӣ Дой, Воизӣ Ҳамза, Шахронӣ Иноятуллоҳ, Фаҳимӣ Ҳувайдӣ, Факуҳӣ Носир, Саччодӣ Сайид Абдулқаюм, Шахронӣ Иноятуллоҳ¹ ва дигарон баррасӣ шудаанд. Дар пажӯҳишҳои илмии ин муҳаққиқон таҳлили раванди ташаккули ва хусусиятҳои махсуси низоҳҳои иҷтимоӣ сиёсӣ дар Афғонистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Бо дарназардошти он ки то имрӯз олимон ва таҳқиқотчиёни Афғонистон дар пажӯҳиш ва таҳқиқи масъалаҳои бо низоҳҳои гуногуни иҷтимоӣ сиёсӣ робитадошта ба анҷом расонидаанд, то чамбасти хотимагии ҷанбаҳои он як қатор масъалаҳои баҳснок ва баррасинашуда мавҷуданд, ки ҳалли онҳо таҳқиқоти ҷиддии илмиро тақозо менамояд.

Дар ин замина кӯшиши пешгирифтаи мо оид ба таҳқиқоти ҷомеаи (комплексии) низоҳҳои иҷтимоӣ сиёсӣ низоҳ ва махсусияти он дар Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа, ба андешаи ин ҷониб, дурусту асоснок ба назар мерасад.

Ҳамаи ин ва як қатор сабабҳои дигари мушаххасе, ки солҳои тӯлонӣ омили асосии ҷангу низоҳҳои гуногуни қавмӣ ва таъсири манфии кишварҳои абарқудрат дар ин минтақа гардидаанд, боиси интиҳоби мавзӯ, муайянкунии мақсаду вазифаҳои таҳқиқоти мазкур гардиданд.

---

¹Фирӯзободӣ С. Назарияи ниҳодгароии неолиберал ва ҳамкориҳои байналмилалӣ. – Техрон, 1377.; Вусқӣ М., Некхалқ А. Мабонии ҷомеашиносӣ. – Техрон: Интишороти Хирадманд, 1377; Гулӣ А. Сохтори сиёсӣ ва иҷтимоии туркманҳо. – Техрон, 1366; Сачодӣ А. Ҷомеашиносии сиёсӣ Афғонистон, қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Техрон, 1380; Русонӣ Ш. Фарзияҳои наҷодӣ дар улуми иҷтимоӣ ва сиёсӣ ва баррасии фарҳангии таърихӣ чой надорад // Моҳонаи иттилооти сиёсӣ-иқтисодӣ. – Техрон, 1388. –№128; Аҳмадӣ Ҳ. Қавмиёт ва қавмгароӣ дар Эрон. Афсона ва воқеият. – Техрон, 1387; Амир А.Ҳ. Дар ҷустуҷӯи мафҳуми сиёсатҳои қавмӣ. – Техрон, 1381; Тоҷик М. Гуфтумон ва сиёсат. – Техрон, 1383; Фулодӣ Д. Дин, фарҳанг, сиёсат. Бунёди инкишофи маданият. – Техрон, 1382; Дастёр Ҳ. Сиёсатҳои сегонаи яқпорчагӣ ва бӯҳрони Афғонистон // Фаслномаи равобити хориҷӣ. – Техрон, 1390. –№3; Воизӣ Ҳ. Афғонистон ва соҳҳои ноқиси ҳувияти миллӣ. – Техрон, 1381; Шахронӣ И. Таърихчаи ақвом ва қабил дар Афғонистон. – Кобул: Интишороти Фарҳанг, 1391; Фаҳимӣ Ҳ. Афғонистон сакфи ҷаҳон / Тарҷумаи Сарвар Дониш. – Кум, 1362; Факуҳӣ Н. Қавминосии сиёсӣ. – Техрон, 1380; Саччодӣ С.А. Ҷомеашиносии Афғонистон. – Кобул, 1391; Шахронӣ И. Таърихчаи ақвом ва қабил дар Афғонистон. – Кобул: Интишороти Фарҳанг, 1391.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар асоси дараҷаи омӯзиши масъала, мақсади асосии таҳқиқоти мазкур таҳлили таҳқиқоти комплекси низоъҳои иҷтимоию сиёсии низоъ ва хусусиятҳои хоси он дар Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа мебошад.

Мақсади асосии таҳқиқотро ба асос гирифта, дар диссертатсияи мазкур вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

-таҳқиқ кардани мафҳуми низои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи он;

-ошкор намудани хусусиятҳои таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа ;

-муайян кардани заминаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавии ташаккулёбии Афғонистон дар масири низоъҳои геополитикии ҷаҳони муосир;

-асоснок намудани масъалаи вазъи Афғонистон ва амнияти минтақавӣ баъди хуруҷи нерӯҳои этилофи байналхалқӣ ;

- таҳлили раванд ва мушкилоти сулҳофарӣ дар ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон.

Объекти таҳқиқот табиати низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар шароити дигаргуниҳои геополитикии ҷаҳони муосир мебошад.

Предмети таҳқиқот раванди пайдоиши низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ ва хусусияти хоси онҳо, амнияти минтақавӣ баъди хуруҷи нерӯҳои этилофи байналхалқӣ ва мушкилоти сулҳофарӣ дар ҳаёти сиёсии Афғонистон мебошад

Навоварии илмӣ таҳқиқот. Азбаски дар доираи илмӣ Афғонистон то ба имрӯз ба таври кифоя табиати низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор наёфтаанд, мо кӯшиш намудем, ки масъалаи мазкурро дар шароити хеле вазнини Афғонистон ба таври мушаххас таҳқиқ намоем. Навоварии диссертатсия таҳқиқотиро маҷмӯи коидаҳо асоснок мекунад, ки таҳлили табиати низоъҳои иҷтимоию

сиёсиро дар шароити геополитикии муосир дар таҷрибаи кишвари ҷангзадаи Афғонистон дар диссертатсияи мазкур дида мебароем, ки он то ба имрӯз дар таҳқиқотҳои олимони Афғонистон ба ин тарз - дар алоҳидагӣ ва ба таври ҷудоғона вучуд надорад.

Навоварии илмӣ дар диссертатсияи мазкур, ҳамчунин бо он муайян карда мешавад, ки дар вай:

-заминаҳои ташаккулёбӣ ва шарҳи мафҳуми «низои иҷтимоӣ-сиёсӣ» ва хусусияти бевоситаи он баррасӣ гардидааст;

-таҳлили сиёсии хусусиятҳои таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа гузаронида шуд;

-барои ба таври амиқ муайян кардани заминаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавӣ дар Афғонистон ва масири низоҳои геополитикӣ таҳлилу таҳқиқи илмӣ гузаронида шуд;

-масъалаи вазъи Афғонистон ва амнияти минтақавӣ баъди хуруҷи нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуд;

-оид ба масъалаи мушкилоти сулҳофарӣ дар ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон пешниҳоди хулосаҳои илмию амалӣ ба анҷом расонида шуд.

Ҳамчунин бояд қайд кард, ки принципҳои назариявии аз ҷониби мо таҳиягардида дар мавзӯи табиати низоҳои иҷтимоию сиёсӣ дар таҷрибаи Афғонистон ва вазъи геополитикӣ дар шароити тағйирёбии ҷаҳони муосир метавонанд барои омӯзиши сабабу натиҷаи ҷанги тӯлонии ин кишвар ва пешгирии он дастури муҳими худшиносии миллӣ ва ваҳдатгароӣ бошад.

Ба ҳимоя нуктаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Таҳлили мавқеи бисёр таҳқиқгарон оид ба муайян намудани табиати низоҳои иҷтимоию сиёсӣ ба он далолат мекунад, ки низоҳои иҷтимоию сиёсӣ самтҳои гуногун ва пайомадҳои ғайриҷашмдошт доранд. Ба андешаи мо, дар илмҳои сиёсӣ то ҳанӯз

таърифи ягонаи низоҳҳои иҷтимоӣ сиёсӣ пайдо нашудааст. Бинобар ин таҳлили амиқ ва муқарраркунии аниқи мафҳуми «низоҳҳои иҷтимоӣ сиёсӣ», ошкор кардани нақши онҳо дар рушди системаи сиёсии ҷомеа бисёр муҳим ва барои таҳлили низоҳҳо муҳимияти назариявӣ методологӣ дорад.

2. Нуқтаи қобили таваҷҷуҳ мизони таъсиргузори низои Афғонистон бар таҳаввулоти сиёсӣ-иҷтимоӣ минтақа ва ҳатто ҷаҳон ва таъсири мутақобили сиёсатҳо ва иқдоми дигар кишварҳо ва бозигарони байналмилалӣ ба низои Афғонистон мебошад. Имрӯз ки Афғонистон ба конуни (маркази) низоъ табдил ёфтааст, решаи аслии онро бояд дар дохил ва хориҷ ҷустуҷӯ кард. Кишварҳои низоъсоз бояд бидонанд, ки бозӣ бо сарнавишти як миллат барояшон осори номатлубе дорад ва саранҷом пирӯзӣ аз он мардуми Афғонистон аст.

3. Низои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба маънои ҳар гуна бархӯрди огоҳона ва нисбатан пойдор новобаста аз ошкору пинҳон, мустақим ва ғайримустақим, ниҳодӣ ва ғайриниҳодӣ, мусолимамомез ва хушунатомез миёни афрод ва гурӯҳҳо бар сари назорат (контрол) ва таъсиргузорӣ бар қудрати сиёсӣ ва ҳукумат таъриф шуд. Далели аслии ин буд, ки ба ҳамон нисбат ки арсаи сиёсати дохилӣ густурдатар шуда, бар теъдод ва навъҳои мавзӯҳо ва бозигарони ин арса афзуда шудааст, намунаҳо ва навъҳои низоҳҳо низ зиёдтар ва печидатар гардидааст. Бар асари дигаргунӣ намунаҳо ва навъҳои гуногун ва ҷадиде аз низоҳҳо зухур карда, ки аз музокирот миёни нерӯҳо ва ташкилотҳои соҳибманфиат бо мақомҳо ва ниҳодҳои давлатӣ то рақобатҳои сиёсӣ ва идеологии ҳизбҳо ва ташкилотҳои сиёсӣ дар қолаби низоҳҳои интиҳоботӣ ва аз гирдиҳамоӣҳо, тазохурот, хушунатҳои хиёбонӣ гурӯҳҳои эътирозкунанда то террорҳои сиёсӣ ва табодулотҳои низоми ва аз ҷангҳои дохилӣ, чи аз навъи таҷзияи толибона ва чи аз навъи чирикии инқилобӣ, то ҷунбишҳо ва инқилобҳои тӯдаиро дарбар мегирад.

4. Табдил шудани Афғонистон ба конуни ноамнӣ дар минтақа метавонад амнияти кишварҳоро мавриди хатар қарор диҳад. Аз тарафи

дигар, бархе кишварҳо, ба монанди Эрон ва Чин, бо хузури ҳади аксари Амрико дар Афғонистон муҳолиф ҳастанд, вале бо хуруҷи онҳо, ки ба зуҳури факторҳои мазкур анҷом мешавад, низ муҳолифанд. Аз тарафи дигар, кишварҳои Ҳинд ва Чин вазъияти мавҷудро дар ҷиҳати пешбурди манфиатҳои миллии худ матлуб донистаанд ва ин дар ҳолат ки ин вазъият барои Россия ва Эрон таҳдид маҳсуб мегардад. Бинобар ин, дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки хуруҷи нерӯҳои эътилоф аз Афғонистон натиҷаҳои дуҷониба хоҳад дошт. Ба ин маъно, ки метавонад ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошад ва дар ниҳоят, ба стратегияи муносиби кишварҳо метавонад таъсиррасон бошад.

5.Баъд аз таҷрибаи шонздаҳ соли ҷанг амрикоӣҳо оҳиста - оҳиста воқеиятҳоро эътироф намуда, эълон доштанд, ки ҷанг мушқилкушо набуда ва бояд ба сулҳу музокира пардохт ва аз роҳи зӯрвариву силоҳ наметавон ҷангро бартараф намуд. Ин қаноати Амрико дар раванди Ҳукумати Афғонистон ҳам тағйир овард ва Ҳукумати Афғонистон дар ҳамсадоӣ бо хориҷиҳо Шӯрои Олии Сулҳро ба миён оварданд. Аммо барномаи сулҳ аз тарафи Шӯрои Олии Сулҳ дар раванди хеш камбудии зиёдеро доро мебошад.

Ҳаракати кишварҳои хориҷӣ аслан аз умқи эҳсос ба сулҳ бархурдор намебошад, шояд баъзе аз фишорҳои минтақавӣ онҳоро водоранд, то дар раванди сулҳ қадам бардоранд. Аммо ҳеҷ вақте сулҳу амният хориҷ аз марз барои як кишвар нақши асосӣ надорад ва онҳо наметавонанд ба танҳои хеш муваффақ бошанд, метавонанд ҳамкор, заминасоз ва тақвияткунанда дар мавриди музокироти сулҳ бошанд ва беҳтар ба назар мерасад, ки онҳо дар комиссияни гурӯҳи миёнаравӣ аъзо бошанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Ба сифати асоси методологии таҳқиқот мо ақидаи илман асоснокшударо дар бораи хусусияти пешравии равандҳои таърихӣ интихоб намудаем. Айни ҳол, дар ҷараёни таҳлили проблема усулҳои мантиқӣ, системавӣ, сотсиологӣ, сохторӣ –функционалӣ ва таҳлили муқоисавӣ ба таври васеъ истифода бурда шудаанд. Ҳамчунин ба

мазмуни асосӣ ва хулосаҳои дар асарҳои илмӣ баёншудаи олимони Афғонистон, Тоҷикистон, Эрон ва Ғарб, ки масъалаи мазкурро таҳқиқ кардаанд, таъя намудем.

Масъалагузори ва ҳалли масъоили назариявӣ, бешубҳа, имкониятҳои иловагиро барои омӯзиши бештар амиқи табиати низоъҳои илтимоию сиёсӣ дар вазъи геополитикии имрӯзаи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон мекушояд. Таҳқиқоти мазкур имкон медиҳад то дараҷаи муайяне усули баҳодиҳии омилҳо ва шароитҳои объективиро, ки дар хусуси ҳолати кунунии низоъҳои илтимоию сиёсӣ дар шароити геополитикии муосир дар кишвари ҷангзадаи Афғонистон муайян мекунанд, таъия намоем.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар диссертатсияи мазкур оид ба самтҳои асосии раванди тағйиротҳои геополитикии муосир ва низоъҳои илтимоию сиёсӣ, қавмгарой ва дигар камбудихои ҷомеаи Афғонистон ошкор ва илман асоснок карда шуда, баррасӣ мешаванд. Арзиши амалии таҳқиқот барои устувории ягонагии мардуми Афғонистон ва ислоҳи камбудихои пешниҳодшуда аҳамияти принципиалӣ дорад.

Хулоса ва тавсияҳои муаллифро дар фаъолияти мақомотҳои Ҳокимияти давлатии Афғонистон барои рушд ва устувории вазъи имрӯзаи кишвари Афғонистон истифода бурдан мумкин аст. Ҳамзамон ин хулоса ва тавсияҳо дар ҷараёни омӯзиши курсҳои дахлдор, курсҳои махсус аз фанҳои сиёсатшиносӣ, фалсафа, таърихи давлат ва ҳуқуқ ва дигар фанҳо дар макотиби олии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ва дигар созмонҳои миёнарави сулҳпарвар имкон доранд мавриди истифода қарор дода шаванд.

Мазмуни асосии диссертатсия дар қорҳои илмӣ ва мақолаҳои муаллиф, ҳамчунин дар як қатор маърӯзаву баромадҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ ифода ёфтаанд. Диссертатсияи дар маҷлиси якҷояи кафедраи «Равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон»-и Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва шуъбаи сиёсатшиносии Институти

фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод карда шудааст.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 2 боб, панҷ параграф, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ НИЗОӢҲОИ ИҶТИМОӢ ВА СИЁСӢ

§1. Мафҳуми «низои иҷтимоӣ ва сиёсӣ» ва хусусиятҳои бевоситаи таҳқиқи он

Афлотуну Арасту шояд аз аввалин касоне бошанд, ки дар мавриди далелҳои низоъ дар ҷомеа назари худро баён кардаанд. Афлотун чунин бовар дошт, ки иллати асосии низоъ дар ҷомеа камбуди манбаъҳои монанди қудрат, сарват ва фазилат мебошад. Ҷидолҳо ва низоъҳои, ки миёни инсон ва гурӯҳҳо ба вуҷуд меоянд, ба хоҳири қудрат, сарват ва фазилат мебошад. Ба назари ӯ, замоне ки камбуди манбаъҳо бо таҷаммулпарастӣ ва зиддият дар табақҳои ҳоким ҳамроҳ бошад, дар ҷомеа бесуботӣ, ноамнӣ ҳукмфармо мешавад. Вале Арасту омили асосии низоъро дар нобаробарӣ медонист. Ӯ баён медошт, ки инсонҳо барои баробарӣ ё бартарӣ талош менамоянд. Касоне, ки аз дигарон фурӯтар-пасттаранд, хоҳони баробарӣ бо эшонанд ва онҳое, ки бо дигарон баробаранд, дар ҷустуҷӯи бартарӣ ҳастанд ва аз ин ҷо низоъву зиддият дар ҷомеа падида меоянд.

Дар сарчашмаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии мавҷуда таърифҳои зиёде нисбат ба зухуроти низоъ ба мушоҳида мерасанд. Бархе аз ин таърифҳо ҳар гуна носозгорӣ ва зиддият миёни шахсият ва гурӯҳҳоро дар зумраи низоъ медонанд. Дар ҳоле ки таърифҳои дигаре он гуна аз носозгориҳо ва зиддиятҳоро низоъ мешуморанд, ки душманӣ ва хушунат дар он мавҷуд бошад. Аз миёни гурӯҳи аввал метавон ба таърифҳои пешниҳодкардаи Макс Вебер, Чорч Зимел ва Ролф Дорендоф ишора кард:

Макс Вебер менависад: вақте як робитаи иҷтимоиро низоъ меномем, ки қунишҳо марбут ба он амалан дар ҷиҳати пешбурд ва хостаҳои як фард ё як гурӯҳ алайҳи муқовимати дигаре ё дигарон бошад. Бар ин асос Макс Вебер «рақобат»-ро низ навъи низои сулҳомезе мешуморад ва собит менамояд, ки дар рақобат маъмулан афрод ва

гурӯхҳо талош мекунанд, то бидуни истифода аз хушунати ҷисмонӣ фурсатҳо ва имтиёзҳои мавриди хоҳиши дигаронро таҳти назорати худ дароранд. Ба таври кулӣ Макс Вебер низоъро дар муқобили «интиҳоб» (пазируфтани) қарор медиҳад. Ба ақидаи ӯ «низӯ» ва «баргузидан» ҳар ду амалҳои вобаста ба дастбӣ ба арзишҳо ва манбаъҳо ҳастанд, бо ин фарқият, ки дар вазъияти низӯ арзишҳо ва манбаъҳои мавриди назар ба таври ҳамзамон мавриди таваҷҷуҳ ва дархости беш аз як фард ё гурӯҳ қарор доранд ва бинобар ин ҳолати муқобилат ва зиддият вучуд дорад, дар ҳоле ки дар баргузидан чунин ҳолате вучуд надорад¹.

Р. Дарондорф (R. Dahrendorf) низоъро сафороии нақшаҳои иҷтимоӣ дар муқобили якдигар таъриф кардааст. Ӯ низоъро амри доимӣ дар дохили ҳама гурӯҳҳои иҷтимоии омирони танзимшуда, новобаста аз гурӯҳҳои кӯчак, ба монанди хонавода ва гурӯҳҳои бузург, ба мисли созмонҳои расмӣ, давлат ва ҷомеаи миллӣ медонад ва бар ин назар аст, ки дар ҳамаи ин гурӯҳҳо бархӯрди манфиатҳо ва низӯ гоҳ ба сурати ошкор ва гоҳ ба сурати пинҳон вучуд дорад. Ба андешаи ӯ, равобит ва кунишҳо ё худ амалҳо бар асоси ҳамкорӣ низ дарбаргирандаи навъе аз низӯ ҳастанд².

Дар миёни таърифҳои, ки бар вучуди унсурҳои хусумат ва хушунат дар низӯ таъкид кардаанд, метавон ба таърифи Люис Козер ва Чонатан Тернер ишора кард. Л.Козер низоъро навъе аз мубориза бар сари арзишҳо ё даъвоҳои марбут ба қудрат, манзалат ва дигар манбаъҳои камёб медонад, ки дар он гурӯҳҳои даргир фақат ба дунболи дастбӣ ба арзишҳои дилхоҳи худашон нестанд, балки дар пайи хунсо-бекор кардани амалҳои рақибон ё зарар расонидан ба онҳо ё нобуд кардани онҳост³.

Ҷ. Тернер низоъро маҷмӯае аз рӯйдодҳо медонад, ки ба дараҷаҳои аз хушунати мутақобили ошкор дасти кам миёни ду гурӯҳ меанҷомад. Ба ибораи дигар Ҷ.Тернер низоъро фароянде медонад, ки тайи он ду ё чанд

¹ Макс В. Ҷомеа ва иқтисод / Тарҷумаи Аббос Манучехрӣ. – Техрон, 1374. – С.44-47.

² Dahrendorf R., Collins R. Three Sociological Traditions. – Oxford University press, 1985. P.67-73.

³ Coser L. The Function of Social Conflict. – New York: The Free Press, 1956. – P.3

гурӯҳ бар сари манобеъ ва арзишҳои мавриди ихтилофи даргири навъе аз куниш ва вокуниш мешаванд, ки хоҳу нохоҳ онҳоро ба сӯи амалҳои хушунатомез бар зидди якдигар мекашонанд¹.

Таърифе ки барои мо аз мафҳуми низоъ дар назар аст, на ба он андоза густурда аст, ки ҳамчун таърифи Вебер тақрибан тамоми кушишҳои мутақибили иҷтимоиро дарбар гирад ва на ба он андоза маҳдуд аст, ки ҳамчун таърифи Козер ва Тернер сирфан ба рӯёрӯҳои хушунатомез нисбат дода шавад. Бар ин асос, вазъияти рақобати маҳзро, ки дар мумкин аст афрод ба манзури дастбӯӣ ба унсури камбӯӣ вориди амали ҳамзамон шаванд, бидуни ин ки комилан аз вучуди рақибҳои хеш огоҳӣ дошта бошанд ё ба сурати ҳадафманд ва ҳисобшудае дар садади ҷилавгирии рақибҳо аз дастбӯӣ ба он манобеъ бароянд, наметавон низоъ номид.

Ҳамчунин вазъияти низоъ бо вазъияти «таниш» низ тафовут дорад, зеро дар ҳолати таниш мумкин аст танҳо яке аз тарафайн худро дар вазъияти муқобилият ва даргирӣ эҳсос кунад ва ҳатто ин вазъиятро ба сурати ошкоро нишон надиҳад, балки онро ба сурати пинҳон ва дар шакли тарс, бадгумонӣ ва ё душмани пинҳон ҳифз кунад, бидуни ин ки ин мавқеиятҳо дар тарафи дигар низ вучуд дошта бошад ё эҳсос шавад. Ба ибораи дигар, дар вазъияти таниш ҳама тарафҳои даргир ба зиддият ва рӯбарӯи манфиатҳо ё мавқеияти худ нисбат ба якдигар огоҳӣ надоранд ва ба амалҳои огоҳонаи боздоранда ё ҳучум алайҳи якдигар даст наметавонанд. Албатта таниш метавонад муқаддимаи шаклгирии низоъ бошад, ба ин хусус ки дар сурати идома ёфтани таниш эҳсосот ва иқдомҳои як тараф каму беш ба тараф ё тарафҳои дигар низ инъикос меёбад ва онҳоро дар вазъияти зиддияти огоҳона ва иродӣ қарор медиҳад².

---

¹ Terner B. Religion and state formation: A Commentary on Recent debates // Journal of Historical Sociology. – 1982. – No. 1. – P.82.

²Чеймс Д., Роберт Ф. Назарияҳои мутаориз дар равобити байналмилалӣ / Тарҷумаи Алӣ Ризо Тайиб, Ваҳид Бузургӣ. – Техрон, 1376. – С.297.

Билохира ин ки низоъ бо хушунат «хамхуни» надорад, агар хусусияти аслии низоъро зиддияти огоҳона ва нисбатан давомдори афрод ва гурӯҳҳо ва талошҳои мутақобили онҳо барои дастёбии ҳарчи бештар ба ҳадафҳо, манбаъҳо ва арзишҳои мавриди ихтилоф ва боздоштани маҳрум кардани якдигар аз ин ҳадафҳо, манобеъ ва арзишҳо бидонем, пас чунин падидае ҳатман бо истифода аз хушунат, ба хусус хушунати ошкор ва ҷисмонӣ, ҳамроҳ нахоҳад буд.

Ба таври кулӣ дар ироаи як таърифи корбурдӣ ва муфид барои низоъ бояд унсурҳо ва хусусиятҳои зеринро дар назар дошт:

1. Огоҳии тарафҳо ба созгорӣ ва зиддияти мавҷуд дар мавқеиятҳо, арзишҳо ва манобеи мавриди назар.

2. Талоши огоҳонаи тарафҳо барои дар ихтиёр гирифтани мавқеиятҳо ва манбаъҳои мавриди низоъ ва маҳдудсозии тарафи муқобил аз ин мавқеият ва манобеъ.

3. Вучуди давом ва пойдори қобили мулоҳиза дар вазъияти зиддият ва даргири миёни тарафайн дар таърифи низоъ.

Илова бар хусусиятҳои зикршуда бояд ба вижагиҳо ва сиришти арсаи иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар муқоиса бо дигар арсаҳои зиндагӣ низ тавачҷуҳ кард.

Усулан майдони сиёсат ҷои амалҳо ва доду ситади марбут бо олитарин шакли қудрат - қудрати сиёсӣ аст. Қудрати сиёсӣ нисбат ба дигар шаклҳои қудрат (қудрати марбут бо сарвати иқтисодӣ ё ҳайсиати иҷтимоӣ ва ғ.) бештар маҳдуд ва камтар қобили тақсим аст. Ҳатто дар як низоми сиёсӣ ва ҳукумат ҳадди ақал ба сурати даврай (давраҳои интихоботӣ) вучуд дорад. Илова бар ин қудрати сиёсӣ дар муқоиса бо дигар шаклҳои қудрат аз ҳаракати бештар ва шаффофияти камтаре бархурдор аст ва ба равишҳои гуногунтар ва печидатаре зоҳир ва амалӣ мешавад ё мутақобилан ба ҷолиш ё дар муқобили ҳам кашида мешавад.

Ақидаҳои низ ҳастанд, ки ба низоъ ҳамчун оқибати зиддиятҳои идеологӣ баҳо дода мешавад. Дарвоқеъ, дар бисёре мавридҳо задухӯрдҳои сиёсӣ аз рӯи номувофиқатии мавқеъ ва ақидаҳои сиёсӣ

барангехта мешаванд. Бо вучуди ин сиёсатшиносони касбӣ назар ба таълимотҳои идеологии бештар ба манфиатҳои воқеӣ таъя мекунанд¹.

Бар асоси он чи гуфта шуд, метавон низои сиёсиро ҳар гуна рӯёруӣ ва бархӯрди огоҳона ва нисбатан пойдор миёни афрод, гурӯҳҳо, созмонҳо, ниҳодҳо ва давлатҳо бар сари «контрол» (назорат) ва амалӣ сохтани қудрати сиёсӣ ва ё таъсиргузори бар он таъриф кард, ҳарчанд ки ин рӯёруӣҳо ва бархӯрдҳо ошкор бошад ё пинҳон, мустақим бошад ё ғайримустақим, мусолимадомез бошад ё хушунатомез, аз тариқи ниҳодҳои расмӣ сурат гирад ё берун аз онҳо дар дохили марзҳои миллӣ сурат гирад ё хориҷ аз он.

Бисёре аз донишмандони улуми иҷтимоӣ тасдиқ мекунанд, ки пурра аз байн рафтани низоъ аз паҳнои зиндагии инсон на танҳо ғайриимкон, балки нохушоянд низ ҳаст, зеро теъдоде аз шаклҳои низоъ барои дигаргунӣ ва пешрафти иҷтимоӣ зарур аст. Симур Мартин Лепест (Lipest, Seymour Martin) ишора мекунад, ки ҳам Дутквил ва ҳам Карл Маркс бар зарурати низоъ байни воҳидҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ таъкид кардаанд².

Берман Х.В. (Behrman, Harry Webne) низоъро чунин таъриф додаст: «Низоъ иборат аст аз вучуди ихтилоф ва носозгорӣ миёни чанд гурӯҳ, ки дар натиҷаи он таҳдиде алайҳи ниёзҳо, алоқаҳо ва манфиатҳои якдигар сурат гирад»³.

Дар ин таърифи содда чаҳор мафҳум ба шарҳи зер вучуд доранд:

Мафҳуми аввал – ихтилоф ва носозгорӣ аст. Ба таври кулӣ чандин лоиҳаи ихтилоф дар мавзӯҳои гурӯҳҳои даргир дар низоъ мушоҳида мешавад. Дар ин ҳолат, эҳтимол дорад, ки ихтилофи воқеӣ комилан бо ихтилофи зоҳирӣ фарқ дошта бошад. Дарвоқеъ, низоъ тамоюл дорад, ки бо лоиҳаҳои муҳим ва умда сӯитафоҳум ҳамроҳ гардад, ки ба таври қобили тавачҷуҳе майл ба зиёдагӯӣ дар ихтилофот ва носозгориҳои

¹Махмадов А.Н. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С.260.

² Lipest, S.M. Political Man: The Social Bases of Politics. The Johns Hopkins University Press, 1991. – P.71.

³Behrman, H.W. The Practice of Facilitation: Managing Group Process and Solving Problems. – Greenwood, 1998. – P.77.

зоҳирӣ дорад. Бо ин ҳол низоъ беш аз як ихтилоф ва носозгорист. Низоъ вазъияте аст, ки дар он мардум як таҳдидро нисбат ба саодат ва хайру рафоҳ, осоиштагии худ эҳсос мекунанд.

Мафҳуми дуввум гурӯҳҳои даргир аст. Дар зехни аксари инсонҳо як навъ носозгорӣ ва ихтилоф нисбат ба гурӯҳҳои даргир дар низоъ вучуд дорад. Ҳангоме ки дар бархе шароитҳо мардум мутаваҷҷеҳ мешаванд, ки онҳо низ яке аз тарафҳои низоъ ба шумор мераванд, шигифтзада ва ғофилгир мешаванд. Дар бисёре аз мавқеиятҳо мардуме, ки ба унвони бахше аз низоми иҷтимоӣ ба шумор мераванд, ба ширкат дар низоъ ташвиқ мешаванд, дар ҳоле ки мумкин аст шахсан он мавқеияти пешомадаро таври дигаре тафсир кунанд. Тарафҳои даргир дар низоъ моил ҳастанд, ки ба ҷои баррасии воқеъ ва бозбинии айнӣ аз вазъияти мавҷуд бар пояи дарк ва бардошти худашон аз он воқуниш нишон диҳанд. Бар ҳамин асос, бардошт ва дарки мардум аз як қазия ба арзишҳо, фарҳанг, ақидаҳо, сатҳи огоҳӣ ва таҷрибаи онҳо ва дигар тағйирдиҳандаҳо вобастагӣ дорад.

Мафҳуми саввум таҳдиди идрокӣ аст. Мардум маъмулан дар баробари таҳдиди идрокӣ воқуниш нишон медиҳанд то дар муқобили таҳдидоти воқеъ, ки ба он тавачҷуҳ доранд. Бинобар ин, дар ҳолате ки фаҳму дарки мардум ба худии худ воқеъ нест, рафтору кирдор, эҳсосот ва воқунишҳои ҳамешагии мардум ба василаи дарку эҳсоси ношӣ аз таҳдиде ки рӯбарӯяшон аст, тағйир мекунад. Агар битавон масъалаҳо ва таҳдидҳои воқеиро шиносои кард ва стратегияро дар тақия ба он густариш дод, низоъро ба таври сохторӣ метавон мудирӣ кард.

Мафҳуми чаҳорум ниёзҳо, алоқаҳо ва нигарониҳост. Маъмулан мушкилиҳои шомил дар низоъро ба унвони як мавзӯъ ва мафҳум бо қобилият, давом ва мондагорӣ дар назар мегиранд. Масъалаҳо ва мушкилоти низоъ майл ба печидагии бештаре доранд. Ба баёни соддатар, илова бар ниёзҳои воқеъ ва ҳақиқӣ, ки дар он низоъҳо ёфт

мешаванд, ҳамвора ниёзҳои психологӣ ва ҷисмонӣ низ вуҷуд доранд, ки дар дохили низоъ қарор мегиранд¹.

Ч. Тилли амалҳои ҷамъии сиёсиро низ ба се навъ: «рақобатӣ», «дифоӣ», «ҳучумӣ» тақсим мекунад. Рақобат кунеше аст, ки аз ҷониби як гурӯҳ ба мақсади ба даст овардани имконоте, ки дар ихтиёри гурӯҳи дигаре аст ва дар амал метавонад дар ихтиёри гурӯҳи дигаре бошад, сурат мегирад. Кунеше дифоӣ навъе вокуниш аз ҷониби гурӯҳе аст, ки манобеи онҳоро гурӯҳи дигаре соҳиб шуда ё таҳдид кардаанд. Амали ҳучум навъе амали пешқадамона аз сӯи гурӯҳи зидди вазъи мавҷуд ва мухолифи ҳукумати амалкунанда, вақтӣ (барҳол) аст ва ба манзури вуруд ба ҳайати ҳокима ё ба даст овардани он сурат мегирад².

Ч. Тилли бар асоси ду меъёри зикршуда яъне «анвои гурӯҳҳо» ва «анвои кунешҳои сиёсӣ» гунаҳои низои сиёсиро ба шарҳи зер табақабандӣ мекунад:

- низоъҳои рақобатӣ: гурӯҳбандиҳои даруни ҳайати ҳокима агар аз навъи ҷамъаатӣ бошад ва ба кунешҳои ҷамъии рақобатӣ бо якдигар рӯ биёваранд, низоъҳо миёни онҳо маъмулан ба сурати дастабандиҳо ва рақобандиҳои суннатӣ ва бандбозӣ зоҳир мешавад. Вале агар гурӯҳбандиҳо аз навъи анҷуманӣ бошанд, рақобати байни онҳо маъмулан ба сурати низоъҳои ниҳодии мусолимотомез (мисли рақобатҳои ҳизбӣ ва интиҳоботӣ) ҷараён меёбанд. Гурӯҳбандиҳои берун аз ҳайати ҳокима агар аз навъи ҷамъаатӣ бошад ва ба кунешҳои ҷамъӣ рақобате бо ҳукумат рӯй оваранд, низоъҳои онҳо бо ҳукумат маъмулан ба сурати ҷамъшуданҳои эътирозӣ ва худҷӯшу ғайрисозмонёфта ва гоҳ задухӯрдҳои ҳушунатомез бо нерӯҳои ҳукуматӣ зоҳир мешавад ва дар сурате ки ин гурӯҳбандиҳо аз навъи анҷуманӣ бошанд, рақобати онҳо бо ҳукумат маъмулан ба сурати амалҳои созмонёфта ба мақсади нуфуз ёфтани дар ҳукумат ва ё фишор бар он ва гоҳ низ ба сурати гирдиҳамоиҳо ва роҳпаймоиҳои созмонёфтаи сиёсӣ зоҳир мешавад.

---

¹Behrman, H.W. The Practice of Facilitation: Managing Group Process and Solving Problems. – Greenwood, 1998. – P. 78-81.

²Tilly C. From Mobilization to Revolution. – New York: Addison weseley, 1979. –P.194-200.

Низоъҳои дифоӣ: агар гурӯҳбандиҳои даруни ҳайати ҳокима аз навъи ҷамоатӣ бошад ва мавқеияту манбаъҳои онҳо аз ҷониби дигар гурӯҳҳо таҳдид шавад, амалҳои дифоии онҳо аз навъи инфиюлӣ хоҳад буд, ба иборати дигар, низои онҳо ба шаклҳои, монанди ибрози тарсу ҳарос нисбат ба гурӯҳҳои зид ва гоҳ нисбат ба кулли муҳит ва ҳатто нисбат ба атрофиён ва ҳомиҳои худашон зоҳир мешавад. Аммо агар ин гурӯҳбандиҳо аз навъи анҷуманӣ бошад, корҳои дифоии онҳо ба сурати амалиёти созмонёфта чи аз навъи мусолимотомез (монанди иқдомҳои таблиғотӣ) ва чи аз навъи хушунатомез (монанди омодагӣ алайҳи созмони муҳолифон) хоҳад буд.

Низоъҳои ҳучумӣ: агар гурӯҳҳои берун аз ҳокимият аз навъи ҷамоатӣ бошанд ва ба қасди гирифтани ҳукумат гурӯҳҳои ҳокимро мавриди ҳамла қарор диҳанд, иқдомҳои ҷамъии онҳо дар шакли ҷумбишҳои эҳғароёна хоҳад буд, ки ғолибан низ ба хушунат гароиш ё майл хоҳанд дошт, аммо агар ин гурӯҳҳо аз навъи анҷуманӣ бошанд, амалҳои ҷамъии онҳо ба манзури ба даст овардани ҳукумат дар шакли ҷумбишҳои инқилобии ҷанги дохилию кудатой зоҳир мешавад. Бинобар ин, бар асоси навиштаи Ч. Тилли, дар тайи садаҳои охир ва бар асари дигаргунӣ монанди пайдоиши давлати марказии ҷадид, густариши муносибатҳои сармоядорӣ, саноатӣ шудан ва густариши шаҳришинии гурӯҳбандиҳои анҷуманӣ ҳамонанди ширкатҳои тижоратӣ, иттиҳодияҳои синфӣ (коргарӣ, корфармой ва ғ.) ҳизбҳои сиёсӣ ва созмонҳои инқилобӣ ба муҳимтарин бозигарони арсаи низоъҳои сиёсӣ табдил шудаанд ва бо заиф шудани мавқеият ва нақши гурӯҳҳои ҷамоатӣ ва суннатӣ намунаҳои низои сиёсӣ бештар аз навъи рақобатҳои ниҳоди сиёсӣ ва ё аз навъи зиддият ва рӯёруйҳои ҳучумии ихтилофӣ ва мутаваҷҷеҳ ба дигаргунӣ дар ҳайати ҳокима ҳастанд¹.

Хулоса, тайи ҷанд садаи охир густариши доманаи сиёсати дохилӣ бар асари фарояндҳои мисли миллӣ шудан ва мардумӣ шудани сиёсат, ки

---

¹ Tilly C., Tilly R. The Rebellious Century: 1830-1930. – Cambridge MA: Harvard University press, 1975.

бо пайдоиши ниҳодҳо ва равияҳои ҷадид дар ин арса ҳамроҳ буда, муҷибӣ фаъол шудани нерӯҳо ва бозигарони зиёд ва гуногун дар бозиҳо ва низоъҳои сиёсӣ шудааст, рӯи ҳам гуногунии зиёде ба навъҳои низоъҳои сиёсии дохилӣ додаст, то ҷое ки сиёсати дохилиро ба сурати рӯзмара бо ин низоъҳо даромехтааст.

Бар асоси баъзе тақсимбандиҳо назарияҳои марбут ба низоъҳоро метавон ба ду гурӯҳ: хурд ва калон тақсим кард.

Назарияҳои хурд решаҳои низоъро дар табиати инсон ҷустуҷӯ мекунанд. Равоншиносон, зистшиносон назарияпардозҳои тасмимгири ва назарияпардозҳои аз ин ҷумлаанд.

Назарияҳои калон решаҳои низоъро дар ниҳодҳои иҷтимоӣ медонанд. Ин назарияҳо решаҳои низоъро дар сатҳи гурӯҳҳо, ҷамъиятҳо, ниҳодҳои иҷтимоӣ, табақаҳои иҷтимоӣ, ҷунбишҳои сиёсӣ, воҳидҳои мазҳабӣ ё қавмӣ, давлатҳои миллӣ ва эътилоф мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Ҷомеашиносон, инсоншиносон, ҷуғрофиядонон, назарияпардозони созмону иртиботот, донишмандони улуми сиёсӣ ва равобити байналмилалӣ ва назарияпардозони системаҳо дар ин гурӯҳ қарор доранд.

Яке аз омилҳои, ки муҷибӣ пайдоиши низои байни давлатҳо мешавад, тавсеаталабӣ аст. Ба назари Ҳолисти кишварҳо дар сиёсати хориҷии худ ҳадафҳои зиёдеро пайгирӣ мекунанд, ки яке аз онҳо тавсеаталабӣ аст. Баъзе давлатҳо ба сарзаминҳои ҳамҷавори худ ҷашм доранд, ки ин амр боиси низоъ мегардад. Черемия Бентом ақида дошт, ки мубориза барои ба даст овардани сарзамин маншаи тамоми низоъҳост. Алфред Макиндор муътақид буд, ки таърих ҷизе ҷуз мубориза барои ба даст овардани сарзаминҳо нест. Ба боварии ӯ ҷанг ҳамеша кушише барои ба даст овардани ҳарчи бештари сарзаминҳост¹.

Назарияҳои хурди низоъ, ки марбут ба табиат ва рафтори инсонҳо мешавад: Таҳлилгарони хурднигар дар ҷустуҷӯи сарчашмаҳои

---

¹Black P.W., Scimecca J. Conflict Resolutio: International Studies Quarterly. – Oxford: Oxford University Press, 1963. –P.65.

нохудогоҳонаи зиддият нигоҳи худро ба даруни ҳар як аъзо мутаваҷҷеҳ месозанд ва шак доранд, ки битавон барои низои иҷтимоӣ ангезаҳои огоҳонае ёфт, назарияҳои хурди системаи низоъ дорои чанд зерназария мебошанд, ки иборатанд аз:

- назарияҳои зистшиносӣ ва равшаншиносӣ: ин назарияҳо бар решаҳои рафтори инсонҳо таъкид карда ва истидлол мекунанд, ки рақобатҳо ва низоъҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фардӣ ва иҷтимоӣ, далели талоши инсон барои бароварда сохтани ниёзҳои зистӣ ва равшанӣ фард аст. Аз назарияҳои дигаре, ки зери маҷмӯаи назарияҳои биологӣ ва психологӣ қарор мегиранд, метавон ба назарияҳои рафторшиносӣ ишора кард;

- назарияи ёдгирии иҷтимоӣ: назарияпардозони ёдгирии иҷтимоӣ, монанди **Алберт Бондура**, ба назарияҳои ғарзӣ ва зистшиносӣ ва пархошгарӣ ва назарияҳои равшаншиносӣ ба дидаи шак менигаранд. **Бондура** ин масъаларо рад мекунад, ки нерӯи пархошгарӣ дар мавҷудоти зинда бидуни он ки таҳрикунандаи хориҷи ниёз бошад, бояд ҳарчи сарътар озод шавад. Дар муқобили ин вай бар омилҳои муҳитии озодкунандаи нерӯи пархошгарӣ таъкид мекунад¹.

Назарияҳои калони низоъ марбут ба нерӯҳои васеътари иҷтимоӣ ва сиёсӣ мешавад. Ҳамаи таҳлилгарони калоннигар баёни ошкорои ангеза ва далелҳои огоҳона барои даст задани афрод ба хушунат дар дохил ва дар миёни ҷомеаҳо муҳим мешуморанд. Онҳо ин гуна суҳанҳо хусусан барои баёни иллати воқеъшудани низоъҳои мушаххас миёни тарафҳои мушаххас ва дар замонҳои мушаххас аҳамият медиҳанд. Назарияҳои калони системаи низоъ (чанг ва сулҳ) – ро дар сатҳи низоми байналмилалӣ ва бар асоси вижаҳои он тавзеҳ медиҳанд. Он чи чангталабиро ташвиқ ё маҳдуд мекунад, тағйирдиҳандаҳои систематикӣ мебошад, на тағйирдиҳандаҳо дар сатҳи воҳидҳои ташкилдиҳандаи

---

¹Чеймс Д., Роберт Ф. Назарияҳои мутаориз дар равобити байналмилалӣ / Тарҷумаи Алӣ Ризо Тайиб, Ваҳид Бузургӣ. – Техрон, 1376. – С.422-440.

низом, аз ҷумлаи ин назарияҳои систематикӣ метавон ба реализм, неореализм, неолиберализм ва сохторӣ ишора кард.

Назарияи неореализм низ як назарияи реалистӣ аст, ки бисёре аз фарзияҳои реализми классикиро, ба монанди кишвармехварӣ, қудратмехварӣ, якпорча ва оқил будани кишварҳо, қабул дорад. Бар хилофи реализми классикӣ решаи низоъ ва сулҳро дар сохтори низоми байналмилалӣ медонад, на дар сиршти инсон ва моҳияти кишварҳо. Дар сурате ки неореалистҳое чун Волтер ба вазъияти анархияи низоми байналмилалӣ ишора доранд, реалистҳое чун Марганто истидлол мекунанд, ки қудратталабӣ реша дар табиати навъи башар дорад. Неореалистҳо ақида доранд, ки низоми байналмилалӣ беназм ва анархия аст. Ин беназмӣ албатта ба маънои ҷанги комил ва низоъ давомдор нест. Ин беназмӣ ба ин маъно аст, ки низоми байналмилалӣ аз давлатҳои мустақиле ташкил шудааст, ки бидуни як қудрати марказии ҳоким бар онҳо мебошад. Ҳеч ручуъгоҳи ҳоким ва болотаре нисбат ба ҳукуматҳо дар низоми байналмилалӣ вучуд надоранд¹.

Неореалистон изҳор медоранд, ки беназмӣ ва анархия мумкин аст ба ду сурат боиси ҷанг шавад. Яке ин ки ба кишварҳо иҷоза медиҳад, то ҷангро оғоз намоянд, чун ҳамон гуна ки гуфта шуд, дар вазъияти беназмии қудрат ва маркази қудратмандии ниҳой вучуд надорад, ки ҷангро боздорад. Дар ин сурат беназмӣ ба сурати як омил амал мекунад, ки ҷангро имконпазир месозад, аммо анархия аз тариқи дигаре низ боиси ҷанг мешавад, яъне эҷоди амният барои кишварҳо.

Дидгоҳи неолиберализм ҳарчанд ки оштипазирӣ байни ду мактаби фикрии либералӣ ва воқеъгарой аст, аммо наздикии бештаре бо неореализм дорад. Неолиберализм як талоши назарие буд барои созиши либерализм ва реализм. Ниҳодгароёни неолиберализм низ ҳамонанди неореализм ба нақши кишварҳо ва қудрати онҳо тавачҷуҳ доранд. Ҳамчунин кишварҳоро бозигарони оқил медонанд, ки дар садаи ба

---

¹Baldwin, D. Neorealism & Neoliberalism: The Contemporary Debate. – New York: Columbia University Press, 1993. – P.29-33.

ҳадди аксар расонидани манфиатҳои худ ҳастанд. Муҳимтар аз ҳама ин ки онон низ низоми байналмилалиро анархия ва бидуни як қудрати марказӣ медонанд. Аммо бар хилофи неореализм неолиберализм ба нақши созандаи ниҳодҳои байналмилалӣ дар сиёсати байналмилалӣ мустақил аз тавзеъи қудрати байни кишварҳо эътиқод дорад¹.

Аз дидгоҳи неолиберализм низоми байналмилалӣ ва хусусиятҳои он ба тавзеҳ ва баёни низоъҳо дар сатҳи байналмилалӣ мепардозад. Беназмӣ дар низоми байналмилалӣ бо эҷоди фазои безътимодӣ ва афзоиши мизони фиребгарӣ монеаи бузурге дар роҳи ҳамкориҳои байналмилалӣ эҷод мекунад. Аммо дар назари неолибералистҳо анархия ва беназмӣ баробар ва ҳамқатор бо ҳамкорӣ накардан нест. Агар бо талошҳо ва эҷоди роҳкорӣҳои битавон ба гунае аз безътимодии ҳосилшуда аз надоштани иттилоот кост ва ҳазинаҳои фиребкориро афзоиш дод, имкони ба даст овардани ҳамкориҳои байналмилалӣ миёни кишварҳои худпараст низ вучуд дорад².

Аммо нақши асосӣ дар баланд бурдан ва осон соختани ҳамкориро ниҳодҳои байналмилалӣ иҷро мекунанд. Дар чаҳорҷуби ниҳодҳо ва режимҳои байналмилалӣ имкони иҷрои стратегияҳои мухталиф фароҳам мешавад. Ниҳодҳои байналмилалӣ ба маънои намунаҳои шинохташуда рафтор ё амале аст, ки ба даври он хостаҳои бозигарон ҳамгиро ва ба ҳам наздиктар мешавад. Ин даста аз қоидаҳо чаҳор тағйирро дар муҳити амалкарди кишварҳо эҷод мекунанд, ки боиси осонӣ ва суръати ҳамкорӣ мешавад.

Аввалан, ниҳодҳо қодиранд теъдоди мизони доду гирифти байни кишварҳоро дар тӯли замон афзоиш диҳанд.

Дуввум, ниҳодҳо пайванди мавзӯиро имконпазир месозанд. Пайванди мавзӯӣ ангезаи паймоншиканӣ дар кишварҳоро коҳиш медиҳад, чун имкони талаф кардани ҳамкориҳои онҳо дар ҳавзаи дигар вучуд дорад.

---

¹ Baldwin, D. *Theories of International Relations*. – Princeton University, 2008. – P. 289.

² Gurr, R., Robert K. *International Institutions and state power // Essays in International Relations Theory*. – 1989. – №3.

Саввум, қоидаҳо ва ниҳодҳо метавонанд иттилооти ширкаткунандагонро дар фароянди ҳамкорӣ баланд бибаранд, ки ин низ дар навбати худ назорат бар амалҳо ва рафтори кишварҳоро имконпазир месозад. Чаҳорум, ниҳодҳо қодиранд ҳазинаҳои муомиларо коҳиш диҳанд. Вақте ниҳодҳо коркардҳоеро, ки зикр шуд, иҷро кунанд, кишварҳо метавонанд талоши камтаре барои музокира дар мавриди ҳамкорӣ ва назорат бар тавофуқот сурат диҳанд. Бо афзоиши короии ҳамкориҳои байналмилалӣ ва судмандии ниҳодҳо гароиши кишварҳо ба ҳамкорӣ дар чаҳорҷӯби ниҳодҳо бештар мешавад¹.

Саранҷом назарияи сохторӣ аз ҷиддитарин мактабҳои маърифатшиносӣ аст, ки бар хилофи решаҳои фалсафии дерина дар даҳаи охири асри бисту якум, мавриди тавачҷуҳи файласуфон ва дигар андешамандон қарор гирифт. Назарияи сохторӣ як назарияе аст, ки дар фалсафа ва равоншиносӣ реша дорад².

Албатта назарияи сохторӣ падидаи якпорча ва якмаъно нест ва андешамандони зиёде бо афкори гуногуни худ нисбат ба он андеша баён кардаанд. Ҷон Рогӣ байни се навъи сохторӣ фарқият мегузорад. Ба ибораи дигар Рогӣ назарияи сохториро ба се навъи зер ҷудо мекунад: сохтори неоклассикӣ, сохтори постмодернистӣ ва сохтори табиатгаро³.

Бо як назари кулӣ ба низоъҳои сиёсӣ дар ҷаҳон чунин менамояд, ки вазъият дар солҳои охир хеле мураккаб шуда истодааст. Бо ташаккули ақидаҳои нав оид ба тағйири шаклҳои муносибатҳои байни ҳамдигарии байни давлатҳо, ки ба ҷустуҷӯи роҳҳои рафъи онҳо тавассути маҳдуд кардани фазои ҳаётан муҳим ва ҷараёни барпо кардани миллат-давлат равона аст. Азбаски «қоидаҳои» бозии эҷодкардаи онҳо аз «манфиатҳои миллиашон» бармеоянд, ин назарияҳо дар аксар мавридҳо ба маҳдуд гардонидани дигар манфиатҳо равона шудаанд.

¹ Фирӯзободӣ С. Назарияи ниҳодгароии неолиберал ва ҳамкориҳои байналмилалӣ. – Техрон, 1377. – С.43.

² Ричард Д. Сохторӣ ва омӯзиш / Тарҷумаи Муҳаммад Хусайн. – Техрон, 1379. – С.2.

³ Ruggie, J.G. What make the world Hand together? Neo – Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge // International Organization. – 1998. – №52(4). – P.861.

Қобили фаҳм аст ки дар ҷаҳоне, ки захираҳои табиӣ ва ҳаётӣ беш аз пеш маҳдуд мегардад, кӯшиши бартараф кардани камшавии ин фазои ҳаётӣ бо усулҳои пешбурди муборизаҳои сиёсӣ боло мегирад. Ин чараён бо ташкили элитаи нав ва муборизаи он барои ҳуқуқ ва тафсири рамзҳои миллат-давлат вобаста ба фаҳмиши «манфиатҳои миллии» ин ҷамъият вобаста аст. Ҳамзамон ин ба таъмини даст ёфтани дар шаклҳои гуногун ба захираҳои асосии ҷомеаи ҷаҳонӣ сабаби низоъ ва саранҷом ба зуроварӣ ва таҷовуз бурда мерасонад¹.

Аммо ҷудо аз дидгоҳҳои фавқ дар мавриди низоъҳои сиёсӣ дар робита бо низоъҳои иҷтимоӣ низ назарияҳои мухталифе вучуд дорад, ки ба онҳо низ ишора хоҳад шуд. Шинохти назарияҳои сиёсӣ шудани низоъҳои иҷтимоӣ ҷиҳати истиқрори назми иҷтимоӣ ва мудирият тафовутҳои иҷтимоӣ аз аҳамияти ҳосе бархурдор аст, зеро шинохт ва дарёфти иллатҳо ва ангезаҳои низоъҳои иҷтимоӣ ва мазҳабӣ ва типологияи онҳо бар асоси навъ ва моҳият аз заруритарин масъалаҳо дар низоъҳои иҷтимоӣ аст.

Назарияи таассуб ва пешдоварӣ: Девид Мойр дар як назарияи таркибӣ иллати аслии низоъҳои иҷтимоиро таассуб ва пешдоварӣ медонад. Ин назария бар дастабандӣ ва табақаҳои иҷтимоӣ таъкид намуда ва ақида дорад, ки ҳамонандсозӣ, гирифтани мавқеиятҳо ва фурсатҳои бузурги иҷтимоӣ тавассути аъзои як гурӯҳи қавмӣ ва нобаробарии ҳосил аз таассуб ва наҷод далели умдаи хушунатҳои қавмӣ аст. Сароғози аслии нобаробарии иҷтимоӣ таассуб ва пешдоварӣ аст. Бинобар ин таассуб ва нобаробарӣ якдигарро тақвият медиҳанд. Таассуб нобаробариро тавлид мекунад ва нобаробарӣ таассубро шаръият-қонуният дода, мустаҳкам менамояд. Дин, мазҳаб, ки нақши дугона дорад, ҳам метавонад бавучудоварандаи таассуб бошад ва ҳам монеи он шавад. Ин ба дарк ва бардошти афроди ҷомеа аз дин вобастагӣ дорад. Сарфи назар аз чигунагии таъсири дин мазҳаб бар таассуб дар олами

---

¹Маҳмадов.А. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С.264-265.

воқеии омӯзишҳо ва бовариҳои мазҳабӣ ҳамворабахшӣ аз таассубҳои қавмӣ ва нажодиро падида овардааст.

Баъзе назариячиён реша ва маншаи қавмгароӣ ва шаклгирии наҳзатҳои қавмӣ ба тамоюл ва ниёзи ҷомеаи қавмӣ ба касби хувияти қавмии худ ва расмият бахшидан ба он бармегарданд. Вичдони қавмӣ, ки хувияти худро дар ҳамхунӣ, ҳамнажодӣ, ҳамзабонӣ, зистан ва баромадан дар бистари фарҳанги этникӣ ва гузаштаи иҷтимоӣ, асотирҳо ва хотироти таърихӣ муштарак меҷӯяд, тақвияти ҳамбастагӣ ва ягонагии қавмӣ аст. Ин бароянд аз лиҳози сиёсӣ ба нерӯи вобаста ба қудрат табдил мешавад ва аз лиҳози фарҳангӣ ба дунболи расмият бахшидан ба арзишҳои фаврҳангӣ ва қавмии худ аст¹. Бар ин асос гароишҳои қавмӣ ба хоҳири талош ҷиҳати ба расмият шинохтан ба вучуд омада ва тақвият мешавад. Хувияти қавмӣ тақягоҳи аслии шиносӣ ва омили маънобахши гурӯҳҳои иҷтимоӣ ба шумор меравад.

Назарияи дигаре ҳам вучуд дорад, ки ба назарияи рақобати қавмӣ маъруф аст. Ин назария аз ҷониби пажӯҳишгароне чун Натан Гилзер, Муниҳон ва Улзак ироа шуда, баъдан тавассути Дулорд густариш ёфтааст. Бар асоси ин назария хузури гурӯҳҳои қавмӣ дар ҷорҷӯби низоми давлат, миллат шароитро фароҳам месозад, ки дар он рақобат бар сарчашмаи комёбие чун қудрат, сарват ва манзалат (мавқеи иҷтимоӣ) ба вучуд меояд. Хувиятҳои қавмӣ замоне сиёсӣ шуда ва сабаби иқдоми ҷамъӣ мешавад, ки имтиёзҳои ошкоре вучуд дошта бошад, ки бо тақя бар хувияти қавмӣ битавон барои дастёбӣ ба онҳо бо дигарон рақобат кард. Густариши зиддиятҳо ва нобаробариҳои қавмӣ ниёзманди се шартӣ асосӣ аст: аввал он ки гурӯҳҳои гуногуни қавмӣ вучуд дошта бошад ва афрод ба он огоҳ низ бошанд; дуввум ин ки миёни гурӯҳҳои мухталифи қавмӣ бар сари манобеи камёб рақобат низ вучуд дошта бошад; саввум ин ки навъе нобаробарӣ дар қудрат низ миёни гурӯҳҳо ҳис карда шавад.

---

¹Исломи А.Р. Хувияти миллӣ ва инқилоби исломӣ // Фаслномаи улуми сиёсӣ. Техрон, 1379. – №3-4. –С.239.

Дар мисоли рақобати қавмӣ гарчи ин фарзия низ мумкин аст, ки таҷдиди ҳаёти қавмӣ ҳангоме имконаш бештар аст, ки тақсими кори фарҳангӣ дар ҳам шикаста ва нобаробариҳои зиёде аз байн биравад. Зеро танҳо дар чунин сурате аст, ки метавон миёни гурӯҳҳои қавмӣ навъе аз низоъро тасвир кард.

Бинобар ин низои сиёсӣ ба сифати муборизаи мақсадноки субъектҳои ҷамъиятӣ бо манфиатҳо, арзишҳо ва мақсадҳои мухталиф дар системаи муносибатҳои ҳокимият, ҳукумронӣ ва роҳбарии сиёсӣ ҷилва мекунад. Мафҳуми низоъ муборизаи як қувваи ҷомеа ро бо қувваи муқобили дигари ҷомеа барои нуфуз дар идораҳои ҳокимияти давлатӣ, барои роҳ ёфтани ба қабули қарорҳои аҳамияти умумидошта, барои ширкат дар сариштакунии захираҳо ва ғайраҳо ифода мекунад¹.

Чунончи қаблан низ ишора шуд, назарияҳои сиёсӣ пайдоиши низоъҳои иҷтимоӣ бар рӯи унсурҳои чун тавзеи (тақсими) қудрат, сиёсатҳои давлат, қонуният, навъи созмондиҳии сиёсӣ, элитаҳои сиёсӣ ва ғ. таъкид мекунанд.

Яке аз далелҳои умдаи сиёсӣ шудани қавмият ба заиф будани навъи давлат-миллат марбут аст. Заиф будани намунаи давлат-миллат ба ду дастаи назарияпардозихост. Дастаи аввал нотавонии давлатҳои миллий дар анҷоми вазифаҳои қонунӣ монанди барқарорӣ назм, амният, эҷоди беҳбудӣ ва тавсеаи иҷтимоӣ-сиёсӣ ва низ нотавонӣ дар посухгӯӣ ба тақозои рӯ ба рушдро омили аз ҷашм афтодани ин намуна ва рушди гурӯҳҳои қавмӣ медонанд. Бинобар ин, гурӯҳҳои қавмӣ бо шиори бароварда сохтани ин ниёзҳо ва анҷоми вазифаҳои қабули тасаввур ҷойгузини қудрати давлати миллий мешаванд². Назарияпардозихои гурӯҳи дуввум вобаста ба тарҳи баҳсхост, ки ниҳоятан заиф сохтани давлати миллиро мавриди тавачҷуҳ қарор медиҳанд. Ин гуфтугӯҳо ба гурӯҳи бузурге аз баҳсхосте чун ҳаракат аз самти ҳувияти сиёсӣ ба самти

---

¹Маҳмадов.А.Н. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С.269.

²Мондл Р. Чехраи мутағайри амнияти миллий / Тарҷумаи Пажӯҳишкадаи мутолиоти роҳбудӣ. – Техрон, 1377. – С.156.

хувияти фарҳангӣ, коҳиши ҳокимияти давлатҳо, афзоиши қудрати нерӯҳои фаромиллӣ ва фурӯмиллӣ дар ин арса мепардозанд.

Самуел Хантингтон дар тарроҳии назарияи бархӯрди тамаддунҳо аз ба ҳошия ронда шудани давлат-миллат ба унвони воҳиди шаклдиҳанда ва тақсимкунандаи миллатҳо сухан мегӯяд. Вай бо таваччуҳ ба чараёни шикаст ва аз ҳам пошида шудани давлат-миллат ба унвони воҳиди бемисли сахнаи байналхалқӣ, рушди физояндаи гароишҳо ва чунбишҳои миллӣ ва фирқагарой дар миёни миллатҳо назар карда, афзоиши низоъҳои қавмӣ, мазҳабӣ ва нажодӣ ва низ густариши силоҳҳои куштори чамбӣ зимни тасвири ояндаи пуртаниш ва ихтилоф, аҳамият ёфтани тамаддунҳо ва ҷойгузинии онҳо бо воҳиди давлат-миллатро амри зарурӣ медонад¹.

Сарҳадҳои асосии ҷудокунандаи инсоният ва сарчашмаи бештари низоъҳоро маданият муайян мекунад. Миллат – давлат симои асосии амалкунанда дар корҳои байналхалқӣ мегардад, вале низоъҳои аз ҳама асосии умумибашарӣ дар байни миллат ва гурӯҳҳои мутааллиқ ба тамаддунҳои гуногун сурат мегирад. Бархӯрди тамаддун омили асосии сиёсати ҷаҳонӣ мегардад. Хатти тарқиш дар байни тамаддунҳо ин хатти низоъҳои оянда хоҳад гашт². Р. Кумор дар мақолае зери унвони «Ҳукумат ва ҳалли низоъ дар ҷомеаҳои чандқавмӣ» якпорчасозӣ ва давлатсозиро аз сӯи навъҳои чунбишҳои иҷтимоӣ ва қавмӣ дар ҷолиш мебинад. Ё дар шарҳу тафсири мушкилот ва монеаҳои маҳкумсозӣ қудрати давлатҳо дар оянда ба далелҳои чун аз байн рафтани тадриҷии мафҳуми ҳокимият, ба ҷолиш кашидани давлати якпорча ва қудратманд аз сӯи нерӯҳои фурӯмиллӣ ва ин ки низоъ дигар дар ихтиёри давлат нестанд, ишора мекунад.

Ба ҳар ҳол, коҳиши ҳокимияти давлат ва заиф шудани навъи давлат-миллат яке аз омилҳои асосии гароишҳои қавмгароёна аст. Мондл ҳамчунин ба аҳамияти физояндаи хувияти фарҳангии пас аз

---

¹Вусукӣ М., Некхалқ А. Мабонии ҷомеашиносӣ. – Техрон: Интишороти «Хирадманд», 1377. –С.111-112.

²Маҳмадов.А.Н. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С.262-263.

чанги сард сухан мегӯяд. Ҳаракат аз сӯи хувияти сиёсӣ ба сӯи хувияти фарҳангӣ мучиби пайдоиши тағйироти муҳим дар бардоштҳо нисбат ба ҳукуматҳои миллишуда ва коҳиши интизори мардум аз ҳукуматро ба дунбол доштааст¹.

Давид В. низ натиҷагирии файласуфи бритониёӣ Чон Стюарт Милро, ки мабнӣ бар зарурати марзҳои ҳукуматҳо бо миллатҳо ба таври заминаи тазйифи алғуи давлат – миллат дар ҷомеаҳои чандқавмӣ доништа, ки пайравони қатли ом, поксозии қавмӣ, таҷзияи беш аз пеши ҷомеаҳо ба теъдоди миллатҳо ва қавмҳо дар сатҳи ҷаҳонӣ ба дунбол шудааст².

Аксари мутолиаҳои қавмӣ аз назари Оклоф дар бораи ҷумҳуриҳои тозаистиклоли Осиёи Миёна ва Қафқоз ва ҳамин тавр низоъҳои қавмӣ дар Молдавия дар даҳаи 80 то 90 мутамарказ аст. Аз дидгоҳи вай бахши бузурге аз низоъҳои иҷтимоӣ дорои моҳияти сиёсӣ ҳастанд, ки таҳти шароити хос дар равобити қавмӣ падидор мегарданд. Дар чунин шароит бархе аз гурӯҳҳо барои дастбӣ ба хостаҳои худ ва барои эҷоди тағйироти асосӣ дар равобити қудрат дар ҷомеа ба ҳушунат пайваست мешаванд. Мутолиоти ӯ дар мавридҳои зикршуда нишонгари он аст ки аксари низоъҳои ҳушунатбор дар ин минтақаҳо дорои моҳияти қавмӣ ва сиёсӣ ҳастанд, ки аз сабаби низоъ бар сари касбӣ мавқеияти гурӯҳӣ дар сохтори сиёсии ин кишварҳо ва низ даргириҳои байни гурӯҳӣ бар сари тавзеи мучаддади қудрат ва расидан ба қудрат мебошад.

Дар ин таҳлил унсурҳои чун моҳияти сиёсии ангезаҳои қавмӣ тағйироти сареи (босуръат) сиёсӣ-иҷтимоӣ, бухрони шаръияти сиёсии низоми қавмӣ ҳоким ва рушди плюрализми сиёсӣ нақши калидӣ иҷро мекунад. Аз назари ӯ густариши низоъҳои қавмӣ робитаи наздике бо ҷавҳар ва кайфияти интиқоли сиёсӣ, ки худ дастоварди тағйироти сиёсӣ – иҷтимоӣ аст, дорад. Ин тағйирот дар ҷомеаҳои чандқавмӣ нишондиҳандаи дигаргуниҳои муҳим дар ҷиғунагии созмондиҳии

¹Антони Г. Ҷомеашиносӣ / Ғарҷумаи Манучеҳр Сабури. – Техрон, 1389. – С.28-29.

²Хантингтон С. Назарияи бархӯрди тамаддунҳо / Ғарҷумаи Мучтабо Амири. – Техрон, 1374. – С.45.

гурӯҳҳои қавмӣ аст. Гурӯҳҳо бо тавачҷуҳ ба ин тағйирот нерӯҳо ва манфиатҳои худро ҷиҳати тавзеи (тақсими) мучаддади қудрати сиёсӣ гирд меоваранд.

Тибқи ин дидгоҳ замони тағйир ва интиқол замони низои қавмӣ низ ҳаст. Зеро фазои беитминон, ки дар асари тағйири босуръати иҷтимоӣ ва сиёсӣ эҷод мешавад, омили сиёсии муҳиме дар сиёсӣ шудани гурӯҳҳои қавмӣ мебошад. Дар ин фазои номутмаин нигаронии аслии гурӯҳҳо мутавачҷеҳи натиҷаи тағйири сиёсӣ барои мавқеият ва манфиатҳои худ ва таҳдидҳои дигар гурӯҳност. Тарси аз қудрат гирифтани дигарон ва ё шикаст хӯрдан мумкин аст ба таври мушаххас барҷаста шуда ва сабаби сиёсӣ ва мусаллаҳ шудани гурӯҳҳо шавад.

Бухрони машруиати сиёсӣ яке дигар аз омилҳои пайдоиши низоҳои қавмӣ мебошад. Яъне агар машруиати сиёсии гурӯҳи қавмии ҳоким бо бухрон рӯбарӯ шавад, гурӯҳҳои қавмии дигар ҷиҳати мубориза бо низои сиёсӣ аз падидае, ки марбут ба низои қавмӣ бошад, мисли забон, мазҳаб, наҷод ва ғ. истифода мекунад. Ба иборати дигар, вучуди бухрон ва низоҳои қавмӣ нишондиҳандаи бухрони машруиати низои сиёсӣ аст. Ҳамин масъала дар хатар будани машруиати сиёсии низои ҳоким аст, ки онро водор мекунад то ҷиҳати сарқӯб намудани гурӯҳҳои қавмӣ даст ба хушунат бизанад.

Бар асоси ин назария нуктаи авҷи низоӣ замоне аст, ки гурӯҳ ё гурӯҳҳои қавмӣ, ки дар гузашта маҳкум буда, дар вазъияти ҷадид ба як омили ғайри сиёсии муназзам табдил мешавад. Дар ин ҳолат оғози бухрони машруиати сиёсӣ мумкин аст ба маънои нуктаи қобили тавачҷуҳи низои қудрат дар сатҳи тоза ва шадид аз бархӯрди гурӯҳҳои қавмӣ ба ҳисоб биравад. Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки тағйироти босуръати сиёсӣ шудани ҳувияти қавмӣ амиқ шудани низоҳои бар асоси қавмиятро фароҳам месозад.

Элитаҳо ва гурӯҳҳои, ки дар натиҷа қудратеро ба даст меоваранд ва таъсире ки бар ҷой мегузоранд ё ба василаи тасмиҳое ки мегиранд ё ба кӯмаки идеяҳо эҳсосоте ки ба вучуд меоваранд, дар қуниши таърихии

чома таъсир мегузоранд¹. Манзур аз элитаҳо дастае аз баргузидагони шаҳрванд новобаста аз баргузидагони иҷтимоӣ ва ҳукумат аст².

Чон Б. натионализм-миллатгароиро шакли муваффақиятомез аз сиёсати модерн медонад, ки элитаҳо аз он барои гирифтани қудрати давлат аз дасти табақаҳои ҳоким истифода мекунанд³. Таҳлили печидатаре аз нақши нухбагони қавмӣ дар шаклдиҳии хувияти қавмиро дар асарҳои Пол Брос метавон дид. Ба назари ӯ, нухбагони қавмӣ на танҳо бо истифода аз мероси фарҳангии гурӯҳ хувияти қавмиро чудо месозанд, балки дар рақобат барои касби қудрат байни гурӯҳҳои қавмӣ низ низоъ эҷод мекунанд. Брос зимни ишора ба адами тавачҷуҳи адабиёти гузашта нисбат ба ин низоъҳо ва тақсимот дар дохили гурӯҳҳои қавмӣ ақида дорад, элитаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ки аз хусусиятҳои гурӯҳи қавмӣ истифода мекунанд, худ вобаста ба ақидаҳо ва арзишҳои мавҷуд дар гурӯҳ мешавад ва ин масъала доманакориҳои онҳоро маҳдуд месозад.

Аз он ҷо ки элитаҳо баргузидагони иҷтимоӣ ва ҳукуматро дарбар мегиранд, назарияи рақобати нухбагон шомили элитаҳои ҳукуматӣ, яъне нухбагони қавми ҳоким низ мешаванд, то ҳудуди зиёди низоъҳо тавассути нухбагон эҷод мешавад. Нухбагон аз таассубҳо ва ақидаҳои қавмӣ ба унвони заминаҳои муносиб барои ҷалби ошқори ҳимоят аз ормонҳои сиёсӣ ва иқтисодии худ баҳрабардорӣ мекунанд. Барандагони чунин низоъҳо мумкин аст гурӯҳи нухбагон бошанд, аммо тамоми гурӯҳҳои қавмӣ дар ин ҳадафҳо ва мубориза даргир мешаванд. Зеро ин ҳадафҳо ва низоъ ба номи ормонҳои қавми гурӯҳи иҷтимоӣ оғоз ва дунбол мешаванд.

Назарияи дигаре бо номи «қудрати қавмӣ» бо тарҳи ин матлаб вучуд дорад, ки султаи васеъ ва сиёсии як гурӯҳи қавмӣ метавонад гурӯҳҳои хориҷ аз қудратро барои иттиҳоди қавмӣ ё анҷоми табодулот

---

¹Руша Г. Тағйироти иҷтимоӣ / Тарҷумаи Мансури Вусук. – Техрон, 1370. – С.121.

²Ботомур Т. Нухбагон ва чома / Тарҷумаи Алӣ Ризо Тайиб. – Техрон, 1369. – С.109.

³Смит Э. Натионализм: назарияи идеологии таърих / Тарҷумаи Мансур Ансорӣ. – Техрон, 1383. – С.163.

ташвиқ кунад, кӯшиш менамояд то сиёсӣ шудани низоъҳои қавмиро баён намояд. Дар ихтиёр гирифтани мансабҳои калидӣ ва унвонҳои баланди ҳарбӣ ва сиёсӣ, аз ҷумла хусусиятҳои қудрати қавмӣ ба шумор меравад, ки худ заминасозии душманиҳои қавмӣ ва таҳрик ба иттиҳоди қавмӣ аст¹. Қудрати қавмӣ ақсуламал аст аз дар ихтиёр гирифтани қудрати сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тавассути як гурӯҳи хос, ки мучиби осонии вобастагии сиёсӣ-иқтисодии гурӯҳҳои қавмии дигар ва эҷоди норизоиятӣ мешавад. Ҳамчунон ин қудрат сарчашмаи маҳрумият ва аз байн рафтани ҳуқуқи дигар гурӯҳҳо аст. Дар баробари чунин қудрате тақвияти хувиятҳои қавми дигар метавонад пояи ваҳдат ва созмондиҳӣ барои амалҳои хушунатомез маҳсуб гардад².

Бархе аз пажӯҳишгарони масоили Африқо қудрати қавмиро мучиби низои сиёсии гурӯҳӣ, душманиҳои қавмӣ ва чараёне аз касратгарой ва рақобати сиёсӣ медонанд, ки на танҳо табадуллотии низомиро ба дунбол дошта, балки боиси афзоиши рақобати нухбагон ва ба хусус бесуботӣ дар даруни ҳукумат шудааст³. Қудрати қавмӣ беш аз ҳар чиз ба дарк аз маҳрумият ва зери султа будан вобаста аст. Ҳангоме ки ақаллият бо аксарият дар ин пешдovarӣ сахмгузор бошанд, бадтарин шароити мавҷуд барои пайдоиши низоъҳои қавмӣ фароҳам мешавад. Бинобар ин дар сурате, ки ҳар як аз гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва қавмӣ худро дар вазъияти ноодилонае тасаввур кунанд, руёрӯй ва бархӯрд гурезнопазир мегардад. Ин тасвири зехнӣ ва ё ҳатто айнӣ ва воқеӣ дар ҳавзаҳои мухталифе ҳамчун сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ё ҳарбӣ қобили зикр аст. Дар вазъияти қудрати қавмӣ набуди каналҳои қонунӣ, сиёсӣ ва мусолимотомез низоъҳои хушунатомезро ба бор меоварад. Аз диди баъзе назариячиён дар ихтиёр гирифтани қудрат ва ҳукумат ба манзури ба ихтиёр даровардани онҳо барои қишри хосе аз ҷомеа дар як ҷомеаи чандқавмӣ як далели қавӣ аз эҳтимоли низоъ ва бархӯрдҳои қавмӣ аст. Барои бархе узвияти гурӯҳӣ ба манзалаи

¹Гулӣ А. Сохтори сиёсӣ ва иҷтимоии туркманҳо. – Техрон, 1366. – С.23.

²Матин М. Сиёсати қавмӣ. Гузидае аз мақолати сиёсӣ-амниятӣ. – Техрон, 1378. – С.55.

³Ҳамон ҷо. – С.56.

маҳрумият аз ҳукумат, сарват ва манзалат аст. Нобаробарии пазируфташуда, ки маъмулан тавассути сиёсати умумӣ шадид мешавад, аз дидгоҳи баъзе таҳлилгарон бузургтарин ҳушдордиҳандаи пайдоиши низоъ ва даргириҳои қавмӣ аст¹.

Дар назариёте, ки то кунун баён шуд, пажӯҳишгарони мутолиоти иҷтимоӣ иллатҳои низоъҳоро сирфан аз диди дохилӣ мавриди мутолиа қарор дода ва унсурҳои хориҷиро нодида гирифта ё камтар ба он тавачҷуҳ доштаанд.

Дар ҳоле ки омилҳои хориҷӣ дар зиддиятҳо ва низоъҳои қавмӣ дар бисёр минтақаҳои ҷаҳон таъсири муҳим ва қобили тавачҷуҳ дорад. Ба ҳамин далел бархе пажӯҳишгарони робитаҳои байналхалқӣ ақида доранд, ки падидаи якҷоягии қавмиро бояд дар сатҳи байналмилалӣ мутолиа ва баррасӣ кард. Дар асарҳои марбут ба робитаи миёни низоъҳои иҷтимоӣ ва қавмӣ ва равобити байналмилалӣ аксаран ба далелҳои даҳолати хориҷӣ дар ин низоъҳо нақш ва нуфузи гурӯҳҳои қавмии мухталиф дар сиёсати хориҷии як давлат ба ин воқеият таъяс шуда, ки назарияи равобити байналмилалӣ масъалаи қавмиятро нодида гирифтааст².

Даҳолати қудратҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ дар амри сиёсӣ қардани қавмият дар бисёр вақтҳо инкорнопазир аст. Дар як диди қуллӣ се сатҳи таҳлил дар робитаҳои байналхалқӣ роҷеъ ба баёни низоъҳои иҷтимоӣ-қавмӣ мушаххас шуда, ки иборатанд аз сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва байналхалқӣ.

Нуктаи муҳим ин ки ҷаҳонӣ шудан ба унвони гуфтугӯи ғолиб дар низоми байналмилалӣ паёмадҳои зиёдеро бар сарнавишти ҷунбишҳо ва хостаҳои қавмӣ дошта ва бештар вақтҳо аз тариқҳои гуногун ҳамҷун огоҳидиҳӣ осон сохтани иртиботҳо, фарогир сохтани режимҳои ҳуқуқӣ, бозсозии сарчашмаҳои ҳувиятсоз ва нақшҳои суннати давлати миллӣ ба баланд бурдани ҷойгоҳи ҳувияти қавмӣ дар баробари ҳувияти миллӣ дар

---

¹Сачҷодӣ А. Ҷомеашиносии сиёсии Афғонистон: қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Техрон, 1380. – С.51.

²Аҳмадӣ Ҳ. Қавмият ва қавмгароӣ дар Эрон. Афсона ва воқеият. – Техрон, 1387. – С.5-6.

муқоиса бо гузашта сабаб шуда ва зарфияти ҷунбишҳои қавмиро дар дастбӣ ба ҳадафҳои сиёсӣ ва фарҳангии худ афзоиш додаст. Фароянди ҷаҳонӣ шудани абзорҳои навин ва фурсати ҷадидро пеши рӯи ин ҷунбишҳо қарор додаст¹.

Далели гуногунии назарияҳои низоъҳои иҷтимоӣ-қавмӣ ба моҳияти низоъҳо ва пешина робитаи қавмӣ ва ҷигунагии сохтори қудрат дар ҷомеаҳои мухталиф бармегардад. Аз он ҷо ки низоъҳои қавмӣ ва сиёсӣ шудани қавмият дар ҷомеаҳои гуногун бар ҳасби тағйирдиҳандаҳои ҷавк ниёзманди баёнҳои гуногун аст, ҳар кадом аз назарияҳо дар ҷомеаи хося корбурд доранд. Ба назар мерасад, ки назарияи қудрати қавмӣ ва қутбӣ шудани ҷомеа ва ё ба иборати дигар, аксаргароии нобаробар беҳтар метавонад низоъҳои иҷтимоӣ-қавмиро дар Афғонистон баён кунад. Назарияи қудрати қавмӣ, дарвоқеъ, баёни бараксе аст аз назарияи маҳрумият ва нобаробарии иҷтимоӣ².

Ҳамчунин тақя бар унсури қавмият ва эҳсосоти қавмӣ худ ба худ муҷиб бар ангефта шудани дигар гурӯҳҳо ҷиҳати паймудани ҳамин масир хоҳад шуд.

Он ҷи аз дидгоҳҳои мухталиф дар робита ба мафҳуми низоъҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ гуфта шуд, метавон роҷеъ ба Ҷумҳурии Исломии Афғонистон гуфт, ки ин кишвар асрҳо мизбони навъҳои қавмӣ, мазҳабӣ, забонӣ ва фарҳангӣ будааст, аммо сиёсӣ шудани қавмият реша дар таърихи муосири Афғонистон дошта ва бархоста аз амалқарди элитаи сиёсии ин сарзамин аст. Ин гуногуннавӣ дар зоти худ мушкилофарин нест, балки ба бойшавии фарҳангии ин сарзамин афзудааст. Аммо мудирияти ин гуногуннавӣ аз ҷиҳати сиёсӣ умуман бо равишҳои сарқубгароёна ҳамроҳ будааст. Қавмият ба унвони ҳувияти сиёсӣ бо таърихҷаи «миллатсозӣ» дар ин сарзамин ба шакли печида ва гоҳе хуни гиреҳ хӯрдааст.

---

¹Амир А.Х. Дар ҷустуҷӯи мафҳуми сиёсатҳои қавмӣ. – Техрон, 1381. – С.44-48.

²Тоҷик М. Гуфтумон ва сиёсат. – Техрон, 1383. – С.23.

Нахустин талошҳои ҷиддӣ барои давлатсозӣ дар асри 19 бо сарқубии бераҳмонаи ҳувиятҳои мустақили гурӯҳӣ бо мақсади эҷоди як миллати муттаҳиди мусулмон ҳамроҳ буд. Ин сиёсати давлати марказӣ дар миллатсозӣ ба гунаи часта ва гурехта то даҳаи демократӣ давом кард. Дар даҳаи демократӣ рӯшноии камранг аз тағйири сиёсат дида мешавад, ки дар озодии ҳизбҳо ва шаклгирии гуфтугӯҳои адолатхоҳ пайдо шудаанд. Бо зуҳури ҷумҳурият фазои сиёсӣ дубора тағйир кард ва гуфтугӯи миллатсозӣ мутамарказ ба бегонаситезӣ (покистонситезӣ) шуд. Давраи коммунистӣ бо навъе гусаста аз сиёсатҳои қаблӣ дар мавриди робитаи қавм ва миллат хусусиятҳои қавмӣ ва фарҳангиро ба наҳве, ҳадди ақал дар гуфтугӯҳои сиёсӣ ба расмият шинохт. Ин равиш бархоста аз сиёсати Шӯравӣ дар Осиёи Миёна буд, ки бо расмият шинохтани «миллатҳои» гуногун барои мубориза дар баробари сиёсати русисозӣ пуштибонҳои маҳаллиро ҷалб карда буд.

Хулоса, дар ин параграф бо мурури таърифҳои мавҷуди низои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба маънои ҳар гуна рӯёруӣ ва барҳӯрди огоҳона ва нисбатан пойдор – новобаста аз ошкору пинҳон, мустақим ва ғайримустақим, ниҳодӣ ва ғайриниҳодӣ, мусолимамомез ва хушунатомез миёни афрод ва гурӯҳҳо бар сари контрол (назорат) ва таъсиргузорӣ бар қудрати сиёсӣ ва ҳукумат таъриф шуд. Пас дигаргунӣ, ки аз як ҷониб, дар «густариши сиёсати дохилӣ» ва аз ҷониби дигар, аз «навҳои низоҳои сиёсӣ» чи дар тайи асрҳои охир ва чи дар тайи даҳаҳои охир рӯй додааст, нишон дода шуд. Далели аслии ин буд, ки ба ҳамон нисбат, ки арсаи сиёсати дохилӣ густурдатар шуда, бар теъдод ва навҳои мавзӯҳо ва бозигарони ин арса афзуда шудааст, намунаҳо ва навҳои низоҳо низ зиёдтар ва печидатар гардидааст. Нишон дода шуд, ки бар асари дигаргунӣ намунаҳо ва навҳои гуногун ва ҷадиде аз низоҳо зуҳур карда, ки аз музокирот миёни нерӯҳо ва ташкилотҳои соҳибманфиат бо мақомҳо ва ниҳодҳои давлатӣ то рақобатҳои сиёсӣ ва идеологии ҳизбҳо ва ташкилотҳои сиёсӣ дар қолаби низомҳои интихоботӣ ва аз гирдиҳамоӣ, тазохурот, хушунатҳои хиёбонии

гурӯҳҳои эътирозкунанда то террорҳои сиёсӣ ва табодулотҳои низомӣ ва аз ҷангҳои дохилӣ, чи аз навъи таҷзияи толибона ва чи аз навъи чирикии инқилобӣ, то ҷунбишҳо ва инқилобҳои тӯдаиро дарбар мегирад. Дар ҷунин густураи миллӣ ва гурӯҳӣ гунаҳо ва шеваҳои зиёде аз низоъҳо, чи сиёсӣ ва чи иҷтимоӣ, зоҳир шуда, ки тавассути пажӯҳишгарон ва соҳибназарони улуми иҷтимоӣ ва сиёсии модерн баррасӣ ва табақабандӣ шудаанд, ки ба таври хулоса муаррифӣ гардиданд

Инҷунин тазаккур дода шуд, ки тайи солҳои охир дар асари фарояндҳое мисли «ҷаҳонӣ шудан»-и сиёсат ва заъфи фурӯрезии марзҳои миллӣ дигаргуниҳои дигаре низ дар шеваҳо ва гунаҳои низоъҳо ба амал омадааст. Ин таҳаввулот сабаби зуҳури нерӯҳо ва гурӯҳбандиҳои иҷтимоӣ ва сиёсии ҷадид, чи дар сатҳи дохилии кишварҳо ва чи дар сатҳи байналхалқӣ, шудааст. Ин гурӯҳбандиҳои навадид, ки шомили ҷамоатҳо ва ғирқаҳои мазҳабии гурӯҳҳои тарафдори муҳити зист, тарафдорони ҳуқуқи башар, муҳофизони сулҳ ва гурӯҳҳои моил ба шеваҳо ва сабқҳои хоси зиндагии иҷтимоӣ ва хонаводагӣ ҳастанд, ҳамагӣ ба таври мустақим ва ғайримустақим ба арсаи сиёсат ва низоъҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ворид шуда, ҳаракатҳо ва ҷунбишҳои зиёдеро шакл додаанд. Арзишҳо ва ҷиҳатгириҳои ин ҷунбишҳо ва ҳаракатҳо низ гурӯҳи васеъеро дарбар мегирад, ки аз бозгашт ва дилбастагии ифротӣ бо омӯзаҳои мазҳабӣ ва идеологӣ то зери суол бурдани ҳама арзишҳо ва рафторҳои роичро шомил мешаванд. Ҳамҷунин шеваҳои ҷадиде аз мудохилаи нерӯҳои фаромиллӣ ва байналмилалӣ дар ҷараёни низоъҳои сиёсии кишварҳо зоҳир шудааст, ки аз мудохилаи созмонҳои байналмилалӣ ва ё ташкилотҳои ғайридавлатии фаромиллӣ дар заминаи масъалаҳои монанди ҳуқуқи башар то мудохилаи ҳарбии қудратҳои бузург ва эътилофҳои байналхалқӣ ё қудратҳои бузург дар дохили кишварҳо ба манзури тағйири сохторҳои сиёсӣ ва таҳти унвони мубориза бо терроризм ва силоҳҳои куштори дастаҷамъиро дарбар мегирад. Умуман таҳқиқи назариявӣ метологияи низоъҳои иҷтимоӣ сиёсӣ нишон медиҳанд, ки масъалаи мазкур дар илмҳои сиёсӣ собиқаи

тӯлонӣ дошта, самтҳои гуногуни ҳаёти инсонро фаро гирифтааст. Пажӯҳишгарон ва назарияпардозони илмҳои ҷомеашиносӣ нуктаи назар ва андешаҳои гуногунро нисбат ба низоҳои иҷтимоӣ сиёсӣ пешниҳод намудаанд, ки якнавохт ва бо ҳамдигар тавофут надоранд. Аммо дар маҷмӯъ системаи назариявӣ методологие бунёд нашудаанд, ки барои таҳлили ин гуна низоҳо заминаи илмӣ амалӣ муҳайё намоянд.

§2. Хусусиятҳои таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон дар шароити тағйирёбии ҷомеа

Баррасии таърихи низоҳои сиёсии Афғонистон ин воқеиятро ба хубӣ ошкор мекунад, ки зулму истибдоди сиёсӣ ва худкомагӣ, ки тайи ҳазор соли гузашта сурат гирифтааст, унсурҳои аслии сохти қудрат дар ин кишвар маҳсуб мешавад. Аз он ҷост, ки сохти иҷтимоӣ ва сиёсии ин кишвар бар пояҳои чун қавмӣ будан, қабилавӣ будан бештар устувор аст, ин амр сабаб шудааст, ки масъалаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии Афғонистон бештар ба истибдод ва қавмияти гурӯҳ бихӯрад ва сабаби низову кашмакаш гардад.

Яқинан ҳеч амалеро дар кирдори оламӣ пайдо карда наметавонем, ки иллати фикрӣ ва эътиқодӣ надошта бошад. Инсонҳо ҳамон гуна амал мекунанд, ки фикр мекунанд. Робитаи фикру амал робитаи танготангзич буда ва таҳлилу баррасии амали як фард бидуни решаёбии маншаи фикрии он номумкин аст. Агар мехоҳем ба саволе посух гӯем, як фард чаро чунин амал мекунад, бояд дарёбем ки ин фард чӣ гуна фикр мекунад?¹

Ба ин тартиб, агар мехоҳем бидонем, ки чаро низо дар ҷомеаи Афғонистон мавҷуд аст, бояд ба решаи сохти низоми ҷомеаи Афғонистон, ки ҳамон системаи қабилавӣ аст, таваччуҳ намуд. Дарҳақиқат посухи пурсиши худро метавон аз даруни системаи қабилавӣ ёфт. Яъне низомҳои сиёсӣ ва давлатҳо тамаркузи қудрати сиёсиро дар тӯли таърих дар ин кишвар дар даст дошта, шоҳи худкома худсарона ва

---

¹Фулодӣ Д. Дин, фарҳанг, сиёсат. – Техрон: Бунёди инкишофи маданӣ, 1382. – С.183.

бидуни ҳеҷ гуна маҳдудияти қонунӣ дар робита ба масоил амал намулдааст. Ин ба ин маъност, ки шоҳони Афғонистон ҳеҷ гуна масъулияте дар муқобили мардуми хеш эҳсос нанамуда, мардум ва қонун аз назар ва иродаи шахсии шоҳ вобастааст. Қонун ва мардум дар назди шоҳони кишвар эътибор ва ҷойгоҳе надоштааст. Ҳамон тавр ки зикр намудем, дар қанори истибдод, бофту сохти иҷтимоии кишвар низ ба унвони чолиши асосӣ матраҳ буда ва то кунун давом дорад.

Афғонистон дар тӯли таърих аз гузаргоҳи чанд марҳилаи мушаххас убур кардааст, ки марҳилаи аввали он аз зуҳури аввалин ҳукумати ориёӣ то зуҳури Зардушт, марҳилаи дуввуми он аз зуҳури Зардушт то ташкили ҳукуматҳои пешдодӣ, марҳилаи саввум ҳам баъд аз ҳамлаи Искандари Мақдунӣ шурӯъ шуда, то суқути наберагони Искандар ва ташкили давлатҳои мустақили миллӣ дар ориёно, марҳилаи чаҳорум аз ташкили аввалин давлатҳои мустақили миллӣ то зуҳури кӯшонихо, марҳилаи панҷум аз зуҳури кӯшонихо то зуҳури ислом, марҳилаи шашум аз зуҳури ислом то ташкили давлатҳои мустақили миллӣ, марҳилаи ҳафтум аз оғози ҳучуми Чингизхон то ташкили ҳукуматҳои мустақили миллӣ, марҳилаи ҳаштум аз ташкили давлати темурии Ҳирот дар қарни понздаҳ то ташкили ҳукуматҳои мустақили миллӣ, марҳилаи нухум аз таъсиси ҳукуматҳои мустақили миллӣ аз замони Мирвайсхони Ҳутакӣ ва баъди Аҳмадшоҳи Абдолӣ оғоз ва то вафоти Темуршоҳ, марҳилаи даҳум аз вафоти Темуршоҳ оғоз ва то суқути фарзандони Темуршоҳ ва ба қудрат расидани Дӯст Муҳаммадхон ва даврони Шер Алихон, марҳилаи ёздаҳум аз подшоҳии Афзалхон то Абдурахмонхон ва Амир Ҳабибуллоҳ, марҳилаи дувоздаҳум аз давраи Амонуллоҳ оғоз ва то суқути низоми салтанатӣ ва марҳилаи сездҳум ҳам аз ба қудрат омадани Довуд то инқилоби апрел ва суқути доктор Начиб, марҳилаи чаҳордаҳум аз суқути доктор Начиб оғоз шуда ва то кунун идома дорад. Афғонистон дар ин марҳилаҳо нишебу фарозҳои зиёдеро паймудааст. Ин сарзамин дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ гоҳ оҳиста ва гоҳе ҳам тунд масири ҳодисаҳо ва низоъҳоро тай карда ва ҳар қадар ки ба замони мо

наздиктар шудааст, ба ҳамон андоза суръати дигаргунӣ бештар шудааст. Ошкор аст, ки дигаргуниҳои фарҳангӣ бо тавачҷуҳ ба маданиятҳои бузурги авастӣ, юнонӣ, будӣ, юнонии будӣ, будии сосонӣ, сосонӣ, исломӣ ҳам дар ин мароҳил мухталифу гуногун будааст.

Ҳарчанд дар тамоми таҳаввулоти гузашта сохторҳои қавмӣ ва қабилавӣ асаргузор будааст ва аммо ин асаргузориҳо бештар ранги ҳамдигарпазирӣ бо дигар фарҳангҳоро доштааст. Ин раванд то замони зуҳури ҳукумати хутакӣ ва абдолӣ идома меёбад. Бо зуҳури ин ду қabila ва ташкили ҳукумати мустиқили миллӣ ба василаи онон аз ҳамдигарпазирӣ фарҳанги гузашта коста шуда ва ҷои онро арзишҳои таассубомези қабилавӣ пур кард. Ҷогузинии арзишҳои қабилавӣ бар таассуботи қавмиву қабилавӣ доман зад, ки ҳатто ду қabila аз як қавм таҳаммули якдигарро аз даст доданд. Аз мутолиаи таърих ба таври ошкоро фаҳмида мешавад, ки пас аз зуҳури Аҳмадшоҳи Абдолӣ, ки сароғози даврони модерни Афғонистон аст, ин кишвар таҷрибагари низои доимӣ буда¹, арзишҳои қабилавӣ бар тору пуди афкори ҷонишинҳои вай ҳукумати мекарда ва оҳиста-оҳиста ба таассубҳо ва кӯтоҳнигарии фарзандонаш афзуд, ки ҳатто бародар таҳаммули подшоҳии бародарро надошт, то он ки баъд аз Темуршоҳ дар ҳудуди сад сол Афғонистон ба домани бадтарин суқути ахлоқии фарзандони Темуршоҳ рафт. Ҳарчанд Афғонистон баъд аз асри ҳаҷдаҳ барои аввалин бор соҳиби як ҳукумати мустиқили миллӣ шуд ва аммо таъсиси ин ҳукумати бар бунёди қабилавӣ бисёр чизҳоро аз мардуми Афғонистон гирифт, ки то кунун ҳам низои мавҷуд дар ҳоли қурбонӣ гирифтааст².

Дарҳақиқат қабилাগароии зиёдталаб аз гузашта то ҳол доманаи низоҳоро дар Афғонистон густариш дода, ҷомеаи Афғонистонро ба ҷолиш ва бунбаст кашондааст. Ҳатто ҳанӯз ҳам ҳама буди ҳастии Афғонистон дар доми сохтор ва фарҳанги ибтидоии қabila ва қавм асир

---

¹ Дастёр Х. Сиёсатҳои сегонаи якпорчагӣ ва бухрони Афғонистон // Фаслномаи равобити хориҷӣ. – Теҳрон, 1390. – №3. – С.145.

² Меҳриддин М. Тақобули арзишҳои қабилавӣ бо арзишҳои мардумсолорӣ дар низои Афғонистон. – Теҳрон, 1393. – С.5-6.

аст. Аз ин рӯ ҷомеаи Афғонистонро бояд бо шароит ва вичагиҳои як ҷомеаи қабилавӣ бо сохтори сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодии гуногун ва нопадваста мутолиа намуд¹.

Хусусиёт ва зоти иҷтимоии ҷомеаи Афғонистон дар қадами нахуст қабилавӣ, тоифавӣ ва дар марҳилаи дуввуми қавмӣ мебошад. Сохтор ва фарҳанги қабилавию қавмӣ дар баробари огоҳии бунёдии динӣ, маданӣ, ақлонӣ, озодагӣ, хирадварзӣ, пешрафт ва ғайра тамаддуни муосир муқовимат мекунанд. Аксарияти графаи ақибмондагии моддӣ, бесаводӣ, ақлгурезӣ, бесарнавиштӣ ва монанди он дар кишвари Афғонистон ношӣ аз ҳамин сохтори қабилавӣ ва султаи тамомиятхоҳони қавмӣ мебошад. Ҷудоии қабилавӣ ва ноҳамоҳангии қавмии бархоста аз дар ихтиёр гирифтани ҳокимияти мутлақа ва системаи мутлақаи консервативӣ аз дер замон то акнун дар муносибатҳои моддӣ, иҷтимоӣ ва маънавии ҷомеаи Афғонистон мусаллат мебошанд.

Сохтори иҷтимоӣ ва сиёсии Афғонистон

Гурӯҳҳои ашроф: Ашроф ба олитарин гурӯҳ ё табақаи иҷтимоӣ гуфта мешавад, ки дар ҷомеаҳои суннатӣ ва низомҳои салтанатӣ ва монанди салтанатӣ ба шиддат ғаъол буда ва аз қудрату нуфузи барҷастае бархурдор аст. Манобеи қудрат ва нуфуз дар ҷомеаи суннатӣ иборатанд аз мазҳаб, замин, сармоя, тичорат, мақоми ҳукуматӣ, мавқеи иҷтимоӣ, монанди раёсати қabila ва тоифа. Тамоми ин манбаъҳо ва заминаҳо дар ҷомеаи афғон вучуд доранд, бинобар ин бузургон ва ашрофи ҷомеаи афғон ба ашрофи мазҳабӣ монанди уламо ва шайхҳои тасаввуф, ашрофи заминдор, ашрофи қabila монанди раисҳои қabilaҳо, ашрофи сарватманд монанди тоҷирҳои бузург ва ашрофи девонӣ гурӯҳбандӣ мешавад².

Қabilaҳо: қabila як воҳиди иҷтимоӣ аст, ки аз хонаводаҳо ва тоифаҳо ва дастаҷоти зиёде бар асоси табор, фарҳанг ва эҳсоси муштарак шакл гирифтааст. Қabila аз мафҳумҳои бисёр асосӣ дар

¹ Воизӣ Х. Афғонистон ва созиҳои ноқиси ҳувияти миллий. – Техрон, 1381. – С.19.

² Шаҳронӣ И. Таърихчаи ақвом ва қабил дар Афғонистон. – Кобул: Интишороти «Фарҳанг», 1391. – С.163.

равобити иҷтимоиву сиёсии Ховари Миёна аст. Ҳукуматҳои қабилавӣ чунон дар ин чомаҳо амиқу пойдор буда, ки дар бештари ин кишварҳо, ба хусус Афғонистон, аксари силсилаҳо бо номи қабилаҳо ташхис ва хувиат меёбанд. Ба назари бисёре аз пажӯҳишгарон ба гурӯҳҳои хешованд ҳамхун ва бархурдор аз худмухтории сиёсиву фарҳангӣ ишорат дорад¹.

Дар Афғонистон гоҳе вожагони «қавм» ва «қабила» ба як маъно истифода мешаванд. Пирсон Лива мегӯяд, ки дар Афғонистон қавм ба маъноии гурӯҳе аст дорои хувиати хос чи як тира бошад ва чи як гурӯҳ бо ҳалқаҳои дар ҳар сатҳ аз қабила ё ноҳия ва чи як гурӯҳи маҳаллии хешованд, аммо дар айни ҳол дар бисёр мавридҳо тафовутҳои барҷаста миёни қавму қабила дар назди афғонҳо вучуд дорад. Қавм ба маъноии машҳур ба гурӯҳҳои наҷодии бузург гуфта мешавад, ки иштирок дар як табори фарзӣ, забон, фарҳанг, суннатҳо ва қиёфаи афроди онро аз афроди дигар қобили ташхис месозанд, монанди қавми паштун, қавми ҳазора, қавми тоҷик, қавми ўзбек ва қавми балуч ва ғайра. Дар ин сурат қабила танҳо ба шоҳаҳои фаръии як қавм гуфта мешавад, ки танҳо вучуди ниёкони зиёд, ки падаркалони фарзии онон низ яке аст, онҳоро аз ҳам ҷудо намудааст бидуни он ки тафовутҳои забонӣ, фарҳангӣ ва қисмӣ дар назар гирифта шавад. Монанди қабилаҳои Пупалзай, Алкузай, Ачекзай, Нурзай, Ализай ва Исҳоқзай, ки зершоҳаҳои қабилаи Дуронӣ мебошанд. Вале дар сатҳи қавитар қабилаҳои Дуронӣ, Ғалзоӣ ва Карлонӣ, ки зершоҳаҳои қавми паштун ба шумор меоянд. Дар ҳоле ки бархе аз соҳибназарон бар асоси хешовандӣ дар таърифи қабила таъкид доранд. Бархе дигар зимни интиқод бар ин бардошт унсуре мазкурро сирфан дар равобити миёни қабилаҳо дар сатҳи маҳаллӣ муҳим медонанд ва мегӯянд, ки хешовандӣ танҳо боиси ташкили қабилаҳо ё сиёсатҳои қабилавӣ намешавад².

---

¹ Фаҳимӣ Ҳ. Афғонистон сақфи ҷаҳон / Тарҷумаи Сарвар Дониш. – Қум, 1362. – С.135.

² Аҳмадӣ Ҳ. Қавмият ва қавмгароӣ дар Эрон: афсона ва воқеият. – Техрон, 1378. – С.36.

Қавм ва миллат: қавмият ва миллат ҳар ду аз ҷумлаи хувиятҳои фарҳангии ҷамъӣ ҳастанд. Бар хилофи иштирокҳои зиёд бояд ба тафовутҳои миёни ин ду мафҳум низ таваҷҷуҳ кард. Қавм мафҳуми қадимтар аз миллат ба маънои хос аст, зеро миллат падидаи сохташуда аст, ки бо хусусиятҳои имрӯзи худхосилӣ модернитар ва дарвоқеъ, ҷорҷуби фарҳангии модернитар аст ва аз асри 17 ба баъд вориди адабиёти сиёсӣ шудааст. Миллат иҷтимоӣ, қавмӣ нест, зеро бар хилофи ҳампӯшонӣ миёни ин ду мафҳум, иҷтимоӣ, қавмӣ маъмулан ба як ирҷои сиёсӣ далолат надорад ва дар бисёр мавридҳо бидуни фарҳанги умумӣ ва ҳатто мавзӯҳои сарзаминӣ аст. Дар ҳоле ки миллат дорои тамоми ин вijaгҳо аст. Бо ин ки қавм бо созмондиҳии нодурусти худ мафҳуми омтаре ба назар мерасад, аммо миллат бо тахассусӣ шудани фароянд ва дар маънои қорбурдии худ мафҳуми кулӣ ва печидатар аз қавм аст ва дар зиёдтарин мавридҳо бо мабной қавмии аввалияи худ иртибот надорад¹. Зеро бо шаклгирии миллат ва хувияти миллӣ аст, ки ҷомеа аз ҳолати рӯёрӯии содда ба ҷеҳраи афрод фаротар меравад ва ба сурати як маҷмӯаи воҳид дар ҷорҷуби як пайвасти таърихӣ аз асотирҳо, намодҳо ва боварҳои гуногун намуд пайдо мекунад, ки дар натиҷаи он фард на танҳо бо ҳамватанони муосири худ, ки бисёр вақт ҳеҷ ошноӣ надорад, эҳсоси ҳамбастагӣ мекунад, балки бо наслҳои гузаштаи худ низ ҳамзодпандорӣ пайдо мекунад ва худро дар ғаму шодӣ ва шикасту пирӯзии онҳо шарик медонад. Қавм ҷиҳати пешрафти худ ба сатҳи миллат ниёзманди огоҳӣ, худмухтории сиёсӣ ва шиносоии байналмилалӣ аст, зеро мафҳуми миллат дар худ навъе аз қаҳрамонсозӣ аз мафҳуми давлат дорад. Ҳар он давлате як миллатро намояндагӣ мекунад, ҳар миллате дар қолаби як давлат қобили мушоҳида аст. Ба назари Рулон Бертон, ин иддао ки бидуни давлат наметавон аз миллат сухан гуфт, ниёз ба исбот надорад². Қавмият бештар мубтанӣ бар омилҳои нисбат ҷун табор, ранг, наҷод, мазҳаб ва ғ. аст, дар ҳоле ки миллат бар омилҳои

¹ Смит А. Натсионализм: назария, идеология, таърих / Тарҷумаи Мансури Ансорӣ. – Техрон, 1383. – С.23-26.

² Бертон Р. Қавмшиносии сиёсӣ / Тарҷумаи Носир Фақуҳӣ. – Техрон, 1380. – С.41.

касбӣ чун рушди иртиботот, омӯзиш, зуҳури арзишҳои модерн, ҳукумати мутамарказ, рушди ҳукуматдорӣ ва ғ. побарҷост. Бо таваҷҷуҳ ба ҳамин хостгоҳҳои мутафавит аст, ки гуфта шуда, ҳар ҷо хувияти қавмӣ ва хувияти миллӣ дар як низоъ бо ҳосилҷамъи сифр (0) қарор гиранд, хувияти миллӣ бозанда хоҳанд буд. Дуруст аст, ки миллат дар бархе маворид решаҳои қавмӣ низ дорад, аммо аҳамияти он бештар ба ҷанбаҳои маданӣ ва сиёсии он марбут аст. Узвият дар воҳидҳои сиёсӣ, таъкид бар ҳаққи ҳокимият ва мушорикат дар таъйини сарнавишт, робитаи наздикӣ бо ҳуқуқи шаҳрвандии фаротар аз забон, наҷод ва ғ., ба расмият шинохтани баробарӣ дар фурсати дастбӣ ба мақомоти сиёсӣ ва идории ҷомеа, баробарӣ дар фурсатҳои инсонӣ, таҳсилот, шуғл, баробарӣ дар ҳуқуқ ва имтиёзоти қонунӣ аз паёмдҳои асосии ҷанбаи маданияту сиёсии миллат аст¹.

Миллат, дарвоқеъ, хувияти муштаракӣ тамоми афрод ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ аст, дар ҳоле ки мумкин аст ин гурӯҳҳо ба дастабандиҳои гуногуни қавмӣ иртибот дошта бошанд. Лизо метавон аз ҷомеаҳои чандқавмӣ ё миллатҳои чандқавмӣ сухан гуфт. Таърифҳои зиёде, ки аз миллат ироа шудаанд, ҳар кадом бар яке аз унсурҳои айнии (забон, сарзамин, ниҳодҳо ва амсоли инҳо) ё унсурҳои зехнӣ (рӯйқардҳо, дарёфтҳо ва эҳсосот) таъкид доранд. Бо ин ҳама роҳҳои умуман пазируфташуда барои ҳалли масъала дар назар гирифтани ҳар ду меъёр дар таъриф аст. Бардошти Андерсон аз миллат ба маънии иҷтимоӣ сиёсии ҳаёлии маҳдуд ва худмухтор² ё нигариши идеалистии Рунон, ки миллат, яъне рӯҳ ва ё ҳамапурсии рӯзона намунаҳои таъкид бар меъёрҳои зехнӣ дар таърифи миллат аст. Дар ҳоле ки таърифи И.В.Сталин, ки бар асоси забон, қаламрав, ҳаёти иқтисодии муштарак ва ҳ. устувор аст, намунае аз таърифи айнии миллат аст. Антони Смит бо дарназардошти ҳар ду меъёр: айний ва зехнӣ дар таърифи миллат чунин менависад: «Миллат иборат аст аз ҷамъияти дорои ном, ки дар

¹ Васуқӣ М., Некхулқ А. Мабонии ҷомеашиносӣ. – Техрон, 1377. – С.197.

² Китоби огоҳ. Маҷмӯаи мақолот перомунӣ Эрон ва Ховари Миёна. – Техрон, 1362. –С.680.

сарзамини муайян зиндагӣ мекунад ва дорои қахрамонҳои муштарак, таърихи муштарак, як фарҳанги умумӣ ва як иқтисоди воҳид ва ҳуқуқҳои қонунии муштарак барои ҳамаи аъзо»¹.

Бардошт ва дарке, ки Иммуноил Костлез аз нисбати қавмият ва миллият тарсим мекунад, дар Афғонистон бештар намуд пайдо мекунад. Костлез хувияти миллиро хувияти қонунбахш ва яксонсозӣ медонад, ки тавассути ниҳодҳои ҳоким сохта шуда ва ба манзури густариш ва ақлонӣ нишон додани султа тарвиҷ меёбад. Дар баробари он хувияти қавмиро хувияти муқовимат меномад, ки дар ростои дифоъ аз ҳаққи муқовимат будан тавассути амалгароӣ эҷод мешавад, ки хувияти онҳо аз ҷониби мантиқи султа беарзиш доништа мешавад². Дар чунин бардоште хувияти милли дар баробари хувияти қавмӣ қарор гирифта ва шаклгирии миллат бо аз байн рафтани қавмиятҳо ва ҳазфи онҳо мумкин мегардад. Бинобар ин хувияти қавмӣ барои бақо ва мондагории худ ночор аст бо хувияти милли мубориза кунад ва аз густариши он ҷилавгирӣ намояд, зеро робитаи он ду низои вучудӣ аст. Дар Афғонистон низ аз он ҷиҳат, ки миллатсозӣ ва бардошт аз хувияти милли бар бунёдҳои андешаҳои наҷодиву қавмӣ устувор буда, талош шуда то хувияти милли бо мухтавои арзиши қавми ҳоким сохта шуда ва бар дигар қавмҳо таҳмил гардад. Аз ин ҷиҳат робитаи хувияти милли ва хувияти қавмӣ дар ин кишвар ҳамеша бар низои мавҷуд устувор буда, ки ин вазъ монеи шаклгирии хувияти милли ва созгор бо вафодорҳои қавмӣ шудааст.

Низоҳои қавмӣ: низоҳои қавмӣ, ки аз зермаҷмӯаи низоҳои иҷтимоӣ аст, аз мафҳумҳои асосии ин диссертатсия аст. Низоҳои иҷтимоӣ аз гӯшаҳои мухталиф мавриди баррасӣ ва тақсимбандӣ қарор гирифтаанд. Аз назари зарурати баён бархе аз низоҳо сохторӣ ва бархе дигар таърихӣ ва ё тасодуфӣ ҳастанд. Низоҳои сохторӣ бар асоси бархе хусусиятҳои пайдор ва дигаргунинопазир дар ҷомеаи инсонӣ падидор шуда ва ҳузури доимӣ доранд, монанди низоҳои иҷтимоии ношӣ аз

¹ Смит А. Национализм: назария, идеология, таърих / Тарҷумаи Мансури Ансорӣ. – Техрон, 1383. – С.24.

² Факуҳӣ Н. Қавминосии сиёсӣ. – Техрон, 1380. – С.24-25.

тақсими кор ё ношӣ аз тақсимбандиҳои синнӣ ва ҷинсӣ. Низоъҳои таърихии тасодуфӣ ҳосили сарнавишти таърихии як кишвар ва натиҷаи дигаргуниҳо ва тасодуфҳои таърихианд, мисли низоъҳои мазҳабӣ, қавмӣ, фирқай, суннатӣ, таҷаддуд ва ғайра¹.

Дар ҳоле ки дар ҷомеаҳои рушдёфта ва модерн низоъҳои сохторӣ бар зиндагии сиёсӣ таъсиргузор аст, ҷомеаҳои рушнаёфта ва суннатӣ ҳамвора дар ҷамъабарои зиддиятҳои ношӣ аз низоъҳои таърихӣ бо намудҳои чун зиддиятҳои дину давлат, суннату навгарӣ, танишҳои қавмӣ, забонӣ, мазҳабӣ, наҷодӣ ва ҳ. гирифта аст.

Ҳамчунин дар табақабандии дигаре, ки бар ҳасби шеваи нисбати низоъҳо ба якдигар ё ҷиғунагии суратбандӣ ва таркиби онҳо сурат мегирад, низоъҳои иҷтимоӣ, новобаста аз сохториву таърихӣ, ба низоъҳои пайваста ва нопаиваста тақсим мегардад. Дар навъи пайваста мушкилот бар рӯи ҳам бор шуда ва якдигарро тақвият мекунад, зеро марзбандиҳои ношӣ аз проблемаҳо дақиқан бо ҳам ҳамхунӣ дорад, монанди ин ки дар як ҷомеа марзбандиҳои қавмӣ ва мазҳабӣ бар ҳам бор шуда бошанд. Аммо дар навъи нопаиваста низоъҳои иҷтимоӣ якдигарро қатъ ва заиф мекунад. Марзбандиҳои ношӣ аз ихтилофҳо нисбат ба якдигар ҳамхунӣ нашошта, балки фаротар ё фурутар аз чорҷӯби қавмӣ шакл гирифта бошанд. Бадеҳӣ аст, ки бо илова шудани ду ё чанд проблема рӯи ҳам тавони таъсиргузорӣ бар ихтилофҳо зиёд мешавад ва заминаи шиддат гирифтани низоъҳо ва кашокашҳои иҷтимоӣ афзоиш ёфта ва аксаран ҷомеа ва кутбҳои созишнопазир табдил мегардад. Дар ҳоле ки дар низоъҳои нопаиваста, бо таваҷҷуҳ ба ин ки ихтилофҳо якдигарро қатъ мекунад, тавони азсаргузаронии онҳо камтар шуда ва нуқтаҳои иштироки гурӯҳбандиҳои иҷтимоӣ афзоиш меёбад, бинобар ин заминаи низои иҷтимоӣ коҳиш пайдо мекунад².

Дар вазъияти зиддияти ношӣ аз низоъҳои иҷтимоӣ, ки гурӯҳ ё гурӯҳҳои тахти султа дар пайи эҷоди як тақсимбандии ҷадид дар ҷомеа

¹ Бошрия Х. Ҷомеашиносии сиёсӣ: нақши нерӯҳои иҷтимоӣ дар зиндагии сиёсӣ. – Техрон, 1376. – С.102.

²Ҳамон ҷо. – С.102-106.

мебошанд ва қудрати бартар (ҳоқим) барои ҳифзи вазъи мавҷуд талош мекунанд. Бинобар ин манзур аз низоъҳои қавмӣ, тазод ва ихтилофе аст, ки дар дохили ҷомеа дар ростои ҳадафҳои қавмӣ ҷараён дошта ва тамоюл ба давом ва бақо дорад. Низоъ, бинобар дидгоҳе, иборат аст аз муқобилае, ки гузаро нест, бархоста аз матни ҷомеа мебошад ва барои солиёни зиёде дар як ҷомеа ва маҳал иқомат мекунад ва сарчашмаи он голибан ҳодисаҳои муҳими таърихӣ аст¹. Ба назар мерасад, ки дар Афғонистони имрӯз низоъҳои қавмӣ, мазҳабӣ ва суннату таҷаддуд ба тартиб аз фаълтарин ва таъсиргузортарин низоъҳои иҷтимоӣ мебошад. Дар ҳоле ки низои қавмӣ миёни ҷаҳор қавми бузург дар Афғонистон, яъне паштун, тоҷик, ҳазора ва ўзбек ба сурати ҷудогона матраҳ аст, дар мавриди суратбандии низоъҳои қавмиву мазҳабӣ бо ҳам вазъ ба гунае дигар аст, ки дар мавриди он баъдан баҳс хоҳад шуд.

Низоъҳои иҷтимоӣ аз роҳгузари шакл додан ба нерӯҳои сиёсӣ бар зиндагии сиёсӣ таъсир мегузорад. Дар Афғонистон низ нерӯҳои сиёсӣ ҳамеша бар асоси хатҳои қавмӣ таъсис ва густариш ёфтаанд.

Муаррифии мухтасари қавмҳои сокин дар Афғонистон

Соҳтори иҷтимоии Афғонистон соҳтори суннатӣ, қавмӣ ва қабилавӣ аст. Чунончи, доктор Абдулқайюми Сачҷодӣ аз 55 қавм дар ин кишвар ном мебарад, ки онҳо аз ин гурӯҳҳо иборатанд: араб, аймоқ, балуч, бароҳӯӣ, ишкошимӣ, форсивон, тоҷик, фирӯзкӯҳӣ, говарботӣ, гучар, ҳазора, ҳинду, ҷалолӣ, ҷамшедӣ, ҷад, ҷугӣ, қирғиз, кутоно, маликӣ, моварӣ, мешмаст, муғул, мунҷонӣ, нуристонӣ, урсурӣ, парҷӣ, пашай, паштун, қарлуқ, пекроч, қазок, қипчок, қизилбош, рӯшонӣ, сангличӣ, сик, тотор, тайманӣ, темурӣ, тираҳӣ, туркман, ўзбек, воҳӣ, яҳудӣ ва вазравӣ².

Нигоҳи ҳар яке аз гурӯҳҳои ғавқ ба қудрати сиёсӣ нигоҳи мубтанӣ бар қавмият аст. Ба далели вучуди қавмҳои зиёди болозикр ихтилоф дар тарзи ҳукумат кардан, рафтор, пӯшок, расму русум ва одоби қабилаҳои

¹ Смит А. Манобеи қавмӣ натсионализм // Фаслномаи мутолиоти роҳбурдӣ. – Техрон, 1379. – №1. – С.81.

² Сачҷодӣ С.А. Ҷомеашиносии Афғонистон. – Кобул, 1391. – С.65.

мухталиф кори интихоби (гузиниши) масъалаҳои муштаракero, ки бо он битавон барои афғонҳо сохтори миллӣ ироа кард, душвор сохтааст. Аз он ҷое, ки ҷомеаи Афғонистон бар асоси сохтори қавмиву қабилавӣ аст, сохтори сиёсӣ низ дар гавари фаъолиятҳои дарунқавмӣ мечарҳад ва тақсимои қудрату сарват танҳо дар даруни қабила ва қавм маъно медиҳад ва берун аз қабила талош мешавад, ки сарқуб ва ё ҳазф шавад. Ин ҷост, ки низоъҳои қавмӣ ва қабилавӣ миёни қабилаҳо ва қавмҳои мавҷуд дар Афғонистон руҳ медиҳад, ки намунаҳои онро дар гузаштаҳо ва ҳатто имрӯз низ шоҳид ҳастем.

Дар ин ҷо мутаносиб бо баҳс тавсифи иҷмолӣ аз симои муҳимтарин қавмҳои таъсиргузор, чи даъвогарони инҳисории ҳокимияти сиёсӣ ва чи қавмҳои мушорикатталаби ғайриҳоким, ки ҳамвора дар низоъ ва рӯёруӣ бо қудрати сиёсӣ қарор доштаанд, ироа мегардад:

Паштунҳо: баъзе аз пажӯҳишгарон паштунҳоро шоҳае аз ориёӣҳо ё ориян медонанд ва чеҳраи паштунҳоро шабоҳат медиҳанд ба мардуми торикраги Ҳиндустон ва ориёӣҳо. Баъзе аз таърихнависон мегӯянд, ки калимаҳои «пашту» ва «паштун», ки афғонҳо ба забон ва қавми худ пайваст мекунанд, то асри 17 танҳо дар муҳовараи забонӣ байни мардум маъмул буд ва дар осори катбӣ ба назар нарасидааст. Ҳамчунон калимаи «патҳон», ки ғолибан шакли ҳиндишудаи калимаи «паштона» - «ҷамъи паштун» мебошад.

Баъзе аз афғоншиносон хостаанд калимаи «афғон»-ро барои паштунҳои ғарбӣ нисбат диҳанд, ки дар ҳудуди Қандаҳор ва Ҳирот сукунат доранд ва калимаи «паштун»-ро танҳо дар маври қабилаҳои муқими минтақаҳои кӯҳистони сарҳади Афғонистон ва Покистон ба кор баранд. Паштунҳо тарқиҳан худро паштун гуфтаанд, ки аксари мардум ин қавмро паштун мегӯянд ва дар қонуни асосии Афғонистон ҳам ба номи паштун омадааст¹.

---

¹ Шаҳронӣ И. Таърихчаи ақвом ва қабила дар Афғонистон. – Кобул: Интишороти «Фарҳанг», 1391. – С.20-22.

Паштунҳо умдатан дар чануб ва шарқ ва қисман дар ноҳияҳои дигари Афғонистон зиндагӣ мекунад. Омори ҷамъияти онҳо ба таври дақиқ маълум нест, аммо баъзе рақамҳои эҳтимоли мавҷуд аст, ки наметавон ба он ба иллати адами илмӣ будани он истинод кард. Забони ин қавм пашту ва аз шоҳаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ аст. Аксари ин қавм пайрави мазҳабӣ ҳанафианд, қариб ба иттифоқ ва андаке аз инҳо шиамазҳаб мебошанд. Паштунҳо ба лиҳози сохтори даруни қавмӣ ба ду қабилаи бузург тақсим шудаанд, ки «ғалзӣ» ва «дуронӣ» мебошад. Аз замони ташкили Афғонистон ва ба даст гирифтани қудрат тавассути Аҳмадшоҳ Бобо миёни ин ду қабила кашмакашҳо барои гирифтани қудрат будааст, ки то соли 1979 дурониҳо қудратро ба даст дошанд¹.

Точикҳо: тоҷикҳо аз қавмҳои қадими Афғонистон аст, ки аз ҷиҳати аҳоли дуввумин қавм дар Афғонистон мебошанд. Дар бораи вожаи «тоҷик ихтилофи назар аст. Баъзеҳо ба ин ақидаанд, ки «тоҷик» аз калимаи «тозик» гирифта шуда, ки бар асари такрори забон ба «тоҷик» табдил гардидааст ва баъзеҳо мегӯянд, ки аз «тоҷик» гирифта шуда ва ба маънои «соҳиби тоҷ» аст. Онҳо худро ба ориёӣ ва ё ориян нисбат медиҳанд². Муҳаққиқи тоҷик, профессор Муҳаммад Абдурахмон вожаи «тоҷик»-ро бешубҳа аз «тоҷ», «тоҷвар» медонад ва забони тақаллуми онҳоро бузургтарин нишона аз тамаддуни ориёӣ мегӯяд³.

Тоҷикҳо намояндаи яке аз куҳантарин мардуми Афғонистонанд. Дар рӯзгори қадим номи тоҷик тавассути кӯчиҳо барои нишон додани мардумони бумӣ-маҳаллии (умдатан порсизабон) сарзаминҳои чануби Осиёи Миёна ва шимоли Афғонистон ба кор мерафт. Аз он ба баъд ин ном ба мардумони сунӣ, маскун ва порсизабони Афғонистон ва сарзаминҳои ҳамсоя маҳдуд мешавад⁴.

---

¹ Сачқодӣ А. Ҷомеашиносии сиёсии Афғонистон; қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Қум, 1380. – С.66.

² Шаҳронӣ И. Таърихчаи ақвом ва қабила дар Афғонистон. – Кобул: Интишороти «Фарҳанг», 1391. – С.36.

³ Муҳаммад А.Н. Тоҷик - тоҷвар. – Душанбе, 2018. –С.15.

⁴ Исломи А. Хувияти миллӣ ва инқилоби исломӣ // Фаслномаи улуми сиёсӣ. – Техрон, 1379. – №34. –С.156.

Тоҷикҳо дар Афғонистон дар минтақаҳои шимолӣ, марказӣ ва ғарбӣ ба шакли пароканда зиндагӣ мекунанд. Тоҷикҳо умдатан шаҳрнишинанд, ки зиндагии қабилавиро канор гузоштаанд. Тоҷикҳо хилофи инҳисори ҳокимияти сиёсӣ тавассути паштунҳо ба таври маҳдуд дар сохтори қудрати сиёсӣ саҳмгузор будаанд¹.

Ҳазораҳо: дар мавриди қавми ҳазора ихтилофи назар вучуд дорад. Баъзе аз донишмандон ҳазораҳоро шоҳае аз муғул медонанд ва баъзе аз пажӯҳишгарон шоҳаи туркҳо. Аммо истилоҳи «қавми ҳазора» барои аввалин бор дар миёнаи асри 14 шакл гирифтааст. Ҳақиқати ин ташаккулот дар сарзами Ҳазораҷот, ки дар натиҷаи василати аскарҳои муғулӣ бо сокинони аслии минтақа сурат гирифта, собит гардидааст. Зеро аз ин таърих ба баъд истилоҳи «ҳазора» барои аввалин бор ба вучуд омадааст ва қабл аз он ба назар намерасид².

Ҳазораҳо умдатан дар маркази Афғонистон сукунат доранд. Сарфи назар аз риштаҳои таърихӣ ва баҳсҳои марбут ба наҷодшиносӣ ҳазораҳо бештар пайрави мазҳаби шиаи дувоздаҳ имомӣ ҳастанд ва ба забони форсӣ сӯҳбат менамоянд ва дар қудрати сиёсӣ саҳми барҷастае надоранд³.

Ўзбекҳо: ўзбекҳо мардумони турктабор ҳастанд, ки бузурgtарин қавм аз турктаборҳо дар Афғонистон мебошанд ва дар шимоли Афғонистон сукунат доранд. Аз нигоҳи таборӣ, забонӣ ва фарҳангӣ ўзбекҳои Афғонистон бо ўзбекҳои Ўзбекистон нисбатан шабоҳат доранд. Ўзбекҳо низ ҳамонанди паштунҳо дар Афғонистон ба қabilaҳо тақсим шудаанд. Аммо ин сохтор нақши муҳиме дар зиндагии онҳо иҷро намекунад. Ўзбекҳо аз туркҳои зардпӯстанд ва аксари мардуми ўзбек ба пешаи кишоварзӣ ва молдорӣ машғуланд. Забони ин қавм ўзбекӣ аст, ки шабоҳат ба туркии туркманӣ, туркии усмонӣ ва туркии озарӣ дорад.

---

¹ Сачҷодӣ А. Қомеашиносии сиёсии Афғонистон; қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Қум, 1380. – С.67.

² Тимурхонов Л. Таърихи миллии ҳазора / Тарҷумаи Азиз Туғён. –Техрон, 1372. – С.35-36.

³ Сачҷодӣ А. Қомеашиносии сиёсии Афғонистон; қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Қум, 1380. – С.66.

Онҳо пайрави мазҳаби суннии ҳанафианд ва аз ҳокимияти сиёсӣ маҳрум будаанд¹.

Туркманҳо: туркманҳо дар асри 10 ҳичрӣ дар минтақаҳои дарёии Омӯ, ки феълан шимоли Афғонистон аст, то рӯдҳои Атрак ва Гургон зиндагӣ мекарданд, ки бар асари фишори императори замон дар Афғонистон, Туркманистон, Эрон, Ироқ, Чин, Сурия ва баъзе минтақаҳои дигар пароканда шудаанд. Аксари мардуми туркман кишоварз ва молпарвар мебошанд².

Дар Афғонистон тоифаҳои арсорӣ, олиалӣ ва такатуркманҳо зиндагӣ мекунанд. Туркманҳо ба сурати умда дар шимолу ғарби Афғонистон маскан доранд ва ба хотири қолинбофӣ ва пӯсти қароқули хеш ба таври ҳосе машҳуранд ва суннимазҳаб мебошанд³.

Қавмҳои дигар: Аймақ, қизилбош, балуч, пашай ва ғ. аз ҷумлаи қавмҳои ҳастанд, ки дар Афғонистон зиндагӣ мекунанд. Аймақҳо дар вилоятҳои Бодғис, Ғӯр ва андаке дар Кобул зиндагӣ мекунанд. Қизилбошҳо дар Ҳирот, Кобул ва ғ. зиндагӣ мекунанд, балучҳо низ дар ҷануби ғарбии кишвар дар ҳамсоғӣ бо балучҳои Эрон ва Покистон сокин ҳастанд⁴.

Он чи дар ин қисмат омада, намунае аст, ки ба ҳубӣ аксарият ва навъҳои гуногуни сохтори иҷтимоии ҷомеаи Афғонистон ва ноҳамоҳангии иҷтимоӣ дар ин кишварро нишон медиҳад.

Ҳамин гуногунӣ ва ноҳамоҳангии қавмҳо ба сабаби набудани роҳқорӣ ваҳдатбахш мучиб шудааст, ки раванди «миллатсозӣ» дар ин кишвар натавонад низои марбутаро бомувафақият пушти сар кунад. Бо гузашти солиёни дарозе аз истиқлоли ин кишвар ҳанӯз ҳам муҳити муштаракӣ таърифшуда ва қобили қабул барои ҳамаи қавмҳо ва миллатҳо шакл нагирифтааст. Бар ин асос, дар ин кишвар ҳувиятҳои парокандаи қавмӣ ҷойнишини ҳувияти миллӣ шудааст. Агар ҳувият ба

---

¹ Ҳамон ҷо. – С.67.

² Гулмуҳаммадӣ А. Чахонишудан, фарҳанг ва ҳувият. – Техрон, 1381. – С.208-209.

³ Ҳамон ҷо. – С.210-214.

⁴ Сачҷодӣ А. Ҷомеашиносии сиёсии Афғонистон: қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Қум, 1380. – С.68.

мафҳуми ҳастӣ ва вучуд аст ва ба маҷмӯаи фазилатҳои фардӣ ва хусусиятҳои рафторӣ, ки аз рӯи он фард ба унвони як гурӯҳи иҷтимоӣ шинохта мешавад ва аз дигарон фарқ мекунад, нисбат шуда ва бо хусусиятҳои эҳсоси ҳамбастагӣ бо иҷтимоӣ бузургии миллий ва қавмӣ ва огоҳӣ ва эҳсосу вафодорӣ ва фидокорӣ дар роҳи он шиносӣ мегардад. Дар Афғонистон ба иллати сохтори қавмии ҷомеа ин эҳсос дар мавриди қабилаи Эйл ва Табор шадидтар аз эҳсоси ҳамбастагӣ бо иҷтимоӣ миллий мушоҳида мегардад. Бинобар ин он чи дар ин кишвар то кунун намуди айни доштааст, хувиятҳои парокандаи қавмӣ - қабилавӣ ба ҷои хувияти миллий будааст.

Аз он ҷо, ки ҷомеаи Афғонистон дорои сохтори қавмӣ ва қабилавӣ аст, табиист, ки феъл ва амалҳои сохтори сиёсӣ ва гардиши қудрати сиёсӣ танҳо дар даруни қавму қабилаи хос анҷом мепазирад ва бар ин асос низоми сиёсӣ дар ин кишвар ба ҷои иртибот бо низоми иҷтимоӣ бештар бо зернизомҳои ҷамъиятӣ дар қолаби қавму қабила робита доштааст. Ҳамин амр, мушорикати сиёсии ҳамаи шахрвандон ва қавмҳо масдуд карда ва дар ниҳоят қавмҳои ғайриҳоким (ғайрипашту) ҳамеша навъи нигариши воғароёна ба сохтори қудрат доштаанд ва фарҳанги зиддият ва низои доимиро миёни онон ва дорандагони қудрати сиёсӣ мучиб шудааст, дақиқан бо иноят ба ҳамин нукта аст, ки таърихи сиёсии Афғонистон рақобатҳо ва кашмакашиҳои хушунатбореро дар миёни қавмҳо ва қабилаҳо дар сари ҳокимияти сиёсӣ шоҳид будааст. Ин танишҳо на дар сатҳи қавмҳо, балки ҳатто дар даруни як қавм миёни шоҳаҳо ва қабилаҳои марбут ба он мушоҳида мешавад.

Қавмият, хусусияти таърихӣ ва сиёсии низои Афғонистон:

Пажӯҳишгарони ҷомеашинос низои иҷтимоиро ба ҷиҳати пайдоиш ба шаклгирӣ дар ду дастаи сохторӣ ва таърихӣ табақабандӣ кардаанд. Дар асоси ин табақабандӣ низоҳои сохторӣ ба низоҳои гуфта мешавад, ки ба муқтазои хусусиятҳо ва вижагиҳои дигаргуннопазир падид омада ва ҳамеша вучуд дорад. Низои ношӣ аз тақсимкории иҷтимоӣ, ҷинсият, аслу насаб ва ғайра дар зумраи ин даста қарор мегирад.

Аз сӯи дигар, ба он даста аз низоъҳои иҷтимоӣ, ки ношӣ аз кашокашҳои таърихӣ ва ҳосили сарнавишти таърихи як чома аст, низои таърихӣ мегӯянд, ки таҳаввулот ва зиддиятҳои таърихӣ дар пайдоиш ва шаклгирии он саҳми бисёре дорад. Низоъҳои чун низои мазҳабӣ, дин ва давлат, фирқавӣ, қавмӣ ва забонӣ аз ин даста ҳастанд.

Дар як табақабандии дигар низоъҳо, чи аз навъи сохторӣ ва чи таърихии он, ба ду гурӯҳи ғаёол ва таъсиргузор ё ғайриғаёол ва хуфта тақсим мегардад, ки бар асоси он низоъҳои иҷтимоӣ мумкин аст таҳти шароити ғайриғаёол ва хуфта бошад ва бар зиндагии сиёсӣ ва шаклгирии нерӯҳои иҷтимоӣ таъсир нашоштаанд, аммо таҳти шароити дигаре ғаёол ва таъсиргузор шаванд ва зиндагиро таҳти таъсир қарор диҳанд.

Бо тавачҷуҳ ба табақабандии низоъҳо низои қавмӣ дар Афғонистон дар айни ин, ки дар зумраи низоъҳои таърихӣ қарор мегиранд, аз сӯи дигар, бо тавачҷуҳ бо шароити замонӣ ва бо иноят ба сохтори кудрати сиёсӣ, ки аз муҳимтарин шароити таъсиргузор бар ғаёол будан ё ғайриғаёол будани низоъҳои иҷтимоӣ маҳсуб мегардад, гоҳ ғаёол ва таъсиргузор бар ғаёол будан ё ғайриғаёол будани низоъҳои иҷтимоӣ маҳсуб мегардад, гоҳ ғаёол ва таъсиргузор будааст ва гоҳ ғайриғаёол, аммо ин низоъ ҳамон гуна ки хоҳем дид, ҳатто дар шароити ғайриғаёол ҳамонанди оташфишонӣ дар ҳоли гудоз будааст, ки муҳайё шудани камтарин замина зиддияти хушунатбореро дар арсаи иҷтимоӣ ба ҳамроҳ доштааст. Агар дар бархе замонҳо ғайриғаёол ва хуфта будааст, на ба сабаби вучуди роҳқорӣ муносиб ва назораткунанда, балки бештар таҳти таъсири роҳқорӣ замонӣ ва мавриди иҷбор ва зӯри ҷисмонӣ қарор доштааст ба қавли Дукюм, «**шароити иҷбори то андозае қодир ба эҷоди ҳамбастагӣ аст**». Бале, чунин ҳамбастагӣ ноқис аст ва мусолиҳасоз ва хатари фишор ва ғурӯпошии ниҳой онро таҳдид мекунад. Дар чунин низоме хайри чома ва аксари шаҳрвандон тобеи ҳадафҳои худхоҳонаи иддаи каме аст.

Дақиқан бар ҳамин асос аст, ки бо фурӯ рехтани ҳокимияти марказӣ ва ё заифшавии сохтори сиёсии қудрат дар замонҳои мухталифи таърихи муосири Афғонистон ҷангҳои қавмӣ ва гурӯҳӣ ва зидидиятҳои сиёсиро шоҳид ҳастем.

Низои қавмият дар Афғонистон бар хилофи ин ки ба далели моҳияти қавми ва қабилавии сохтори иҷтимоии ин ҷомеа ҳамеша омили муассир дар зиндагии сиёсӣ будааст, аммо гоҳо ғайрифайол буда, таъсиргузори чиддӣ надоштааст. Қавмҳои ғайриҳоким ки ҳамеша нигоҳи манфи ва ҳамроҳ бо бад бини ба қавми ҳоким ва баҳусус ҳукумати марказӣ доштаан, дар бешатари вақтҳо ба иллати нерӯи иҷбории контроли иҷтимоӣ, фурсати зуҳур ва намоиш наёфта ва танҳо дар замонҳои, ки кашмакашҳои хонаводагӣ бар сари қудрат иҷборӣ контроли ҳокимияти сиёсиро коҳиш дода ғайро шудани ин низоҳо зидидиятҳои қавми ва кашмакашҳои қабилавии хунинеро ба дунбол доштааст.

Агар гуфта мешавад, ки сохтори қудрат дар Афғонистон ба иллати мавзӯегирӣ ва бархӯрди носолим ва ғайримутаносиб бо тақозои қавмҳои ғайриҳоким заминаҳои шадид шудани ин низоҳо фароҳам кардааст, дақиқан ба ин хотир аст, ки дар ин сохтор дар айни талаш барои ҳифзи ҳувияти қавмӣ, назорати иҷтимоӣ бар асоси иҷборӣ буда ва ҳеҷ гуна роҳқории мақбуле барои назорати баробарӣ ва сомондихии он вучуд надоштааст.

Агар аз дидгоҳи пажӯҳишгарони улуми иҷтимоӣ танзими рафтор дар ҷомеа ба ду тариқ амалҳои зӯрварӣ ва барқарор кардани арзишҳо ва рафторҳое, ки мумкин аст каму беш аз ҷомеа ба унвони одоби муоширати лозимӣ пазируфта бошанд, анҷом мешавад ва ба истилоҳи мувоҷиби иҷтимоӣ. ғолибанд барои ишора ба навъи дуҷумла танзими рафтор, ки дар он тавассул ба арзишҳо, рафторҳо, танишҳо ва ситезаҳои мавҷуд байни афроду гурӯҳҳо коҳиш дода ё аз байн мебарад, мавриди истифодаи ҷомеашиносон қарор мегирад, ки назорати иҷтимоӣ ва танзими рафтор дар ҷомеа мавриди баҳси умдатан ва балки комилан аз

навъи аввали танзими рафтор, яъне амалҳои зӯроварӣ баҳрабардорӣ намуда ва табиӣ аст, ки бо коҳиши иҷбор ва зиддияти сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба кашмакашиҳои хунин хоҳад анҷомид.

Ин фарзия, ба вижа замоне дастгирӣ мешавад, ки шароити замони таърихӣ. кашмакашиҳои қавмӣ ва зиддиятҳои сиёсиро мутолиа ва баррасӣ кунем. Бо назари гузаро дарҳоҷем ёфт, ки ин танишҳо бештар дар замони камзӯрии ҳокимияти марказӣ ва ба хусус шароити интиқоли қудрат ва ё заифии қудрат қобили шиносӣ аст ва дақиқан ба ҳамин сабаб аст, ки мо чангҳои дохилии ҳизбҳои ҷиҳодӣ дар соли 1992-ро дар қолаби зиддиятҳои қавмӣ таҳлил карда ва ин нуктаро исбот хоҷем кард, ки дар ин замон ба иллати набудани ҳокимияти сиёсӣ ва фурӯ рехтани равиши назорати иҷтимоии иҷбор зиддиятҳои қавмӣ ба барҳам хӯрдани ҷомеаи Афғонистон анҷомид¹.

Дар Афғонистон давлат ва қabilaҳо дар як робитаи дутарафа бо ҳам низоми сиёсии воҳидеро ташкил мекунанд, ки дар он ба тақмили якдигар мепардозанд. Бо таваҷҷуҳ бо ин амр ҷудосозии сохтори сиёсии қудрат аз унсури мавқеият ва нақши ҷойгоҳи ҳоси қabilaҳо дар он мушкил хоҳад буд. Аз ҷониби дигар, давлати бисёрқавма (қавмдор) барои ҳифз ва бақои худ ниёзманди пуштибонии давомдории қabilaҳо аст, ки ба ҳар қимати мумкин бояд аз ин пуштибонӣ бархурдор бошад ва табиӣ аст, ки пуштибонҳои ҷунин давлате барои назорати бештари қудрати сиёсӣ талош кунанд ва соҳибони қудрат низ маҷбуранд, ки дар роҳи таҳқиқи талаботҳо ва хостаҳои қавмиву қабилавии ҳомиёни хеш сиёсатгузорӣ кунанд.

Ба иллати ҳамин нуфуз ва низ ба иллати гароишҳои қавмӣ дорандагони қудрат дар сохтори сиёсии қудрат аз оғоз то фурӯпошии (с.1979) таҳти таъсири унсури қавмият ҳаракат кардаанд. Аз ин рӯ лозим аст, ки ҷойгоҳи унсури қавмият дар сохтори сиёсии қудрат намудҳои

---

¹ Сачҷодӣ А. Ҷомеашиносии сиёсии Афғонистон қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Қум, 1380. – С.69-71.

таърихии зиддияти қавмӣ ва ҷиҳатгирии сиёсии дорондагони қудрат дар баробари ин падидаҳо баррасӣ кунем.

Чойгоҳи вижаи унсури қавмиёт дар миёни маҷмӯи омилҳои таъсиргузор бар сохтори қудрати сиёсӣ мучиб мешуд, ки сохтори сиёсӣ, идорӣ ва низомии ҳукумат дар Афғонистон то тамаркуз бар сиёсати қавмӣ дар мавриди дигар қавмҳо ҷиҳатгирии бадбинонаро дар пеш гирад. Сиёсати хушунатомези қавмӣ низ дар мавриди онон дар қолаби сиёсати бекор таъбид ва сукунат додани иҷборӣ ба иҷро гузошта мешавад. Гувоҳии таърихӣ ба ҳубӣ даъвои ғавқро дастгирӣ мекунад, ки дар таърихи Афғонистон бадбинӣ ба шакли чашмгире буда, ки аксари ҳокимони қудрат қавмҳои мухталифи Афғонистонро аз ҳуқуқашон маҳрум сохтаанд ва ҳеҷ вақт ба ҷуз Ҳабибуллоҳи Калакони ва Бурҳониддини Раббонӣ дар қудрати сиёсии қавмҳои ғайрипаштун дастрасӣ надоштанд.

Хулоса пушти сар гузаронидани чандин даҳа ҷанг, чанд порча будани ҷомеаи Афғонистон, истибдоди сиёсии аксарият ба ақаллиятҳои қавмӣ, табдил шудани ақаллиятҳо дар тӯли таърих ба унвони оппозитсияи доимӣ, истибдоди фикриву фарҳангӣ, сохтори иҷтимоии қавмиву қабилавии ҳоким, фарҳанги сиёсии ҳоким бар зехнияти нухбагон ва рақобати шадид бар сари қудрат ва нописанд будани асли рақобат ва эътимод надоштан бар якдигар тасвире аз низоъҳои иҷтимоиву сиёсӣ дар Афғонистонро пурра ба равшан нишон медиҳад. Саранҷом хусусиятҳои асосиро, ки заминаи низоъҳои иҷтимоию сиёсиро дар Афғонистон фароҳам месозанд, ба сурати мухтасар метавон чунин баён кард:

1. Нухбагони сиёсии Афғонистон, ки ҳеҷ гоҳ натавонистаанд аз садди оҳанини низои қудрат убур кунанд. Ин низоъ ҳамвора ба шаклҳои гуногун сар баркашидааст. Гоҳ ба шакли низоъ миёни сарони қабилҳо, гоҳ ба шакли низоъ миёни хонаводаҳо ва гоҳ ҳам ба шакли низоъ миёни сарони қавмҳо. Аз ҷониби дигар, рушанфикрон низ ҳаргиз қодир ба эҷоди як ҷунбиши миллии демократиро фаротар аз қишри маҳдуди

тахсилкардаҳо нашудаанд. Бозиҳои нухбагони сиёсии кунунии Афғонистон бар сари дастёбӣ бар қудрати сиёсӣ бо тақия ба решаҳои қавмӣ ошкоргарин шакли дармондагии сиёсии Афғонистон дар баробари сатҳи низои қудрат мебошад. Теъдоди зиёде аз таҳсилкардаҳо ва рушанфикрон дар чатри ин бозӣ хувиятҳои рушанфикриро шаҳрвандиашонро қанор мегузоранд ва ба хувиятҳои қавмиашон паноҳ мебаранд, то битвонанд дар кашмакашҳо ғолиба ба даст биоваранд.

2. Унсурҳои аслии ташкилдихандаи сохтори ҷомеаи Афғонистон чаҳор ниҳод (қавм, қабила, шабақаҳои хонаворӣ ва хонавода) мебошад. Дар натиҷаи ҷидамони механикии қавмҳо дар қанори ҳам дар ҷуғрофиёи мушаххасе ба номи Афғонистон сохтори механикӣ падида омадааст, ки мо онро сохтори ҷомеаи Афғонистон меномем. Давлатҳои таърихии Афғонистон ҳамчун бозтобҳои мутаваззин ва номутаваззини ҳамин сохтори механикии ҷомеа падида омадааст. Ба ин маъно, ки агар бипурсем сохтори давлат дар Афғонистон бар чӣ асос ва чӣ гуна падида меояд? Дар ҳадди як назарияи куллӣ ба ин пурсиш метавон ин гуна посух дод: сохтори давлат дар Афғонистон ҳамвора бар ду меҳвари қавм ва қудрат сомон ёфтааст. Дар ин миён мавзӯи қавм миқёси бунёдии ташкили сохтори давлат ва тақсими қудрати сиёсӣ мебошад ва сохтори сиёсии қудрат монанди чи басо қудратманд бар сари роҳи дастёбӣ ба демократия мешавад.

3. Яке аз мушкилоти бузург, ки сабаби пайдоиши низоъҳо дар Афғонистон гардида, ҳамин зиддияти дидгоҳҳо дар мавриди масъалаҳои қалони давлат ва ҷомеа мебошад. Ин зиддияти дидгоҳ амиқан мутаассир аз падидаи қавмият мебошад. Зиддиятҳои ҷорӣ дидгоҳҳо миёни дастабандиҳои этникӣ-сиёсӣ бар сари мавзӯоти толибон, хатҳои марзии кишвар, тақсими қудрати сиёсӣ, навъи низоми сиёсӣ ва монанди инҳо равандии демократияҳои дар Афғонистони кунуниро ба душвориҳои бисёр ҷиддӣ муқобил сохта ва ояндаи демократии Афғонистонро дар ҷоҳе аз номаълумӣ рӯ ба шикаст фуру ҳоҳанд бурд.

4.Баҳси тақсими қудрати сиёсӣ, дарвоқеъ, як баҳсинизоъбарангезе миёни нухбағони сиёсӣ ва ҳамин тавр, сарони қабилаҳо мебошад. Ин ки қудрати сиёсӣ бар чӣ асос, чӣ гуна ва тавассути чӣ касоне бояд тақсим шавад? Оё ҳамаи қавмҳо бояд худро дар сохтори қудрат боз бубинанд? Тавре ки медонем, давлати пасоталибон дар Афғонистон бар асоси тавофуқномаи Бонн бар ин бунёди ахлоқию сиёсӣ бино ниҳода шуд, ки бояд давлати касирулбунёд бо созу корҳои демократӣ дар Афғонистон эҷод шавад. Яъне қудрати сиёсӣ миёни қавмҳои Афғонистон бар асоси назарияҳои саҳмбандии қудрат бо як чашмандозии одилона бар асоси чамъияти қавмҳо бояд тавре тақсим гардад, ки тамоми мардуми Афғонистон худро дар сохтори давлат боз бубинанд. Ин корро роҳбарон ва намояндагони харизматики қавмӣ дар тафохум ва созиши сечониба миёни худашон ва ҳомиёни байналмилалияшон ба сурати нисбатан пойдор анҷом доданд. Аммо мардум, чи ба унвони қавмҳо ва чи ба унвони шаҳрвандони Афғонистон, монанди гузашта дар канора ронда шуданд ва нақши онҳо танҳо дар замони кашмакашиҳои интиҳоботӣ барҷаста шуд. Саранҷом бо як натиҷагирии кулӣ метавон гуфт, ки муҳимтарин хусусиятҳои низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Афғонистон тақсими ноодилонаи қудрат, рақобати нухбағони сиёсӣ, рақобати сарони қабилаҳо, ҳокимияти мутлақаи арбобони суннатӣ, қавмпарастии ифротӣ, зиддияти дидгоҳҳо ва сохтори қабилавӣ-қавмии ҷомеаи Афғонистон мебошад, ки то имрӯз сабаби асосии ба ҳам наомадани мардумони ин кишвар гардидааст.

Ҳам акнун барои тақвияти гуфтаҳои боло хусусиятҳои бевоситаи низоъҳои иҷтимоию сиёсиро дар масири низоъҳои геополитикии ҷаҳони муосир дар боби дуввуми диссертатсия мавриди назар қарор медиҳем.

БОБИ 2. ХУСУСИЯТИ БЕВОСИТАИ НИЗОЪҲОИ ИҶТИМОӢ ВА СИЁСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ИСЛОМИИ АФҶОНИСТОН

§1. Афғонистон дар масири низоъҳои геополитикии ҷаҳони муосир

Аҳамияти мавқеияти геополитикии Афғонистон. Афғонистон кишваре аст бо масоҳати 647497 километри мураббаъ¹, ки дар минтақаи ҷануби ғарбии Осиё воқеъ шуда, аз ҳайси топографӣ бахши шарқии фулоти Эронро ташкил медиҳад.

Ин кишвар аз шимол ба кишварҳои Туркменистон, Ўзбекистон ва Тоҷикистон, аз ғарб ба кишвари Эрон, аз ҷануб ба кишвари Покистон ва аз шарқ ба кишварҳои Покистон, Чин ва Тоҷикистон маҳдуд мегардад.

Афғонистон аз ҷиҳати мавқеияти геополитикӣ, аввалан: дорои мавқеияти барӣ буда ва аз дастрасӣ ба обҳои озоди ҷаҳон маҳрум аст, аз ин ҷиҳат шадидан дучори мушкилӣ мебошад². Дуввум: дар масири иртибототи Осиёи Миёна ба Укёнуси Ҳинд қарор гирифтааст, ки ин мавқеияти геополитикӣ дар даврони ҷанги сард Афғонистонро дар сикли рақобати қудратҳои ҷаҳонӣ (Америка ва Шӯравӣ) ворид карда буд ва таҷовузи Артиши сурхи Шӯравӣ дар соли 1979 ва воқунишҳои мутақобили Амриқоро ба дунбол дошт. Пас аз даврони ҷанги сард ва дар ҳоли ҳозир низ Афғонистон аз сӯи қудратҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ надоштани имкони дастрасӣ ба Осиёи Миёна ҳамчун пули иртибот-пайваस्तсозӣ нигариста мешавад, ки метавонад роҳро аз Укёнуси Ҳинд ба Осиёи Миёна кушояд. Саввум: ҳамсоғии Афғонистон бо Ҷумҳурии Исломии Эрон ба унвони кишваре, ки бо Амриқо дар тазод мебошад, аз диди он кишвар аз ду ҷиҳат дорои аҳамияти махсус аст: аввал он ки метавонад ба унвони аҳрами фишор алайҳи Ҷумҳурии Исломии Эрон ба қор гирифта шавад; дуввум ин ки ҷилавгирӣ аз ҳузур ва нуфузи Эрон дар Афғонистон метавонад аз ҳузори Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Осиёи

¹Атласи комили гетишиносӣ. Созмони ҷуғрофийӣ ва картографии гетишиносӣ. Чопи шашум. – Техрон, 1374. – С.12.

²Иззатӣ И. Геополитика дар қарни бисту якум. – Техрон: Интишороти «Самт», 1380. – С.85.

Миёна ва кишварҳои форсизабон ва низ пайвастагии заминӣ - сарҳадии байни Эрон ва Чин ба унвони муҳолифини муштараки Амрико дар сатҳи ҷаҳонӣ монеаҳо ба амал оварад.

Аз ҷиҳати топографӣ Афғонистон сарзаминест, ки бахши умдаи онро баландиҳо ва кӯҳистонҳои баланд, ба хусус дар қисмати ҷанубӣ, марказӣ, шимолӣ ва шарқӣ дарбар гирифтааст ва қисмати шарқии он ба флоти Помир, ки ба унвони Боми ҷаҳон шуҳрат дорад, пайваст мешавад. Бахши ғарбӣ ва ҷануби ғарбӣ ва канораи шимолии онро сарзаминҳои паст-ҳамвор ва камбаландӣ ташкил медиҳад, ки аз ғарб ба даштҳои дохилии флоти Эрон ва аз шимол ба даштҳо ва саҳрои Осиёи Миёна мепайвандад. Вазъияти топографии Афғонистон бо шаклгирии қавмҳо ва шакли иртибот бо перомун ва чигунагии ҳамгирӣ ва вогирии милли таъсир гузошта, бистари муносиборо барои шаклгирии навъи ҳосе аз амалиёти низомӣ фароҳам оварда, ки таҷаллии онро дар шакли муборизаи гурӯҳҳои муборизи афғонӣ дар баробари Артиши сурхи Шӯравӣ метавон ёфт.

Ҷамъияти Афғонистон соли 2008 дар ҳудуди 32 млн нафар бароварда шудааст, ки 21/5 % онҳо дар маконҳои шаҳрӣ ва 78/5 % он дар минтақаҳои рустой ва ашӯирӣ сукунат доранд¹. Мардуми Афғонистон дар қатори фақиртарин мардуми ҷаҳон маҳсуб гардида, нишондиҳандаҳои ҷамъиятӣ ва рафоқи иҷтимоӣ дар вазъияти номатлубе қарор доранд. Барои мисол, мизони марғу мириши (фавт) ҷамъият 22 дар ҳазор, мизони дастрасӣ ба оби ошомидани бехдоштӣ 21% мебошад. мизони фавти кӯдакон 154 дар ҳазор ва умеди зиндагӣ барои мардон 45 сол, барои занон 46 сол бароварда шудааст ва мизони босаводӣ дар кишвар 33% мебошад.

Соҳтори миллат дар Афғонистон таркибӣ аст ва дорои музоикаи қавмӣ ва мазҳабии ҳосе аст. Ин таркиб нишон медиҳад, ки аз ҳайси қавмӣ аксариятро паштунҳо бо нисбати 38% аз кулли аҳолии кишвар ташкил медиҳанд. Дар радаҳои баъдӣ ба тартиби тоҷикҳо бо 25% ва

---

¹Раҳимӣ С.М. Геополитикаи Афғонистон дар қарни бисту якум. – Кобул, 1391. – С.114.

ҳазораҳо бо 19% ва ўзбекҳо бо 6% қарор доранд. Дигар қавмҳоро балучҳо, туркманҳо ва ғайра ташкил медиҳанд.

Аз ҳайси забонӣ 35% қамъият бо забони паштунӣ гап мезананд ва 50% шомили тоҷикҳо ва ҳазораҳо ба забони форсӣ (дарӣ) ва 11% низ ба забонҳои туркӣ (шомили ўзбекӣ ва туркманӣ) суҳбат менамоянд.

Аз ҳайси динӣ ҳудуди 99% қамъияти Афғонистонро мусулмонон ташкил медиҳанд, ки 84% онон суннимазҳаб ва 15% шиамазҳаб мебошанд¹.

Намунаи баҳши миллат дар паҳнои сарзамин баёнғари вучуди ороиши фазои хос ҳамроҳ бо фарқиятҳои сарзаминӣ аст, ба тавре ки арсаҳои баҳш ва истиқрори қавмҳо ва мазҳабҳо бо якдигар мутафовит-гуногун аст. Паштунҳо, ки аксариятро ташкил медиҳанд, дар минтақаҳои ҷануби шарқ, ҷануб, марказ ва ғарби кишвар парокандаанд ва маконҳои ҷуғрофӣ асосиро чун Кобул, Ҷалолобод ва Қандаҳор макон интиҳоб кардаанд. Дунболаи ноҳияи Паштун (Птон) ба дохили кишвари Покистон кашида шуда ва Иёлоти сарҳадӣ (Пешовар) ва баҳше аз Иёлоти Балучистонро шомил мегардад.

Тоҷикҳо дар минтақаҳои шимоли шарқӣ, шимоли Кобул ва шимоли ғарбии кишвар парокандаанд ва шаҳрҳои бузурги Файзобод ва Ҳиротро дарбар мегиранд. Дунболаи минтақаи тоҷикнишин ба дохили хоки кишвари Тоҷикистон кашида мешавад. Ўзбекҳо дар қисмати марказии минтақаи шимолии Афғонистон парокандаанд ва дарвоқеъ, баҳше аз ноҳияи ўзбекнишини Осиёи Миёна ба ҳисоб меоянд, ки ба василаи долони иртиботии бориқе бо кишвари Ўзбекистон пайваст мегардад.

Ҳазораҳо дар минтақаи марказии Афғонистон ва ғарбии Кобул ва қисмате аз шарқи кишвар парокандаанд ва то ҳадди минтақавӣ байни минтақаҳои баҳши се қавм: паштун, тоҷик ва ўзбекро дарбар мегиранд.

Балучҳо дар минтақаи ҷануби ғарбӣ пароканда буда, ки доманаи онҳо ба минтақаҳои балучнишини Эрон ва Покистон кашида мешавад.

---

¹Алӣ О., Алӣ Р. Афғонистон. – Техрон: Интишороти Вазорати умури хориҷа, 1372. –С.12.

Туркманҳо дар хошияи шимоли ғарб ва шимоли кишвар истиқрор-сукунат дошта ва доманаи онҳо ба хоки кишвари Туркманистон кашида мешавад¹.

Гуногунии қавмҳо дар Афғонистон баёнгари ин нукта аст, ки ба чуз қавми ҳазора боқимонда қавмҳо бахше аз ноҳияи бузург ба назар мерасад, ки бахши аксарияти он дар дохили Афғонистон қарор дорад.

Музоиқи бахши гурӯҳҳои мазҳабии Афғонистон кашида шудааст ва дар мавриди қавми паштун ба назар мерасад ки бахши аксарияти он дар дохили Афғонистон қарор дорад.

Музоиқи бахши гурӯҳҳои мазҳабии Афғонистон баёнгари ин нукта аст, ки шийён умдатан дар бахши марказии ин кишвар парокандаанд² ва намунаи бахши онҳо то андозае ба намунаи қавми ҳазора рост меояд. Дар бахшҳои шимоли шарқӣ ва ҷанубӣ ва ҷануби ғарбӣ ва то андозае ғарби кишвар аҳли суннат пароканда аст. Дарвоқеъ, то андозае метавон гуфт, ки намунаи бахши шийён аслан бар қаламравиҳои ҳазоранишин ва аксари бахши аҳли суннат аслан бар қаламравиҳои паштуннишин, тоҷикнишин, ўзбекнишин ва балучнишин рост меояд. Ҳарчанд ақаллиятҳои шиа дар ҳар як аз қаламравиҳои мазкур мушоҳида мешаванд.

Аз назари таърихи Афғонистони кунунӣ гоҳе вақтҳо поре аз қудрати сиёсии ҳоким бар флоти Эрон маҳсуб мешудааст, вале дар шароите, ки қудрати сиёсии дохили флот заиф мегардад, ин минтақа ба сурати як воҳиди худмухтор савдои истиқлол доштааст. Ҷиҳати шароитӣ низ аз маҳдудаи ҷуғрофиёии Афғонистони кунунӣ аст, ки қудратҳои сиёсии бузурге по ба арсаи вучуд гузошта, ки ба сӯи ҷануб (шибҳи қораи Ҳиндустон ва Панҷоб) ва ғарб (Эрон) ба вусъатталабӣ пардохтаанд; барои мисол метавон ба қудрати Султон Маҳмуди Ғазнавӣ дар аввалҳои асри ёздаҳуми мелодӣ ва лашкаркашии ӯ ба шибҳи қораи Ҳинд ишора

---

¹ Жерар Ш., Жан Б. Атласи стратегии ҷаҳон / Тарҷумаи дуктур Иброҳим Ҷаъфарӣ. – Техрон: Интишороти «Иттилоот», 1366. – С.134.

² Локст Ю. Масоили геополитикӣ / Тарҷумаи доктор Аббос Огоҳӣ. – Техрон: Дафтари нашри фарҳанги исломӣ, 1368. – С.68.

кард¹. Ҳамчунин силсилаҳои баъдӣ, ки қарнҳо бар шибҳи қора ва Панҷоб фармонравой кардаанд, умдатан маншаи афғонӣ дошта, ки барои намуна метавон аз силсилаи ғуриён, халачиҳо ва султонҳои лувдахӣ ном бурд. Пас аз истиқрори императории бузурги темуриёни шибҳи қора дар соли 1526 мелодӣ, ки тавассути Заҳириддини Бобур анҷом пазируфт, касе ки тавонист ин императориро барои муддате соқит намояд, Шершоҳи Сурӣ буд, ки симои қаҳрамони миллии афғонро ба худ дода буд ва Ҳумоюншоҳро аз салтанат сарнагун карда, бори дигар ҳукумати афғонро дар шибҳи қора барқарор кард². Афғонҳо бо роҳбарии Ашрафи афғон ҳамчунин дар охириҳои салтанати суфия ба суи ғарб густариш ёфта ва ин императориро дар Исфаҳон соқит намуданд. Пас аз ҳамлаи Нодир ба Деҳлӣ ва бозгашти ӯ ва пайдоиши холигии қудрат дар шибҳи қора бори дигар ҳукумати навъи афғонӣ ба роҳбарии Аҳмадхони Абдолӣ дар Панҷоб ва шибҳи қора барқарор гардид.

Дар маҷмӯъ таърихи шибҳи қораи Ҳиндустон баёнгари ин нуқта аст, ки ин минтақа борҳо ба воситаи нерӯҳои сиёсии густаришёбандае, ки ё маншаи афғонӣ дошта ва ё бо маншаи Осиёи Миёна аз Афғонистони кунунӣ гузар кардаанд, ба тасарруф даромада ва барои қарнҳо бар он ҳукумат рондаанд.

Пас аз пайдоиши англисҳо дар шибҳи қора ва тасарруфи Синду Панҷоб дар миёнаҳои асри нуздаҳум қудрати густаришёбандагии афғонҳо аз байн рафт ва кишвари Афғонистони кунунӣ низ бо ҷудой аз Эрон шакл гирифт, ки Англия дар ин замина нақши муассире дошт; чунин ба назар мерасад, ки ҳадафи онҳо эҷоди як воҳиди сиёсии мустақил дар масири дастёбии Россия рӯ ба густариш ба шибҳи қора буд³. Бад-ин тартиб давлати миллӣ барои солҳои баъдӣ дар Афғонистон бар сари кор омад. Вале Афғонистон ба лиҳози ҳамҷаворӣ бо Шӯравии

---

¹Маҷмӯаи мақолат перомуни Афғонистон. – Техрон: Маркази таҳқиқоти Афғонистон, 1370. –С.144.

²Офтоб А. Таърихнависи форсӣ дар Ҳинд ва Покистон. – Лоҳур: Хонаи фарҳангии Ҷумҳурии Исломии Эрон, 1364. –С.330.

³Голифорд М.Л. Сарзамин ва мардуми Афғонистон / Тарҷумаи Муртазо Аъсадӣ. – Техрон: Интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1368. – С.3.

собик мавриди таваҷҷуҳи он кишвар қарор дошт ва ба ҳамин далел дар соли 1979 бо анҷоми қудатои майдон барои ҳокимияти коммунистҳо ва ҳузури артиши сурх дар ин кишвар фароҳам шуд. Адами таносуби ҳукумати коммунистҳо бо фарҳанги мардуми мусулмони Афғонистон боиси шаклирии наҳзати муқовимати исломӣ дар он гардид ва ташкилҳои мубориз таҳти унвони қулли муҷоҳидини афғон ба вуҷуд омаданд. Муборизаи ҷиддӣ ва саҳтқӯшонои онҳо ба ақибнишинии артиши сурх ва суқути давлати дастнишонда ва ба қудрат расидани муҷоҳидини мусулмон дар Афғонистон анҷом ёфт. Вале, мутаассифона, ба вуҷуд омадани ихтилофоти фирқаии байни гурӯҳҳо ва созмонҳои ҷиҳодӣ ба пайдоиши ғочии ҷанги дохилӣ оварда расонд, ки ба баҳои заиф гардидани қувваи миллии кишвари Афғонистон ва ғақру камбизоатии дучандон ва дармондагии мардуми ин кишвар тамои шуд ва ҷиҳатҳои муҷоҷират ва оворагии ин миллатро дар дохил ва хориҷи кишвар афзуд.

Афғонистон дар даврони ишғоли коммунистҳо. Дар солҳои, ки Афғонистон дар ишғоли низоми Шӯравӣ қарор дошт (с.1979-1989), ҷуғрофиёи сиёсии Афғонистон дар ин даврон аз нақши босазое бархурдор буд. Омилҳои, монанди ҳокимияти низоми дуқутбӣ ба ҷаҳон, пирӯзии инқилоби исломӣ дар Эрон ва муборизаи беамони мардуми мусулмони Афғонистон алайҳи ишғолгароён беш аз пеш бар аҳамият ва ҳассосияти мавқеияти стратегии Афғонистон ва ҷанг ҷиҳатҳои густурдатаре пайдо кард.

Амрико ва Шӯравӣ ба унвони ду абарқудрат. ки аз солиёни пеш барои дастрасӣ ба ин мавқеияти стратегӣ рақобат доштанд, ин бор дар марзҳои Покистон ва Афғонистон дар баробари ҳам ба сафороӣ пардохтанд, зеро таҷовузи низомии ошқори Шӯравӣ ба Афғонистон сабаби нигаронии Амрико ро фароҳам намуда буд ва амрикоӣро ба воқуниши ошқор водор кард. Табйини ҷуғрофиёӣ-сиёсии Афғонистон дар ин даврон ниёзманди тавзеҳи аҳамияти мавқеияти стратегии он кишвар мебошад:

Мавқеияти стратегии Афғонистон дар минтақа. Афғонистон ба далели ҳамсоягӣ бо кишвари Шӯравӣ (собик) аз ноҳияи шимол ва кишвари бузурги Ҷумҳурии Халқии Чин ва низ кишвари боаҳамияти Покистон дар шарқ ва ҷануб ва низ ҳамсоягӣ бо кишвари Эрон дар ғарб ва қарор гирифтани Эрон дар ҳавзаи Халиҷи Форс ва вучуҳи иштироки ду кишвар дар ҷиҳатҳои гуногуни мазҳабӣ, забонӣ, фарҳангӣ ва мавқеияти ҷуғрофиёии ду кишвар вазъияти стратегии хосеро ба вучуд овардааст. Ин мавқеияти ҳассос рақобати байни ду абарқудратро барои нуфузи ҳарчи бештар дар Афғонистон ба вучуд овардааст, ки нигариш ба ин рақобат метавонад аҳамияти ин кишварро аз назари ин ду қудрати ҷаҳонӣ мушаххас созад.

Аҳамияти стратегии Афғонистон аз дидгоҳи Шӯравӣ. Афғонистон ба унвони як минтақаи стратегӣ аз муддатҳо пеш мавриди тавачҷуҳи русҳо ва пас аз он мадди назари Шӯравӣ (собик) будааст. Рақобати рус ва англис дар даврони мувозинати қувва ва рақобати Амрикову Шӯравӣ дар асри низоми дуқутбӣ нишонгари ин иддаост. Саранҷом дар соли 1979 Шӯравӣ бар нерӯи рақиб сабқат гирифта ва бо таҷоввузи низомӣ он кишварро ишғол кард. Дарки мавқеияти стратегии Афғонистон аз назари Шӯравӣ ва ҳадаф аз таҷовузаш ба Афғонистон ниёзманди баррасӣ аст:

Ҳадафи Шӯравӣ аз ишғоли Афғонистон. Таҳлилгарони ҷаҳони саввум ва Ғарб дар арзёбии стратегии худ аз мудохилаи Шӯравӣ ба Афғонистон чандин фарзияҳоеро матраҳ кардаанд. Ин фарзияҳо аз орзуи деринаи русҳо барои дастрасӣ ба обҳои гарми Уқёнуси Ҳинд то пешгирӣ аз нуфузи ислом ба кишварҳои таҳти иштиғоли шӯравиро дарбар мегирад.

Воқеият ин аст, ки на танҳо як ангежа, балки маҷмӯае аз омилҳои сиёсии ҷуғрофиёӣ, ки аз назари алоқаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмудати шӯравӣҳо ҳаёт талаф мешуд, онҳоро ворид ба таҷовуз кард. Дар зайл ба ин мавридҳо ишора мешавад:

1. Ҷилавгирӣ аз сукути режими дастнишондаи Кобул.

2. Тасбити нуфуз дар Афғонистон.
  3. Дастрасии мустақим ба обҳои гарми Укёнуси Ҳинд ва бахрҳои озод (тибқи васияти Пётри Бузург).
  4. Манъи нуфузи исломи инқилобӣ ба кишварҳои таҳти ситами Шӯравӣ.
  5. Мавқеияти стратегии Афғонистон ба далели қарор гирифтани он дар ҳамсоияти минтақаи нафтхези Ховари Миёна.
  6. Султаи комил бар Афғонистон, ки метавонист лангаргоҳи муносибе барои дастрасии бештар ба таъсисоти Шӯравӣ дар шимол ва ҷануб бошад ва низ нуфузи Шӯравиро дар ҷануби Осиё, Африқо ва кишварҳои атрофи халиҷи Форс дарбар дошта бошад.
  7. Дастёбӣ ба захираҳои табиӣ Афғонистон, ки русҳо дар соли 1920 аз зарфияти хоси ин кишвар, ба хусус гази табиӣ, нафт, санги оҳан, мис ва уран огоҳ шуданд ва онҳоро водор ба мудохила кард, зеро тасвир мекарданд бо иштиғоли Афғонистон дар истифода аз манбаъҳои худ бениёз мешаванд.
  8. Муқобила бо Амрико ва ҳампаймонаш Покистон ва ғ.
- Мудохилаи Шӯравӣ дар Афғонистон дар чанд марҳила қобили баррасӣ аст, аммо Афғонистон **даҳаи ҳашто** ҷойгоҳи махсусе дар таърихи муосир дорад ва аз ҳамин рӯ воқеаҳо ва рӯйдодҳои ин даҳа таваҷҷуҳи таърихшиносон ва пажӯҳишгарони бисёреро дар ҳама ҷои дунё ба худ ҷалб кардааст.
- Мавқеияти стратегии Афғонистон аз назари Амрико.** Хабарҳои ишғоли низомии Афғонистон, он ҳам дар айёми таътили солинавӣ рӯйёҳои Амрико ошӯфта сохт. Дуруст, як рӯз пас аз ишғол Раиси Ҷумҳурии вақтии Амрико зимни таваҷҷуҳ додани афкори оммаи ҷаҳон ба таҳдидоти ҷиддии навин ва маҳкум кардани амали Шӯравӣ, эътирози худро бо Леонид Брежнев - роҳбари вақтии Шӯравӣ дар миён гузошт.
- Қартер 24-уми январӣ соли 1980 дар нутқи телевизионии худ чунин гуфт: «Мо ба унвони як абарқудрат мебоист аз кура дур нарафта ва дар баробари ин таҷовуз аз ҳусни сулук (роҳу воситаҳои беҳтарин)

бархурдор бошем. Амали Шӯравӣ тамоми зобитаҳои байналмилалиро таҳти шуоъ қарор додаст..., таҷовуз ба кишвари Афғонистон оромиши нисбии ҳоким бар саросари дунёро пас аз ҷанги ҷаҳонии дуввум ба хатар андохтааст. Мо дар ин ҷо мавзӯи комилан ошкори худро эълон медорем: ҳар амале ки боиси ба хатар андохтани назорати обҳои озоди Халиҷи Форс шавад, аз назари мо маҳкум аст ва мо чунин амалҳоро дар минтақаҳои мавриди алоқа ва ҳаётии Амрико муҳолифи шаъни худ шуморида, ба ҳар василаи мумкин, ҳатто низомӣ, барои берун рондани таҷовузгарон даст хоҳем зад»¹.

Таҷовузи Шӯравӣ на танҳо Амрико, балки кишварҳои ҳамсарҳаду ҳамсояҳои Афғонистонро низ ба воқуниши сареъ водошт: Раиси Ҷумҳурии вақтии Эрон чунин изҳор дошт: «Инқилоби Эрон ба муборизаи беамони худ дар баробари кишварҳои Амрико ва Россия идома медиҳад. Ман таъкид мекунам, ки идомаи ин таҷовуз ба таҳдиди Эрон хотима меёбад. Онҳо дар муқобили дарвозаҳои мо истодаанд ва агар ба обҳои гарми минтақа даст ёбанд, дигар на танҳо Эрон, балки тамоми кишварҳои Ховари Миёна ва шибҳи Қораи Ҳиндро дар ихтиёр хоҳанд дошт»².

Раиси Ҷумҳурии вақтии Покистон дар посух ба ин пурсиш, ки ҳадафи аслии Шӯравӣ аз ишғоли Афғонистон чист, мегӯяд: «ин қисса сари дароз дорад. Дар асл, далелҳои бисёре дар ин робита вучуд дорад, вале муҳимтарини онҳоро зикр мекунам: аз ҷумла шӯравӣҳо мехоҳанд истилои худро бар Афғонистон ва кишварҳои ҷанубу шарқии худ, ки мавриди таҳдиди ҳаракатҳои исломӣ қарор гирифтаанд, хифз кунанд»³.

Дар нашрияи баррасиҳои стратегӣ чунин омадааст: «Нерӯҳои садҳазорнафарии Шӯравӣ дар Афғонистон, дар ҳоле ки пуштибонии ҳавоӣ низ дорад, ҷиҳатҳои ҷадидеро дар иртибот бо истилои минтақаҳои Халиҷ ба вучуд меоварад. Фарз бар ин аст ки қувваҳои мустақар дар

¹Виллям Д. Гузаргоҳи Афғонистон / Тарҷумаи Саидмуҳсини Муҳсиниён. – Техрон, 1365. – С.169-170.

²Виллям Д. Гузаргоҳи Афғонистон / Тарҷумаи Саидмуҳсини Муҳсиниён. – Техрон, 1365. – С.197.

³Ҳамон ҷо. – С.180.

Афғонистон тавони ҳаракат дар Халичи Форсро аз тариқи минтақаҳои чануби шарқии Эрон дорост»¹.

Ба ҳар ҳол нигарони аслии Амрико дар ин даврон аз мавқеияти стратегии Афғонистон аз ду лиҳоз қобили баён буд: яке, ба далели воқеъ шудани ин кишвар дар ҷавори минтақаи нафтхези Халичи Форс ва дигаре, ба далели ҳаммарз будани он бо Эрон, ки манфиатҳои Амрико мавриди хатар қарор дода буд.

Кесинҷер дар бораи мавқеияти Халичи Форс мегӯяд: «Халичи Форс имрӯзҳо аз мавқеияти стратегии ҳосе бархурдор аст, зеро илова бар ин ки беш аз нисфи нафти содиротии ҷаҳон аз ин ноҳия содир мегардад, бозори аслии тичорати байналмилалии Ғарб ба ҳисоб меояд...Ҳар гуна таҳдиде нисбат ба он манфиатҳои Амрико таҳдид хоҳад кард. Ин ноҳияи ҳаёти ва стратегӣ аз Амрико фосолаи зиёд дорад, аммо дар муқобил, Шӯравӣ танҳо чандсад километр бо он фосола дорад».

Амрико дар баробари нуфузи Шӯравӣ ба Афғонистон, барои тақвияти мавқеияти худ дар ин кишвар, дарвоқеъ, дар Халичи Форс иқдоми зайлро дар дасти иҷро хоҳад дод:

- афзоиши тавони нерӯи дороии худ дар Халичи Форс ва Укёнуси Ҳинд;

- афзоиши қудрати нерӯҳои воқуниши босуръат;

-афзоиш ва тадовуми кӯмакҳои низомӣ ва тадорукоти аз тариқи Покистон ба муҷоҳидони афғонӣ;

- намоиши қудрат тавассути Арабистон ва пуштибонии мудомии он.

Дар маҷмӯъ, Амрико дар рақобат бо Шӯравӣ чандон муваффақияте надошт, чунки шеваҳои ки шӯравӣҳо ба қор гирифтаанд, зарифтар, муассиртар ва дарозмуддаттар менамуд². Ҳарчанд Амрико талош мекард, ки бо андешидани тадбирҳои монети собитшавии

---

¹Баррасиҳои стратегӣ. – Техрон: Муассисаи байналмилалии таҳқиқоти Савқ-ул-чайшӣ, 1389. –№3.

²Маҷмӯаи мақолоти дуввумин семинари Афғонистон. Рақобати Амрико ва Шӯравӣ. – Техрон: Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ, 1370. –С.103.

коммунизм дар Афғонистон шавад, аммо дар амал наметавонист кори муассире анҷом диҳад.

Он чи дар заминаи рақобати Амрико ва Шӯравӣ дар ин давра дорои аҳамият аст, ин ки ду абарқудрат дар садади дастрасӣ ба минтақаҳои нуфузии бештар ва ҳамчунин истехкоми бештаре дар иртибот бо манотиқи бухронӣ мушарраф ба Эрон ҳастанд.

Аммо омили аслии ҳаракатҳои васеи байналмилалӣ ва воқунишҳои сарӣ дар баробари таҷовузи Шӯравӣ ба Афғонистон танҳо омили ҷуғрофӣ набуд, балки илова бар таъсири сиёсати низоми дуқутбӣ (Амрико ва Шӯравӣ) дар охири даҳаи ҳафтод бар ҷаҳон ва вуқӯи Инқилоби исломии Эрон дар эҷод ва шиддат ёфтани низо дар Афғонистон, ин бор омили асли дар арсаи геополитика, нерӯҳои ҷиҳодӣ аст, ки бо афкор ва андешаи исломӣ дар баробари таҷовуз ва беадолатӣ парчами муборизаро бар дӯш гирифтанд. Артиши сурхи Шӯравӣ ин бор бо муқовимати як порча ва ғайримунтазири миллӣ дучор гардид, ки саранҷом чорае ҷуз шикаст надошт. Баёни нақши муборизаи мардуми Афғонистон дар ин давра аз таърих, аз ҳавсалаи ин баҳс берун аст, аммо ба таври гузаро ишора ба он лозим аст.

Аҳамияти муборизаи раҳибхони мардуми Афғонистон. Афғонистон ба унвони як кишвари исломӣ ҷузъе аз пайкараи ҷаҳони ислом аст ва сарнавишти он бо сарнавишти дунёи ислом гиреҳ хӯрдааст. Баррасии аҳамияти ҳаётии ҷиҳоди исломии Афғонистон дар зовияҳои гуногуни он ниёзманди таҳқиқи мустақиле аст. Аммо ба унвони намуна яке аз таъсири пирӯзии он бар нерӯҳои Шӯравӣ ин гуна пешбинӣ мешавад:

Аз он ҷо ки Афғонистон бузургтарин размгоҳи андеша ва тафаккур аст (тафаккури исломӣ бо коммунистӣ), пирӯзии мардуми ҷиҳодии Афғонистон на танҳо афсонаи шикастнопазири Шӯравиро ботил месозад, балки чунон тағйироти жарфе дар ҷуғрофӣ сиёсии ҷаҳон, ба хусус афкори умумии қутби Шарқ ва Аврупои Шарқӣ ба вучуд хоҳад овард, ки самарайи он озодии кишварҳои Аврупои Шарқӣ ва ҷумҳуриҳои

таҳти ҳокимияти Шӯравӣ ва фурӯпошии дунёи коммунизм бошад. Бо таваҷҷуҳ ба ин нукта, ки Афғонистон, аз як сӯ, барои шӯравиро калиди як қора ва Уқёнуси Ҳинд талаққӣ мегардад ва аз сӯи дигар, дар фарзи пирӯзии калидӣ раҳиҳои дасти кам ҷумҳуриҳои таҳти фармони Шӯравӣ ба шумор меравад.

Хонум Ҳелен Корроденксус дар китобаш ба номи «Императории фурӯпошида» менависад: «Агар муқовимати шӯришиён (мучоҳидин) тӯлонӣ шавад ва ё агар лозим ояд, ки Шӯравӣ дар муқобили фишори байналмилалӣ аз Афғонистон хориҷ шавад, ба субут хоҳад расид, ки мусулмонон метавонанд коммунизмо шикаст диҳанд ва як кишвари мутааллиқ ба дунёи ислом (Афғонистон), ки дар ишғоли коммунизм қарор дорад, метавонад коммунизм набошад. Ин масъаларо ҳеҷ кишвари коммунистии аврупоӣ (Венгрия, Полша, Чехословакия) ҳанӯз натавонистааст ба исбот бирасонад. Агар чунин воқеияте дар қанори марзҳои ҷумҳуриҳои мусулмонони Иттиҳоди Шӯравӣ иттифоқ бияфтад, дарро ба рӯи ҳама умедҳо хоҳад кушуд»¹.

Ба ростӣ, чунин воқеияте иттифоқ афтод ва саранҷом муборизаи мардуми мусулмони Афғонистон дар баробари Шӯравӣ ба нафъи дунёи ислом ва нобудии коммунизм ба самар нишаст, як бори дигар таърихи Афғонистон шоҳиди пирӯзии миллати мусулмон дар баробари истисморгарон гардид. 167 сол пас аз ҳодисаи фаромӯшношудани шикасти сипоҳиёни англис дар моҳи январӣ соли 1842, ҳангоме ки генерал Борис Громов фармондеҳи нерӯҳои Шӯравӣ дар Афғонистон ба унвони охирин низомии шӯравӣ 15-уми февралӣ соли 1989 ҳоки ин кишварро тарк мегуфт, ба теъдоди қурбониёни артиши шикастхӯрдаи англис аз нерӯҳои низомии Шӯравӣ қурбонии зиллатбортарин ва беҳудатарин ҷанги таърихи низомии Шӯравӣ гардиданд ва дуруст, ҳамин ноқомӣ сароғозе буд барои фурӯпошии урдугоҳи сотсиализм ва

---

¹Донишёр А.Э. Ҷанги Афғонистон ва Шӯравӣ. – Техрон, 1371. –С.309.

дар ниҳоят, фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ¹. Чунон ҳамонандии шигифтангезе дар ин ду ҳодисаи таърихӣ дида мешавад, ки дар таърих назири он камтар ба чашм меҳӯрад. Мутолиаи ин ду ҳодиса метавонад дарсҳои омӯзандае барои ҷаҳониён дошта бошад. Ба ҳар ҳол, пирӯзии мардуми мусулмони Афғонистон ҳамон гуна ки интизор мерафт, дарро ба рӯи ҳама умедҳо кушод ва ин воқеиятро ба исбот расонд, ки мусулмонон қодиранд коммунизро шикаст диҳанд.

Афғонистон дар асри мучоҳидин. Дар баҳори с.1992 Ҳукумати дастнишондаи Шӯравӣ суқут кард ва муқовимати исломӣ ба пирӯзӣ расид ва шиори «Афғонистон озод шуд» аз расонаҳои умумӣ, дилҳои захмӣ ва парешони мардуми Афғонистонро дар дохил ва хориҷи ин кишвар аз он рӯйдоди пирӯзмандона шод ва саршор аз итминону оромиш намуд. Аммо ин пирӯзӣ сароғози душвориҳо буд. Аз он пас низои Афғонистон воридаи марҳилаи тозае гардид.

Ҳарчанд шикасти Шӯравӣ дар Афғонистон, аз як сӯ, ба фурӯпошии Шӯравӣ ва аз сӯи дигар, ба суқути низоми дуқутбии ҷаҳон кӯмак кард, аммо низои ин кишвар дар ин марҳила на танҳо ҳолати минтақавӣ, балки ҳолати байналмилалӣ ба худ гирифт ва таъсири қобили таваҷҷуҳе ба муҳити байналмилалӣ гузорид. Зеро низои Афғонистон дар ин даврон бо вижагиҳои маҳдуд ба фардӣ амал кард: аз қабиле фурӯпошии Шӯравӣ, хотимаи ҷанги сард, пайдоиши низоми ҷандқутбӣ, афзоиши нақши Созмони Милали Муттаҳид дар таҳаввулоти ҷаҳонӣ, зуҳури давлатҳои ҷадид дар Осиёи Марказӣ ва Қавқоз, афзоиши ҳамгирии минтақавӣ ва фаъолтар шудани Созмони Ҳамкории Исломӣ.

Ташкили давлатҳои ҷадидаи Туркменистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ на танҳо низоми байналмилалиро дигаргун кард, балки мавқеияти сиёсӣ-ҷуғрофӣи атрофии Афғонистонро низ дучори таҳаввул сохт, зеро Афғонистон пеш аз ин аз шимол бо як кишвар ҳаммарз буд (Шӯравӣ), аммо пас аз фурӯпошии

---

¹Громов Б. Артиши сурх дар Афғонистон / Тарҷумаи Азиз Ориёнфар. – Тоҳрон: Маркази ҷоп ва интишороти Вазорати умури хориҷа, 1375. – С.172.

Шӯравӣ бо се кишвари тоза ба истиқлолрасида ҳамсоюву ҳамсарҳад гардид. Ин таҳаввули сиёсӣ-ҷуғрофӣ дар арзёбии низои мавҷуда ҷойгоҳи махсусе дорад.

Дар канори инҳо нақши паймонҳо ва иттиҳодияҳои минтақавиро, ки барои таъмини ҳадафҳои худ каму беш дар нуқтаҳои бухронӣ вориди амал мешаванд, набояд нодида гирифт. Ин нуқта мавриди таъкиди коршиносони робитаҳои байналмилалӣ аст, ки дар низоми навини байналмилалӣ бозигарони зиёде вучуд доранд, ки умдаи онҳо кишварҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва ширкатҳои чандмиллатӣ ҳастанд; ҳизбҳо, расонаҳои ҷамъиятӣ-умумӣ, ҷеҳраҳои шинохтаи ҷаҳонӣ, шӯроҳои фарнагию мазҳабӣ ва созмонҳои истихборотӣ дигар бозигарони байналмилалӣ ҳастанд, ки ҳар кадомашон бинобар моҳият ва амалкарди худ дар таҳаввулоти ҷаҳонӣ муассиранд. Бинобар ин бозигарони байналмилалии соҳибнақш дар низои Афғонистонро метавон чунин шумурд:

1. Кишварҳои минтақавӣ: Эрон, Покистон, Тоҷикистон, Туркманистон, Ўзбекистон ва Чин.

2. Кишварҳои фароминтақавӣ: Амрико, Россия, Арабистон, Туркия, Олмон ва Ҷопон.

3. Созмони Милали Муттаҳид ва Созмони Ҳамкориҳои Исломи.

Бозигарони мазкур ба наҳве дар густариш ва идомаи низоъ дар Афғонистон муассиранд ва ҳар яке ҳадафҳои хосеро дунболагирӣ мекунанд. Рақобат ва низои онон ба вазъияти геополитикии Афғонистон аҳамияти хосае бахшид.

Аз вижагиҳои барҷастае, ки дар ин марҳила вазъияти геополитикии Афғонистонро мавриди таъкид қарор медиҳад, метавон ба ду вижагии асосие ишора кард:

-Вижагии сиёсӣ-амниятӣ: бо шикасти ҳукумати дастнишондаи Шӯравӣ ду нигариши умда дар мавриди ҳукумати ояндаи Афғонистон дар байни кишварҳои соҳибнақш дар низоъ вучуд дошт: дастае аз кишварҳо тарафдори рӯи қор омадани ҳукумати исломӣ ва ҳомии

манфиатҳои онҳо дар ин кишвар буданд. Дар даруни кишвар низ ҳар як аз ин кишварҳо нерӯи ҳимояткунанда доранд, ки дар амал муҷиби густариши низоъ ва рақобати рӯзафзуни минтақавӣ ва байналмилалӣ гардид.

-Дастаи дуввум ҳадафашон ҷилавгирӣ аз рӯи қор омадани Ҳукумати исломӣ дар Афғонистон аст. Инон бо шинохте, ки аз мардум ва ҷиҳоди Афғонистон доштанд, ба хубӣ медонистанд, ки ислом як унсури меҳварӣ ва бунёдӣ дар низоми сиёсии ояндаи кишвар ба шумор меравад. Аз ин рӯ, талош мекарданд, ба гуфтаи худашон, аз густариши бунёдгароии исломӣ ҷилавгирӣ намоянд. Амрико, Россия ва кишварҳои тоза ба истиқлолрасидаи Осиёи Миёна дар ин даста қарор доштанд.

Вижагии иқтисодӣ. Афғонистон дарвозаи тиҷорат бо Осиёи Марказӣ аст ва ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ аз минтақаҳои ҳассоси ҷаҳон ба шумор мераванд, зеро ба ақидаи қоршиносон, ин минтақа пас аз Халиҷи Форс бузургтарин манбаи энергетикӣ ҷаҳонро дар худ ҷой додаст. Он чи акнун мавриди таваҷҷуҳ аст, тарзи расонидани энергияҳои мавҷуд ба ҷаҳони саноатӣ аст. Туркманистон бо доштани 13 000 млрд метри мукааб (кубӣ) захираҳои гази табиӣ дар байни захираҳои гази табиӣ ҷаҳон мавқеяи ҷаҳорумро дорад ва солна қариб 80 то 90 млн метри мукааб (кубӣ) газ истихроҷ мекунад, ки қариб 90 % онро содир менамояд.

Туркманистон барои судури ин миқдор гази худ ба Афғонистон ҷашм дӯхтааст ва табиист, ки нисбат ба низои кунунии Афғонистон ҳассос бошад.

Кишварҳои дорои манфиат дар низои Афғонистон

Россия

Россия кишварест, ки бо Афғонистон қомилан ошноӣ дорад ва наметавонад дар баробари низои кунунии он бетафовут бимонад. Ҳадафҳои умдаи Россия аз инҳо иборатанд:

1. Ҷилавгирӣ аз нуфузи бунёдгароии исломӣ;

2. Муқобила бо пешравиҳои Ғарб ва Амрико ба сӯи марзҳои амниятии Россия ва Осиёи Марказӣ;
3. Эҳёи нуфуз дар минтақаҳои перомуни Россия;
4. Муқобила бо ваҳдати амали Амрико дар муодилоти минтақавӣ;
5. Манъи тасаллути дигарон бар захираҳо ва манбаъҳои иқтисодии Россия ва минтақа.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ аслан аз мавзегриҳои Россия дар қибולי низои Афғонистон таъсир мепазирад. Ба ҷуз банди 3 мавориди дигар ҷузви ҳадафҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ низ ба шумор меравад.

Покистон

Покистон аз кишварҳои соҳибнафъ (манфиатдор) дар низои Афғонистон аст. Кишваре, ки саъй дорад бори дигар бо матраҳ шудани он ба унвони шоҳроҳи тиҷоратӣ, набзи сиёсатҳои ҷуғрофиёии асрӣ муқовимати Афғонистро ба даст дорад. Талоши Покистон дар ин марҳила дар ҷиҳати иқтисодӣ дар ду сатҳ: воридот ва содирот қобили таҷзия ва таҳлил аст:

Дар заминаи воридот ҳадафи Покистон ин аст ки илова бар таъмини ниёзҳои нефту гази худ аз ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, ба хусус Туркманистон заминаи судури гази нафти ин манбаъҳоро аз масири Афғонистон ба ҷаҳон фароҳам созад ва худ ба унвони як шоҳроҳи тиҷорӣ аз манофеи он баҳрабардорӣ кунад.

Дар заминаи содиротӣ ҳам судури ашёҳои содиротии Покистон ба ин минтақаҳо ва кӯмак ба содироти дигар кишварҳо ба Осиёи Марказӣ аз тариқи дарёи Умон ва ҳамлу накли онҳо аз тариқи Афғонистон ва баҳрабардорӣ аз манфиатҳои он ҳадафи Покистон аст.

Барои Покистон дар дастбӣ ба ҳадафҳои худ дар заминаи воридот ва содирот мавқеияти стратегии Афғонистон бадале надорад, зеро масири тиҷоратии дарёи Умон ба Осиёи Марказӣ фақат аз се тарик қобили баҳрабардорӣ аст, ки ду масир аз хоки Афғонистон мегузарад:

-масири дарёи Умон – Қарочӣ – Пешовар – Кобул – бузургроҳи Солинг – Осиёи Марказӣ;

-масири дарёи Умон – Қувайт – Қандаҳор – Ҳирот – Осиёи Марказӣ;

- масири дарёи Умон – бузургроҳи кураи Қрим – Чин – Осиёи Марказӣ.

Роҳи саввум, ба далели кӯҳистонӣ будан, наздик ба сарфа нест. Аз ду тариқи боқимонда беҳтарин роҳи дастрасӣ ба Осиёи Миёна, истифода аз масири бузурги роҳи Солинг аст. Покистониҳо дар садади иҷрои ин тарҳ ҳастанд, то иҷрои имкони онро пайдо кунанд.

Покистон барои таъмини гази мавриди ниёзи худ ва иҷрои барномаҳои тавсеаи кишварҳои Умон, Эрон ва Туркменистонро мавриди тавачҷуҳ қарор додаст. Холид Маҳмуд – сафири Покистон дар Техрон мегӯяд: «Роҳи тичории Покистон аз тариқи Афғонистон ба Осиёи Марказӣ қариб ҳазор километр аз роҳе, ки аз Эрон ба Осиёи Марказӣ мегузарад, кӯтоҳтар аст. Албатта иртиботи мазкур вобаста аз барқарории субот дар Афғонистон аст»¹.

Роҳҳои мумкини воридот ва содирот ва барқарории равобити иқтисодии ҷаҳон бо Осиёи Марказӣ иборат аст аз:

-масири Россия: ғарбиҳо ба суботи вазъияти ин кишвар дар дарозмуддат итминон надоранд ва ин итминон надоранд ва ин адами итминон муҷиби беэътибории ин масир гардидааст;

-масири Эрон: ба далели ҳассосияти ғарбиҳо ва Амрико нисбат ба Эрон ин масир низ чандон мавриди назар нест;

-масири Афғонистон: роҳи кӯтоҳтар ва боитминонтар барои ин манзур аст. Албатта ин роҳ низ аз барқарории субот дар Афғонистон вобаста аст. Дар сурати ғаёол шудани ин роҳ ду кишвар: Афғонистон ва Покистон ба шохроҳи бузурги ҷаҳонӣ табдил хоҳанд шуд.

Бинобар ин, ҳадафҳои аслии Покистон аз инҳо иборат мебошанд:

1. Тақвияти амиқи стратегияи ин кишвар дар баробари Ҳинд.

2. Эҷоди ҳукумати тарафдори худ дар Афғонистон.

3. Ҳалли масъалаи «Паштунистон» ва иддаои таърихии Афғонистон

---

¹Рӯзномаи «Салом». – Техрон, 1751. –С.8.

нисбат ба ин минтақаҳо.

4. Матраҳ шудани Афғонистон ба унвони дарвозаи тиҷорат бо Осиёи Марказӣ.

5. Таъмини маводи ҳастай-атомӣ.

Вучуди маъдани уран дар минтақаҳои балучнишин дар ҷануби ғарбии Афғонистон дар кӯҳи «Мир Довуд» байни Шинданд ва Ҷирот ва дар минтақаи Қандаҳор, ки русҳо дар замони ишғол аз он баҳрабардорӣ кардаанд, барои барномаҳои ҳастаии Покистон аҳамияти бисёре дорад.

Покистон ба далели амниятӣ-иқтисодии худ ба сурати фаъол дар низои кунунии Афғонистон ҳузур дорад. Бароянди ин ҳузур дар зуҳури гурӯҳҳои толибон қобили баён ва баррасӣ аст.

Тарҳи толибон дар Афғонистон: Ба ҳамагон маълум аст, ки чиҳоди Афғонистон дар партави исломхоҳӣ шакл гирифтааст. Пас аз пирӯзии муҷоҳидин талошҳои онон барои ҳусули тафохум барои даҳолати низоёфаринии хориҷиён ва саркашии омили доҳилии онон ба комёбӣ нарасид ва кишварҳои соҳибнақш дар низои Афғонистон аз иттиҳоди муҷоҳидин ба ҳар қимате ҷилавгирӣ карданд. Дар ин ҳангом нақшаи дигаре тарроҳӣ шуд, ки бо вуруд дар арсаи бухронзадаи Афғонистон бо баҳрагирӣ аз отифаҳои динӣ ва ҳамон меъёрҳои давраи чиҳод, ба ҳусушиори «амният ва адолат дар баробари давлати бекифояти муҷоҳидин» сар бар кашид ва «толибон» вориди маърака шуданд, то низоёбарангезанд. Аммо тарҳи таҳмили толибон кишварро табдил ба конуни низоёкард. Нақд (мавҷудият) ва баррасии амалкарди гурӯҳи толибон ва ҳомиёни берунмарзии онон баҳси муфассале аст. Дар ин чо танҳо ба тарзи шаклгирии ин тарҳи истиорӣ ишорае карда мешавад:

Тарҳи толибон дар асл бо таваҷҷуҳ ба изҳори хонум Беназир Бухуто (аз ҷумла, соли 1996 дар телевизиони англис) бо мушорикати Покистон, Англия, Амрико ва Арабистон ба иҷро даромад. Англия, ки ин минтақаро хуб мешиносад ва чанд бор маззаи шикастро дар Афғонистон чашидааст, ҳамвора дар пинҳонӣ амал карда ва аз ин ки ба унвони кишвари тарафдори толибон муаррифӣ шавад, иҷтиноб

варзидааст. Аз ин рӯ, он чи дар зоҳир матраҳ аст, тарҳи толибонро ҳосили ҳамфикриҳои се кишвар: Амрико, Арабистон ва Покистон медонанд¹.

Маҷрои тарҳи «толибон» се дастгоҳи покистонӣ (Дастгоҳи амниятӣ-ISI, Артиш ва Вазорати дохила) аст. Ин маҷмӯи низомӣ аз ду лиҳоз метавонист маҷрои ин тарҳ-нақша бошад. Нахуст он ки нухбағони Артиши амниятии Покистон дастпарвардаи англисҳо мебошанд ва таҳти таъсир ва нуфузи Амрико рушд кардаанд. Дигар он ки нерӯҳои урдузабони Покистон дар асри ҷиҳоди мардуми Афғонистон бо Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ ба вижагиҳо ва одоби қавмҳо ва гурӯҳҳои ҷиҳодӣ ошноии наздик пайдо кардаанд. Аз ин рӯ, қодиранд дар низои Афғонистон нақше иҷро кунанд.

Тарҳи толибон ба зоҳир ҷилваӣ якбуъдӣ (якрангӣ) дорад, аммо, дарвоқеъ, нақшае аст чандҷиҳата ва густурда. Ҷилваӣ зоҳирии толибон аз он иборат аст, ки қудратҳои минтақавӣ ва фароминтақавии нақшдор дар тарҳи толибон бар сари ба вучуд овардани ҳукумати қавми пуштун дар Афғонистон ба тавофуқ расидаанд. Аммо, дарвоқеъ, роҳбурди мавҷуд барои таҳқиқи ҳадафҳои дигаре тадорук дида шудааст, аз ҷумла: таъмини заминаи давоми ҳузури Амрико дар Осиёи Марказӣ ва ҷануби Осиё, муҳр задан бар Эрон тариқи наздик шудан ба марзҳои амниятии ин кишвар, сохтани хати лӯлаи интиқоли гази Осиёи Марказӣ аз масири Афғонистон, коҳиши нуфузи Россия, эҷоди нооромӣ дар Чин ва низ эҷоди фазои нигаронкунанда барои Эрон.

Воқеан тарҳи толибон стратегияе аст барои таъмини ҳадафҳои стратегии Амрико ва Покистон дар минтақа, зеро истиқрори ҳукумати фарогир бо қоидаи васеъ ва қудратманд, мутмаинан монеи амалишавии ниятҳои баду ғаразноки кишварҳои дорой манфиат дар масъалаи Афғонистон аст. Бад-ин рӯй озмоиши тарҳи толибон барои Амрико ва Покистон бо ҳазинаҳои зиёди он меарзад, ҳамон гуна ки дигар

---

¹Паҳлавон Ч. Афғонистони асри муҷоҳидин ва баромадани толибон. – Техрон: интишороти Қатра, 1377. – С.22.

кишварҳои таъсиргуздор дар низои кунунии Афғонистон бо ироаи нақшаҳо ва роҳбурдҳои ноқис ва ҳимоят аз он шанси худро дар ин низоъобод пешкаши озмоиш мегардонанд.

Эрон

Эрону Афғонистон ба далелҳои зиёд, аз ҷумла иштирок дар чиҳатҳои фарҳангӣ, забонӣ, динию мазҳабӣ ва ҳаммарз будан дар ҳудуди 600 км аз даҳонаи Зулфиқор то Сиёҳкӯҳ сарнавишти ҷудоинопазире пайдо кардаанд. Муҳимтар аз ҳама, Ҷумҳури Исломии Эрон бо таваҷҷуҳ ба шиорҳо ва ҳадафҳои инқилобӣ ва исломӣ, ки матраҳ карда ва ногузир аз ҳаракат дар пайи амалишавии айни ҳадафҳои зикршуда аст, дар ҳади тавон, дар миқёси шароити замону макон наметавонанд дар муқобили низои кунунии Афғонистон бетафовут бошад. Судури инқилоб, нашр ва густариши андешаи исломӣ, дифоъ аз мазлумон ва мусулмонон дар қайду муҳолифат бо низоми навини амрикоӣ бар ҳассосияти мавзӯъ меафзояд. Он чи Ҷумҳурии Исломии Эрон бар он таъкид варзида ва ҷузви муҳимтарини ҳадафҳои худ қаламдод карда, иборатанд аз:

1. Дифоъ аз мардуми мусулмони Афғонистон дар баробари таҷовузи бегонагон.
2. Таъкид бар истиқрори ҳукумати муқтадир ва фарогири исломӣ ва тарафдор ё дорои равобити дӯстона бо Эрон дар Афғонистон.
3. Муқобила бо Амрико ва ҳамкорони он дар муодилаҳои минтақавӣ.
4. Ҷилавгирӣ аз наздикии Амрико бо марзҳои амниятии Эрон.
5. Дифоъ аз Афғонистони мустақил ва муттаҳид.

Хусумати чандинсолаи Амрико ва Эрон ва тирагии равобити ду кишвар ва муҳолифати Эрон бо назми навини амрикоӣ Амрикоро бар он дошта, то аз шеваҳои боздоранда бар зидди Эрон истифода кунад. Аз ҷумлаи ин шеваҳо танҳо сохтан дар сатҳи байналмилалӣ, эҷоди таниш дар равобити Эрон ва ҳамсоягонаш ва ё таҷдиди низои амниятии мавҷуд дар канори марзҳои Эронро метавон баршумурд. Низои Афғонистону Ироқ, бар хилофи тафовутҳо, тарзи иштироқашон амалҳои фишор бар

Эрон барои эҷоди нармиш ва тағйир дар рафтори минтақавӣ ва байналмилалӣ аст.

Амрико бар ин назар аст, ки давомнокии низоъҳои мавҷуд дар марзҳои амнияти Эрон сабаби коҳиши тавон ва нерӯи ин кишвар мегардад, зеро дар баробари осор ва натиҷаҳои манфии низоъ сарф мегардад ва дар ниҳоят Эрон аз тавоноии кофӣ барои муҳолифат бо Амрико дар раванд бо сулҳи Ховари Миёна бозмемонад. Дарвоқеъ тарҳи Амрико эҷоди гирифтӯрӣ барои Эрон аст, то фурсате барои муқобала бо нақшаҳои Амрико пайдо накунад. Дар чунин вазъиятҳо ва ҳолатҳо табиӣ аст ки Эрон хоста ё нохоста дар низоъҳои мавҷуд манфиатдор бошад. Ба назар мерасад, ки агар Эрон ба сурате ғайбӣ дар низои Афғонистон ворид шавад, муваффақияти бештаре дошта бошад. Чунончи, Покистон дар тарҳи толибон нақши бештари худро дар ин низоъ таҷриба мекунад. Ҳол он ки Афғонистон дар маркази системаи минтақавӣ таъриф мешавад, ки бо номи Ховари Миёнаи бузург Афғонистонро дар маркази ҷуғрофиёии худ қарор медиҳад¹.

Туркманистон

Туркманистон аз кишварҳои тоза ба истиқлолрасида ва ҳамсоии шимолӣ шарқии Афғонистон аст.

Ҳадафҳои асосии Туркманистон дар низои Афғонистон чунин мебошанд:

1. Ҳадафи иқтисодӣ: талош барои фароҳам сохтани заминаҳои судури нефту газ аз тариқи Афғонистон ба бозорҳои минтақа ва ҷаҳонӣ. Туркманистон аз ҷиҳати гази табиӣ бой аст ва мавқеияти ҷаҳоруми ҷаҳониро дорад. Чунончи қаблан зикр кардем, ширкати Биридоси ҷопонӣ, ки ҳам акнун ба таъсиси ду ширкати маҳаллӣ ба номҳои «Ёшлод» ва «Камбир» дар марзҳои муштараки Афғонистон ва Эрон машғули кашф ва истеҳсоли нефту газ аст ва ба муваффақиятҳои низ расидааст, талош дорад то нефту гази Туркманистонро аз тариқи

---

¹Мучтаҳидзода П. Ҷуғрофиёи сиёсӣ ва сиёсати ҷуғрофиёӣ. – Техрон: интишороти Самт, 1381. –С.143.

Афғонистон бо истифода аз бандарҳои Покистон дар дарёи Умон ба бозорҳои минтақавӣ ва ҷаҳон арза намояд.

1. Ҷилавгирӣ аз нуфузи бунёдгарии исломӣ: инқилоби исломии Афғонистон аз эътиқоди динии мардум бархоста ва аксар қариб ба иттифоқи гурӯҳҳои ҷиҳодихоҳони истиқрори ҳукумати исломиянд. Ҳукумати Туркманистон, ки як режими дунявӣ ва боқии режими коммунистии собиқ аст, истиқрори ҳукумати исломӣ дар Афғонистон ва нуфузи исломхоҳиро хатари ҷиддӣ ва зидди манфиатҳои давлатмардони Туркманистон медонад. Бинобар ин, роҳбарони кишвари мазкур тарафдори ташкили давлати муқтадирӣ ғайримазҳабӣ дар Афғонистон ҳастанд ва чунин ҳукуматро ба салоҳи ҳукумати худ медонанд, агарчи ба зоҳир дар муқобили низои Афғонистон изҳори бетарафӣ мекунанд.

Ўзбекистон

Яке дигар аз ҳамсоягони шимолии Афғонистон Ўзбекистон аст, ки дар баҳши умдаи рӯдхонаи Амударё (Ҷайхун) бо ин кишвар марзи муштарак дорад.

Дар тӯли даврони ҳукумати Иттиҳоди Шӯравӣ Ўзбекистон яке аз умдатарин дарёфткунандагони гази содиротии Афғонистон ба шумор мерафт. Манбаъҳои гази табиӣ шинохташуда дар Афғонистон бештар дар минтақаҳои ҳамҷавор бо Ўзбекистон қарор дорад. Мазори Шариф, Сари Пул ва Шибирғон муҳимтарин марказҳои тавлид ва истихроҷи гази табиӣ ба шумор мераванд ва Ўзбекистон ба далели наздикӣ, камҳазинатарин, яъне камхарҷтарин роҳи содир кардани гази табиӣ аст.

Дар охири даҳаи 1960 як захираи бузурги гази табиӣ дар Шибирғон кашф ва содироти он бо пайдоиши хати лӯлай дар соли 1967 аз тариқи Ҷумҳурии Ўзбекистон оғоз шуд. Аз он замон то суқути давлати Начиб (1992) солона байни 2 то 3 млрд метри мукааб гази табиӣ истихроҷ ва 95% он ба шӯравӣ содир мешуд. Дар соли 1988 замина барои истихроҷи дигар маъданҳои газ дар остонҳои (вилоятҳои) Ҷузҷон ва Форёб фароҳам гардид ва имкони истихроҷи (баровардани) гази табиӣ ба 3 млрд метри мукааб расид. Ин ду вилоят) низ дар наздикии марзи

Ўзбекистон қарор доранд. Мазори Шариф аз марказҳои асосии тавлиди ангиштсанг аст, ки сӯзишворию аслии нерӯгоҳҳои барқӣ маҳсуб мешавад. Бузургроҳи Солинг ба унвони муҳимтарин роҳи иртиботии Афғонистон бо ҷаҳони хориҷ аз минтақаҳои ўзбекнишин дар шимоли Афғонистон то Ўзбекистон идома дорад. Ҳадафҳои асосии Ўзбекистон дар Афғонистон аз инҳо иборатанд:

1. Ҳадафи иқтисодӣ: дастрасии муҷаддад ба манбаъҳои газу нафти шимоли Афғонистон.
2. Ҳадафи амниятӣ: муқобилият бо бунёдгароӣ.
3. Ҳадафи сиёсӣ: дифоъ аз ҳуқуқи ақаллияти ўзбек дар низоми сиёсии Афғонистон.

Тоҷикистон

Тоҷикистон ҳамсоияи шимолии Афғонистон аст. Ду кишвар зиёда аз 1300 км марзи муштарак доранд. Кӯҳҳои Помир умдаи марзҳои ду кишварро ташкил медиҳанд. Амударё, ки пуробтарин рӯди минтақа аст, аз ҷануби кӯҳҳои Помир сарчашма мегирад. Пас аз убур аз ҷануби Тоҷикистон ба унвони марзи ду кишвар имтидод пайдо мекунад. Ин ду кишвар аз муносибатҳои қобили таваҷҷуҳ ва муштаракоти мазҳабӣ-миллии бисёре бархурдоранд ва аз ин назар сарнавишти тақрибан монанде доранд. Муҳимтарин масъала барои Ҳукумати Тоҷикистон ҷилавгирӣ аз судури исломгароӣ ва ё ба таъбири худашон, бунёдгароии исломӣ аст. Ва билохира, ҳалли низоъ, дифоъ аз ҳуқуқи тоҷикони Афғонистон низ барои ин кишвар дорои аҳамият аст. Тоҷикони қавмии Афғонистон потенциали баланд дар даргир кардани ин кишвари кӯчаки Осиёи Марказӣ дар масъалаи Афғонистон дорад¹. Махсусан, хизматҳои Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷимояи мардуми Афғонистон аз минбари баланди Созмони Милали Муттаҳид (СММ) ва ҳамкориҳои тарафайни байни ин ду кишвар хеле назаррас мебошанд.

Арабистони Саудӣ

---

¹Пешгоҳифард З. Ҷойгоҳи Афғонистон дар стратегияи низоми навини ҷаҳонӣ // Нашрият таҳқиқоти улуми корбурди чуғрофийӣ. – Техрон, 1387. – №11.

Дахолати Арабистони Саудӣ дар Афғонистон харчанд ғайримустақим ва бештар дар қолаби кӯмакҳои молӣ ба он бахши аз муҷоҳидоне будааст, ки ба сиёсатҳо ва идеологияи ҳоким бар ин кишвар гириши доштаанд, вале воқеият он аст ки Арабистони Саудӣ далелҳои хоси худро барои ҳузури муассир дар Афғонистон дорад¹.

Муҳимтарин далелҳо аз инҳо иборатанд:

1. Ривож додани ваҳобият дар Афғонистон ва аз ин тариқ судури он ба Осиёи Марказӣ.

2. Рақобати идеологӣ бо инқилоби исломии Эрон.

Он чи дар иртибот бо сиёсати Арабистони Саудӣ дар Афғонистон қобили таҳаммул аст, нигоҳи мусбати ин кишвар ба Осиёи Марказӣ баъд аз сукути Иттиҳоди Шӯравӣ ва истиклоли кишварҳои мусулмон дар ин бахши ҷаҳон аст. Арабистони Саудӣ хело зуд мутаваҷҷеҳи нақши мусбати мадрасаҳои мазҳабии Покистон ба суду манфиати сиёсатхояш шуд ва ҳамин равиҷро дар мавриди кишварҳои Осиёи Марказӣ низ пеша кард. Воқеият он аст ки Арабистони Саудӣ аз таҷрибаҳои худ дар таъсис ва ҳимоят аз мадрасаҳои динӣ дар Покистон истифода кард ва сиёсати мушобеҳеро дар кишварҳои тозаистиклолҷӯи Осиёи Марказӣ аз тариқи Афғонистон ба марҳилаи иҷро гузошт.

Маҳдуд кардани тавсеаи нуфузи Эрони исломӣ дар Афғонистон ва густариши нуфузи ваҳобият аз тариқи шабакаи мадрасаҳои динӣ ва уламои аҳли суннати ҳаводори Арабистони Саудӣ метавонистааст дар сиёсатҳои Арабистон ҷойгоҳи хоси худро дошта бошад. Бинобар ин дар Арабистон ба унвони як бозигари муҳим дар сахнаи рақобати оянда дар Афғонистон аз тамоми имконоти худ баҳра гирифта, то нуфузи Эронро маҳдуд кунад².

Чин

Чин ба унвони яке аз ҳамсоғони қудратманди Афғонистон бо ин ки марзи муштараки каме - тақрибан ба тӯли 73 то 93 км бо он дорад,

¹Абдуллоҳхонӣ А. Амнияти байналмилал. – Техрон: Интишороти муассисаи фарҳангии муғоилот ва таҳқиқоти байналмилалии аброри муосир, 1384. – С.89.

²Ҳамон ҷо.

аммо ба унвони яке аз бузургтарин қудратҳои иқтисодии дунё ва ба унвони қутби ҷамъият¹ таъсири фаровоне бар аҳамият ёфтани ҷойгоҳи Афғонистон дар геостратегияи Иёлоти Муттаҳида дар қарни фарору дорад. Чин алоқаи хосе дорад, то ба таърифи ҷойгоҳи муस्ताқили геополитикии худ дар ҷаҳон зимни доштани равобити нек бо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико нисбат ба контроли вазъиятҳои минтақавӣ бо мушорикати ғайбӣ ва умуман иқтисодӣ дар иттиҳодияҳо ва созмонҳои минтақавӣ иқдом дошта бошад. Аҳамияти Афғонистон дар зери системаи минтақавии Чин бештар амниятӣ ва стратегӣ аст ва фоқиди ҷанбаҳои геоекономикӣ ва иқтисодӣ мебошад, зеро марзи муштараки ин ду кишвар умдатан кӯҳистонӣ ва дар баландӣҳо ва душворгузари риштаи кӯҳҳои Помир қарор дорад, ки дар охири асри 19 ҷиҳати чудосозии марзҳои императории Россияи тазорӣ ва Ҳинди бритониявӣ дар ростии сиёсати «давлати миёна» ба унвони қисмате аз хоки Афғонистон ба сурати долони дунболадор ба ин кишвар изофа гардид.

Алоқамандии Чин бештар дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва мушорикат дар созмонҳои минтақавӣ бо мушорикати кишварҳои ин ҳавза мебошад, бинобар ин Чин ҳузури қудратманде дар Созмони Ҳамкории Шанхай дорад ва бо тавачҷуҳ ба ҳузури Россия ба унвони узви аслии ва Ҳинду Эрон ба унвони узви нозир аҳамияти минтақавии ин созмон бо густариш дар пазириши аъзои он барои Иёлоти Муттаҳида бисёр муҳим ва ҳаёти мебошад. Ҳарчанд тарози тичорӣ ва мушорикати чинӣ дар бахшҳои бозсозии Афғонистон, ба хусус дар ҷанд соли охир густариши хубе доштааст. Аммо, чунончи зикр шуд, аҳамияти Афғонистон барои Чин ва робитаи Афғонистон бо Чин дар низоъҳои геополитикии муосир сирфан аз лиҳози мавқеияти сарзаминӣ ва амниятӣ қобили тавачҷуҳ аст. Иёлоти Муттаҳида нисбат ба Чин бисёр бо эҳтиёт амал намуда ва Чин аз ҷойгоҳи болое дар стратегияи Иёлоти Муттаҳида

---

¹Раҳимпури А. Таҳаввулотии геостратегӣ дар садаи бисту якум ва ҷойгоҳи минтақаи Эрон. – Техрон: Маҷаллаи иттилооти сиёсӣ-иқтисодӣ, 1381. – С.183-184.

бархурдор аст. Дар сафари Буш ба Пекин Чин ба унвони шарикӣ стратегияи Иёлоти Муттаҳида дар минтақа ва ҷаҳон эълон гардид¹.

Иёлоти Муттаҳида кӯшиш дорад бо машғул доштани Чин дар масъалаи Тайван зимни ҳамкорӣ бо Чин аз қудрати намоишӣ ва тамаркузи Чин дар Афғонистон коҳиш диҳад. Афғонистон ба воситаи нуфузпазирии камтар нисбат ба Чин дар қиёс ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ва низ таҳдиди ҷиддӣ барои Покистон дар сурати наздикии ин кишвар ба Чин дар муқобила бо Ҳинд нақши барҷастае дар стратегияи Иёлоти Муттаҳида дорад. Тавозуни феълӣ ва таҳаввулотӣ оянда дар муносибати қудрати байни Чин, Ҳинд ва Покистон бо даҳлати Иёлоти Муттаҳида нақши муҳимме дар ҷойгоҳи Афғонистон дар масири низоъҳои геополитикии ҷаҳони муосир дорад.

Амрико

Амрикоӣҳо бо таъкид бар назариёти назарияпардозон ва теоретикҳои геополитикӣ ба ин натиҷа расиданд, ки ду минтақаи Ховари Миёна ва Осиёи Марказӣ ба далели вежагиҳои хос ва тавонмандӣҳо, ки дорад, дорои аҳамияти бисёр мебошад. Ховари Миёна, бо вучуди исломгарӣ, ҷамъият, манбаъҳои энергетикӣ мавқеияти ҳассос ва ғайра, Осиёи Марказӣ ба далели энергетикӣ, ҷойгоҳи геополитикӣ ва аз ҳама муҳимтар ба далели ҳамсоғӣ бо Россияи ҷадид ва нуфузи ин қудрат дар ин минтақа ва сиёсатҳои Россияи ҷадид ба ҷихати баргаштан ба ҷойгоҳи гузашта, ҳамагӣ даст ба дасти ҳам дод, то 11-уми сентябр барои наҷоти ояндаи Амрико халқ шавад.

Амрико ба баҳонаи мубориза бо терроризм вориди Афғонистон шуд ва дар мудати камтар аз як моҳ тавонист ҳукумати толибонро соқит ва ба иборате, ин кишварро озод намояд.

Баҳонаи мубориза бо терроризм танҳо ҳарбаи Амрико барои вуруд ба Афғонистон буд, дар ҳоле ки Амрико ҳадафҳои ғайри мубориза бо терроризм, аммо дар сояи ин мубориза дунбол мекунад, бинобар ин соддабаён аст, ки тасаввур кунем, Амрико пас аз анҷоми рисолаташ аз

---

¹Иззати И. Геостратегия. – Техрон, 1384. –С.234.

Афғонистон ва минтақа хориҷ хоҳад шуд. Чаро ки ҳодисаи 11-уми сентябр ва иртиботи он бо гурӯҳи Алқоида фурсати тиллоии ҳузури Амрико дар минтақа ба номи мубориза бо терроризм паид овард, дар ҳоле ки то кунун ҳатто таърифи дурусте аз терроризм ироа (пешбинӣ) нашудааст, чи басо ки ба сарқуб ва несткунии гурӯҳҳои терористӣ бианҷомад, балки Амрико ва кишварҳои ғарбӣ тасмим доранд бар ин нооромӣ доман бизананд, то тавачҷуҳе барои идомаи ҳузурашон дар минтақа бошад.

Бо тавачҷуҳ ба мавридҳои ки зикр шуд, мавзӯи терроризм, мавқеияти ҷуғрофӣ ва ҳ. - ҳама ин матолиб дар маҷмӯае бо номи геополитика ҷой гирифтааст, ки аҳамияти Афғонистонро барои Амрико чанд баробар месозад, бинобар ин хато намекунем агар унвон кунем, ки мавқеияти геополитикии Афғонистон ва тавонмандӣ, ки дар ин кишвар нухуфтааст, амрикоӣҳо ташвиқ ба нуфуз дар ин минтақа кардааст ва лозим аст, ки дар ин параграф ба нақши Амрико дар Афғонистон, ки кишваре аст дар масири низоҳи геополитикии ҷаҳони муосир ба далели ҳузури нерӯҳои низомии он кишвар, баҳс сурат гирад, то мавзӯ ба таври амиқтар таҳқиқ гардад.

Ҳодисаи 11-уми сентябри соли 2001 ва воқуниши Иёлотҳои Муттаҳида: ҳодисаҳои 11-уми сентябр нуқтаи асли дар сиёсати хориҷии Амрико ва равобити байналмилалӣ буд. Ин рӯйдод дар ҳоле шакл гирифт, ки сиёсати хориҷии Иёлотҳои Муттаҳида дар роҳгумии назария ба сар мебарад, чаро ки бо фурупошии Шӯравӣ ва аз байн рафтани рақиб ва мувоҷеҳ шудан ба дунёи якҷутбӣ Иёлотҳои Муттаҳида по ба арсаи чадида гузошт, ки дар ин ба унвони як қудрат паидор гашт ва ҳеҷ гуна душмани мушаххас ва рақибӣ баробар вуҷуд надошт, ки Иёлотҳои Муттаҳида ва сиёсатмадорони он битавонанд андешаҳо ва теорияҳои худро дар муқобили он ироа диҳанд. Амрико дучори бӯҳрони теоретикӣ дар арсаи сиёсати хориҷии худ шуда буд ва дар ҷустуҷӯи фурсате буд, ки

ин бухронро пушти сар гузорид ва дар дунёи якҷутбии чадид ба унвони хижмуни ин дунё яккатозӣ кунад.

Ин даврон ва халои теоретикии Иёлотии Муттаҳида як даҳа ба тӯл анҷомид, давроне ки бо фурӯпошии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ ба унвони танҳо рақибии Иёлотии Муттаҳида дар соли 1990 шурӯъ ва то соли 2001, ки ҳодисаи 11-уми сентябр ба вуқӯъ пайваст, ба тӯл анҷомид.

Пас аз поён ёфтани ҷанги сарди аср боздорандагӣ ба поён расид ва бо фурсати эҷодшуда баъд аз ҳодисаи 11-уми сентябр назарияпардозон ба ҷустуҷӯи назарияи навин буданд, ки дар ин росто доктринаи Буш ва назарияи ҳамлаи пешдастона қабул шуд ва роҳкушоии асри 20 ва қудратгароии Амрико гардид. Рӯзи 11-уми сентябр барои амрикоӣён як рӯзи истисноӣ ва фаромӯшношуданӣ дар таърихи Амрико буд. Дар ин рӯз Амрико ба гунае мавриди ҳамла қарор гирифт, ки ҳама амрикоӣёнро дар ҳайрат фурӯ бурд, ҳамла аз дарун ба ҳадафҳои таъйиншудаи чизе, ки ҳаргиз фикрашро ҳам намекарданд.

Баъд аз ин ҳамлаҳо Ҷорҷ Буш дар телевизион зоҳир шуд ва аз ҳамон ибтидо ин ҳамларо ба Алқоида ва гурӯҳҳои террористӣ нисбат дод ва ба мардуми Амрико қавл дод, ки интиқоми ин ҳамларо хоҳад гирифт ва ба нерӯҳои мусаллаҳ дастур дод, ки барои як ҷанги тӯлонӣ омода бошанд ва гуфт, ба талофии ҳамла ба Амрико бо касоне, ки алайҳи Амрико ҷанг ба роҳ андохтаанд, ворида ҷанг хоҳем шуд ва террористҳоро аз сӯрохашон берун хоҳем овард ва ба дунболи дархости гурӯҳи толибон мабнӣ (оғоз) бар таҳвил додани Бен Ладен ба мақомоти Иёлотии Муттаҳидаи Амрико муқаддамоти ҳамлаи низомӣ ба Афғонистонро дар ҷаҳорҷӯбии густурдае бо номи «мубориза бо терроризм» фароҳам кард.

Рӯйдоди 11-уми сентябр таҳаввулоти ҷашмгиреро дар сиёсати хориҷии Амрико эҷод кард. Бо фурӯпошии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ қудрати Иёлотии Муттаҳида дар сиёсати хориҷии худ бештар шуд ва бо набуди қудрати дигар дар баробари сиёсатҳои хориҷии Амрико ин кишвар бештар ва сарештар метавонист нақшаҳои худро

амалӣ ва сиёсати худро пеш бибарад. Мочарои 11-уми сентябр, ки нақши давлати Амрико дар ҳавзаи равобит ва сиёсати байналмилалӣ пуррангтар ва пешқадамтар сохт.

Якҷонибагарои Амрико дар воқуниш бо ҳодисаи 11-уми сентябр: пас аз ҳамлаҳои 11-уми сентябр Буш ва гурӯҳи сиёсатмадорони вай ба самти якҷонибагароӣ дар муқобили чандҷонибагароӣ рӯй оварданд, дар ҳоле ки давлати Клинтон чандҷонибагароиро интихоб карда буд, давлати Буш ва сардмадорони вай ба ин натиҷа расиданд, ки кишварҳои дигарро аз даргир шудан дар масоили байналмилалӣ боз доранд ва аз даҳлат ва ҳатто роғзани кишварҳои аврупоӣ ва ҳатто ҳампаймонони Амрико дар мавриди масоили стратегӣ ва сиёсатҳои Амрико ҷилавгирӣ ба амал оварданд, чаро ки шеваи рафтори байналмилалии аврупоӣро қабул надоштанд ва ҳатто нерӯҳои низомии онҳо дар муқобили азамати неруи низомии Амрико ҳеҷ қудрате надошт, ки ҳамроҳӣ накардани онҳо ба шикасти Амрико анҷом шавад.

Аз тарафе Иёлоти Муттаҳида тарҷеҳ дод, ҳоло ки Аврупо ва дигар кишварҳо аз қудрат ва тавоноии қобили тавачҷуҳе бархурдор нестанд, беҳтар аст ки барои дастовардҳои худ дар минтақа шарик ва сахмгузоре дар назар нагирад. Аз ин рӯ Буш ва ёронаш якҷонибагароиро пеш гирифтанд ва сиёсати хориҷии онҳо пас аз ҳодисаи 11-уми сентябр ҳолати ҳуҷумӣ ба худ гирифт.

Ричард Пирл – муовини пешини вазири дифоъ дар ин бора гуфтааст – ин рӯйдод дигаргунии бузурге дар сиёсатҳои мо дар баробари терроризм падида овард ва ин дигаргунӣ бояд давлатҳои пуштибони терроризмро низ дарбар гирад. Давлати Буш дар паи ин рӯйдоди стратегӣ ҳамлаи пешдастона - *per-emption attack*-ро якҷониба барои расидан ба ҳадафҳои мадди назар қарор дод, ба ибораи дигар, якҷонибагароӣ меҳвари нақшаҳои стратегии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико шуд¹.

---

¹Гавҳарӣ М.А. Сиёсати хориҷии Буш: иқдом ё тағйир. – Техрон, 1383. –№38.

Аз нишонаҳои якҷонибагароии Амрико нигариши якҷутбӣ ба ҷаҳон аст, ки Амрико дар он рақибе надошта бошад ва ҳеҷ эътилофе аз қудратҳои бузург бе иҷозаи Амрико натавонад ба як қудрат табдил шавад¹.

Амрикоҳои тарафдори ин рӯйқард ақида доранд, ки Амрико барои таъмини амният ва манфиатҳои худ ва эҷоди назми навини ҷаҳонӣ ва ташкили системаи байналмилалӣ нерӯ ва тавони кофӣ дар ихтиёр дорад ва метавонад онро дар ҷиҳати расидан ба раҳбари ҷаҳон шудани Амрико ба қор гирад.

Муҳофизакорони ҷадиди Амрико бар хилофи муҳофизакорони тарафдори ҳифзи вазъи мавҷуд нестанд, балки барои худ рисолати маънавии дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ қоиланд ва бо фарзи рисолати ахлоқӣ барои худ нақши наҷотдиҳандаи ҷаҳонро дар назар гирифтаанд ва дар садади тағйири ҷаҳон ва эҷоди беназми ахлоқӣ ва навин дар ҷаҳон мебошанд ва барои пешбурди ҳадафҳои ҷаҳонӣ, Амрико ҳеҷ тарсе аз низомигарӣ ва ҷангафрӯзӣ надорад.

Нусхае, ки Волфтез, Ричард Пирл, Дуглас Фис ва дигарон дар санадҳои мунташира аз сӯи муассисаи таҳқиқоти таълимии қарни навини амрикоӣ (PNAC) ва дигар муассисаҳои муҳофизакорони ҷадид навишта буданд, саранҷом дар давлати Буши дуввум таҳқиқ шуд ва ҳодисаи 11-уми сентябр шароити хубро барои пайгирии он фароҳам сохт.

Гурӯҳи кӯчак, вале яқинан идеологӣ муҳофизакорони ҷадид-тарроҳони фикрии сиёсати хориҷии Ҷорҷ Буш ва гоҳе мучриёни он ҳастанд, ин гурӯҳ бо дастрасӣ ба қудрат на танҳо идеяҳои худро дар хусуси ончи ки Амрико бояд анҷом диҳад, матраҳ мекунад, балки дар талош барои таҳқиқи онҳо низ мебошанд ва бо тавдини доктрини Буш пас аз 11-уми сентябр ба пирӯзии муҳиме даст ёфтанд.

Ҳамон тавр ки гуфта шуд, муҳофизакорони ҷадид аз як тараф, байналмилалгаро ва аз сӯи дигар, якҷонибагаро ва муҳолифи

---

¹ John G. Ikenberry american imperial ambition // Foreign affairs. –2003. –№2. –Р.47.

меҳварияти Аврупо дар сиёсати хориҷии Амрико мебошанд. Афроди муҳимму калидии Кохи Сафед ва давлати Буш аз қабили Дик Чини, Ромсфелд, Ричард Пирл, Луфвутиз, Ройс ва дигарон шадидан таҳти таъсири андешаҳои мухофизакорони ҷадид ҳастанд ва табиатан дар ростии ҳадафҳои ин гурӯҳ гом бармедоранд.

Ричард Пирл яке аз мунаққидони сиёсатҳои давлати Клинтон ба шумор меравад, ки муътақид аст бетафовутии Клинтон ба инфичори бурҷҳои тичоратии Амрико дар соли 1993, инфичорҳои сафоратхонаҳои Амрико дар ғарби Африка, инфичори сарбозони катории амрикоӣ дар Алжибри Арабистон ва ҳамла ба киштии кулл заминаҳои заъфи Амрико дар қудрат ёфтани муҳолифинро фароҳам овард. Пирл муътақид бар он аст, ки давлатҳои ҳомии гурӯҳҳои террористӣ ба унвони мухотибони аслии Амрико дар мубориза бо терроризм ба маротиб аз гурӯҳҳои террористӣ муҳимтаранд.

Волфвутиз билофосила пас аз 11-уми сентябр ба майдон омад ва гуфт, ки ҷанги мо алайҳи терроризм фақат шомили Бен Ладен ва гурӯҳҳои Алқоида намебошад, балки ҷанги ҷаҳонӣ ва бар зидди тамоми давлатҳо ва миллатҳои ҳимоятгари террористон мебошад.

Ҳамон тавр ки қаблан зикр шуд, ба сари қудрат расидани Буш ва ба дунболи он ҳодисаи 11-уми сентябр фурсати истисноӣ ва идеалиро барои амалӣ кардан ва ба самар расидани ҳадафҳои мухофизакорони ҷадид фароҳам кард ва пас аз ҳамлаҳои 11-уми сентябр сиёсати хориҷии Амрико бар асоси доктринаи мубориза бо терроризм қарор гирифт ва ба ғумроҳӣ дар арсаи хориҷии ин кишвар пас аз поёнии ҷанги сард даво бахшид ва исломро ба ҷонишинии коммунизми собиқ баргузид.

Бинобар ин 11-уми сентябр ба маркази аслии сиёсати хориҷии Амрико тағдил шуд ва ба ҳувиёти сиёсати хориҷии Амрико маъно бахшид ва ҳувиёти амрикоӣ ба унвони ҳадафи террористҳо матраҳ ва ба ҷумлаи маъруфи Буш «дар ҷанги терроризм ё бо мо ҳастед ё душмани мо» тағдил шуд.

Доктринаи Буш ва афкори умумӣ: рӯзи 11-уми сентябри соли 2001, дар ҳоле ки Буш аз яке аз мадориси Иёлоти Флорида боздид мекард тавассути яке аз ҳамроҳон хабари ғайриҷашмдошти ҳодисаи 11-уми сентябрро шунид. Дар он замон камтар касе бовар мекард, ки ба зудӣ Буш ба яке аз маъруфттарин ва таъсиргузорттарин раисони Амрико дар таърихи он кишвар табдил шавад. Мизони ҷимоят аз раиси кишвари Амрико баъд аз ҳамлаи 11-уми сентябр ба таври ғайриҷашмдошт афзоиш ёфт. Ин ҷимоятҳо чи аз назари андоза ва чи аз назари давом ва пайдори дар таърихи Амрико бесобиқа будааст. Ҷимояти мардумӣ пас аз 11-уми сентябр 30 то 40 фоиз афзоиш дошт, шояд мардуми Амрико тасаввур мекарданд сиёсатҳои раиси кишварашон муваффақиятомез хоҳад буд ё ин ки кишвар ҳанӯз ҳам дучори хатар аст¹.

Баъд аз се рӯз Буш дар маҳалли харобаҳои бурҷҳои дукулла истод ва доктринаи худро бар асоси ҷанги пешдастона ва пешгирона алайҳи терроризм муаррифӣ кард ва эълон намуд, ки дар садаи таҷҳизи Пентагон барои доктринаи ҳамлаи пешгирона ба манзури ҷилавгирӣ аз ҳучумҳои дигар ба хоки Амрико аст. Манзур аз дифои пешгирона ин аст ки лозим нест хатаре айнӣ нисбати манфиатҳои миллии Амрико шавад, то ин кишвар даст ба ҳамла бизанад, балки эҳтимоли вучуди хатар низ барои корбурди зӯр кофӣ аст².

Дар он замон ба далели танаффури ба вучудодама дар ҷомеаи Амрико аз сабаби сар задани ҳодисаи 11-уми сентябр ин доктрина тавонист эътирози на чандон ҷиддии муҳолифнро пушти сар карда ва хеле зуд худро бар адабиёти роиҷи ҷаҳон таҳмил кунад.

Вашингтон тавонист афкори умумиро бо сценарияи 11-уми сентябр ҳамроҳ созад ва бо истифода аз контроли расонаи худ афкори умумии мардумро ба самти хостаҳои худ ҷалб кунад.

---

¹Яздонқом М. Амрико пас аз 11-уми сентябр. – Техрон. Пажӯҳишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ, 1384. – С.47.

²Итоат Ҷ., Ҷаҳониён Ш. Далелҳо ва раванди таҳҷуми низомии Амрико ба Ироқ. – Техрон, 1387. – С.7-8.

Дар ҳафтаҳои пас аз ҳамлаи 11-уми сентябр Иёлоти Муттаҳидаи Амрико эътилофи байналмилалӣ муасире барои посух ба таҳдиди терроризм эҷод кард. Созмони Милалӣ Муттаҳид, НАТО, Иттиҳоди Аврупо, Созмони кишварҳои амрикоӣ ва Созмони кишварҳои осийё бо-сӯрбат ин ҳамларо маҳкум карданд ва пешниҳоди кӯмак ба Иёлоти Муттаҳида доданд. НАТО барои аввалин бор асоси 5 низомномаи худ ки ба дифои мутақобил марбут аст, истинод кард ва ҳимояти худро аз Амрико эълон намуд.

Аҳамияти ин иқдом дар он аст ки барои аввалин бор аз оғози таъсиси ин паймон дар соли 1941 ба моддаи 5 асосномаи он истинод шуд, ин дар ҳоле буд, ки дар душвортарин шароит ҷанги сард, ки дар бисёре аз нуқоти дунё шохиди рӯёруй бо ду абаркудрати собиқ буд, НАТО ки асосан ба манзури муқобила бо Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии собиқ эҷодшуда буд, ҳеҷ гоҳ ба ин модда истинод накард. Бар асоси ин модда, ҳамла ба яке аз аъзо дар Амрикои Шимолӣ ё Аврупо ҳамла ба ҳамаи аъзо ҳисобида мешавад ва дигар аъзо муттаҳид мешаванд ва аз узве, ки мавриди ҳамла қарор гирифтааст, дифоъ мекунанд¹.

Илова бар он, созмони кишварҳои амрикоӣ низ шартномаеро мавриди истинод қарор доданд, ки Россия, Чин, Покистон, Ҳинд ва ҳамчунин бархе аз кишварҳои Осийё Марказӣ ва ҷаҳони Ғарб низ ба ин эътилоф ворид шуданд². Иёлоти Муттаҳида дар муддати кӯтоҳе бояд муттаҳидони худ (Аврупои Ғарбӣ ва Ҷопон)-ро бо худ ҳамроҳ созад ва мутмаин шавад, ки Чин ва Россия бо талошҳои Амрико ба сӯи ҳифзи назми таърифшудаи Амрико дар сахнаи геополитикӣ муҳолифат нахоҳанд кард. Иёлоти Муттаҳида тасмим гирифт ба ҷои истифода аз аъзаҳои қаноат аз шеваҳои қаҳромез истифода намоянд. Буш бо тарҳи ин пешниҳод, ки бо интиҳоби яке аз ду роҳ (ё бо мо ҳастед ё муҳолифи мо)

---

¹http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, article5.

²Яздонқом М. Амрико пас аз 11-уми сентябр. – Техрон: Пажухишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ, 1384. – С.161.

метавон вазъияте эҷод кард, ки дар он як назми геополитикии пойдорро бар асоси таърифи худаш бино ниҳад¹.

Шабонгоҳи 7-уми октябри 2001 дар соати 19:20 ба вақти маҳалии давлати Амрико ва Англия ҳамлаҳои ҳавоӣ ва мушакии худро ба манзури ҳамлаи пешгирона ба Афғонистон оғоз карданд. Эътилофи байналмилалӣ алайҳи терроризм, ки пас аз 11-уми сентяб ба роҳбарии Амрико ва дар заминаҳои сиёсӣ-иқтисодӣ-низомӣ ва ҳуқуқӣ- ташкил шуда буд, НАТО ва дигар аъзои ин эътилофро баробар бо моддаи 5-и асосномаи паймони Атлантикаи шимолӣ дар канори Иёлоти Муттаҳида қарор дод, то алайҳи терроризми байналмилалӣ, толибон ва Алқоида мубориза кунанд.

Ҳамлаҳои пешгиронаи ҳавоӣ ва мушакии Амрико дар мубориза барои озодсозии Афғонистон аз ҳукумати толибон ва Алқоида ба ҳақиқат пайваст ва дар камтарин замон мумкини марказҳои контрол, фармондеҳӣ, дифоӣ, муҳобиротӣ ва ўрдугоҳҳои омузишии онон мавриди ҳамлаҳои ҳавоӣ ва мушакӣ қарор гирифт. Шаҳрҳои Кобул, Қандаҳор, Ҳирот, Чалолобод, Мазори Шариф мавриди ҳамлаи ҳамзамони ҳавоӣ ва мушакии бо истифода аз дахҳо ҳавопаймо қарор гирифт ва аз дасти толибон хорич шуд.

Акнун роҳи вуруд ба Афғонистон ҳамвор аст ва ҳеҷ гуна монеае вучуд надорад ва афкори умумӣ бо Буш ва гурӯҳи муҳофизакор ҳамкорӣ мекунад. Далел ва баҳонаи вучуди Алқоида беҳтарин фурсати пешомада барои Амрико аст ва адами суботи сиёсии Афғонистон, шароити дохилии ин кишвар беҳтарин заминаро барои мизбонии Амрико ва ҳампаймонҳояш густурдааст.

Ба назар мерасад, ки мубориза бо терроризм ва эҷоди демократия дар кишваре чун Афғонистон наметавонад далел ва ангезаи аслии Амрико аз вуруд ба он кишвар ва он ҳам бад-ин густурдагӣ ва бо чунин таҷҳизоте ҳамроҳ бошад, чаро ки ҳазфи толибон ва гурӯҳҳои террористии Алқоида бидуни лашкаркашии густурда ба Афғонистон низ

---

¹Ҳамон ҷо. – С.183-184.

имконпазир буд. Бинобар ин ба содагӣ метавон дарёфт, ки Амрико аз хамла ба Афғонистон ҳадафҳои зиёд ва фаротар аз мубориза бо терроризм ва барқарорсозии демократия дунбол мекунад, ки ба поре аз онҳо хоҳем пардохт.

Амрико ба баҳонаи ҳузури Алқоида ва Бен Ладен дар Афғонистон вориди ин кишвар шуд ва бо шиори мубориза бо терроризм ва умумият додани ин чараён ба тамоми ҷаҳон тавонист афкори умумии ҷаҳонро бо худ ҳамроҳ созад ва роҳи расидан ба Афғонистон ва ба иборате, нуфуз ва ҳузур дар Ховари Миёна ва наздикӣ ба рақиби деринаи худ – Россияро ҳамвор намояд ва ба ҳадафҳои қудратгалабии худ наздик гардад. Аҳамияти мавқеияти геополитикии Афғонистон дар канори ҳамвор будани масир ба лиҳози шароити дохилии он кишвар беҳтарин гузина барои Амрико ҷиҳати ҳузур дар минтақаи Ховари Миёна ба шумор мерафт, чаро ки аввалин ва муассиртарин далел адами суботи сиёсӣ дар кишвари Афғонистон буд, ки дар сурати вучуди як давлати муқтадир Амрико ё ҳеҷ кишвари дигаре ҳаргиз наметавонист бад-ин осонӣ ба он кишвар ворид шавад.

Вучуди гурӯҳҳои мухталифи қавмӣ, наҷодӣ, фарҳангӣ, динӣ ва забонӣ яке аз омилҳои дастбӣ барои ҷилавгирӣ аз ба вучуд овардани як ҳукумати муқтадир дар Афғонистон будааст, чаро ки ҳар кадом аз ин гурӯҳҳо бештар аз он ки манфиатҳои кулли кишварро дар назар бигиранд манфиатҳои худ ва гурӯҳи хосеро дар назар мегиранд¹.

Хулоса

Бо тавачҷуҳ ба ин воқеият, ки ҳамвора нуқтаҳои бӯҳронии дунё бо минтақаҳои стратегӣ алоқаманд аст, метавон ба умқи низои Афғонистон ва иллатҳои он пай бурд. Афғонистон кишваре аст, ки ба далели вазъи хоси ҷуғрофӣ дорои мавқеияти стратегӣ ва геополитикии махсусе мебошад ва таъбирҳои аз қабилӣ «Афғонистон калиди як қора» ё

---

¹Сарфароз М. Ҷунбиши толибон аз зухур то уфул. – Техрон, 1390. –С.54.

«Гузаргоҳи Афғонистон» то ҳаде баргирифта аз вазъияти ҷуғрофиёии ин кишвар аст. Низои кунунии Афғонистон дар канори омилҳои дохилӣ мутаасир аз тарзи тафаккури ҷадиди сиёсатҳои ҷуғрофиёии муосир аст. Аҳамият ва ҷойгоҳи сиёсӣ-ҷуғрофиёии Афғонистон дар ҳар даврае ба таносуби шароити ҳоси он, маҳфуз ва қобили баррасӣ мебошад.

Афғонистон дар асри 6-7и-и мелодӣ байни Ҳиндустон ва кишвари Порси сосонӣ ва кишварҳои Мовароуннаҳр, Чин ва баҳри Араб қарор дошта ва роҳи маъруфи «Абрешим» аз он мегузашт, ки ба таъбири донишманди фаронсавӣ Рене Груса, роҳи зиёрати буддоӣён ҳам буд ва қорвонҳои тиҷории кишварҳои Ҳинду Порс ва Чин ва Мовароуннаҳр аз ин сарзамин ба кишварҳои Ироқ, Араб ва Миср мерафтанд. Бинобар ин, ҳамвора аз маркази умдаи бозаргонӣ бархурдор будааст.

Афғонистон дар асри 19 - давраи баробарии қудрат, ба далели рақобати Россия ва Англия ба унвони минтақаи васатӣ, аз аҳамияти стратегӣ бархурдор буд ва пас аз он дар асри низоми дукутбӣ барои Амрико ва Шӯравӣ ба унвони як минтақаи ҳассос мавриди таваҷҷуҳ будааст. Ин аҳамият дар асри ҷиҳоди мардуми мусулмони Афғонистон дар баробари Шӯравӣ барҷастатар менамояд. Имрӯз низ бо таваҷҷуҳ ба манбаъҳои ғанӣ дар Осиёи Марказӣ ва ин ки иқтисод яке аз тағйирдиҳандаҳои муайянкунанда дар қудрати миллии сиёсӣ ба шумор меравад, Афғонистон бо доро будани мавқеияти тиҷоратӣ (дарвозаи тиҷорати ҷаҳонӣ) ба унвони як гузаргоҳи бозаргонӣ матраҳ аст. Илова бар ин, Афғонистон хостгоҳи муқовимати мардумӣ аст, ки бо эътиқод ба ислом ҷиҳодашонро оғоз карданд. Ин рӯҳия ҳануз ҳам боқӣ аст. Шояд кишварҳои талошдоранд, то бо давомнокии низоъ рӯҳияи исломхоҳиро аз ин мардум бигиранд ва ба қавли худашон, аз нуфуз ва суботи бунёдгариҳои исломӣ ҷилавгирӣ намоянд.

Нуктаи қобили таваҷҷуҳ мизони таъсиргузориҳои низои Афғонистон бар таҳаввулоти сиёсӣ-иҷтимоии минтақа ва ҳатто ҷаҳон ва таъсири мутақобили сиёсатҳо ва иқдоми дигар кишварҳо ва бозигарони байналмилалӣ бар низои Афғонистон мебошад. Имрӯз ки Афғонистон

ба конуни низоъ табдил ёфтааст, решаи аслии онро бояд дар дохил ва хориҷ ҷустуҷӯ кард. Воқеият ин аст ки дар ин низоъ омилҳои берунӣ ба маротиба қавитар аз омилҳои дохилӣ нақш дорад ва ин кишварҳои дорони манфиат дар низоанд, ки бо якдигар даргиранд, на мардуми Афғонистон. Гурӯҳҳо ва ҳизбҳои сиёсӣ-низомӣ ба унвони муҳраҳои шатранҷ ба ниёбат аз ин кишварҳо амал мекунанд. Бад-ин сон, мавқеияти сиёсӣ-ҷуғрофӣ ба ҷои он ки омили муваффақияти ин кишвар бошад, бӯҳронсоз гаштааст. Набуди ашхоси мохир, коршинос ва безътиноӣ ба мавқеияти стратегӣ бар умқи рӯзафзуни низоъ дар ин кишвар кӯмак менамояд. Кишварҳои низоъсоз бояд бидонанд, ки бозӣ бо сарнавишти як миллат барояшон осори номатлубе дорад ва саранҷом пирӯзӣ аз он мардуми Афғонистон аст. Албатта ин андешаи як пажӯҳишгари Афғонистон аст, ки мавқеи геополитикии кишварро таҳлил намуда, оқибатҳои онро баъд аз хуруҷи нерӯҳои этилофи байналхалқӣ дар параграфи навбатӣ баррасӣ менамояд.

§2. Низои Афғонистон ва амнияти минтақавӣ баъд аз хуруҷи нерӯҳои этилофи байналхалқӣ

Тавре ки дар параграфи пешин тавзеҳ дода шуд, Афғонистон бар хилофи он ки кишвари муҳосирашуда дар хушкӣ аст ва бидуни роҳҳои интиқоли, аз ҷумла роҳи оҳан ва аз назари манбаъҳо ва захираҳои нафту газ низ ҷойгоҳе надорад, аммо дар минтақаи геополитикии абарқудратҳо бар асоси баъзе факторҳо аз ҷойгоҳи махсусе бархурдор аст. Ҳамсоягӣ бо минтақаи муҳими геополитикии Халиҷи Форс, Дарёи Умон ва Уқёнуси Ҳинд таавури қудрати дарёӣ, ки ҳамчунон дарёҳо ва тангаҳои байналмилалӣ барои абарқудратҳо мавриди тавачҷуҳи махсус мебошад. Ҳамсоягӣ бо қудратҳои ҷаҳонӣ монанди Чин ва Россия ҳузур дар Осиёи Марказӣ ва муҷовират бо Қафқоз Афғонистонро дар нақшаи ҷуғрофӣи Осиё ба унвони кишваре, ки дар маркази муносибатҳои геополитикӣ қарор дорад, муаррифӣ намудааст. Доштани марзҳои тӯлонӣ бо ду кишвари муҳими исломӣ Эрон ва Покистон, ки заминаҳои

мазҳабӣ ва фарҳангӣ ва ҳатто забонӣ бо Афғонистон шакли муштараке доранд, ҳамсоягӣ бо манбаи энергӣ – Халичи Форс ва дарёи Хазар - ва кишвари Эрон ба унвони марказияти ин минтақаи геополитикӣ. Ҳамчунин бархурдорӣ аз топографии хос, ба таври кулӣ доштан шароити физикӣ ва стратегии мунхасир ба фард дар Ховари Миёна аз дигар хусусиятҳои муҳимми ин кишвар мебошад, ки дар давраҳои мухталиф ба суратҳои гуногун намуд ёфтааст¹.

Омилҳои дохилии таъсиргузор бар амнияти Афғонистон

Дар таърифи ҷомеашиносии давлат Афғонистонро, ба хусус ба хотири мушкилоти ҷуғрофӣ ва қавмиятҳо, «Давлати ноустувор - миллати заиф» ном мебаранд. Давлати ноустувор ба далели набудани қудрати марказӣ, ки муҳимтарин заъфи сохтори кишвар аст ва миллати заиф низ ба далели набудани истеҳкоми миллӣ ва пеш будани вафодориҳои қавмӣ ба ҷои вафодориҳои миллӣ аст. Ба иборати дигар, давлати ноустувор дар Афғонистон маҳсули мавқеияти ҷуғрофӣ дохилӣ ва минтақаи кишвар аст. Дар он гурӯҳи кишварҳое, ки давлат шикананда ва ноустуворӣ ҳукмфармоист ва ҷомеаи он низ аз хусуматҳои қавмӣ дар ранҷ аст, ин кишвар аз сӯи низоъҳои мусаллаҳонаи қавмӣ пеш меравад. Давлат ва кишвари² Афғонистон низ монанди дигар кишварҳои осебдида аз ин навъи мушкилоти дорои осебҳо ва хисоротҳое шудааст. Ба иборати дигар, ҷомеаи қавмӣ ва қабилагароӣ Афғонистон ба шаклгирии давлат таъсир гузошта ва раванди пайдоиши онро ба ҷои вафодориҳои миллӣ бар вафодориҳои қавмгароӣ қарор додааст. Ба сӯҳани дигар, давлате, ки намоди ваҳдати миллӣ аст, батадрич дар Афғонистон тобеи ваҳдати қавми пуштун шуда, дар як бистари ҷуғрофӣ таърихии қабилагароии пуштунизм ба идораи миллии кишвар пардохтааст. Албатта рози муваффақият ва бақои кишвари Афғонистон дар бистари ҷуғрофӣ таърихӣ меҳварияти пуштун

---

¹Салимӣ А. Нигоҳе ба назариёти геополитикӣ // Маҷаллаи моҳномаи маърифат. –Кобул, 1381.

²Ҳодиён Ҳ. Заъфи сохтори давлату миллатсозӣ дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ // Фаслномаи роҳбар. –Кобул, 1388. –№51. –С.145.

будааст, аммо набудани вафодориҳои миллӣ башиддат заъфи сохтори давлатро дар он кишвар афзуда ва мо шоҳиди давлати ноустувору миллати заиф дар кишвар будаем. Ҷараёни сиёсӣ ва низомӣ дар Афғонистон аз ибтидои таърихи нави ин кишвар то имрӯз нишон медиҳад, ки ҳеҷ ҳаракати сиёсӣ ва ё низоми бидуни ҳимоят ва пуштибонии хориҷӣ ва даҳолати дастони берун аз кишвар муваффақияте ба ҳамроҳ надошта ё муваффақияти он муваққатӣ будааст. Толибон низ аз ин қоида истисно нестанд ва частухезу тавони амалиётӣ ва низомии онҳо ҳам тобеи ҳимояти хориҷӣ аст.

Ҳамлаи низоми Шӯравӣ ба Афғонистон бо ҳадафи таъмини амнияти марзҳои ҷанубии Шӯравӣ, пешгирӣ аз густариш ва нуфузи инқилоби исломӣ дар Афғонистон, дастёбӣ ба пойгоҳҳои барои амалҳои қудрат дар минтақаи Халиҷи Форс ва дарёи Умон, ҷилавгирӣ аз фурӯпошии режими Кобул, ки тарафдори Шӯравӣ буд ва муқобилият бо нуфузи Амрико дар минтақаи Халиҷи Форс ва Покистон сурат гирифт. Дар муқобил, давлати муосири Амрико ба мақсади ҳифзи манфиатҳои худ дар Халиҷи Форс, дифоъ аз Покистон ба унвони муттаҳид сохтани минтақаи Вашингтон, пешгирӣ аз дастовардҳои стратегии Шӯравӣ аз ин ҳуҷумҳо ва сарнагун кардани давлати тарафдори Шӯравӣ дар Кобул, ба ҳимоят аз гурӯҳҳои мучоҳиди афғон иқдом кард, ки бар зидди артиши Шӯравӣ ва давлати дастнишондаи Кобул вориди ҷанг шуда буданд. Амрико дар ҳамин рост, аз баёноти «тақоруни мусбат (наздиқшавии мусбат)» пайравӣ мекард. Ин сиёсат бар асоси кӯмак расонидани Амрико ба мучоҳидини афғон дар муқобили кӯмакрасонии Шӯравӣ ба давлати Кобул аст¹.

Бинобар ташкили толибон бо мувофиқати кишварҳои муҳимми Ғарбӣ ва аз ҷумла, Амрико ва Англия ва имконоти молии Арабистони Саудӣ ва иҷрои Покистон сурат гирифт, ки ҳар кадом ҳадафҳои махсуси худро доштанд. Дар муаррифии хело мухтасаре дар бораи

---

¹Муҳаммадинасаб Ш. Нақши бозигарони хориҷӣ дар пайдоиши толибони қурбониёни ҷанги сард // Маҷаллаи ҳамшахрии дипломатик. – Техрон, 1388. – №34. – С.20.

толибон бояд гуфт: насли ҷадиде аз ҷангҷӯёни афгон буданд, ки дар мулкياتи хонаҳо ва мадрасаҳои динӣ оврагон дар Покистон таълим гирифтанд ва дар ниҳоят парваришу зуҳур ёфтанд. Ҷунбиши толибон, ки беист дар саросари вилоятҳои ҷанубӣ густариш ёфта буд, докталабони бисёре гирдоварӣ кард ва тавонистанд беш аз 90 фоизи хоки Афғонистон тасаллут ёбанд, ин сабаб шуд Покистон, Арабистони Саудӣ ва Аморти Муттаҳидаи Араб толибонро ба расмият бишносанд¹.

Толибон, илова бар ин ки амалкардашон дар дохил дар заминаҳои мухталиф моёи нигаронӣ буд, дар сатҳи минтақа низ бо аксар ҳамсоғон дучори мушкилӣ буданд, ки бештар ҷанбаи амниятӣ дошт. Бо Созмони Милали Мутаҳид низ вазъи бар ҳамин гуна боқӣ монд. Бо вазъияте, ки натиҷаи сиёсатҳо ва рафтори ин гурӯҳ буд, толибон дар инзивоӣ амике фуру рафт. Дастгирии хориҷӣ ва дохилии муассисаҳои хориҷӣ, аз ҷумла аврупоӣ, ки дар Афғонистон ба унвони аъзои муассисаҳои имдодгар фаъолият мекарданд, ба ҷурми таблиғи масеҳият аз ҷумлаи корҳое, ки сабаби таҳрики эҳсосоти Ғарб ва аз ҷумла Аврупо гардид. Албатта ҳадафи толибон аз ин гуна амалҳо ҷалби тавачҷуҳи тундравони исломии ҷаҳон буд, ки толибон дунболи он буданд. Мардумони Афғонистон низ, хоса қавмҳои ғайрипашту дар гурӯҳҳои аз қавми паштун ҳозир набуданд, ки ин гурӯҳро ба унвони ҳокимият бишносанд. Иттиҳоди шимол мураккаб аз гурӯҳҳои мубориз бар зидди толибони шимолӣ қавмҳои мухталифи ғайрипаштун ва паштунҳо буд².

Афғонистон аз ҷумлаи кишварҳоест, ки қавмиятҳо, наҷодҳои мухталифро дар даруни худ ҷой дода ва зистгоҳи худуди даҳ қавми умда бо шоха ва зершохаҳои фаровон аст. Аз миёни ин ақвом ҷаҳор гурӯҳи қавмӣ: паштун, тоҷик, ҳазора ва ўзбек дар аксарият мебошанд. Паштунҳо худуди 42 фоиз аз ҷамъияти Афғонистонро ташкил медиҳанд ва бузургтарин гурӯҳи қавмӣ ин кишвар ба шумор мераванд. Паштунҳо

---

¹Таманнои Ф. Сиёсати хориҷии Амрико дар Афғонистон. – Техрон: Интишороти паҷушишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ, 1387. – С.61-62.

²Боқирпур А. Ҳамосаи ҳузур. – Техрон: Интишороти дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ Вазорати умури хориҷа, 1378. – С.34-36.

бештар дар Шарқ ва Ҷануб ва баъзан дар Шимол ва Ғарби кишвар низ сокин шудаанд. Ин қавм ҳамеша ҳокимияти сиёсиро дар Афғонистон дар даст дошта, бар дигар қавмҳо ҳукумат кардааст. Ҳам акнун ҳам дар давлати кунунӣ паштунҳо бештарин саҳми вазоратро аз они худ кардаанд ва чаҳордах вазоратхонаи муҳимро дар ихтиёр гирифтаанд. Дар ҳоле, ки ба дигар ақвом вазоратхонаҳои на чандон муҳимме вогузор шудааст. Тоҷикон аз дигар ақвоми пурҷамъияти Афғонистон ҳастанд, ки 20 фоизи ҷамъияти Афғонистонро ташкил медиҳанд. Тоҷикон дар Афғонистон ба сокинони кӯҳистон ва кӯҳдоманаҳои Панҷшер гуфта мешавад. Баъзе вақтҳо низ ба тамоми форсизабонон, ғайр аз ҳазораҳо ва шиён, итлоқ мешавад. Тоҷикҳо дар тӯли таърих аз лиҳози саҳм дар ҳукумат ваъи мутавассит, яъне миёна доштаанд. Бурҳониддин Раббонӣ, Аҳмадшоҳи Масъуд ва Муҳаммад Қасими Фаҳим аз афроди машҳури ин қавм ҳастанд. Ҳазораҳо саввумин гурӯҳи қавмии Афғонистон ба шумор мераванд. Онҳо бештар дар маркази Афғонистон, дар доманаҳои кӯҳпояҳои марказии Афғонистон ва баландкӯҳҳои Ҳиндукуш сукунат доранд. Аз назари сиёсӣ ҳамвора дар маҳдудӣ қарор дошта ва камтарин саҳро дар сохтори қудратии ҳукумат доштаанд. Ёзбекҳо мардумони турктаборанд, ки ҳудуди даҳ фоиз аз ҷамъияти Афғонистонро ташкил медиҳанд. Онҳо дар ноҳияҳои шимолии Ҳиндукуш (воқеъ дар шимоли кишвар), ки ба Туркистони Афғонистон маъруф аст, сукунат доранд¹.

Ақвоми дигаре монанди балучҳо, нуристонҳо, имокҳо, қизилбошҳо, туркманҳо, кӯчиҳо ва қазвиниҳо низ дар Афғонистон зиндагӣ доранд. Аммо таъсири онҳо дар арсаҳои сиёсӣ – иҷтимоии Афғонистон дар муқоиса бо дигар ақвоми дар боло зикршуда бисёр ночиз аст. Мардуми Афғонистон, ки аз замони вуруди ислом ба сарзаминҳои шарқӣ ва Эрон исломро пазируфтаанд, акнун 99 фоиз мусулмонанд ва танҳо як фоиз пайрави динҳои дигар, аз қабилҳои ҳинду, сикхизм, масеҳият ва яҳудӣ ҳастанд.

---

¹Субҳонӣ М. Роҳбурди ҷадида Амрико дар Афғонистон // Фаслномаи сиёсати хориҷӣ. – Кобул, 1388. –№3. –С.736-738.

Дар нигоҳи куллӣ муслмонон ба ду мазҳаб: шиа ва суннӣ тақсим мешаванд, аммо дар даруни ин ду мазҳаб низ боз фирқаҳо ва шохаҳои гуногуне вучуд доранд. Таркиби ҷамъияти муслмонон дар Афғонистон бисёр шабеҳ ба Покистон аст, агарчи аз лиҳози қавмӣ низ шабоҳатҳое вучуд дорад, аммо аз назари мазҳабӣ ин шабоҳату монандиҳо бисёр зиёд аст, чаро ки ҳаммонанди Покистон беш аз 80 фоиз аз муслмонони ин кишварро сунниҳои ҳанафимазҳаб ташкил медиҳанд. Камтар аз 20 фоиз мардуми Афғонистонро шиамазҳабон ташкил мекунанд.

Дар як ҷамъбандии куллӣ дар мавзӯи қавмият ва мазҳаб ва сохтори сиёсӣ ва иҷтимоии Афғонистон метавон гуфт, ки бофти печидои қавмӣ ва қабилавӣ дар Афғонистон ҳамеша яке аз омилҳои эҷоди таниш, ошӯб ва низоъ дар Афғонистон будааст. Вазъияти хоси ҷуғрофиёӣ ва иқлимӣ, камбудии василаҳои ҳамлу нақл, иртиботот ва расонаҳои ҷамъии ғайбӣ, паст будани сатҳи донишу савод дар ин кишвар ва баъзе омилҳои дигар сабаб шуда, ки ақвом ва қабилаҳои афғонӣ ба дур аз иртибот бо якдигар бештар даруни қавму қабилаи хеш, боварҳои маҳаллӣ, қавмӣ ва мазҳабӣ, суннатҳо, одатҳо, шахсиятҳо ва рӯҳиёти хоси қавмӣ-қабилавӣ парвариш ёбанд ва дар пӯшиши расмҳо ва суннатҳои маҳаллӣ ва қабилавии хеш ғурӯ раванд ва нисбат ба фарҳангу суннати қабилаҳо ва қавмҳои дигар на танҳо ноошнову бегонаанд, балки онҳоро зишт, нописанд ва хилоф пиндошта ва дар ниҳоят онро хилофу душмани фарҳанг ва суннати худ талаққӣ менамоянд¹.

Ҷойгоҳи стратегӣ ва кишвари ҳоил воқеъ шудани Афғонистон

Ҳамсоягии Афғонистон бо қудратҳои бузурги минтақавӣ, чун Россия ва Чин ва низ қарор гирифтани сари роҳи ҷодаи Абрешим ва акнун ҷодаи энергетикӣ ва барҷаста шудани нуқтаи сақли сиёсатҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ дар Ҷануби Осиё, Осиёи Марказӣ ва Ховари Миёна ва муҳимтар аз ҳама, вучуд надоштани давлати қавӣ бо ҳамроҳи ғурӯпошии ҳокимияти сарзаминӣ, Афғонистонро ба як кишвари ҷудокунанда табдил кардааст. Кишвари Афғонистон дар даврони

---

¹Ҳамон ҷо. – С.734.

«сиёсатҳои бозии бузург» хоили байни Бритониё ва Россия тазорӣ буд. Россия ба дунболи ҷилавгирӣ аз нуфузи Бритониё ба сӯи Осиёи Марказӣ буд ва Бритониё низ монев аз нуфузи русҳо ба сӯи Ҳиндустон мешуд ва дар ин миён Афғонистон хоили байни онҳо буд. Ин нақш дар даврони ҷанги сард, ба хусус ишғоли ин кишвар аз сӯи собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва пас аз он низ идома дошт. Мавқеияти ҷуғрофӣ ё геополитикии Афғонистон ин кишварро дар вазъияти ногувор қарор додааст. Дарвоқеъ ҷабргарои ҷуғрофӣ вазъияти ногуворро ба он кишвар бор кардааст. Кишварҳои хоил нақши бисёр заиф дар сиёсати минтақавӣ ва байналмилалӣ мебозанд ва ҳамеша байни қудратҳои бузург дорои вазъияти мураккаб ҳастанд. Воқеан ҳам вазъияти мазкур бештар баёнгар аз рақобатҳои шадиди қудратҳои бузург аст. Ба ин тартиб, истиқлол ва тамомияти арзии онҳо тобеи рақобатҳои минтақавӣ ва фароминтақавӣ мешавад ва набуди қудрати марказӣ ва истиқлоли хориҷӣ тамомияти арзӣ ва миллии кишварҳои байнмонда, аз ҷумла Афғонистонро ба хатар меандозад. Кишвари байнмонда аксаран аз сӯи яке аз қудратҳои бузург ё тавассути ҳар ду ишғол ва тақсим мешуданд. Афғонистон дар даврони бозии бузурги байни Бритониё ва Россия тазорӣ, дар даврони ҷанги сард байни Амрико ва Шӯравӣ ва акнун пас 11-уми сентябр ба ишғоли қудратҳои бузург даромадааст¹.

Пас аз ҳодисаи 11-уми сентябри соли 2001 Созмони Милали Муттаҳид тайи ду қатънома: қатъномаи 1368 мурихи 12 сентябри соли 2001 ва қатъномаи 1373 мурихи 24 сентябри соли 2001 ба таври талвиҳӣ иқдоми террористиро ба унвони «Ҳамлаи мусаллаҳона» шиносӣ ва муҷаввиз, тавассул ба зӯр барои дифоъ аз худро ба Амрико ато кард².

Амрико бо истифода аз амалиёти Идораи Махсуси Истихборотӣ ва нерӯҳои хоса барои ҳамоҳанг кардани Иттиҳоди Шимол ва дигар фармондеҳони афғон дар замин, ҳимоят аз онҳо бо нерӯи ҳавоии Амрико

---

¹Ҳодиён Ҳ. Заъфи сохтори давлату миллатсозӣ дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ // Фаслномаи роҳбурд. – Кобул, 1388. –№51. –С.142-144.

²Бегдилӣ А. Чолиши НАТО дар бурунмарзҳои аврупоӣ // Фаслномаи мутолиоти Осиёи Марказӣ ва Қафқоз. –Кобул, 1386. –№59. –С.30.

икдом намуд ва муқобилаи ошкори низомӣ рӯй дод. Ин амалиёт ҳудуди як моҳ тӯл кашид ва дар ниҳоят ба пирӯзии нерӯҳои эътилоф ва ақибнишинии Алқоида ва толибон анҷом ёфт. Ҳамзамон бо ин таҳаввулот конфронси Бонн дар мавриди Афғонистон моҳи ноябри соли 2001 дар Олмон баргузор ва тавофуқномаи Бонн ба имзо расид. То соли 2015 нерӯҳои 46 кишвар дар қолаби ду гурӯҳи нерӯҳои низомӣ дар Афғонистон ҳузур доштанд. Гурӯҳи аввал, дарвоқеъ, кишварҳое буданд, ки аз ибтидо дар канори Амрико ва барои мубориза бо терроризм воридаи Афғонистон шуданд ва ба таври бояду шояд ҳамин дастурро дунбол мегиранд. Теъдоди нерӯҳои амрикоӣ, ки дар ин қолаб то поёни соли 2009 дар Афғонистон ҳузур доштанд, ҳудуди 33000 нафар буд, то поёни шаш моҳи аввали соли 2010 ба ҳудуди 50000 нафар афзоиш ёфт ва то соли 2012 ба 80 000 нафар расид. Дар мавриди гурӯҳи дуввум бояд ёдоварӣ кард, ки дар замимаи шумораи як мувофиқномаи Бонн, ки дарвоқеъ ҳосили музокироти тавофуқи кишварҳои муассири ҷомеаи байналхалқӣ бо гурӯҳҳои афғонӣ бар сари муайян кардани масири дастбӣ ба сохтори мутмаин дар Афғонистон буд, аз Шӯрои амнияти Созмони Миллали Муттаҳид тақозо шудааст, то ташкил ва оғоз ба кори артиши миллии Афғонистон, ки қодир бошад контроли амнияти ин кишварро ба ӯҳда бигирад. Дар 20 – уми декабри соли 2001 шӯроеро ба Қобул ноҳияи (ISAF) амният бо судури қатъномаи 1386 эъзоми нерӯҳои чандмиллатӣ бо номи АЙСОФ атрофи он эълон кард. 6-уми апрели соли 2003 шартномаи Атлантикаи Шимолӣ тарҳи ҷимояи НАТО аз нерӯҳои ҳофизи сулҳи байналмилалӣ дар Афғонистонро тасвиб кард, бо ин тартиб 11 августи соли 2003 НАТО расман ҳидояти нерӯҳои АЙСОФ-ро бар ӯҳда гирифт, то барои аввалин бор дар таърихи таъсиси он доманаи амалкарди ин паймонро ба хориҷ аз марзҳои худ густариш диҳад. Маъмурияти нерӯҳои АЙСОФ таҳти фармондеҳии НАТО танҳо ба Қобул ва ноҳияҳои атрофи он маҳдуд мешуд. Аммо пас аз музокироти анҷомшуда дар Афғонистон моҳи октябри соли 2003 байни Раиси Ҷумҳурии Афғонистон ва собиқ Дабири кулли НАТО Лорд Робертсон ва

тибқи қатъномаи 1510 Шӯрои амният доманаи амалиёти АЙСОФ (AISAF) ба фаротар аз Кобул густариш ёфт, то тамоми Афғонистонро дарбар бигирад. Бо ин тартиб маъмурияти нурӯҳои НАТО дар қолаби нерӯҳои байналмилалии АЙСОФ ба тамоми сарзамини Афғонистон тавсеа пайдо кард. Бар ҳамин асос, мақомоти НАТО Афғонистонро ба лиҳози низомӣ ба 5 минтақа: марказ, ҷануб, ғарб, шарқ ва шимол ва ҳам як сарфармондеҳи куллӣ, ки бар тамоми ин минтақаҳо ассалут дошта бошад, тақсим карданд¹.

Нерӯҳои байналхалқӣ аз оғоз ду ҳадафи мувозии низомӣ дар Афғонистонро матраҳ намуданд:

- Талош барои истиқрори сулҳу субот.
- Кӯмак ба дастрасии амни давлати Афғонистон ба ноҳияҳои мухталиф ва заминасозӣ барои бозсозӣ.

Нерӯҳои байналхалқӣ дар оғоз барои расидан ба ин ҳадафҳо аз анҷоми амалиёти ҳуҷумӣ парҳез мекард. Лекин бо тавачҷуҳ ба заъфи артиши миллии Афғонистон ва омода набудани нерӯҳои афғонӣ барои ҷанг дар ҳама сахнаҳо, Амрико ва Англия майл доштанд ин нерӯҳоро бар хилофи маъмурияти сулҳбон дар Балкан дар Афғонистон даргири амалиёти таҳҷумӣ намоянд².

Бо вучуди талошҳо ва амалиёти нерӯҳои АЙСОФ дар Афғонистон пас аз чанд сол ҳузури фаъол ҳамчунон вазъияти Афғонистон муташаниҷ аст. Далелҳои номуваффақ будани нерӯҳои байналхалқӣ дар ин масир умдатан дар ноқоромадии стратегияҳо ва ба таври сареъ навсозӣ накардани артиш ва полиси миллии Афғонистон, адами густариши ҳокимияти давлати марказӣ ба вилоятҳои Афғонистон, ноҳамоҳангӣ миёни аъзои ин нерӯҳо ва пуштибонӣ накардани аъзои баъзе аз аъзои НАТО аз ҳадафҳои НАТО дар Афғонистон, нотавонии нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ дар ҷалби ҳамкориҳои минтақавӣ ва аз ҳама

---

¹Баҳроми М. Таҳаввулоти Афғонистон пас аз 11-уми сентябр ва таъсири он ба Эрон. – Техрон, 1389. –С.28.

²Бегдилӣ А. Афғонистон, ҷолиши НАТО дар берунмарзҳои Аврупо // Фаслномаи мутолиоти Осиеи Марказӣ ва Қафқоз. – Техрон, 1386. –№59. –С.44.

муҳимтар, дар бетаваҷҷухӣ ба сохторҳои фарҳангӣ, амниятӣ-сиёсӣ, бумӣ ва муҳандисии иҷтимоии минтақа хулоса мешавад¹.

Имрӯз солҳо аз ташкили давлати Афғонистон ва мубориза бо сарқуби терроризм мегузарад, аммо бар хилофи пешбиниҳо амнияти лозима барқарор нашудааст. Давлати Афғонистон бидуни хузур ва кӯмаки нерӯҳои хориҷӣ қодир ба анҷоми вазоифи як давлат нест, ҳанӯз ҳам иқдоми терористӣ сурат мегирад, ки дар он гоҳе мақомҳо, мардуми Афғонистон ва гоҳе низ нерӯҳои хориҷӣ мавриди ҳадаф қарор мегиранд. Дар барқарории амният дар Афғонистон нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ бо чолишҳои муҳиме рӯбарӯ буд, ки муҳимтарини ин чолишҳо чунинанд:

Мубориза бо терроризм: терроризм аввалин чолише буд, ки эътилофи байналхалқӣ бо он рӯбарӯ шуд. Фаромилӣ будани ин падида худ як чолиш аст. Чаро ки ба кишвар ё минтақаи чуғрофиёии хосе маҳдуд намешавад ва барномарезии хосеро низ дунбол намекунад. Роҳи ҳалле, ки эътилофи байналхалқӣ дар ин замина ба он расида, ин аст ки ҳамкориҳои худро бо Созмонҳои байналмилалӣ ҳамчун Созмони Миллалӣ Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкориҳои Аврупо, Созмони байналмилалӣ ҳавопаймоии кишварӣ, Анҷумани байналмилалӣ ҳамлау нақл ва ҳ. барқарор кардааст. Ҳамкорӣ бо Кумитаи зиддитеррористии Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва заминаи табодули иттилоот, анҷоми машваратҳои давомдор бо Созмони амният ва ҳамкориҳои Аврупо, назорати муштараки ҳавоӣ ва табодули иттилоот дар чорҷуби ҳамкорӣ бо Созмони байналмилалӣ ҳавопаймоии кишварӣ ва Анҷумани байналмилалӣ ҳамлау нақли ҳавоӣ аз ҷумлаи заминаҳои эътилофи байналхалқӣ дар ростии ҷанг алайҳи терроризм мебошанд, то аз тариқи ҳамкориҳои байналмилалӣ ин чолиш назорат гардад².

---

¹Хушандом Б. Баррасии хузури НАТО дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ. – Техрон, 1387. –С.37.

²Маҷмӯаи мақолоти понздаҳумин ҷамоиши Осиёи Марказӣ ва Қафқоз. Интишороти Вазорати умури дохила. – Техрон, 1388. –С.325.

Аввалин иқдоми Иёлоти Муттаҳида дар раванди муборизаи решаӣ бо терроризм эҷоди давлати фарогир ва қудратманд буд. Ҷангҳои дохилии беш аз се даҳсолаи охир мучиб шуда буд, ин кишвар пас аз сукути ҳукумати сардор Муҳаммад Довудхон дар соли 1979 ғоқиди давлати миллӣ ва фарогир бошад, ба дунболи ин набуди қудрати марказӣ шохиди ташкили ҳукуматҳои маҳаллии таҳти фармондеҳии шибҳи низомӣ дар минтақаҳои мухталифи Афғонистон будем. Ин минтақагаҳо, ки нуқтаи ҷудои онҳо бар асоси масъалаҳои зебоӣ, қавмӣ ва ғоҳе мазҳабӣ бино шуда буд, бузургтарин таҳдид барои суботи сулҳ ва ҳокимияти қавии миллӣ ба ҳисоб меояд¹.

Мушкилоти густурда шудани даргириҳои низомӣ дар Афғонистон: агарчи эътилофи байналхалқӣ саъй дар тавсеаи ҳузур дар Афғонистон дошта ва дар ин масир ҳамкориҳои худро дар тамоми заминаҳо бо Афғонистон густариш додааст. Лекин ҳанӯз дар талош аст, то вачҳи худро дар миёни афкори умумии ин кишвари мусулмон, ки дорои рӯҳияи зидди бегона аст, беҳбуд бахшад. Бо ин тавсиф фаълияти ин нерӯҳо ва нерӯҳои НАТО дар Афғонистон то кунун панҷ марҳиларо пушти сар гузоштааст. Ин шартномаҳо дар Афғонистон бо исрори Амрико анҷом шуд ва ин ҳаракати эътилофи байналхалқӣ масъулияти сангини таъмини амният дар муқобили ҷолиши физояндаи толибонро мутаваҷҷеҳи созмони НАТО намуд:

Марҳилаи аввал – қабули фармондеҳии нерӯҳои АЙСОФ дар августи соли 2003.

Марҳилаи дуввум – таъйини намояндаи олии ғайринизомии НАТО дар Афғонистон барои густариши ҳамкорӣ бо давлати Афғонистон ва нерӯҳои низомии АЙСОФ дар ҷиҳати истиқрори амният ва суботи Афғонистон.

Марҳилаи сеvvум – афзоиши даҳ ҳазор нерӯи низомии НАТО дар ҳангоми интиҳоботи Раёсати ҷумҳурӣ.

---

¹Таманнои Ф. Сиёсати хориҷии Амрико дар Афғонистон. Интишороти пажуҳишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ. – Техрон, 1387. –С.134.

Марҳилаи чаҳорум – пазириши фармондеҳии амалиёти ҷангии нерӯҳои эътилоф алайҳи терроризм дар соли 2006 ва ҷойгузин шудани фармондеҳии НАТО ба ҷои нерӯҳои қувваҳои Амрико дар Афғонистон.

Марҳилаи панҷум – имзои санади ҳамкории стратегии НАТО бо Афғонистон дар моҳи сентябри соли 2006 бо собиқ Дабири кулли НАТО, Жоб Хуп Сафар барои ҳамкории дарозмуддат имзо шуд¹.

Ихтилофи назар дар НАТО

Моҳи августи соли 2003, вақте ки АЙСОФ ба далели баъзе заъфҳо натавонист кормадии муассире аз худ нишон диҳад, тахти фармондеҳии НАТО қарор гирифт. Ин тағйир дар фармондеҳӣ, агарчи аз баъзе ҷиҳатҳо мусбату муассир ба назар мерасид, аммо бо мурури замон байни Амрико ва НАТО ихтилофоте пайдо мешуд, ки ихтилофоте рӯи ин дархости Амрико буд, ки маъмурияти НАТО аз суботсозӣ ва муқобала бо шӯриш, ки амалиёти ғайриҷангӣ маҳсуб мешуд, хориҷ ва ин созмон бо ҳамроҳи Амрико вориди амалиёти низомӣ (ҷангӣ) шуд. Ин дархости Амрико боиси пайдо шудани ихтилофҳои ҷиддие байни аъзои НАТО шуд. Дар як тараф дидгоҳи Амрико қарор дошт, ки хоҳони баҳрабардории бештар аз зарфиятҳои НАТО, ба хусус дар шакли вуруди пешравиҳои ин созмони низомӣ ба даргириҳои ҷангӣ буд. Ин дидгоҳ аз сӯи Англия, Канада мавриди ҳимоят қарор гирифт. Дар тарафи дигар дидгоҳи Олмон қарор дошт, ки башиддат муҳолифи тағйири маъмурияти нерӯҳои НАТО, ба хусус нерӯҳои олмонӣ буд. Италия ва Голландия низ аз дидгоҳи Олмон ҳимоят мекарданд. Дар миёни ин ду дидгоҳ назари давлати Фаронса қарор дошт, ки мӯътақид буд дар шароити душвор нерӯҳои НАТО дар ҳимоят аз нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ бар зидди терроризм вориди амалиёти низомӣ шавад².

Ихтилофи дигар ба чандмиллатӣ будани сарбозон бармегардад. Макси Бут дар мақолае ба номи «Ҷолишҳои НАТО дар Афғонистон» чунин менависад: «Бархе аз сарбозон барои истифода аз бархе абзори

¹www.nato/issue/afghanistan.

²Шофей Н. Табйини сиёсати савумин давлати Обама дар Афғонистон ва Покистон // Фаслномаи байналмилалӣ равобити хориҷӣ. –Кобул, 1389. –№5. – С.150.

кимиии боздоранда ва ғайрихатарнок мисли гази ашқовар барои чудо ва парешон кардани шӯришчиён аз сӯи давлати худ ичоза надоранд. Ба ҳамин далел сарбозон ончунон ки бояд ҳамохангии лозим барои муқобала бо шӯришчиёнро надоранд. Аз тарафи дигар, пурхатартарин минтақаҳои мубориза минтақаи ҷанубии Афғонистонро дарбар мегирад, аммо гурӯҳҳои низомӣ тарҷеҳ медиҳанд ё худ авлотар медонанд, ки дар ҷоҳои камхатартарин хидмат кунанд»¹.

Вучуди қабилаҳои мухталиф дар Афғонистон аз дигар ҷолишҳои эътилофи байналхалқӣ мебошад. Хостаҳои мутафовит аз ҳукумати марказӣ ва ин ки ҳар гурӯҳ хоҳони сахм ва даҳолати бештаре дар ҳукумат мебошад ва муҳимтар ин ки ин фирқаҳо ҳукумати марказиро як ҳукумати дастнишонда медонанд. Амрико бо рӯи кор овардани давлати дастнишондаи Карзай муҳолифати қабилаҳо ва гурӯҳҳои дохили Афғонистонро барангехт ва ба ҳамин далел ҳеҷ кадом аз ин гурӯҳҳо бо нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ ҳамроҳӣ намеkunанд. Набудани шинохти фарҳанг ва одоби афғон аз сӯи ин нерӯҳо ва бархӯрди ғайриқобили интизор бо ғайринизомӣҳо сабаб шуда, ки афкори умумӣ ба сӯи толибон гироиш ёбад.

Мавзӯоти ҳуқуқи башарӣ аз дигар ҷолишҳои мавҷуди амалиёти эътилофи байналхалқӣ дар Афғонистон аст. Бархе аз нерӯҳои, ки акнун дар амалиёти ҷангӣ бо Амрико мушорикат доранд, бо таваҷҷуҳ ба иттиҳомҳои, ки дар иртибот бо шиканҷаи асирони ҷангӣ дар маҳбаси Гуантанамо ба Амрико ворид омадааст, бо ин шарт ки асирони боздоштшуда дар амалиёти эътилоф дар Афғонистон ба нерӯҳои амрикоӣ супорида нашаванд ва шомили ҷазои эъдом нагарданд, ҳозир ба ҳамкорӣ бо нерӯҳои байналхалқӣ шудаанд. Ин масъалаи ноҳамохангӣ дар амалиёт Афғонистонро дар пай доштааст².

---

¹Маҷмӯаи мақолоти понздаҳумин ҳамоиши Осиёи Марказӣ ва Қафқоз. Интишороти Вазорати умури хориҷа. – Техрон, 1388. – С.326.

²Хушандом Б. Баррасии ҳузури НАТО дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ. – Техрон, 1387. – С.37.

Нерӯҳои амрикоӣ барои дастгирии афрод дар Афғонистон пайваста ба шеваҳои низомӣ мутавассил мешаванд ва ин коргоҳе бо ноҳида гирифтани ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳ ва маншури ҳуқуқи ба шарҳ сурат мегирад. Ба ин тартиб Амрико аксар вақт барои дастгирии ғайринизомӣ ба ҷои истифода аз шеваҳои оддӣ аз шевахое, ки дар мавқеиятҳои таҷриба корбурд доранд, истифода мекунад. Илова бар ин камбудии нерӯҳои иттилоотӣ сабаб шудааст, ки ба ғайри низомӣ, ки дар ҳусуматҳо дахлдоранд дар ҷараёни амалиёти дастгирии афрод ва вайрон кардани ғайримувачҷеҳ (ноогоҳона) ҳонаҳо латма ворид шаванд. Дастигириҳои худсарона ё ғайримувачҷеҳ ва боздошти афрод барои муддати номуайян аз ҷумлаи корхост, ки низомӣ амрикоӣ ва эътилоф анҷом медиҳанд. Нерӯҳои амрикоӣ мартабаи афрод ва ғайринизомӣ, ки алайҳи қувваҳои амрикоӣ, афгон ё эътилоф аз силоҳ истифода кардаанд, дастгир мекунад ва гоҳе ин дастигириҳои худсарона ё бар асоси иттилооти ғаразварзона ё хатоҳои ғайрииттилоотӣ аст. Нерӯҳои амрикоӣ гоҳе ҳама мардонро, ки дар синни мубориза ҳастанд, дар атрофи минтақаи набард дастгир мекунад¹.

Таваҷҷуҳи беш аз ҳадди НАТО бар амалиёти низомӣ барои Афғонистон ҳазинаҳои (харҷҳои) зиёдеро ба ҳамроҳ доштааст. НАТО дар даври фаъолият дар Афғонистон ба иштибоҳ аз амалиёти низомӣ беш аз роҳи ҳалҳо ва ибтикороти сиёсӣ ва музокира бо муҳолифон истифода намудааст. Ин дар ҳоле аст, ки Роберт Гитс дар 10 – уми сентябри соли 2007 эълон кард: стратегияи НАТО дар се то панҷ соли оянда дар Афғонистон аз стратегияи «муҳтани ба бозсозӣ» ба стратегияи «ҳамлаи классикӣ зиддишӯравӣ» алайҳи шӯришиёни толибон ва вуруди рӯзафзуни ҷангҷӯёни Алқоида ба Афғонистон тағйир мекунад. Амалӣ шудани ин суҳан метавонад иқдомҳои ояндаи НАТО дар Афғонистонро пурҳазинатар гардонад.

---

¹Салимони П. Ҷиноъти озор ва азият дар Афғонистон ба номи қонун // Ҳамшаҳрии дипломатик. – Техрон, 1383. –№18. –С.10.

Аз диди иттиҳодияи аврупоӣ низои Афғонистон дар дараҷаи нахусти сиёсӣ аст ва барои ҳалли як низои сиёсӣ тавассул ба роҳкори низомӣ саҳеҳ намебошад. Ба иборати дигар, бояд бо нигариши сиёсӣ низои Афғонистонро ҳал кард ва стратегияи тавассул ба нерӯи низомӣ боиси рушду тақвияти толибон шуда ва ҳатто боиси машруиат додан ба иқдоми террористии онҳо мешавад. Аз назари иттиҳодияи аврупоӣ истифодаи Амрико аз абзори низомӣ барои ҳаллу фасли масоили Афғонистон сабаби печидагии вазъи ин кишвар шудааст. Таҳти таъсири ин нигариши иттиҳодияи аврупоӣ буд, ки дар конфронси Лондон аъзои ширкаткунанда баён доштанд, ки таъмини амнияти воқеӣ дар Афғонистон лозим ба ҳокимияти қонун, адолат ва давлат посухгӯст ва амният сирфан бо роҳкори низомӣ нахоҳад шуд. Дар ҳоле ки нигариши Амрико истифода аз абзори низомӣ дар улувият қарор дошт. Ба ҳамин далел аъзои иттиҳодияи аврупоӣ то ҳадди мумкин аз пазириши масъулиятҳои низомӣ канора гирифта ва бештар ба дунболи ба ўҳда гирифтани масъулиятҳои бозсозӣ ва кӯмаки ғайринизомӣ ҳастанд. Олмон аз пазириши масъулияти низомӣ ва размӣ канор рафт ва ин нуктаро матраҳ кард, ки ба далоили таърихӣ имкони ҳузури низомӣ дар он сатҳе, ки эътилофи байналхалқӣ таъйин кардааст, надорад¹.

Омори касоне, ки дар Афғонистон бар асари иштибоҳ ва ноҳамоҳангӣ дар амалиёти низомӣ кушта мешаванд, нигаронкунанда аст. Ин амр яке аз омилҳои асосии густариши доманаи ноамниҳо дар Афғонистон ба шумор меравад. Ҳамоҳангӣ миёни худи нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ бо артиш ва нерӯҳои амниятии афғон дар амалиёти низомӣ душвор аст. Баъд аз гузашти солҳо аз сукути толибон ба дасти эътилофи байналмилалӣ ва истиқрори давлат дар Афғонистон на танҳо мушкилоти он кишвар коҳиш пайдо накарда, балки афзоиш ёфтааст².

---

¹Субҳонӣ М. Роҳбурди ҷадидаи Амрико дар Афғонистон // Фаслномаи сиёсати хоричӣ. – Техрон, 1388. – №3. – С.742-743.

²Ҳамон ҷо. – С.728-729.

Назорати шарқи Афғонистон, ба далели ҳамсоияи ин кишвар бо Покистон, аз дигар чолишҳои эътилоф мебошад. Қатъи иртиботи шӯришиёни дохилӣ бо Покистон ба манзалаи заиф сохтани ин нерӯҳо дар дохил мебошад. Фармондеҳи олии нерӯҳои эътилоф дар мусоҳибае баён доштааст, ки фақат 5 -то аз полисҳои Покистон ба таври мустақим бо АЙСОФ ҳамкорӣ мекунанд, ки боз ҳам ҷои умедворӣ аст¹.

Марзҳои нуфузпазир ва равонидҳои солҳои охир нишон додааст, ки омилҳои мустақар дар Покистон ҳар замон ки бихоҳанд, метавонанд дар Афғонистон даҳлат кунанд. Нигарониҳо замоне афзоиш ёфт, ки ҳизбҳои исломгароии тарафдори толибон тавонистанд дар интихоботи моҳи октябри соли 2002 дар Покистон ба муваффақият даст ёбанд. Вазири дохилаи Покистон барои рад кардани иттиҳомоти марбут ба даҳлати Покистон дар нооромии Афғонистон пешниҳодеро мабнӣ бар сохти девори марзӣ ва кашфи минаҳои зиддишаҳсӣ дар нуқоти марзи байни ду кишвар ба манзури ҷилавгирӣ аз вуруди нерӯҳои хориҷӣ матраҳ кард, аммо ин пешниҳод наметавонад нияти нек доштани Покистонро исбот кунад. Девори марзӣ роҳи ҳалли амалӣ нест, чаро ки ин таъсисот, ба ҳар ҳол, эҳтиёҷ ба мувоқибат аз сӯи нерӯҳои марзӣ дорад ва бо тавачҷуҳ ба тӯли хатти марзи байни ду кишвар мавқеияти ҷуғрофӣ ва вазъияти нерӯҳои Покистон ин кор имконпазир нест.²

Маводи муҳаддир: раванди рӯ ба рушди тавлид ва кашфи хашхош-кӯкнор (кӯкнордона, донаҳои майдаи сафеди ғӯзайи кӯкнор, ки аз онҳо равған мекашанд) мушкилии дигаре пеши рӯи эътилоф аст. Бинобар омили Созмони Милали Муттаҳид кашфи хашхош нисбат ба солҳои гузашта дар Афғонистон рушди бесобиқае доштааст. Вилояти ноамни Ҷилманд бештарин рушдро дар ин замина доро буда ва дар ҳоли ҳозир ин вилоят бузургтарин минтақаи тавлиди тарёк ва маводи муҳаддир дар ҷаҳон табдил шудааст. Иқтисоди Афғонистон ҳамчунон мубтанӣ бар

---

¹Маҷмӯаи мақолоти понздаҳумин ҷамоиши Осиёи Марказӣ ва Қафқоз. – Техрон: Интишороти Вазорати умури хориҷа, 1388. –С.326.

²Герард Ф. Решаёбии ихтилофоти Афғонистон ва Покистон, эҳёи толибон / Тарҷумаи Муҳаммадамин Хурраӣ. – Техрон, 1386. – С.18.

маводи мухаддир аст. Бинобар омили дигаре Афғонистон акнун 90% тарёки ҷаҳонро тавлид мекунад.

Кашфи хашшош аз соли 2002 ба баъд ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Ин амр ба хотири тақвияти қудрати ҷангсолорон, ошӯбгарон ва қочоқчиёни маводи мухаддир ба қиммати қурбонии кишвар мушкилоти амниятиро дучанд мекунад. Ҷамон тавре ки Антонио Марио Коста – мудири иҷроияи дафтари маводи мухаддир ва ҷурми Созмони Милали Муттаҳид хушдор дод: «хатари машҳур ин аст, ки Афғонистон бори дигар ба як давлати шикастхӯрда табдил хоҳад шуд, вале ин бор дар дастони карталҳо ва террористҳои маводи мухаддир»¹. Бо таваҷҷуҳ ба ин масоил дурнамоии тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон ҳамчунон тира ба назар мерасад. Пешбиниҳо нишон медиҳад, ки дар солҳои оянда мизони тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон бо афзоиши бештаре ҳамроҳ хоҳад буд.

Маҳдудиятҳои фанӣ ва ҷуғрофӣ: муҳити дохилии Афғонистон шомилӣ муҳити инсонӣ ва ҷуғрофӣи он аст. Дар ҳавзаи инсонӣ хориҷӣ бо одатҳои мардуми Афғонистон ва дар муҳити ҷуғрофӣ бо топография ошно нестанд. Ин дақиқан масъалаест, ки генерал Мак Кристал тайи як суханронӣ, ба хусус дар муассисаи мутолиоти байналмилалӣ матраҳ кард: яке аз роҳҳои, ки метавонад ин заъфро ҷуброн намояд, баҳрагирӣ аз нерӯи артиш ва пулиси миллии Афғонистон аст².

Дар ҳоли ҳозир бисёре аз кишварҳои, ки дар Афғонистон нерӯ доранд, намехоҳанд нерӯҳои худон дар ҷанубу шарқи Афғонистон фаъолият дошта бошанд. Олмон, Италия ва Испания дархости НАТО-ро барои интиқоли нерӯҳои худон аз манотиқи ором ба манотиқи ҷанубӣ рад кардаанд. Ҷамчунин бархе аз кишварҳои узви эътилоф аз анҷоми амалиёт дар иртифот ба далели надоштани таҷҳизоти муносиб худдорӣ

---

¹Чон С.Ҷ. Барқарорӣ назм пас аз мунозиа. Тарҷумаи Аскарӣ Қаҳрамонпур. – Техрон, 1389. –С.120.

²Шофай Н. Табйини сиёсати савумин давлати Обама дар Афғонистон ва Покистон // Фаслномаи байналмилалӣ равобити хориҷӣ. –Кобул, 1389. –№ 5. –С. 148.

мекунад. Аз ҷумла, бархе аз ҷарҳболҳои эътилоф дар Афғонистон танҳо дар иртифои маҳдуде аз тавоноии амалиёти бархурдоранд. Аъзои эътилоф дар истифода аз ҳавопаймо барои кӯмак ба нурӯҳо дар Афғонистон маҳдудиятҳои шадидеро эъмол кардаанд. Давоми ин гуна маҳдудиятҳо дар байни нерӯҳои эътилоф дар Афғонистон умед ба муваффақияти амалиёти зиддишӯришии онҳо дар Афғонистонро бисёр пурҳазина мекунад.

Қобили қабул набудани дипломатияи нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ дар минтақа: шадид шудани мушкили низоъҳо ва нигарониҳои афзоянда аз густариши нооромӣҳо шикоят аз қобили қабул набудан ва баҳравариҳои сиёсатҳо ва дипломатии эътилоф дар Афғонистонро дорад. Эътилоф дар талаби нақши созанда ва муҳими кишварҳои муҳим ва таъсиргузори минтақа ва мусулмон дар ҷанг алайҳи терроризм муваффақ набудааст. Эътилоф ҳамчунин аз тариқи сиёсат ва дипломатия натавонистааст иртиботи миёни манбаъҳои дарунӣ, пойгоҳҳо ва шабакаҳои ифротгароиро дар беруни марзҳо қатъ кунад. Тарс аз табдил шудани Покистон ба ҷабҳаи дуввуми толибон ва умқи стратегияи ин гурӯҳ бар асари нобасомонии дохилии ин кишвар ҷомеаи ҷаҳониро дар шаклирии «терроризми силоҳҳои куштори ҷамъӣ» толибон дар арсаи таҳаввулоти минтақавӣ ва байналмилалӣ ҳаросон кардааст¹.

Дипломатияи эътилоф дар миёни ҳуди аъзо ба ҳадди муассир ҳамоҳанг нашудааст. Бо вучуди иттилооти ғайриқобили инкор дар мавриди манобеи терроризм ва пойгоҳҳо ва шабакаҳо дар берун аз марзҳои Афғонистон эътилоф натавониста фишори сиёсӣ ва дипломатии муассир бар маҷлисҳои пуштибони терроризм ворид кунад ва аз як тасмими ҷиддӣ барои вайрон кардани паноҳгоҳҳои толибон ва Алқоида дар он сӯи хатти Дюранд очиз мондааст².

---

¹Маҷмӯаи мақолоти понздаҳумин ҷамъиши Осиеи Марказӣ ва Қафқоз. Интишороти Вазорати умури хориҷа. – Техрон, 1388. – С.106.

²Хушандом Б. Баррасии ҳузури НАТО дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ. – Техрон, 1387. – С.41.

Эҳтиром накардан ба суннати афғонҳо дигар чолиш пеши рӯи эътилоф дар Афғонистон аст. Бозрасии хонаҳо ҳамроҳ бо хушунат сабаби пайвастании иддае аз афғонҳо ба шабакаҳои толибон шудааст. Эътилоф бидуни шинохти воқеӣ ва амиқ аз қабिलाҳои афғон талош кардааст то сохтори суннати қудрат ва тасмимгириро дар миёни қабिलाҳо, ба хусус дар миёни паштунҳои ду ҷониби ҳатти Дюранд тағйир диҳад. Ин амр номувофиқ будани эътилофро дар заминаи миллатсозии мусаллаҳона, ҷалби афкор, қалбҳо ва афкори афғонҳо ва ба хусус дар ноҳияҳои паштунишин дар пай доштааст.

Ҷомеаи афғонӣ, ба хусус дар миёни паштунҳои ду тарафи ҳатти Дюранд, сохтори қабилавӣ ва қавмӣ печидаҳое дорад, ки бидуни шинохти амиқ ва аз наздики он талош аз ҳар навъ тағйири иҷтимоӣ ва сиёсӣ бо воқунишҳои ҳашмгини он қабिलाҳо рӯбарӯ мегардад. Толибон талош кардаанд, то сохтори суннати қудрат ва тасмимгирӣ дар миёни қабिलाҳоро тағйир диҳад ва ин фароянди ҳадафманд барои маҳифҳои пуштибонии толибон низ будааст, ки минтақаҳои ду сӯи деворро ноором сохтааст¹.

Адами садоқат ва шаффофияти баъзе аз аъзои эътилофи байналхалқӣ: садоқат ва шаффофияти баъзе аз кишварҳо барои ҳузур дар Афғонистон дар пӯшиши созмони НАТО бо адами пазириши афкори умумии кишварҳои минтақа, ҷаҳон ва ҳуди афғонҳо мувоҷеҳ шудааст. Ба хусус, бо таваҷҷуҳ ба таъсири баландмуддати ҳузури эътилоф ва Амрико дар минтақабар аҳдофи Чин, Россия ва дигар қудратҳои минтақавӣ ин қудратҳо тамоюли воқеии ҷиҳати кӯмак ба эътилофро дар масири дастбӣ ба ҳадафҳои ин кишварҳо дар Афғонистон надоранд. Аз ин рӯ дар баъзе маворид адами ҳимоятҳои минтақавӣ аз амалиёти нерӯҳои байналхалқӣ дар Афғонистон ин нерӯҳоро бо чолишҳои зиёде рӯбарӯ кардааст².

---

¹Маҷмӯаи мақолоти понздаҳумин ҳамоиши Осиёи Марказӣ ва Қафқоз. Интишороти Вазорати умури хориҷа. – Техрон, 1388. С.105.

²Хушандом Б. Баррасии ҳузури НАТО дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ. – Техрон, 1387. –С.42.

Масоили дар боло зикршуда сабаб шуд ки сиёсатгузори амрикоӣ хадафхоро бисёр маҳдуд таъриф намоянд. Ба сари кор омадани Барак Обама нерӯҳои размии Амрико дар Афғонистон афзоиш ёфт ва ба беш аз 100 000 (сад ҳазор) нафар расид ва дар заминаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ сармоягузори сангин дар Афғонистон дар дастури кор қарор гирифт. Дарвоқеъ, ангезаи дастбӣ ба имтиёзоти дохилӣ ва набуди нигаронӣ аз воқуниши дигар кишварҳои бузург Обамаро ба сӯи сиёсатҳое кашонд, ки бо воқеиятҳои таърихӣ ва кунунии Афғонистон носозгор буд. Обама сиёсатҳои Амрико дар Афғонистонро бад-ин гуна таъриф намуд: аз миён бурдани толибон, барпо доштани як давлати коромад дар Кобул ва фароҳам овардани нерӯҳои низомӣ – амниятии бумӣ ва коромад дар Афғонистон пас аз хуруҷи нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ идораи корхоро ба даст гиранд¹.

Имрӯз Амрико ба таҷриба дарёфтааст, ки пирӯзӣ дар Афғонистон дур аз дастрасӣ аст. Дар ин замина чанд воқеияти инкорнопазир вучуд дорад: нахуст ин ки Амрико наметавонад паноҳгоҳҳои толибон дар Покистонро нобуд кунад; дуввум ин ки дастгоҳи давлат дар Афғонистон олула ба фасод ва ноқоромад аст; савум ин ки комёбии Амрико дар амалӣ кардани стратегияи зидди шӯриш дар Афғонистон дар гарави вучуди як шарикӣ дохилӣ аст, ки нерӯҳои омӯзишдида ба дасти амрикоӣҳо низ дилбастагӣ ба сиёсатҳои Амрико надоранд. Бинобар ин батадриҷ замзамаҳои хуруҷ аз ин кишвар матраҳ шуд.

Мавзӯи хуруҷи нерӯҳои ҳозир дар Афғонистон ба таври расмӣ дар 19-20-уми ноябри соли 2010 дар нишасти НАТО дар Лиссабон матраҳ ва муқаррар шуд, интиқоли масъулиятҳои низомӣ ва амниятӣ аз нерӯҳои эътилоф ба давлати Афғонистон аз соли 2011 шурӯъ ва дар охири соли 2014 ин раванд комил гардид. Ҳамчунин як даҳа пас аз ташкили конфронси Бонн - 1 (2001), дар таърихи 5 – уми сентябри 2011 конфронси Бонн - 2 дар шаҳри Бонни Олмон ташкил шуд ва дар он бар идомаи

---

¹Дахшёр Х. Амрико дар ғӯристонии императорӣҳо // Моҳномаи иттилооти сиёсӣ – иқтисодӣ. – Кобул, 1390. – №286.

кӯмакҳо ба давлати Афғонистон як даҳа пас аз хуруҷ аз ин кишвар, яъне то соли 2024 таъкид шуд. Дар воқеъ, Иёлоти Муттаҳида барои ҷилавгирӣ аз нопойдорӣ ва ҳамчунин адами бозгашти Алқоида ночор аст то бархе аз нерӯҳои худро дар Афғонистон ҳифз кунад. Бо вучуди ин аз дидгоҳи давлатмардони амрикоӣ пас аз соли 2014 ҷанг дар Афғонистон муваққатан хомӯш хоҳад шуд, аммо маъмурияти ҳимоят ва пуштибонӣ аз он поён нахоҳад ёфт. Ҳам акнун замони мушаххасе барои хуруҷи комили нерӯҳои амрикоӣ аз Афғонистон таъйин нагардидааст. Дарвоқеъ баёниҳои ҳамкориҳои стратегие, ки дар моҳи июни соли 2012 байни ду кишвар - Афғонистон ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико баста шуда, ҳокӣ аз идомаи ҳамкорӣ байни ду кишвар буд. Ба дунболи он дар 15 – уми ноябри соли 2012 эълон шуд, ки Амрико ва Афғонистон музокироти дучонибаеро ба манзури ҳамкориҳои муштарак пас аз соли 2014 оғоз намудаанд. Гузоришҳои баъдӣ низ мушаххас намуданд, ки Иёлоти Муттаҳида дар назар дорад ҳадди ақал то соли 2024 ҳудуди 10 ҳазор то 25 ҳазор сарбози амрикоиро дар Афғонистон нигоҳ дорад, ҳарчанд ин барнома низ чандон дақиқ ба назар намерасад. Ҳамчунин дар 20-уми ноябри соли 2012 Фаронса баҳши зиёде аз нерӯҳои низомии худро аз Афғонистон берун барад ва танҳо теъдоди каме аз онҳо барои омӯзиши нерӯҳои афғонӣ ва таъмини амнияти фурудгоҳи Кобул дар ин кишвар боқӣ монад. Бо ин тартиб ҳаракати аввалияи кишварҳои ҳозир дар ҷанги Афғонистон шакл гирифт. Кишварҳои ғарбӣ дар ҳоле хуруҷи худ аз Афғонистонро эътилом мекарданд, ки бисёре аз нотагонӣ ва нокифоятии нерӯҳои амнияти Афғонистон саҳт интиқод мекунанд ва раванди интиқоли масъулиятҳои амниятиро аз нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ ба нерӯҳои Афғонистон дар он шароит иштибоҳи бузурги Ҳукумати Афғонистон ва нерӯҳои хориҷӣ медонанд ва ақида доранд, ки пас аз хуруҷи нерӯҳои байналмилалӣ ҷанги дохилӣ дар Афғонистон шиддат хоҳад ёфт ва минтақа низ аз асарҳои ин ҷанг дар амон нахоҳад монд. Ҳатто дар чунин шароите Афғонистон наметавонад ба ҷои амни иҷтимоӣ муҳолифони мусаллаҳи нерӯҳои эътилоф низ табдил шавад.

Дар як даҳаи гузашта бетаваҷҷухӣ ба воқеиятҳои Афғонистон ва шароити кишвар ва минтақа заминасози тулонӣ шудани ҷанг ва адами муваффақияти комили кишварҳои эътилофи байналхалқӣ дар ин ҷанг шудааст. Яқинан кишварҳои ғарбӣ наметавонанд то абад дар Афғонистон боқӣ монда ва барои авзои дифоӣ ва амнияти ин кишвар бикӯшанд. Ин кишварҳо мебоянд барои хуруҷ аз ин кишвар барномарезӣ кунанд. Дар даҳаи гузашта ҳадафҳои тарсимшудаи кишварҳои узви эътилоф барои Афғонистон ношӣ аз дарёфти нодуруст аз вижагиҳои ҷомеаи Афғонистон буд. Онон хостори нобудии толибон буданд, ки имконпазир набуд. Толибон аз миёни бузургтарин гурӯҳи қавми Афғонистон, яъне паштунҳо бархостанд ва аз пуштибонии ҳудуди 40 фоиз аз ҷамъияти Афғонистон бархурдоранд. Паштунҳо назари мусоиде дар мавриди давлати ҳоким дар Афғонистон надоранд ва ин худ заминаи шаклгирии низоъҳои зиёде дар Афғонистон аст. Давлати матлуби мавриди назари паштунҳо наметавонад дар ростии манфиатҳои Амрико буда ва дар пайи баровардани ҳадафҳои минтақавии Амрико бошад. Пас роҳи ҳалли сулҳу оромиш дар Афғонистон наметавонад тавассути ҳузури қудратҳои хоричӣ таъмин шавад ва танҳо мардуми Афғонистон ҳастанд, ки бояд бо қўмакҳои байналмилалӣ худ ба ин амри муҳим даст ёбанд. Бад-ин манзур низ омӯзиши нерӯҳои афғон дар ҷиҳати таъмини амният ва заминасозӣ барои хуруҷи нерӯҳои хоричӣ анҷом мегирад, ки бинобар гуфтаҳои соли 2016 таҳқиқ хоҳад ёфт ва нерӯҳои эътилофи байналхалқиро ногузир аз хуруҷ хоҳад кард¹.

Яқинан хуруҷи нерӯҳои амрикоӣ аз Афғонистон дар поёни соли 2016 нерӯҳои афғонро, ки ба таҷҳизоти комили дифоӣ мучаҳҳаз нестанд, барои муқобила бо таҳдидоти гурӯҳҳои шибҳи низомӣ бо мушкилот дучор мекунад. Афғонҳо дар мавриди тавоноии нерӯҳои амнияти Афғонистон барои ҳифзи амнияти ин кишвар нигаронанд ва ҳамвора ин хатарро эҳсос мекунанд, ки мумкин аст Афғонистон дубора ба давраи

---

¹Толибӣ М. Афғонистон ва масъалаи хуруҷи нерӯҳои низомии НАТО. Маркази мутолиоти сулҳ. – Кобул, 1391. – С.4.

баъд аз хуручи нерӯҳои Иттиҳоди Шӯравӣ баргардад. Мардуми Ғарб низ хуручи ошқори нерӯҳои низомии худро ба қиммати ошuftатар шудани вазъи сиёсӣ ва амниятӣ дар Афғонистон наметавонанд. Дарвоқеъ аввалин далеле, ки муҳолифони (афғонӣ ва ғарбӣ) хуручи нерӯҳои байналмилалӣ аз Афғонистон доранд, дар мавриди набуди зарфияти кофӣ дар нерӯҳои низомии афғонӣ аст. Мушоҳидаҳо баёнкунанда аз он аст, ки ин нерӯҳо наметавонанд пас аз хуручи қувваҳои байналмилалӣ ба танҳои аз ӯҳдаи мубориза бо таҳдидҳои фазояндаи дохилӣ ва хориҷӣ ва таъмини амнӣ миллии Афғонистон бароянд. Қувваҳои ҳавоии кишвар дуруст фаъол нашуда ва низ мақомоти амнӣ аз камбудии таҷҳизот ва ҷангафзорҳои пешрафта шикоят доранд. Арзёбиҳои мухталифи дохилӣ ва хориҷӣ низ нишон медиҳад, ки нерӯҳои афғон аз ҷиҳатҳои мухталиф ба ҳадду андозае нарасидаанд, ки битвонанд ба танҳои ба мубориза бо муҳолифин ва таъмини амнӣ мардум бипардозанд. Ин дар ҳоле аст, ки бархе аз коршиносони сиёсӣ пешбинӣ мекунанд, ки бо хуручи нерӯҳои хориҷӣ як бахш аз кӯмакҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ, ба хусус кишварҳое, ки ба хоҳири нерӯҳояшон дар Афғонистон ҳазина мекунанд, низ хоҳиш ёбанд.

Дар ҳоле ки аз хуручи нерӯҳои хориҷӣ то поёни соли 2016 сухан гуфта мешавад, паёмадҳои иқтисодии он мавриди таваҷҷуҳи Афғонистон қарор гирифтааст. Набудани як нигоҳи стратегӣ ва баландмуддат ба масъалаи тавсеа дар Афғонистон, афзоиши беш аз пеши фасоди дастгоҳи идорӣ, адами таваҷҷуҳ ба тақвияти зерсохторҳои иқтисодӣ ва рушди рӯ ба афзоиши қочоқи маводи муҳаддир аз ҷумлаи нигарониҳое аст, ки дар мавриди иқтисоди Афғонистон, хусусан пас аз хуручи нерӯҳои байналмилалӣ вучуд дорад. Ҳам акнун 90 дар сад аз буҷаи миллии Афғонистон аз кишварҳои хориҷӣ таъмин мешавад ва давлати ин кишвар пас аз гузашти якуним даҳа аз умраш танҳо қодир ба таъмини 65 дар сади буҷа аз манбаъҳои дохилӣ аст. Эҳтимол меравад, ки пас аз хуручи нерӯҳои хориҷӣ касри буҷа афзоиш ёбад, чаро ки махориҷи давлатӣ дар амри маориф, тандурустӣ ва амнӣ боло хоҳад рафт.

Дар тайи якуним даҳаи гузашта таваччуҳ ба тақвияти манобеи миллӣ ҷои худро ба тақвияти манобеи қавмӣ дод ва гурӯҳҳои мухталиф дар Афғонистон ба ҳеҷ ваҷҳ натавонистаанд манобеи миллӣ ва амнияти миллиро сармашқи худ қарор диҳанд. Дарвоқеъ, ин як даҳа замоне буд, ки бархе гурӯҳҳо дар он барои ҷангу низои қавмияти дигаре омода шудаанд. Имрӯза Афғонистон дар ҷойгоҳе қарор дора, ки кашмакашҳои қавмӣ, ғасоди идорӣ, тавлид ва қочоқи маводи муҳаддир дар он ҷашмгиртар аз гузашта шудааст. Ҳарчанд ки ихтилофҳои сиёсӣ ва иҷтимоии мавҷуд дар Афғонистон ба нерӯҳои амрикоӣ кӯмак кард, то ҳамлаҳои толибонро бекор намоянд, аммо аз тарафе низ монеаҳои бисёреро бар сари роҳи бозсозии артиши миллии Афғонистон эҷод намуд. Бинобар ин Афғонистон ҳанӯз кишваре бо нуқсонҳои амиқи қавмӣ аст ва ин ихтилофҳо монеаҳои зиёдеро барои тавсеа ва ҳамроҳангии ниҳодҳои машруи ҳукумати эҷод мекунад. Дар ин миён толибон пеш аз ҳар чиз ба ба дунболи хуруҷи нерӯҳои хориҷӣ аст ва ба ҳамин иллат нуқтаи муҳим барои толибон даврони пас аз хуруҷи нерӯҳои эътилоф аст. Толибон ва дигар гурӯҳҳои ҳозир дар Афғонистон дар талошанд, то пас аз хуруҷи нерӯҳои амрикоӣ мавқеияти худро истехком бахшанд. Бархе ки муҳолифи хуруҷи зудҳангоми нерӯҳои эътилоф аз Афғонистон ҳастанд, ақида доранд, ки эътилоф бояд ба музокирот ва иртибототи бештар бо толибон бипардозад ва таваччуҳи худро танҳо ба иттиҳоди стратегӣ бо давлати Афғонистон зоҳир намояд. Табиист ки ноамнӣ дар дохили марзҳои Афғонистон бар ҳамсоияти ин кишвар низ таъсиргуздор хоҳад буд. Кишварҳои ҳамсоияи Афғонистон, аз ҷумла Эрон, аз тасаллути мучаддади толибон ҳарос доранд. Россия ва Тоҷикистону бархе аз кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки бо Афғонистон марзҳои муштарак доранд, нигарони густариши бӯҳрон пас аз соли 2016 ҳастанд, ки метавонад ин кишварҳоро низ ноамн созад. Аз тарафи дигар, афзоиши кишт ва қочоқи маводи муҳаддир ва паёмадҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии он яке аз ҷиддитарин нигарониҳо пас аз соли 2016 ба ҳисоб меравад. Кишварҳои Осиёи Миёна нигарон ҳастанд бо густариши

ноамниҳо дар Афғонистон қочоқи маводи мухаддир низ ба ин кишварҳо афзоиш пайдо кунад. Осиёи Марказӣ ва Россия ба унвони роҳи транзитии қочоқи мухаддир шоҳиди густариши мизони ҳамлу нақли маводи мухаддир ба Аврупо аз тариқи хокашон ҳастанд ва бар асоси оморҳои мунташиршуда мизони муътодҳо (вобастаҳо, ломкаҳо) ба анвои маводи мухаддир низ дар ин кишварҳо рӯ ба афзоиш аст. Бинобар ин эҳтимоли густариши қочоқи маводи мухаддир аз тариқи кишварҳои ҳамсояи Афғонистон таҳдиди бисёр бузурге барои ин кишварҳо махсуб мешавад, ки ҳамсон бо таҳдиди ҳузур ва нуфузи Амрико дар минтақа мебошад.

Аз сӯи дигар, ҳукумати Афғонистон музокироти дучонибаеро бо Амрико дар заминаи ҷузъиёт ва нақши амнияти Иёлоти Муттаҳида пас аз хуруҷи нерӯҳои низомӣ дар ин кишвар оғоз намудааст. Ин музокирот ҳавли меҳварҳое чун теъдоди низомиёне, ки пас аз соли 2016 дар хоки Афғонистон боқӣ мемонанд ва ҳамчунин масунияти қазоии онҳо дар ин кишвар қарор дорад¹. Дар ин миён, амрикоӣён дархости эҷоди пойгоҳҳои доимии низомиро аз давлати Афғонистон матраҳ кардаанд. Ба боварии коршиносон Амрико ҳадафҳои баландмудате дарвоқеъро дар Афғонистон дунбол мекунад ва саъй дорад то пойгоҳҳои доимиро дар ин кишвар таъсис намояд. Манофеи баландмуддати Амрико эҷоб мекунад, ки амрикоӣҳо пас аз хуруҷи нерӯҳояш дар соли 2016 ё баъд аз он ба ҳар сурате бояд барои ҳифзи манфиатҳояшон пойгоҳҳои доимиро дар Афғонистон дошта бошанд ва Амрико аз он пойгоҳҳо барои назорати рақибҳои сиёсӣ-низомии худаш истифода кунад. Бинобар ин, агар Иёлоти Муттаҳида барномае дар мавриди таъсиси пойгоҳҳои доимии низомӣ дар Афғонистон дошта бошад, чӣ басо ки ин кишвар ба арсае барои рақобати қудратҳои бузург табдил шавад. Бар ин асос, таъсиси ин пойгоҳҳо на танҳо барои мубориза бо терроризм, балки ба манзури доштани пойгоҳи доимӣ дар минтақаи геостратегӣ барои

---

¹Толибӣ М. Афғонистон ва масъалаи хуруҷи нерӯҳои низомии НАТО. Маркази байналмилалӣи мутолиоти сулҳ. – Кобул, 1391. – С.9.

пешгирии Чин, назорати Россия ва муқобила барои пешравихои Эрон мебошад.

Имрӯзҳо, бо гузашти беш аз якуним даҳа аз ҳузури нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ дар Афғонистон, ҳанӯз ҳам ба таҳаввулоти Афғонистон ба унвони озмуне барои эътилофи фароатлантикии Аврупо нигариста мешавад. Бо ин тартиб бо хуручи нерӯҳои низомии хориҷӣ аввалин чолиш барои Афғонистон таҷзияи нерӯҳои дохилии ин кишвар аст ва дуввумин чолиш боло рафтани таҳдидоти амниятӣ барои гурӯҳе аз мардуме аст, ки амнияти онон тавассути гурӯҳҳои мухталифе таъмин мешавад. Чолиши саввум пас аз хуручи нерӯҳои байналмилалӣ мисли тақвияти нерӯҳои амнияти миллӣ аст, ки ҳам аз назари тартибот ва ҳам аз назари молӣ ба мушкилӣ дучор хоҳад шуд. Дар сурате, ки нерӯҳои амниятии кишвар дуруст мучаҳҳаз ва тақвият нашаванд, бо хуручи нерӯҳои хориҷӣ аз Афғонистон, даҳолати кишварҳои ҳамсоя бештар ва низ муҳолифони мусаллаҳи давлат тақвият хоҳанд ёфт. Мушкилоти бузурги иқтисодӣ, ки Афғонистон бо он рӯбарӯ хоҳад шуд, чолиши бузурги дигаре пеши рӯи афғонҳо хоҳад буд. Давлат дар тӯли солҳои гузашта натавонистааст ба он гуна ки мардум ва кишварҳои кӯмаккунанда интизор доштанд, ба тақвият ва иртиқои зарфиятҳои худ бипардозад. Ва чи басо низои давлатсозӣ дар канори низои марбут ба миллатсозӣ чолиши панҷум бошад, ки Афғонистонро даргири худ намояд. Бинобар ин, нигарониҳои байналмилалӣ далели ин аст ки нерӯҳои амрикоӣ мебоист муддати замони бештареро ба ҳузур дар Афғонистон ихтисос диҳанд, ки ин замон хеле бештар аз соли 2016 хоҳад буд.

Новобаста аз ин дар Афғонистон аз соли 2016 мушкилоти зиёде вучуд хоҳад дошт, аммо барои ин ки кишвар ба худ тақиякунанда ба қувваи худ бошад, бояд битавонад аз истиқлоли комил дар бахшҳои низомӣ, сиёсӣ ва амниятӣ бархурдор бошад, бояд тамоми ҳизбҳои дорои манфиат дар масъалаи Афғонистон бо ҳам гуфтугӯ кунанд ва заминаи эҷоди ҳукумати муносибу мувофиқи миллиро фароҳам кунанд. Табиист,

ки ҳалли мушкилоти дохилӣ ва расидан ба ормонҳои миллӣ лозимаи дастёбӣ ба нуқтае аст, ки Афғонистонро бениёз аз ҳузури нерӯҳои байналмилалӣ менамояд. Бинобар ин, қабл аз хуручи тамоми нерӯҳои низомӣ ва амниятӣ аз Афғонистон мебоист ормонҳои миллӣ дар ин кишвар барқарор шавад. Барои ин кор бояд ба фикри роҳҳои сулҳомез буд, то қабл аз хуручи нерӯҳои хориҷӣ дар Афғонистон як ҳукумати ваҳдати миллӣ ба вуҷуд ояд, ҳукумате ки мавриди қабули ҳама бошад ва ҳама рӯи он тавофуқ кунанд ва аз ҷанг дар Афғонистон ҷилавгирӣ шавад. Танҳо ба вуҷуд омадани як ҳукумати муқтадир метавонад таҳдидоти иқтисодиро барои Афғонистон ба ҳадди ақал бирасонад. Яке аз роҳи ҳалҳои муносиб метавонад ин бошад ки давлати Афғонистон кӯшиш кунад, то дар фурсате ки боқӣ монда, манобеи дохилии худро афзоиш диҳад, то коҳиши эҳтимоли дар мусоидатҳои молии байналмилалӣ баъд аз хуручи нерӯҳои эътилоф натавонад бар Афғонистон таъсири манфӣ бигузорад. Аз сӯи дигар, бо итмоми фароянди хуручи нерӯҳои низомӣ низ кишварҳои ғарбӣ набоист Афғонистонро ба фаромӯшӣ биспоранд, чаро ки Афғонистон ҳанӯз дар арсаҳои сиёсӣ ва амниятии ноором ва бесубот ба назар мерасад ва таҳдидоти бисёре дар заминаи дохилӣ барои ин кишвар вуҷуд дорад¹.

Ҳузури як даҳаи аввали нерӯҳои байналмилалӣ дар Афғонистонро метавон ба таври кулӣ ба ду давраи панҷсола тақсим намуд. Давраи нахуст ки ба ҳаҷми болоӣ аз таҳаввулот дар робита бо эҷоди сохтори сиёсии навин дар Афғонистон ихтисос дорад. Ин давра пас аз конфронси Бонн дар декабри соли 2001 ва бо таахҳуди ҷомеаи ҷаҳонӣ барои қарор додани Афғонистон дар масири сулҳу субот ва ороӣ аз таахҳудоти террористӣ оғоз гардид ва дар поёни ин давраи Афғонистон раванди тақомули низоми сиёсиро тай намуд ва се давлати муваққат интиқоли ва интихобӣ дар канори шаклгирии парлумони Афғонистон ва баҳраамандии ин кишвар аз қонуни асосии махсуси боризи ин давра мебошад. Дар айни ҳол, толибон низ ки дар охири соли 2001 аз сахнаи

---

¹<http://peace-ipsc.org/fa>

сиёсии Афғонистон бекор гардиданд, батадрич дар охири ин давра бо истифода аз шеваҳои чади муборизотӣ, монанди ҳамлаҳои худкифӣ, ба майдони таҳаввулоти Афғонистон бозгаштанд ва ичоза надоданд, ки Афғонистон ва ҷомеаи ҷаҳонӣ пирӯзи мубориза алайҳи терроризм ном бигиранд¹. Оғози давраи дуввумро метавон аз кофронси Лондон дар феввали 2006 маҳсуб кард, ки умдатан бо печида шудани вазъияти Афғонистон ҷомеаи ҷаҳонӣ дар садади тағйири стратегия ва нигоҳи махсус ба ҳамкориҳои минтақавӣ барои хуруҷ аз низои Афғонистон баромад. Дар ин давра шоҳиди гароиши ҷиддии Афғонистон ба самти ҳамкориҳои минтақавӣ ҳастем. Дар давраи дуввум нахустин санади стратегии тавсеаи миллии Афғонистон ба тасвиб мерасад, ки яке аз аркони муосир барои тавсеаи Афғонистонро ҳамкориҳои минтақавӣ каламдод мекунад ва бо ин нигоҳ минтақаи ҷанубии Осиё, ба далели вижагиҳои хоси он, аз аҳамияти фаровоне барои Афғонистон бархурдор гашт. Дар айнаи ҳол набояд аз нақши Амрико дар самти даҳӣ ба муомилоти Афғонистон ба самти ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҷануби Осиё ғофил шуд².

Ҳузури Амрико дар Афғонистон бар раванди ҳамкориҳои минтақавӣ таъсиргузор будааст, ба хусус дар мавриди ҳамкориҳои Афғонистон ва Ҷумҳурии Исломии Эрон, ки ба далели равобити пуртаниши миёни ду кишвар - Эрон ва Амрико бар хилофи ин ки давлати Афғонистон тамоюли ҷиддӣ ба ҳамкорӣ бо Эрон ҳамсоия ғарбиашро дошта ва мулоқот дар сатҳи сарони ду кишвар дар як даҳаи охир идома дошта, аммо равобити ду кишвар дар сатҳи поёнӣ қарор доштааст ва бо ҳузури Амрико дар Афғонистон ин дидгоҳ тақият шудааст, ки нигоҳи Афғонистон ба ҳамкориҳои минтақавӣ ба самти шарқ маътуф шудааст ва на ғарб. Дигар кишварҳои ҳамсоия Афғонистон шомили кишварҳои Туркманистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон, Чин низ

---

¹Мехрубон. Ҷанг алайҳи терроризм ва афзоиши ҳамлаҳои интихорӣ дар Ироқ ва Афғонистон // Фаслномаи роҳбурд. – Кобул, 1378. –№16. – С. 33-37.

²D'Souza, S. M. Afghanistan in South Asia : Regional Cooperation or Competition? // South Asian Survey. – 2009. –№ 16(1). –P.23.

хар кадом ба дунболи маноеи худ дар ҳамкориҳои мутақобил бо Афғонистон мебошанд ва дар ин масир ҷолишҳо ва таҳдидҳои умдае, монанди қочоқи маводи мухаддир, терроризм ва густариши бунёдгароӣ равобитро таҳти таъсир қарор медиҳад, ки аз онҳо ба унвони монеаҳои ҳамкорӣ метавон ёд кард¹.

Дар миёни ҳамсоягони Афғонистон робитаи миёни Покистон ва Афғонистон аз пеҷидагҳои зиёде бархурдор аст. Покистон бо мавқеияти сиёсӣ ва низомии бисёр мураккабу пеҷида рӯбарӯ аст. Нақши артиш ва низомии иҷтимоии Покистон боиси ноқоромадии давлат дар ин кишвар гардидааст. Адами назорат бар манотиқи қабилавӣ, адами аъмоли ҳокимияти сарзаминӣ бар бахшҳои васеи кишвар дар Иёлоти Балучистон ва адами вучуди зерсохтҳое ки қисмати бузурге аз хоки ин кишварро дарбар мегиранд, таъсири зиёде дар густариши падидаи терроризм ва ифротгароӣ доштааст. Дар даҳаи 90-ум иртиботи бисёр наздиқе бо артиши Покистон доштанд. Ин иртибот пас аз ҳамлаи Амрико ба Афғонистон ба сурати Қатъи муваққат ва ба сурати махфӣ даромад. Ба тавре ки кушта шудани Бен Ладен дар наздиқии яке аз пойгоҳҳои низомии Покистон собиткунандаи ин иртиботҳо буд. Ин масъала бо эътирози шади Иёлоти Муттаҳида низ рӯбарӯ гардид ва фазои безътимодӣ ба Покистонро ба унвони муттаҳидии стратегии байни ду кишвар эҷод намуд.

Дар геополитикаи нав Афғонистон минтақае аст, ки интизори таъсиргузори ду кишвар -Эрон ва Покистон шибҳи даҳаи 90-ро надошта бошем. Нигарониҳои ҷиддии дигари Покистон аз густариши субот дар Афғонистон ин аст ки дар сурати эҷоди субот равобити эҳтимолии Ҳинду Афғонистон вусъат хоҳад ёфт.

Чуноне ки дар солҳои охир шартномаҳои стратегии байни ин ду кишвар низ ба имзо расида, ки ба фишори бештар ба Покистон анҷом

---

¹Roberts, A. Doctrine and Reality in Afghanistan // Survival. – 2009. – № 51(1). – P.33.

шуд. Покистон бо Ҳинд ва Афғонистон дорои ихтилофоти амиқи марзӣ аст, ки ин масъала ҳарчанд гоҳе сабаби бархӯрдҳои лафзӣ низ мегардад¹.

Ду кишвар - Покистон ва Иёлоти Муттаҳида дар иртибот бо нерӯҳои бунёдгари ва ифротӣ бо «муаммои амният» рӯбарӯ ҳастанд. Бароварди онҳо аз таҳаввулоти баъдӣ ин аст ки хуруҷи нерӯҳо сабаби як халов (ҳолигии) амниятӣ ва эҷоди мавқеият барои гурӯҳҳои террористӣ гардад.

Геополитикаи навини Афғонистон ба сурати боризе мутаассир аз ҳузури мустақими Амрико дар ин кишвар аст ва ин масъала ба эҷоди маҳдудиятҳои барои амнияти миллии Эрон анҷом ёфтааст. Дар таҳаввулоти марбута ба ҳавопаймои RQ 170 мушаххас шуд, ки Афғонистон қодир ба риояти ҳусни ҳамҷаворӣ худ бо Эрон нест ва Амрико бо истифода аз мавқеияти ҳузури худ дар ин кишвар ба дунболи афзоиши фишори иттилоотӣ ва низомӣ бар Эрон аст.

Стратегияи ҳузури дарозмуддати Амрико дар Афғонистон қатъан ба қоҳиши доманаи таъсиргузорӣ ва нуфузи Эрон дар таҳаввулоти Афғонистон анҷом хоҳад шуд ва албатта ин масъала дар шароите аст, ки муносибатҳои ҳасмона-душманона ҳанӯз дар равобити ду кишвар вуҷуд дорад.

Нақши гурӯҳҳои шиа, ки ба сурати суннати бистарӣ барои нуфузи ҷумҳурии исломӣ дар минтақа ҳастанд, бо тавачҷуҳ ба вуҷуди заминаҳои демократия дар ин кишвар дар оянда пуррангтар хоҳад буд. Эрон ва Иёлоти Муттаҳида бар хилофи муҳолифатҳои амиқ дар дигар ҳавзаҳо дар робита бо Афғонистон дорои дидгоҳҳо ва ҳадафҳои стратегӣ ҳастанд, ки маҷбурӣ амалӣ шуда, давомдор низ мебошанд. Ин масъала дар бархе аз далелҳои таърихӣ ба ҳамкориҳои муассире дар робита бо таҳаввулоти Афғонистон ва минтақа, ба хусус дар ҷанги дохилии Тоҷикистон гардид. Ҳамла ба толибон ва ҳазфи (дур кардани) онҳо аз сохтори қудрат дар Афғонистон амалан боиси болоравии сатҳи амнияти

---

¹Arnoldy, Ben. How the Afghanistan war became tangled in India vs. Pakistan rivalry // The Christian Science Monitor [Electronic resource]. URL: <http://www.csmonitor.Com/World/Asia-South-Central/2011/0120/How-the-Afghanistan-war-became-tangled-in-India-vs.-Pakistan-rivalry>

миллии Эрон гардид ва бо ҳазфи толибон ва ҷойгузинии он бо давлати масъул амалан хатарҳои ҷанги низомӣ дар шарқи кишвар коҳиш ёфт. Стратегияи Эрон дар тақвияти амнияти миллии худ, нуфуз дар минтақаҳои ғарбии Афғонистон аст, ки умдаи ҷамъияти тоҷик ва шиаи Афғонистон дар ин бахш аз ғарб то қисматҳои шимолии Афғонистон сукунат доранд¹. Амалан фароянди барномаҳои бозсозии ин манотиқ ки тавассути ниҳодҳои мухталифи Эрон анҷом мегардад, метавон дар ин росто арзёбӣ намуд.

Дар ин байн Эрон аз хуруҷи нерӯҳои амрикоӣ аз Афғонистон истиқбол мекунад ва ақида дорад, ки ин хуруҷ сабаби коҳиши таҳдидҳои низомии Амрико дар минтақа нисбат ба Эрон хоҳад шуд. Эрон дар стратегияи худ нисбат ба ин масъала огоҳ аст, ки хуруҷи нерӯҳои амрикоӣ аз Афғонистон ба маънои хотимаи ҳузури ин кишвар нест. Вучуди пойгоҳҳои низомии доимӣ ки дар паймони ҷадиди стратегияи байни Амрико ва Афғонистон дар соли 2012 низ пешбинӣ шуда, ба маънои идомаи фаъолиятҳои низомии Амрико дар ин кишвар аст. Аммо ин масъала низ муҳим аст, ки ҳузури маҳдуди Амрико дар пойгоҳҳои бо хусусиятҳои ҷуғрофӣ мушаххас тавон ва зарфияти дифоии Эронро афзоиш хоҳад дод ва ҳамзамон ин ҳузур монеае барои густариши фаъолиятҳои гурӯҳҳои ифротӣ мегардад.

Натиҷаи мустақими хуруҷи нерӯҳои амрикоӣ аз Афғонистон, ки Эрон низ онро дар стратегияи худ дар ояндаи ин кишвар дар назар мегирад, хотимаи таҳдиди низомии Амрико дар марзҳои шарқӣ ба сабаки даҳҳои аввали қарни 21-ум аст. Ҳарчанд ки дар шартномаи стратегияи Амрико ва Афғонистон Амрико худро уҳдадор ба дифо аз Афғонистон дар баробари ҳар гуна таҳдид доништа ва дар ин робита ҳатто Афғонистонро ба таври ғайрирасмӣ узви НАТО қаламдод карда, то шароити таҳдиди ҳар кадом аз аъзои НАТО шомили ҳоли ин кишвар низ буда бошад.

---

¹Katzman, Kenneth. Afghanistan: Current Issues and U.S. Policy // Congressional Research Service. – 2003. – P. 20.

Эрон ҳамонанди Иёлоти Муттаҳидаи Амрико хостори густариши амалиёти гурӯҳҳои ифротӣ дар минтақа нест, бинобар ин Эрон барои ҷилавгирӣ аз ин масъала ба дунболи афзоиши ҳамкориҳо бо давлати қонунӣ ва намояндаи расмӣ Афғонҳо аст, ки ин масъала нуқоти муштаракеро дар стратегияи ду кишвар - Эрон ва Амрико ба вуҷуд овардааст. Илова бар ин, масъала низ равшан аст ки эҳтимоли бозгашти Афғонистон ба вазъияти даҳаи 1990 амалан ғайримумкин аст. Таъмини амнияти Афғонистон ва Покистон низ нуқтаи муштаракӣ баъдӣ дар стратегияи ду кишвар - Эрон ва Амрико дар минтақа аст.

Андешамандони реалист дар ҳавзаи сиёсати хориҷӣ ҳамчун Ҷеймс Беккер ва Ҳенри Кесинчер муътақиданд, ки Эрон мебоист дар барномаи эҷоди амният дар Афғонистон мушорикат дода шавад, ҳарчанд ин масъала дар зиддият бо манофеи Арабистони Саудӣ бошад.

Эрон умедвор аст, ки бо хуруҷи нерӯҳои амрикоӣ ва эътилоф аз Афғонистон битавонад нуфузи худ дар Афғонистонро афзоиш диҳад. Бар хилофи ғайривоқеӣ будани ин фарзия дар муддати кӯтоҳ Эрон метавонад бо рушди зарфияти минтақаи худ дар миёни муддати дароз ҷойгоҳи муносибиро дар Афғонистон ба худ ихтисос диҳад.

Дар Афғонистон пас аз хуруҷи нерӯҳои хориҷӣ ҳам омилҳои таҳдидкунанда ва ҳам маҳдудкунанда нисбат ба амнияти миллии Эрон вуҷуд дорад, ки дар солҳои охир бо афзоиши қудрати низомии Эрон бештар ҳолати маҳдуд ба худ гирифта ва дар назди бештари мутахассисон вожаи «чанг» дар таҳдиди Ҷумҳурии Исломии Эрон ба таҳдиди сиёсӣ тағйири маъно пайдо кардааст ва дарвоқеъ ҳазинаҳои ҳамла ба Ҷумҳурии Исломии Эрон ғайри қобили пешбинӣ хоҳад буд.

Аз тарафи дигар, дар Афғонистон Ҷумҳурии Исломии Эрон дорони ғарзҳои зиёдест, ки бо дарки саҳеҳ аз ҳама ҷанбаҳои геополитикии ҷаҳиди Афғонистон метавон ба он даст ёфт. Аз оғози раванди геополитикии ҷаҳиди Афғонистон Эрон ба сурати боризе бештар аҳромҳои суннати худ барои таъсиргузорӣ бар барномаи давлат – миллатсозӣ дар Афғонистонро аз даст додааст. Нухбағони даҳаи 90 –

ум ки бахше аз онҳо дорои равобити наздикӣ бо Эрон буданд, амалан дар лоихаҳои мудирӣ миёни давлат қарор доранд ва арсаи тасмимгирии бештар таҳти таъсири нахбағони бо ғароиши амрикоӣ мебошанд.

Дар ҳавзаи иқтисодӣ фурсатҳои зиёде пеши рӯи Эрон қарор дода шудааст, ки ин масъала бо таваҷҷуҳ ба мавқеияти ҷуғрофии Эрон метавонад дар миёнмуддат ба нуфузи иқтисодӣ ва дар баландмуддат ба нуфузи сиёсӣ низ анҷом шавад, ки ин масъала ба тавоноии Эрон дар истифода аз мавқеиятҳо, фурсатсозӣ ва озодии амал дар сахнаи байналмилалӣ муртабит мебошад¹.

Низои Афғонистон дар минтақаи ҷанубии Осиё низ асарҳои худро дорад; минтақаи ҷануби Осиё шомили ҳафт кишвар: Ҳинд, Покистон, Непал, Шри Ланка, Бутан, Молдива ва Бангладеш мебошад ва бо ҳузури Афғонистон дар ин маҷмӯаи амнияти минтақавӣ ин минтақа вусъате дар ҳудуди 5/1 миллион километри мураббаъ ва ҷамъияти дар ҳудуди 1/4 миллиард нафарро дар худ ҷой медиҳад. Ин минтақа нуқтаи пайвастиҳои Ховари Миёна ва ҷануби шарқии Осиё мебошад ва аз ин ҷиҳат аҳамияти геополитикӣ дорад. Обу ҳавои минтақа низ аз нуқтаҳои қуввати ҷанубии Осиё маҳсуб мешавад. Дар айни ҳол ки баландтарин қуллаҳои ҷаҳон дар ин минтақа вучуд дорад, биёбонҳои бе обу алаф ва хушки Балучистон, Покистон ва Регистони Ҳинд низ ҷеҳраи мутафовите аз ин минтақа маҳсуб мешавад. Рӯдхонаи Ганг низ яке аз рӯдхонаҳои пуроби ҷаҳон дар ин минтақа қарор дорад ва Непал низ ба яке аз бузургтарин манобеи об дар дунё дастрасӣ дорад. Манобеи обие, ки аз кӯҳҳои Ҳимолой сарчашма мегирад ва 2400 км дар ҳоки ин кишвар аз шарқ ба ғарб ҷараён дорад, ки зарфияти тавлиди 8300 мегават барқро дорад. Бо ин манбаҳои обӣ бахши бузурги минтақа шароити зиндагӣ ва кишоварзии мусоидро доро мебошад².

---

¹Дархур М. Роҳбурди кишварҳои минтақавӣ ва фароимтақавӣ нисбат ба хуруҷи нерӯҳои Амрико аз Афғонистон. Фаслномаи роҳномаи сиёсатгузорӣ. – Техрон, 1391. – С. 59-60.

²Умедӣ А. Минтақагарой дар Осиё: нигоҳе ба созмонҳои Осаон, Сорк ва Аку. Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ. – Техрон, 1388. С. 171-172.

Дар чануби Осиё яке аз муҳимтарин нуктаҳои иштироки миёни се кишвар: Ҳинд, Покистон ва Афғонистон дар якуним даҳҳои охир баҳси мубориза алайҳи терроризм мебошад. Аз соли 2004 то 2008 ин се кишвар дар миёни ҳашт кишваре қарор доранд, ки бештарин мизони ҳамлаҳои террористиро таҷриба кардаанд ва нуктаи ҷолиб дар мавриди Ҳинд мебошад, ки пас аз Ироқ дуввумин кишвар аз ин ҷиҳат мебошад¹.

Ҳинд дуввумин кишвар аз ҷиҳати сараҳолиғӣ маҳсуб мешавад. Бастанӣ шартномаи ҳастай-атомӣ бо Амрико дар соли 2007 равобити сиёсии густурдае миёни Ҳинд ва Амрико барқарор сохтааст. Барҷаста шудани Ҳинд дар сиёсати хориҷии Амрико дар шароити пас аз ҷанги сард таҳқиқ меёбад, ки хатари терроризм, хезиши Чин ва тарс аз барҳам хурдани мувозина дар Осиё Амрико водор месозад, то нигоҳи вижае ба Ҳинд ва Шибҳи қораи Ҳинд дошта бошад². Ҳинд бо доро будани беш аз 150 млн мусулмон, ки 13% аҳолиашро ташкил медиҳанд, дар миёни кишварҳои исломӣ низ ҷойгоҳи муҳимро доро мебошад. Сохтори иҷтимоии Ҳинд ба гунае аст, ки ду ақаллияти ҳинду ва мусулмон натавонистаанд дар тӯли солиёни дароз ба дарки муштарак нисбат ба якдигар даст ёбанд ва дар як асри охир дар канори ҳам, аммо бегона аз ҳам ба сар бурдаанд ва марзҳои ҷудой миёни онҳо ҳифз ва амиқтар шудааст. Густариши миллатчиғӣ – национализми ифротии Ҳинд аз даҳаи 1980 ба баъд вазъияти мусулмонони Ҳиндро ба душворӣ дучор сохтааст, ҳиндуҳо тамоюле ба дигар пайравони мазҳабҳо надоранд ва моҳияти зиддиисломӣ ба худ гирифтаанд ва хоҳони пайвастанӣ дигар мазҳабҳо ба ойини ҳинду ҳастанд ва борҳо марказҳои ибодатии мусулмононро ҳадафи ҳамлаҳои террористӣ қарор додаанд. Аз сӯи дигар, ҳамсоғии Ҳиндустон бо Покистон ва Афғонистон низ нақши муҳиме дар афзоиши ҳамлаҳои террористӣ дар Ҳиндустон доштааст ва ҳар гоҳ тавони террористон дар Афғонистон ва Покистон афзоиш

---

¹Мақсудӣ М., Ҳайдарӣ Ш. Дигаргунии мафҳуми терроризм, баррасии мавриди терроризм дар Ҳинд. Фаслномаи сиёсӣ-иқтисодӣ. – Техрон, 1388. – С.41.

²Шифой Н., Қамбарӣ Б.Ф. Ҷойгоҳи Ҳинд дар сиёсати хориҷии Амрико пас аз ҷанги сард. – Техрон, 1388. – С. 23.

меёбад, мизони амалиёти террористӣ, ки бар асоси нақшаҳои ормони бунёдгариҳои исломӣ аст, дар Ҳиндустон низ афзоиш меёбад¹.

Давлати Ҳиндустон бидуни дар назар гирифтани талаботи ақаллияти мусулмон ва раванди мубориза алайҳи терроризм дар ду кишвар - Покистон ва Афғонистон наметавонад проблемаи терроризмро ба танҳои ҳал намояд. Бо ин васф терроризм муҳимтарин омил дар ҳам танидагии пӯйишҳои амнияти Афғонистон ва ҷануби Осиё мебошад. Илова бар терроризм Покистон ва Ҳиндустон ду қудрати минтақаи ҷануби Осиё дар рақобати шадид бо якдигар ҳастанд, ки доманаи рақобат ва ихтилофоти сиёсашонро дар як даҳаи охир ба хоки Афғонистон кашонидаанд. Намунаи ошкори он дар ҳамлаи интиҳории моҳи июли соли 2008 муқобили сафорати Ҳиндустон дар Кобул мушоҳида гардид, ки ангушти иттиҳомӣ давлати Ҳиндустон ба сӯи Покистон ишора мекард. Бинобар ин вазъияти печидаи бархӯрдҳо миёни Афғонистон, Покистон ва Ҳиндустон дар як даҳаи охир пӯйишҳои амнияти ин се давлатро ба ҳам пайванд месозад ва Афғонистонро вориди муодилоти амнияти ҷануби Осиё месозад.

Амали дигаре, ки ба қарор гирифтани Афғонистон дар муодилоти минтақаи ҷануби Осиё кӯмак мекунад, ангезаҳои иқтисодие аст, ки пас аз эҷоди назми навин дар Афғонистон ва оғози раванди бозсозӣ дар миёни кишварҳои минтақаи ҷануби Осиё шакл гирифтааст. Дар ин ҷихат пайвасти Афғонистон бо СОРК (Созмони Ҳамкории Ҷануби Осиё) нуқтаи қобили тавачҷуҳи пайвандҳои иқтисодӣ дар минтақаи ҷануби Осиё мебошад. Бо вучуди раванди кунди бозсозӣ дар Афғонистон фарсатҳои фаровоне барои сармоягузорӣ барои кишварҳои ҳамсоя фароҳам гардидааст ва акнун мутафовит аз давраи қабл аз ҳодисаи 11-уми сентябр гириши ба сармоягузорӣ дар Афғонистон афзоиш ёфтааст.

Афғонистон дар ҷаҳордахумин Иҷлосияи сарони кишварҳои узви Созмони Ҳамкории Ҷануби Осиё (СОРК) соли 2007 ба узвияти расмӣ

---

¹Мақсудӣ М., Ҳайдарӣ Ш. Дигаргунии мафҳуми терроризм, баррасии мавриди терроризм дар Ҳинд. Фаслномаи сиёсӣ-иқтисодӣ. – Техрон, 1388. –С. 41.

ин созмон шомил шуд, то теъдоди аъзои СОРК ба ҳашт узв афзоиш ёбад. Ҳиндустон, Покистон, Бангладеш, Бутан, Непал, Шри Ланка, Молдова ва Афғонистон аъзои СОРК мебошанд. Идеяи аслии ташкили Созмони Ҳамкорихои Чануби Осиёро ба Зиёуррахмон - Раиси ҷумҳурии вақтии Бангладеш дар даҳаи 1980 нисбат медиҳанд. Намунае, ки Зиёуррахмон дар назар дошт, иттиҳоди шабеҳ ба иттиҳодияи милали чануби шарқии Осиё буда, ки ба пайравӣ аз ин иттиҳодия дар садади наздик сохтани кишварҳои минтақаи чанубии Осиё барои беҳбудии вазъияти ҳаёти осоиштаи умум дар минтақа буд¹.

Ин маврид ба назар мерасад далели вучуди ихтилофҳои шадид, ки миёни ду узви аслии созмон, яъне Ҳиндустон ва Покистон оварда шудааст, то ин ихтилофот монеи ҳузури онҳо дар созмони ҳамкорихои минтақаи чануби Осиё набошад.

Асосномаи Созмони ҳамкорихои чануби Осиё дар 8-уми декабри соли 1985 ба имзои намояндагони ҳафт кишвар таъсис шудааст. Бо пайвастании Афғонистон ба СОРК, илова бар масоили амниятӣ, дар ҳавзаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ пайвандҳои ин кишвар бо чануби Осиё густариш ёфт. Ба таври кулӣ зербиноҳои иқтисодӣ дар Афғонистон то қабл аз 11-уми сентябр ба далели се даҳаи ҷанг ва нооромӣ нобуд гашт. Иқтисоди Афғонистон бар асоси домдорӣ ва кишоварзӣ аст, ки дар як даҳаи охир бо ду ҷолиши асосӣ рӯбарӯ шудааст; набудани зерсохтҳои ҳамлу нақл ва маҳдудиятҳои ҷуғрофӣи билқувва дар кишоварзӣ, ки тавсеаи иқтисодии Афғонистонро ба мушкили рӯбарӯ сохтааст. Ин ҷолишҳо боис шуда, то иқтисоди Афғонистон дар масири нодуруст ва таҳти таъсири кишти маводи муҳаддир қарор гирад². СОРК бистари муносибе барои ҳамгироии аъзоро фароҳам сохтааст ва аз Афғонистон низ аз ин бистари муносиб метавонад дар ростои бозсозӣ ва беҳбудии вазъияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ

---

¹Умедӣ А. Минтақагарой дар Осиё. Нигоҳе ба созмонҳои ОСА ОН, СОРК ва АКУ. Дафтари муголиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ. – Техрон, 1388. – С. 133-134.

²Gerard, D.T. Strategic Re-Appraisal Of Democratic Afghanistan. Pennsylvania: Strategy Research Project, 2005. –P. 9-10.

истифода намояд. Муҳимтарин омилҳои эҷоди ҳамгирӣ дар СОРК аз инҳо иборатанд:

1. Ҳампӯшониҳои фарҳангӣ ва пайвандҳои таърихӣ ба воситаи мавқеияти ҷуғрофӣ ва наздики кишварҳои ҳавзаи ҷануби Осиё аст, ки амният ва адами амният ҳар як аз кишварҳои ин ҳавза ба дигар кишварҳои минтақа нуфуз мекунад. Бахши аксари мардуми ҷануби Осиё пайравони ду мазҳаб: ҳиндуизм ва ислом ҳастанд. Ҳудуди 400 млн мусулмон дар минтақаи ҷануби Осиё вуҷуд дорад ва алоқаҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии миёни кишварҳои минтақа нақши муассире ба раванди ҳамгирӣ хоҳад дошт.

2. Тамоюл ба тавсеаи иқтисодӣ ва коҳиши танишҳои сиёсӣ омили дигари заминасози ҳамгирӣ миёни аъзои СОРК мебошад. Нигоҳи иқтисодӣ ба СОРК, ки аз оғози таъсиси он мадди назари аъзои СОРК будааст, яке аз фурсатҳои хоси СОРК мебошад, ки барои Афғонистон, ки ниёзи мубрам ба ҳамкориҳои иқтисодӣ барои бозсозии кишвар дорад, ангеаи дучандон пайвастан ба СОРК маҳсуб мешавад. Муҳимтарин амалкарди СОРК дар ҳавзаи иқтисодӣ интиқоди тавофуқномаи иттиҳодияҳои иқтисодии ҷанубӣ дар Иҷлосияи сарон соли 2007 ҳамзамон бо узвияти Афғонистон мебошад, ки тибқи он муқаррар шуд, то ҳамгироии иқтисодӣ тақомул ёбад. Ҳарчанд дар амал марҳилаи аввал таҳқиқ ёфтааст ва дастёбӣ ба иттиҳодияи иқтисодӣ дар муддати кӯтоҳ хушбинона аст, аммо нигоҳи аъзои СОРК ба ҳамкориҳои иқтисодӣ бар асоси ниёзи минтақа тарроҳӣ шуда ва бо таърифи омилҳои ҳамдигарӣ дар садаи убуру аз маҳдудиятҳо ва даст ёфтани ба ҳадафҳои созмон мебошад.

3. Зарфияти минтақа барои ҳамгирӣ низ омили муассире барои оянда ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҷануби Осиё мебошад. Ҳашт кишвари узви СОРК дар минтақаи густурда ва бо навъи обу ҳаво қарор доранд ва

ин минтақа потенциалҳои таъсеи иқтисодӣ ва ҳамгироии минтақавиро дар қолаби ҷуғрофӣ ва нерӯи инсонӣ низ доро мебошад¹.

4. Албатта монанди ҳар минтақаи дигар монеаҳои низ бар сари роҳи ҳамгироӣ дар ҷануби Осиё вучуд дорад. Ихтилофоти арзӣ ва марзӣ миёни кишварҳои минтақа, ки аксар ихтилофоти марзӣ бо Ҳинд мебошад. Ғайр аз Молдив ва Афғонистон, ки бо Ҳинд ихтилофи марзӣ надоранд, дигар кишварҳои минтақаи дигар ихтилофоти марзӣ бо Ҳинд мебошанд. Нақши қудратҳои даҳлаткунандаи беруни минтақавӣ, сохтори номутавозини қудрат дар минтақа, бесуботии дохилии кишварҳои минтақа ва ҷолишҳои иқтисодии аъзо аз муҳимтарин монеаҳои ҳамгироӣ дар ҷануби Осиё ҳисобида мешаванд².

5. Дар баррасии ҷануби Осиё ба унвони маҷмӯаи амнияти минтақавӣ омилҳо ва монеаҳои ҳамгироӣ дар минтақа фарояндҳое ҳастанд, ки ончунон бо ҳам печидаанд, ки наметавон мушкилоти амниятии ҳар як аз воҳидҳоро ҷудо аз дигаре баррасӣ кард. Маҷмӯаи амниятии ҷануби Осиё, маҷмӯаи амниятии минтақавии стандартӣ аст, ки бо меҳварияти (марказияти) ду қудрати минтақавӣ Ҳиндустон ва Покистон шакл гирифтааст ва аз лиҳози сохти иҷтимоӣ ё намунаи дӯстиву душмании минтақаи ҷанубии Осиёро метавон ба унвони як суратбандии низоъомез дар назар гирифт, аз ин ҷиҳат ки аслитарин унсурҳои сиёсати амниятӣ дар як маҷмӯаи амниятии минтақавии стандарти равобити қудратҳои минтақаи даруни минтақа аст³. Бинобар ин равобити рақобатомези Ҳинд ва Покистон бар минтақа соя афкандааст ва дар Созмони Ҳамкории Минтақаи Ҷануби Осиё низ ин рақобат ҳамчунон идома дорад. Мутобиқи ин пажӯҳиш ҳузури Афғонистон дар маҷмӯаи амниятии минтақаи ҷануби Осиё таҳти таъсири чанд омилҳои асосӣ қарор дорад, ки ба шарҳи зерин аст:

---

¹Умедӣ А. Минтақагарой дар Осиё. Нигоҳе ба созмонҳои ОСА ОН, СОПР ва АКУ. Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ. – Техрон, 1388. – С. 168-172.

²Ҳамон ҷо. – С. 172-177.

³Бузон Б., Ваер А. Манотик ва қудратҳо / Тарҷумаи Р. Қаҳрамонпур. Пажӯҳишқадаи мутолиоти роҳбурдӣ. – Техрон, 1388. – С. 66.

Аввал, Афғонистон пас аз ҳодисаи 11-уми сентябр ва тағйири вазъият ниёзи мубрам ба ҳамкорӣ дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дорад, то дар ҷиҳатҳои мухталифи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба бозсозии бунёди дар кишвар рӯ оварад. Аз сӯи дигар, кишварҳои минтақа низ аз вазъияти ҷадиди Афғонистон метавонанд ҳади аксари истифодаро бурда ва дар бозсозии Афғонистон саҳми боризе дошта бошанд.

Дуввум, ҳузури Амрико дар Афғонистон нақши тағйирдиҳандаи даҳлаткунандаро дар гароиши Афғонистон ба самти минтақавӣ ҷануби Осиё доштааст. Равобити матлуби Амрико бо се кишвар: Афғонистон, Ҳиндустон ва Покистон ва хусумати мутақобили Амрико ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар қарор гирифтани Афғонистон дар пӯйишҳои амнияти минтақавӣ ҷануби Осиё таъсири мустақим доштааст.

Саввум, дар тақсимбандии як даҳаи охир Афғонистон ба ду давраи панҷсола раванди ҳамкориҳои минтақавӣ дар давраи дуввум шакл гирифтааст ва Афғонистон талош дорад то аз фурсатҳое, ки дар минтақавӣ ҷануби Осиё барояш фароҳам шуда ниҳояти истифодаро бибарад. Зимни ин ки ҳадафи терроризм, ки таҳдиди ҳамагонӣ дар минтақавӣ ҷануби Осиё аст, пӯйишҳои амнияти кишварҳои минтақаро таҳти таъсир қарор додааст. Ва Афғонистон ба қарор гирифтани дар маҷмааи амнияти минтақавӣ ҷануби Осиё метавонад умедвор бошад, ки дар муқобала бо терроризм дар минтақа танҳо нест.

Чаҳорум, бо пайвастании Афғонистон бо Созмони Ҳамкориҳои Минтақавӣ Ҷануби Осиё дар соли 2007 амалан Афғонистон, чи аз ҳайси амниятӣ қардан ва чи аз ҳайси ғайриамниятӣ қардан, ворида маҷмааи амнияти минтақавӣ ҷануби Осиё гардидааст. Терроризм меҳвари пӯйишҳои амнияти минтақавӣ ҷануби Осиё аст ва метавонад омили ваҳдати бахши пӯйишҳои амниятӣ дар минтақа бошад.

Бинобар ин аз вазъияте ки акнун Афғонистон дар он қарор дорад ва бо таамулоти минтақавӣ, ки ин кишвар дорад, наметавон

Афғонистонро берун аз маҷмааи амнияти минтақаи ҷануби Осиё дар назар гирифт.

Аммо ногуфта набояд гузашт, ки Ҳинд дар робита бо хуручи нерӯҳои Амрико аз Афғонистон дидгоҳи мутафовит бо Эрон ва Покистон дорад. Ҳинд аз ояндаи Афғонистон бидуни ҳузури низомии мустақими Амрико нигарон аст ва аз тарафи дигар, аз рӯи қор омадани мучаддади исломгароёни ифротӣ, ки таҳдидкунандаи мустақими амнияти ин кишвар дар минтақаи Кашмир мебошанд, низ нигарон кардааст.

Таҷрибаи соли 2008 Бомбей хушдорӣ барои Ҳинд буд, ки дар сурати фароғати исломгароён аз ҷанг дар Покистон ва Афғонистон ҳадафи баъдии Ҳинд аст, ки ба ақидаи толибон ҳукумати кофир ва бутпараст ба минтақаҳои мусулмоннишини Кашмир таҷовуз намудааст¹. Ҳинд дар стратегияи амнияти миллии худ ба дурустӣ ин масъаларо дарк намуда, ки решаи бисёре аз амалиётҳои террористӣ дар давлати Покистон нест ва умдатан толибони шоҳаи покистонӣ ки муҳолифи давлати Покистон низ мебошад, дар пайи аз байн бурдани ҳокимияти Ҳинд дар Кашмир аст. Он чи ки аз таҳаввулоти пеши рӯ қобили дарк аст, ин аст ки Ҳинд қодир ба таъмини амнияти пайдор дар Кашмир нахоҳад буд ва адами ҳузури мустақими Амрико дар минтақа амалан шароитро падида хоҳад овард, ки Ҳинд дар ояндаи баландмуддат аз бозандагони он маҳсуб мешавад.

Аммо идомаи баҳс дар минтақаи шимоли Афғонистон маҷмӯи кишварҳои Шӯравии собиқ аз бозигарони муассир дар арсаи таҳаввулоти Афғонистон маҳсуб мешаванд. Тоҷикистон таъсирпазиртарин кишвар аз низоъ дар Афғонистон аст ва Туркманистон амалан зарфияти таъсиргузориро надошта ва Ёзбекистон низ бо таваҷҷуҳ ба низоми сиёсии тоталитарии он амнияти дохилиаш

---

¹Magnier, M. Pakistan, India assess U.S. withdrawal plans // Los Angeles Times [Electronic resource]. URL: <http://articles.latimes.com/2011/jun/24/world/la-fg-afghanistan-neighbors-20110624>.

дар улувият қарор дорад ва низои Афғонистон то он чо муҳим мебошад, ки ба афзоиши ин амният кӯмак намояд.

Россия ба унвони муҳимтарин бозигари гурӯҳи кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) низ дар садад аст, ки исломгароӣ ба суннати сиёсии роиҷ дар минтақаи Осиёи Марказӣ табилад нагардад. Дар назари ин кишвар Афғонистон ба унвони манбаи тиҷорати сиёҳ, аз ҷумла маводи муҳаддир, аслиҳа ва хушунат ва ҳамчунин содиркунандаи исломгароии ифротӣ аст. Таҷрибаи таърихӣ дар робита бо гурӯҳҳои исломгаро низ собиткунандаи чунин матлабе аст. Ҷабҳаи ҳаракати исломии Ёзбекистон бар сурати мустақим дар даҳаи 90 ба василаи толибон омӯзиш меид ва ҳимояти толибон аз ин гурӯҳи исломгаро тундрав низ то кунун идома пайдо кардааст. Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон низ дар даврони ҷанги дохилӣ аз минтақаҳои шимоли шарқии Афғонистон ба унвони пойгоҳ ва манбаи молии гурӯҳҳои мусаллаҳи худ истифода мекард ва дар сурати пайдоиши даргириҳои эҳтимолии оянда низ ба далели адами назорати муассири давлати Афғонистон бар манотиқи шимоли шарқии ин навъи иртиботот ба суръат шакл гирифта ва минтақаро таҳти таъсир қарор хоҳад дод.

Хулоса, хуруҷи Амрико аз Афғонистон як лаҳзаи таърихӣ ҳамчун хуруҷи нерӯҳои шШӯравӣ аз Афғонистон дар соли 1989 мебошад.

Тасмири Амрико мабнӣ бар хуруҷ аз Афғонистон дар шароите гирифта шуда, ки давлат ва ҷомеаи Амрико дорои мушкилоти молии умдае ҳастанд ва давлати Амрико низ ба ҳадафҳои худ дар Афғонистон нарасидааст. Ҳадафҳои ҳамчун аз байн бурдани толибон ва Алқоида ва ҳамчунин маҳор ва аз байн бурдани кишти маводи муҳаддир дар Афғонистон. Аз тарафи дигар, Афғонистон низ дар марҳилаи субот қарор надорад ва бо низоъҳо ва мушкилиҳои зиёде рӯбарӯ аст. Заъфи фарҳангӣ ва набуди ҳамсонии ақидаҳои мардум бо арзишҳои демократӣ, фаъолияти толибон, давлати ноқоромад ва адами иҷрои пурра фароянди давлат-миллатсозиро метавон аз ин даста проблемаҳо баршумурд.

Хуручи нерӯҳои Амрико аз Афғонистон ба маънии бозгашти вазъияти Афғонистон ба шароити солҳои 90 нест. Шикасти Иёлоти Муттаҳида барои ҳазфи толибон аз сахнаи сиёсии Афғонистонро метавон дар талоши Амрико барои музокира бо гурӯҳҳои миёнарави толибон мушоҳида намуд, рӯйкарде ки дар зиддияти ошкор бо нафъи Чин ва Россия мебошад ва ин рӯйкарди давлати Амрико барои ҳифзи субот дар Афғонистон ба амри зарурӣ табдил шуда ва реша дар ғалабаи нигоҳи англисӣ дар набуди натиҷаи мушаххас аз раҳёфти навмуҳофизаткоронаи Амрико ба мавзӯи амният дар Афғонистон аст.

Андешаи умда ва муҳимми кишварҳои минтақа дар мавриди Афғонистон дар робита ба хуручи нерӯҳои Амрико бозгашти вазъияти ноамнӣ ва ҳарачу марач ва бекудрати оғоз аз ин таҳаввулот мебошад, ки дар стратегияи онҳо инъикос ёфтааст. Дар робита бо таъсири тағйирдиҳандаи мустақил хуручи нерӯҳо бар стратегияи кишварҳои минтақа ба унвони тағйирдиҳандаи вобаста метавон ба се омили интихобан гирифташудаи асосии стратегияи ин кишварҳо ишора кард:

1. Бархе кишварҳо аз бекудратӣ ва ноамнӣ, ки эҳтимолан дар Афғонистон ба вуҷуд меояд, дар ҳарос ҳастанд.

2. Вучуди бархе иртибототи ислומии байни гурӯҳҳои ислומии ифротӣ дар минтақа ва дар Афғонистон, ки дар сурати тақвияти толибон дар Афғонистон сабаби хезиши дубораи ин гурӯҳҳо дар кишварҳои минтақа мешавад.

3. Табдил шудани Афғонистон ба конуни ноамнӣ дар минтақа метавонад амнияти кишварҳоро мавриди хатар қарор диҳад. Аз тарафи дигар бархе аз кишварҳо, монанди Эрон ва Чин бо ҳузури ҳади аксари Амрико дар Афғонистон муҳолиф мебошанд, вале бо хуручи онҳо ки ба зуҳури факторҳои мазкур анҷом мешавад, низ муҳолифанд. Аз тарафи дигар, кишварҳои Ҳинд ва Чин вазъияти мавҷудро дар чихати пешбурди манфиатҳои миллии худ матлуб донистаанд ва ин дар ҳолест ки ин вазъият барои Россия ва Эрон таҳдид маҳсуб мегардад.

Гурӯҳи дигаре ки дар робита бо таҳаввулоти ношӣ аз хуручи нерӯҳои манфиатдор мебошанд, кишварҳои шарик дар ҷанги Афғонистон ҳастанд, ки аз хуручи нерӯҳои эътилофи байналхалқӣ истиқбол намудаанд.

Бинобар ин дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки хуручи нерӯҳои эътилоф аз Афғонистон натиҷаҳои дупахлу хоҳад дошт. Ба ин маъно, ки метавонад ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошад ва дар ниҳоят, бо стратегияи муносиби кишварҳо метавонад муассир воқеъ гардад.

§3. Раванд ва мушкилоти сулҳоварӣ дар ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии

Исломи Афғонистон

Беш аз се даҳсола мешавад, ки мардуми Афғонистон барои даст ёфтани ба як зиндагии мусоламомез ва бархурдор шудани аз як фазои амну осоишта дасту панҷа нарм мекунад. Афғонистон ва ҷомеаи ҷаҳонӣ бо тамоми талошҳои, ки анҷом додаанд, қодир ба таъмини сулҳ ва амният дар кишвар нашудаанд ва монеаи асли, ки фаророҳи таъмини сулҳ дар Афғонистон қарор дорад, чист? Ин саволе аст ки дар заҳни ҳар фарди ин кишвар нақш бастааст ва мардуми Афғонистон барои таскини дилашон бесаброна аз дунболи посухи он мегарданд.

Баъд аз шикасти толибон ва сарозер шудани қувваҳои байналмилалӣ бо роҳбарии Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико ва ба хусус баъд аз ҷаласаи Бонн интизор бурда мешуд, ки Афғонистон аз як ҷомеаи сулҳомез бархурдор хоҳад шуд ва ё ҳадди ақал дигар шохиди ҷангу террор ва ваҳшат нахоҳад буд. Вале дере нагузашт, ки ин пиндор ва орзуву ормони онҳо ҷомеаи амал напӯшид ва мардуми Афғонистон ҳамчунон дар интизори сулҳ боқӣ монданд ва давлат дар ростои таъмини сулҳ ноком гардид.

Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико бузургтарин ҳомии ҳукумати Афғонистон, ҳамзамон бо хуручи низомӣ хориҷ аз пойгоҳҳои низомии

Афғонистон фишори зиёде ба ҳукумати вақтӣ барои тасвиби паймони дуҷонибае, ки хузури низомиёни Амрико ро то соли 2024 ифода мекунад, ворид овард¹. Бесуботиҳо дар солҳои охир ҳосили барҳурди дугонаи Амрико бо терроризм барои фишор бар ниҳодҳои қудрат бо ҳадафи пайгирии сиёсатҳои стратегӣ дар баробари қудратҳои минтақавӣ аст. Дар солҳои гузашта ҳар як аз бозигарони хориҷӣ бо вучуди аҳду шартнома ба мубориза бо терроризм ва бунёдгароӣ ҳадафҳои пинҳонии таъсиргузор бар амният ва суботи Афғонистонро дунбол кардаанд, ки сабаби барҳам задани баробарии қудрат ба нафъи худ аст. Пешбурди тарҳи ошӣ ва мусолиҳа бо шӯришиён бидуни муҳосибаи нақша созандаи ҳар як аз гурӯҳҳои муориз ва ҳомиёни минтақавии онҳо маҳкум ба шикаст аст. Дарки иштибоҳи нерӯҳои бегона аз таҳаввулоти печидаи кавмӣ, мазҳабӣ ва сохтори номуносибу номувофиқи ҷомеа ва ҳукумат, иттиҳод ва якпорчагии дохилиро вайронӣ хароб ва танҳо шикофҳо дар ҷомеа ва сохтори қудратро шиддатнок мекунад. Имтиёзоти сиёсӣ ва иҷтимоӣ додан ба аксарияти паштуни ҷомеа бидуни таваҷҷуҳ ба мавқеияти иҷтимоӣ ва талош барои кашиши онҳо аз сӯи давлатҳои ҳоким ба рӯёруи онҳо бо ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ анҷомидааст. Иқтисод вобаста ба кӯмакҳои байналмилалӣ ва нотавонии давлат дар таъмини ниёзҳои иқтисодии мардум ба коҳиши қонуниятии ҳукумат анҷомида ва мутаоқибан арсари барои нуфузи гурӯҳҳои шабеҳи низомӣ дар сарораси Афғонистон ва густариши фаъолиятҳои ғайриқонунӣ муҳайё кардааст. Хусумат ва тафриқа миёни роҳбарони аршади шӯришиён, ваҳдат ва якпорчагии онҳо дар пайкор бо давлатро коҳиш дода ва аз тарафи дигар, дастбӣ ба мусолиҳа бо ду ҷабҳаи шӯришиёнро ғайримумкин мекунад. Бо таваҷҷуҳ ба вуқӯи чунин таҳаввулоти асосӣ дар солҳои охир, савол ин аст, ки чӣ омилҳои пойдории сулҳу суботро дар Афғонистон душвор сохтаанд?

---

¹Agarwal, Rajeev. Afghanistan: Implications of The Bilateral Security Agreement // Research Fellow, Institute for Defense Studies and Analyses (IDSA). – New Delhi. – 2014. –P.13.

Назарияи реалистии мавзӯ. Дар реализм баробарии қудрат асли асосӣ дар робитаҳои байналмилалӣ аст. Морганто мувозинати қудратро як мавқеият ва сиёсат медонад. Аз назари вай сиёсат, баробарӣ ва мувозинат барои ҳифзи ҳокимияти давлатҳо дар моҳияти касратгароёнаи низоми байналмилалӣ зарурӣ аст.

Морганто мувозинати қудрати минтақавиро методи аслии реализм, ки вобаста ба сиёсати ҳифзи вазъи мавҷуд аст, медонад. Дар сиёсати байналмилалӣ кишварҳо ба дунболи ҳифзи вазъи мавҷуд ё тағйир дар сохтор ва намунаҳои рафтори он ҳастанд¹. Мувозинати қудрати минтақавӣ дар методи аслии Морганто вобаста ба вазъияти хос, вазъияти билфёли корҳо, тавзеи (таксими) тақрибан баробари қудрат ва ҳар навъ тавзеи қудрат байни бозигарон маҳсуб мешавад. Ин шароити ҳоким ба маънои намуна аз равобитаи байни кишварҳо аст, ки дар он ҳеч як аз бозигарон ба андозаи кофӣ қудрати назорати рафтори дигаронро ба танҳои надорад².

Дар реализм ҳар гуна талош барои касби бартарии минтақавӣ ё байналмилалӣ воқуниши дигар бозигаронро ба дунбол дорад. Таҷрибаи амниятӣ ва роҳбурдии кишварҳо яке аз омилҳои аслии барои убур аз тавозуни минтақавӣ маҳсуб мешавад. Кишварҳое, ки дар геополитика таҳти таҳдид қарор доранд, хоҳони тағйири мувозинати минтақавӣ аз тариқи қудратсозӣ ҳастанд. Дар методи реализм хатарҳои амниятӣ инъикосе аз талоши бархе кишварҳо барои дастбӣ ба шароити бартарии минтақавӣ аст. Мувозинати минтақавӣ дар реализми классикӣ бар асоси муодилаи қудрат шакл мегирад. Ба иборати дигар, бозигарон ба дунболи назорати ангезаҳо ва ҳадафҳои дигар кишварҳо бар асоси қудрат ҳастанд. Бар пояи чунин нигарише кишварҳо бо афзоиши қудрат, манфиатҳои миллӣ ва тавозуни минтақавӣ нисбат ба рақибҳоро пайгирӣ мекунанд. Низоми мувозинати қудрати минтақавӣ бар асоси баробарии қудрат ва қунишгарӣ бозигароне, ки дар садаи дастбӣ ба қудрати

---

¹Морганто Х. Сиёсати миёни миллатҳо / Тарҷумаи Хумайро Маширзода. – Техрон, 1374. –С. 287.

²Маширзода Х. Таҳаввул дар назарияи равобитаи байналмилалӣ. – Техрон, 1384. –С.101.

мозод ё ҷойгоҳи бартар дар муҳити минтақавӣ ҳастанд, шакл мегирад. Дар ин миён кишварҳои пайғири намунаҳои тазоди мустақим дер ё зуд дар шароити муқобила қарор мегиранд, магар ин ки бо таҳдиди муштаракерӯбарӯ шаванд ва ё ба тавлиди қудрат барои эҷоди тавозун бипардозанд. Аз ин рӯ кишварҳои бартаричӯ бо чунин хатарҳои рӯбарӯ ҳастанд¹.

Мақтаби реализм мувозинати қудрат ва рафтори тавозунбахшро хусусияти ҳатмӣ ва иҷтибнопазири байни сиёсати байналмилалӣ медонад, ки сабаби сиёсатҳои таҳҷумии билқувва аст. Созу қорҳои бақо ва эътилофи давлатҳо муқобила бо тамарқуз ва анбошти қудратро зарурӣ ва мувозинати қудратро ба унвони як пуйиши бунёдини сиёсати байналмилалӣ матраҳ меқунад, ки ҳамзамон бозтавлиди иҷтимоии давлатҳо ва афзоиши бақои воҳидқоро муяссар сохтааст². Морганто қақор равиши усулиро барои иҷрои мувозинати қудрат матраҳ меқунад:

1. Шаклқирии як давлати мутақосим (душманона), ки ҳадафи заифсозӣ ва таҷзияи (қузи) он аст.

2. Равише барои тағйир, ҳифз ё таҷдиди баробар аз тариқи фаромати (зиддияти) сарзаминӣ.

3. Равиши сиёсӣ барои ҳифз, тағйир ё таҷдиди баробари аз тариқи ҳалъи (қамъқунии) силоҳ.

4. Шаклқирии иттиқод, ки муҳимтарин қилваи мувозинати қудрат аст. Иттиқодҳо кишварқоро ба сӯи тағйир, ҳифз ва таҷдиди баробарӣ меқашад³.

Баробарии қудрат беқтарин равиш барои назорати қонунвайронқуниҳо аз тариқи убур ё мубориза бо ҳуҷуми билқувва бо боло бурдани тавони низомии дохилӣ ё ташқили иттиқод аст. Миршеймер бо якқоягии ин гузоришҳо ба ин натиқа мерасад, ки

---

¹Roskin, M.G., Berry, N. The New World of International Relations // New Jersey: Prentice Hall. – 1999. – P.139.

²Морганто Х. Сиёсати миёни миллатҳо / Тарқумаи Хумаиро Маширзода. – Техрон, 1374. –С. 287.

³Morgenthau, Hans J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace // New York: Alfred A. Knopf, Inc. – 1985. – P.201.

давлатҳо бо ҳади аксарсозии қудрати нисбӣ барои таъмини бақо дар системаи анархия ба ҳадафи олии қудрати ҳажмун даст меёбанд. Ҳарчанд ҳама давлатҳо наметавонанд ба таври ҳамзамон қудрати нисбии худро афзоиш диҳанд. Низоми байналмилалӣ мавҷуд майдоне аз рақобатҳои амниятӣ бераҳм бо моҳияти анархистӣ аст¹.

Дар методи реализми таҳҷумӣ сиёсати байналмилалӣ ба шакли тағйирнопазире ҳамроҳ бо ситез дар миёни давлатҳои манфиатдор (соҳибнафъ) барои қудрат ва ҷойгоҳ дар шароити анархистӣ аст. Дар чунин шароите давлатҳо ҳамеша эҳсоси ноамнӣ нисбат ба дигар кишварҳо доранд ва аз ин рӯ истифода аз нерӯи низомӣ барои тарсондани давлатҳои дигар ва ҳифзи манфиатҳо ҳадафи аслии сиёсати хориҷии таҳҷумӣ онҳоро ташкил медиҳад².

Ҷомеаи Афғонистон ба далели гуногунавӣ ва фарқиятҳои қавмӣ ва заифии иқтисодии ҳукумати марказӣ дар мавқеияти шабеҳи вазъияти ҳарачу марач (бесарусомонӣ) –и толибона мавриди назари реалистҳо ба сар мебарад. Табйиз (дискриминатсия) ва тафовутҳои қавмӣ ҳоким бар ҳукумат ҷомеаи суннатӣ ва қабилавии Афғонистонро ба барандохтани ҳукумат ва иқтисодии марказӣ ташвиқ мекунад. Беадолатӣ ва нобаробарии мавҷуд роҳбарони аксарияти маҳрумро ба иҷрои қонунҳои шариат барои тамоми мардуми Афғонистон ба сурати баробарӣ нишон медиҳад. Бунёдгароёни исломӣ тарвиҷи идеологияи радикалиро дар миёни ҷомеа ба унвони абзорӣ бо ҳадафи заифсозии иқтисодии марказӣ ва ниҳодҳои навтаъсиси он мавриди истифода қарор медиҳанд.

Омилҳои хориҷии мушкилоти сулҳофарӣ дар Афғонистон

Бозии дугонаи Амрико дар барқарорӣ сулҳ

Тарҳи барқарорӣ сулҳ дар Афғонистон дар нахустин солҳои барпосозии демократия ва бо ҳимояи Амрико оғоз шуд. Пуштибонии

---

¹Mearsheimer, John J. Guns Won't Win The Afghan War // The New York Times, – 2011. – November 4. – P.146.

²Dougherty, James, Pfaltzgraff, Robert. Contending Theories of International Relations // Addison Wesley Publishing Company. – 1996. – P. 138.

Иёлотии Муттаҳидаи Амрико аз истиқрори сулҳ бидуни ҳеҷ нақшу ҷойгоҳе барои роҳбарони аксарияти паштун муҳолиф дар ҳукумати ҷаид буд. Дар конфронси шаҳри Бонни Олмон намоёндоғони толибон дар тарроҳии нақшаи роҳ ба мақсади бозсозӣ ва ташкили ҳукумати ҷаид ҳеҷ нақше надоштанд. Дар солҳои ибтидоии ташкили давлати ҷаид ҳадафи Иёлотии Муттаҳидаи Амрико ва Ҳукумати Афғонистон идғоми (интегратсияи) шӯришиёни толибон дар дохили ҳукумат бидуни ҳеҷ гуна шартҳову тақлифотҳо аз сӯи онҳо буд. Дарвоқеъ, тарс аз қудратёбии мучаддади шӯришиён ва нотавонӣ дар таъмини амният ва ҳифзи вазъи мавҷуд барои Афғонистон, пешниҳоди авфи умумии ҳамаи шӯришиён ба ғайр аз ашхоси ҷинояткор даруни ҷунбиш бо ҳадафи ҳалли силоҳи онҳо сурат гирифт. Набудани яқҷошавии ҷангсолорони паштун дар ниҳодҳои давлат дар даврони субот ва оромиши нисбӣ ба иттиҳод ва яқпорчагии онҳо барои муқобила бо нерӯҳои байналмилалӣ ва Ҳукумати Афғонистон кӯмак кард ва доманаи ноамнӣ батадрич густариш ёфт. Дар ин солҳо мушкилоти Амрико нисбат ба толибон нишон аз нотавонӣ дар ҳифзи вазъи мавҷуд ва заифсозии қонуни давлати Афғонистон барои идораи кишвар дар оянда буд¹.

Ин таҳаввул анғезаи шӯришиён барои расидан ба ҳадафҳои ҷунбиш, ба мисли фурӯпошӣ ва аз байн бурдани ниҳодҳои маданӣ, ҷудой ва шикафи нерӯҳои амниятии афғон аз ҳукумат ва барпо кардани ниҳодҳои шаръӣ барои афзоиши ҳузур дар саросари Афғонистонро афзоиш дод. Пайгирии сиёсати сарқуби мусаллаҳона бо ҳадафи ҳифз ва афзалияти манфиатҳои Амрико дар Афғонистон ва бетаваҷҷуҳӣ ба пайомадҳои ногувори ҷанги дарозмуддат барои нерӯҳои байналмилалӣ буд. Ҷанбаи сарқубии ин стратегияи дугона бо гузашти замон дар муқобили шӯришиён бархурдорӣ аз пойгоҳи васеъ дар ҷомеаи қавмӣ-қабилавии Афғонистон корношоам шуд ва боиси густариши доманаи ҷанг ва тағйири шакли мубориза бо сарбозони хоричӣ гардид. Пайомади

---

¹Sharma, P. The Prospects for Reconciliation in Afghanistan // South Asian Journal. – 2012. – P. 35.

нотавонии нерӯҳои низомии эътилоф дар муқобили густариши ҳаракатҳои шӯришиён дар ҷануб ба тақвияти мавзӯҳои шӯришиён ва афзоиши талафоти сарбозони хориҷӣ ва дар ниҳоят, тарроҳии стратегияи ҷадид аз сӯи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико барои пуштибонӣ аз сарбозони хориҷӣ раднопазир шуд. Густариши ҳамлаҳои шӯришиён ба пойгоҳҳо ва нерӯҳои эътилофи байналмилалӣ генерал Стенли Мак Кристол, фармондеҳи амрикоии нерӯҳои ОЙСИФ-ро бар он дошт, то нисбат ба рушди пешравии толибон дар саросари Афғонистон бо вучуди иқдоми зиддитеррористии нерӯҳои байналмилалӣ ибрози нигаронӣ кунад. Ҳимояти Кохи Сафед аз нақшаи Мак Кристол барои афзоиши низомии Амрико боиси фиристодани 33 000 сарбози захираи амрикоӣ бо ҳадафи муқобила бо шӯриши толибон, таъмини амнияти шаҳрҳои бузург, тақвияти зарфияти ҳукумат ва нерӯҳои амниятии афғон ва заминасозӣ барои интиқоли масъулияти таъмини амният ба афғонҳо дар оянда гардид. Стратегияи ҷадид бидуни ҳеч гуна дарки саҳеҳ нисбат ба решаҳои ноамнӣ ва бесуботӣ танҳо ба фиристодани низомии бештар барои сарқубии шӯришиён кӯмак кард, ки ҳадафи тағйири мувозинати қудрат ба нафъи ҳукумат ва сарқубии шӯришиёни мавриди ҳимояти Покистон дар минтақаҳои ҷанубро дунбол мекард. Амвоҷи густурдаи сарқубии шадиди шӯришиёни паштун дар ҷануби Афғонистон дар ҷорҷӯби стратегияи афзоиши нерӯ бо пуштибонии сарбозони навини Амрико хушбинӣ нисбат ба нобудии пурраи терроризм дар Афғонистонро дучандон кард. Пайомади стратегияи ҷадид заифсозии нисбии шолудаи ҷунбиш ва маҷбурии раҳбарони аршади толибон барои тамос бо Амрико бо ҳадафи гузашт аз нобудии пурраи ҷунбиш буд¹.

Комёбии Амрико дар заиф сохтани шӯришиён ва тамоси мустақими онҳо бо Амрико баробарии қудратро ба зарари Покистон, ки бузургтарин ҳомии молӣ ва низомии шӯришиёни афғон аст, тағйир дод. Аз тарафе пазируфтани тақозои ҳукумати Ҳамид Карзай аз сӯи Амрико

---

¹Decoster, Jamielynn. Negotiating The Great Game: Ending The U.S Intervention in Afghanistan // The Fletcher Forum of World Affairs. – 2014. – P.76.

мабнӣ бар қатъи ҳимояти артиши Покистон аз шабакаҳои террористӣ вобаста ба таҷдиди қувваҳо ва таъмини нерӯҳои ҷадид барои толибон кӯмак кард. Ҳадафи стратегияи Амрико дар ин замон оғози фароянди хуручи нерӯҳои байналмилалӣ дар сояи амнияти нисбии мавҷуд ва набудани таҳрики Покистон ба мақсади ҳифзи субот ва итминон аз пойдории заруриёти пуштибонӣ бидуни тавачҷуҳ ба манфиатҳои миллии Афғонистон буд. Ин рӯйкарди Амрико нисбат ба Покистон пас аз марги Усома бен Ладен зарурати мушкилпазирӣ барои ҷилавгирӣ аз бӯҳронитар шудани вазъи амниятӣ дар солҳои хуручи нерӯҳои эътилофро бидуни тавачҷуҳ ба барқарории суботи дарозмуддат дар Афғонистон дунбол мекард. Иҷрои густурдаи стратегияи ҷадид дар ҷануби Афғонистон ва суботи кӯтоҳмуддати ҳосили он бо заъфҳои бузург маҳдудияти дастрасӣ ба нерӯҳои низомии кофӣ барои тамоми минтақаҳо ва ноҳамоҳангӣ дар иҷрои амалиёт миёни нерӯҳои эътилоф танҳо боиси ҷобачои ҳаракати террористҳо шуд ва қонуни фаъолияти онҳоро аз вилоятҳои ҷанубии Қандаҳор ва Ҷилманд ба вилоятҳои шарқии Пиктиё, Пиктико ва Хуст кашонд, ки амнияти нисбии минтақаҳои наздик ба пойтахтро шикананда кард. Иҷрои стратегияи саркӯби шӯришиён дар ҷануб талафоти ҷонии зиёде ба ҷомеаи Афғонистон ва нерӯҳои бегона дар рафъи хушунати Амрико бо паштунҳои ҷануб ба бор овард. Аз ин рӯ барои эҷоди шикоф ва шикасти тарҳи оштии милли бо хатти сурхи зиёдаҳоноаи итминон аз таъсирнопазирӣ ва ҷудоии қомил аз Алқоида ва такрори тасвиби тавофуқи амниятии дуҷониба бо ҳукумати Афғонистон барои идомаи ҳузури низомӣ пас аз соли 2014 таъкид гардид¹.

Дарвоқеъ, аввалин муомилаи Амрико ва толибон бидуни ҳеҷ ҷашмандози мусбате барои барқарории сулҳ дар Афғонистон поён ёфт. Озодии 5 гаравғони қалидии толибон дар баробари гаравғони амрикоӣ таъсири зиёде бар тақвияти мавзӯҳои шӯришиён дар оянда, қонунӣ ва

---

¹Decoster, Jamielynn. Negotiating The Great Game: Ending The U.S. Intervention in Afghanistan // The Fletcher Forum of World Affairs. – 2014. –P.86.

бартари толибон ба иллати таслими Амрико дар баробари тақозои онҳо, талош барои дастбӣ ба ҳадафҳои асосӣ ва ноҳида гирифтани ҳатти сурхи Амрико хоҳад дошт. Адами уҳдадори (аҳдномаи) Қатар ба ҳабси дарозмуддати ин аъзои калидӣ ва воридшавӣ ба Афғонистон барои пайвастан ба шохаҳои раҳбарӣ, мувозинати қудрати гурӯҳҳои муҳолифи ҳукуматро ба нафъи шабакаи ҳаққонии вобаста ба артиши Покистон, ки дар дастгирӣ ва озодии ин гаваргони амрикоӣ дар шарқи Афғонистон нақши аслиро бозӣ кард, тағйир хоҳад дод. Собикаи пайванди амиқи ин роҳбарони аршад бо роҳбари Ал-қоида, ҳамкориҳои бештар ба шабакаи ҳаққонӣ ба мақсади пешбурди сиёсатҳои Покистон дар баробари Амрико ва Ҳиндустон, кишварҳои соҳибнуфуз дар Афғонистонро дар пай хоҳад дошт¹.

Поёни маъмурияти нерӯҳои хориҷӣ ва коҳишфизояндаи нерӯҳои низомии майдони амал барои ҳаракати террористҳо, парвози ҳавопаймоҳои ҷосусӣ бо ҳадафҳои шиносӣ ва назорат ба марказҳои низомӣ ва ҳамла ба аъзои Ал-қоида аз пойгоҳҳои низомии Афғонистон ба пуштибонии бештар аз шӯришиён вобаста барои ҳамла ба низомиёни хориҷӣ дар Афғонистон анҷомид, ки ҳосили хусумат ва ҷанги пинҳони Амрико ва Покистон дар минтақа аст. Тирагии робитаҳои Амрико ва Покистон пас аз кушта шудани Усома бен Ладен ва идома ёфтани ҳамлаҳои ҳавоии таҷовузкорона ба минтақаҳои шимолии Покистон, арсаи набарди талофичуёна алайҳи низомиёни хориҷӣ бо ҳамлаҳои маргталабона ба қорвони сарбозони Амрико дар вилояти Хуст, ҳамла ба қорвони сарбозони НАТО, сафорати Амрико дар Қобул ва ситоди фармондеҳии НАТО дар соли 2011 тавассути шабакаи ҳаққонӣ қилвае аз ҷанги мустақими ду қудрати минтақавӣ ва фароминтақавӣ дар Афғонистон аст. Ҳимояти Покистон аз толибон ва авҷ гирифтани рӯё рӯи мустақими Покистон ва Амрико дар Афғонистон бо ҳадафи ҳифзи манфиатҳои дарозмуддат бар музокироти сулҳи шабаҳи низомиёни

---

¹Lake, Eli, Dozier, Kimberly (2014), "4 of Taliban 5 Will Likely Fight Again", U.S. Spies Say, The Daily Beast. – 2014. – №9. – P.4. [Electronic resource]. – URL: <http://www.thedailybeast.com/Articles/2014/06/09/4-of-Taliban-5-Will-Likely-Fight-Again-US-Spies-Say.Html>

толибон бо ҳукумат таъсири баде дошт. Дар арсаи дипломатӣ тақозои аслии раҳбарони толибон аз ҳукумат хуручи нерӯҳои бегона аз пойгоҳҳои низомӣ ба унвони шартӣ пешакии дастбӣ ба ҳар гуна мусолиҳа ва оштии миллӣ таъйин шуд, ки дар муқобили ҳадафи стратегии Амрико барои тасвиби паймони амниятии дучониба қарор дошт.

Дар музокироти моҳи феввали соли 2014 дар Амроти Муттаҳида байни толибон ва ҳукумат, толибон бар муҳимтарин тақозо аз ҳукумати Афғонистон напазируфтани паймони амниятии бо Амрико барои дастбӣ ба як тафохуми сиёсии дарозмуддат ва истиқрори сулҳ дар Афғонистон таъкид карданд. Шартӣ муҳими шӯришиён аз оғози гуфтугӯҳои сулҳ аз соли 2009, хуручи комили бегонагон аз хоки Афғонистон ва барчидани пойгоҳҳои низомии онҳо будааст, ки бо ҳадафи стратегии Амрико дар Афғонистон барои ёфтани ҷойи по дар маркази Осиё ва тавозуни қудрат бо муҳимтарин рақибҳои қудрат дар тазод буд. Роберт Гетс, собиқ вазири дифои Амрико эҷоди пойгоҳи доимӣ дар Афғонистонро барои ҳажмунии Амрико муҳиму ҳаётӣ донист. Бинобар ин густариши ноамниҳо дар солҳои хуручи нерӯҳои хоричӣ ва радди талаботҳои ҳукумати Карзай дар бархӯрди қатъӣ бо падидаи терроризм дар ростои ҳифзи пойгоҳҳои низомӣ баъд аз соли 2014 ва тасбити мавқеият дар маркази Осиё барои баробарӣ бо қудратҳои минтақавӣ аст. Муҳолифати Карзай бо тасвиби ин паймон ношӣ аз безътимодӣ нисбат ба бархӯрди қатъии Амрико бо терроризм ва нақши он дар шаклдиҳӣ ба ноамниҳои ҳидоятшуда буд. Ноумедии Амрико аз имзои паймони низомӣ бо ҳукумати Карзай дастгирии паймонро ба ташкили ҳукумати ҷадидаи Афғонистон вогузор кард. Баргузориҳои интихобот ва бурузи даргирии миёни ду рақиб дар соли 2014 ва нақши Амрико дар ҳалли бӯҳрони сиёсӣ давлати ваҳдати миллиро ташвиқ ба имзои паймони амниятии дучониба бидуни тавачҷуҳ ба тақозои аслии шабаҳи низомиён муҳолифи ҳукумат кард. Тасвиби паймони низомии дучониба оянда дастбӣ ба тавофуқи сулҳ бо толибонро торик намуда, бесуботиҳо ва ноамниҳои сарзада аз

хамлаҳои террористӣ алайҳи шахрвандон, ниҳодҳои қудрат ва пойгоҳҳои Амрикоро афзоиш додааст. Воғузори 5 пойгоҳи муҳим ба 10500 мушовири низомии Амрико ва НАТО дар Баграм, Нангархор, Мазори Шариф, Шинданд ва Қандаҳор ангезаи шӯришиён пас аз хуручи густурдаи нерӯҳои низомии байналмилалӣ барои муборизаи ҷиддӣ бо нерӯҳои бегона ва ниҳодҳои амнияти миллии афғонро афзоиш дод. Қутббандии роҳбарони толибон дар Шарқ ва Ғарби Афғонистон пас аз марги Мулло Муҳаммад Умар бар пояи ҷиддият барои нобуд кардани пойгоҳҳои низомӣ ва ихроҷи бегонагон бо ҳадафи касби қонун миёни паштунҳо ва яқҷоягии нерӯҳои шӯришии бештар қарор гирифт. Муҳаммад Расул, роҳбари шӯришиён дар ғарби Афғонистон бо эъломи адами пуштибонӣ ва вобастагӣ ба қудратҳои минтақа бар идомаи мубориза ва ҷиҳод алайҳи низомииён ва пойгоҳҳои Амрико то замони барҷидани онҳо таъкид кард ва ҳар гуна мусолиҳа бо ҳукумат қабл аз хуручи бегонагонро амали номашруъ, ғайриқонунӣ донист. Мавзеъгирии ошқори роҳбари шоҳаи ҷадиди толибон паёми равшане ба Амрико буд бар ин асос, ки ҳатто дар сурати кашондани шӯришиён ба музокироти сулҳ бо миёнаравии Покистон пойгоҳҳои низомии макони амн барои пайгирии сиёсатҳои баробар дар баробари қудратҳои муҳолифи ҳажмуни Амрико нахоҳад буд. Мавзеи ҷиддии роҳбари ҷадиди шӯришиён дурнамоии расидан ба сулҳ дар Афғонистонро ҳадди ақал то хузури низомииёни хоричии тахти ҳар унвоне ба таъхир меандозад.

Рақобати Ҳиндустон ва Покистон барои нуфуз дар Афғонистон. Ба таври таърихӣ нақши муҳимми Покистон дар бесуботии Афғонистон ба далели нуфузи қудратҳои рақиб ва танишҳои қавмӣ ва сарзаминӣ ғайри қобили инкор аст. Иҷрои тарҳи амиқи стратегӣ ва масъалаи паштунҳо баёнгарии манфиатҳои муҳими Покистон бо ҳадафи нуфуз ва пешбурди ҷанги ниёбатӣ дар Афғонистон аст.

Ниҳодҳои амниятии Покистон бо пайгирӣ ва иҷрои сиёсати амиқи стратегӣ хоҳони нуфуз дар Афғонистон барои муқобила бо таҳдиди

Ҳиндустон ва ҷилавгирӣ аз муҳосира шудан аз тариқи хоки Афғонистон аст¹.

Тарҳи истиқрори ҳукумати паштун таҳти роҳбарии толибон барои муқобила бо нуфузи Ҳиндустон ва сарқубии ҷунбишҳои ҷудоиталаб дар минтақаҳои шимоли ҳаммарз бо Афғонистон тарроҳӣ шудааст. Сиёсати нуфуз бар умқи стратегияи Афғонистон ба мақсади эҷоди фишори нерӯманд дар баробари Ҳиндустон дар сурати шурӯи ҳар гуна даргирии низомӣ дар минтақаи мавриди ихтилоф Кашмир аст. Пас аз фурӯпошии толибон ва ташкили ҳукумати ҷадид фаъолиятҳои Ҳиндустон дар ҷиҳатҳои иқтисодӣ ва амниятӣ бо ҳадафҳои стратегӣ дунбол шуд, ки дар ниҳоят ин кишвар ба ҷойгоҳи муҳимтарин муттаҳиди минтақаи Афғонистон мавқеъ ёфт. Ҳадафи аслии Ҳиндустон аз фаъолиятҳои амниятӣ-иқтисодӣ муқобилият бо нуфузи рақибӣ суннатӣ – Покистон ва муҳосираи сарзамини ҳамсоияи атомӣ аст. Ҳиндустон сармоягузори дар тарҳҳои иқтисодии Афғонистон ва бозкушоии консулгарӣ дар минтақаҳои ҷанубии паштуннишинро бо ҳадафи таъсиргузори бар амният ва иҷрои стратегияи муҳосираи Покистон аз ноҳияи шимол анҷом додааст².

Густариши фаъолиятҳои низомӣ – ҷосусии Ҳиндустон ва таъсиси шабакаҳои омӯзиш ва мусаллаҳсозии террористҳо дар пойгоҳҳои низомии Қушлои ҷадид дар шимоли Кобул, минтақаи Гуршак дар ҳамсоияи лашкаргоҳи марказии Ҳилманд, дараи Панҷшер дар шимоли шарқии Кобул ва минтақаи Кихк дар вилояти ҷануби ғарбии Нимрӯз бо ҳадафи таҳрики роҳбарони балуч, тадоруки артиши озоди Балучистон дар ростои бесуботӣ ва ҷудои Балучистон ва ақиб рондани Покистон аз ноҳияҳои мавриди ихтилоф дар ғарби Ҳиндустон сурат гирифтааст.

Ҳарактҳои ҷудоихоҳонаи толибони балуч дар солҳои гузашта мақомоти амниятӣ – низомии Покистонро дар талофии иқдомоти

---

¹Shinn, J., Dobbins, J. *Afghan Peace Talks // A Primer* Santa Monica: RAND Corporation. – 2011. – P.15.

²Corinna, Vigier. *Conflict Assessment Afghanistan American Friends // Service Committee*. – 2009. – №5. P.42.

бесуботкунандаи Ҳиндустон ба сарбозгирӣ, мусаллаҳсозӣ ва амалиёти лочистикӣ барои ҷангҷӯёни шӯришии дар он сӯи марз водоштааст. Ҷанги ниёбати Ҳиндустон ва Покистон ба куштори шаҳрвандони бегуноҳ ва бадтар шудани вазъияти амният бо пайгирии манфиатҳои ду рақиб ҳамроҳ аст. Ҷамлаҳои маргвор ба сафорати Ҳиндустон дар солҳои 2008-2009, юриш ба консулгарии Ҳиндустон дар Ҷалолобод, Ҳирот ва Мазори Шариф дар солҳои 2013, 2014 ва 2016 пайомади сиёсатҳои душманонаи ду кишвари ҳамсоя барои Афғонистон аст. Минтақаҳои шимолии паштуннишини Покистон пойгоҳе барои созмондихӣ, тадорукот, раҳбарӣ, омӯзиши шӯришиён ва лашкари тайиба барои иҷрои ин амалиёт дар марказҳои истиқрори коркунони Ҳиндустон дар саросари Афғонистон аст. Муҳимтарин ниҳоди амниятии Покистон бо истиқрори роҳбарони гурӯҳҳои шӯришӣ дар минтақаҳои шимолии ҳаммарз бо Афғонистон, монанди Мулло Муҳаммад Умар, роҳбари собиқи толибон ва муовини ӯ Ахтар Муҳаммад Мансур дар Кувита, Ҷалолиддин Ҳаққонӣ дар Вазиристони шимолӣ ва Гулбиддини Ҳикматёр дар минтақаҳои худмухтори қабилавӣ дар таъқиби (пайгирии) барномаи дарозмуддат барои назорати фаъолиятҳои шӯришиён ва иқдоми ҳадафмандонаи онҳо дар ростои пешбурди сиёсатҳои Покистон будааст¹.

Иштироки манфиатҳои Ҳиндустон ва Амрико дар мубориза бо гурӯҳҳои вобаста ба Покистон ва ҳимояти Амрико аз нақшофаринии мушовирони низомии Ҳиндустон дар нерӯҳои амнияти миллии афғон бо ҳадафи воғузории нақши нерӯҳои низомии НАТО ба танҳо муттаҳидии минтақаи Амрико ба қиддияти Покистон барои нобуд ва заиф сохтани нерӯҳои низомии афғон меанҷомад. Манфиатҳои ҳаётии Ҳиндустон ва Амрико Афғонистонро набардгоҳе барои ақиб рондани Покистон аз минтақаи ишғолшудаи Кашмир дар Шарқ бо ҳимоят аз ҷабҳаи ҷудоиталаби Балучистон ва пуштибонии Амрико аз ҳаракатҳои

---

¹Ruttig, T. EASO Country of Origin Information Report Afghanistan/Taliban Strategies – Recruitment // European Asylum Support Office Bureau. – 2012. – №11. – P.22.

Ҳиндустон бо ҳадафи воғароии байни Чину Покистон ва барҷидани сармоягузори Чин дар бандари Гуводири Балучистон барои иттисол ба Халиҷи Форс аст. Интиқоли кашмакш ва ситези Ҳиндустону Покистон ба минтақаҳои ҷанубии Афғонистон ҳарачу марач, бесуботӣ ва рушд наёфтганро тарвиҷ ва дар иваз арсаро барои сармоягузори корталҳои байналмилалӣ маводи муҳаддир ва ҳамкорӣ бо шӯришиён фароҳам хоҳад кард. Рақобати печида ва пинҳонӣ қудратҳои минтақавӣ ва фароминтақавӣ, ки бо пайгирии сиёсати иттиҳод ва эътилоф барои ақибронӣ ҳариф аз ҳавзаи манфиатҳои ҳаётан муҳим дунбол мешавад, бо ҳадафи касби ҳажмунӣ аз тариқи корбурди абзорҳои иқтисодӣ низомӣ ва сиёсӣ аст.

Паштунҳо ва таъсири онҳо бар равобити Покистон ва Афғонистон

Равобити пуртаниши Покистон ва Афғонистон ба ихтилофоти марзӣ дар минтақаҳои қабилӣ паштуннишин беш аз гузашта доман задааст. Аҳрами (фишанги) нерӯманди сукунати қавми паштун дар минтақаҳои шимоли Покистон ва мудохилаи пайваста ва нуфузи Покистон дар он сӯи хатти Дюранд паштунҳои миллигаро дар Афғонистонро ба иттиҳоди қавми паштун дар доҳили Афғонистон савак дода ва дар муқобили Покистонҳо ба расмият шинохтани марзи мавриди тавофуқи байни Англия ва раҳбари Афғонистон Абдурахмонхон дар соли 1983 аст¹.

Қавми паштун бо ақсарияти 43% аҳолии Афғонистон пойгоҳи аслии ҷазби нерӯи гурӯҳҳои бунёдгаро ва шӯриширо шакл медиҳад. Ҳадафи Покистон аз ҷудоии паштунҳо ҳифзи рӯйкарди таҳҷумӣ ва реалистии тавбаам бо низомигарӣ дар баробари зиёдаҳои Ҳукумати Афғонистон ва воситае барои ҳокимият (дастбӣ, қудрат) бар саросари он аст. Ҳукумати Афғонистон бо дарки воқеият ва печидагии бофти қавмӣ-қабилӣ ҷомеа ва бо ба расмият шинохтани хатти Дюранд ҳаракатҳои миллигароии паштунҳои ҷануби Афғонистонро афзоиш

---

¹Katzman, Kenneth. Security and US // Policy Specialist in Middle Eastern Affairs. – 2015. – №24. – P.42.

медихад, ки дар ниҳоят ба густариши муқобилияти мусаллаҳона бо ҳукумат меанҷомад. Сиёсати дарозмудати Покистон дар баробари паштунҳои минтақаҳои шимол муқобила бо тамоюлоти ҷудоиталабона дар Иёлоти Хайбарпахтунҳо ва минтақаи худмухтори қабилавӣ аст. Идомаи танишҳои байни ду кишвари ҳамсоя бар меҳвари ҷудой ва ё иттиҳоди қавми паштун рӯйкарди таҳҷумии таҷовузгароёнаи Покистон барои ақибнишинии Афғонистон аз даъвоҳои арзӣ нисбат ба Иёлоти Хайбарпахтунҳо дар пай дорад. Ҳукумати Покистон зимни мусаллаҳсозии паштунҳои шимол алайҳи Ҳукумати Афғонистон дар арсаи дипломатӣ ва сиёсӣ бо ҳалал ворид намудан дар тавофуқи Шӯрои Кувита бо Ҳукумати Афғонистон бо дунболи давомати муборизаи паштунҳо ва заифсозии ҳукумати марказӣ бо ҳадафи чаҳмпӯшӣ аз иттиҳоди паштунҳост.

Дастгирии аъзои калидии Шӯрои Кувита бузургтарин ва муҳимтарин гурӯҳи шибҳи (монанди) низомии муҳолифи Ҳукумати Афғонистон, ҳикоят аз муҳолифати Покистон бо тафохуми мусолимамомез ва ҳалъи силоҳи шӯришиёни паштун дар Афғонистон аст. Ҳабси 20 аъзои Шӯрои Кувита ва Мулло Абдулғанӣ - бародари муовини Мулло Умар ва пешниҳодкунандаи сулҳи толибон дар соли 2010, ки дар ҳоли музокира бо Ҳукумати Афғонистон дастгир шуд, ба сардаргумӣ ва тамоюл надоштани Шӯрои Кувита барои мусолиҳа ва пешбурди гуфтугӯҳои сулҳ бо Ҳукумати Афғонистон анҷом ёфт. Коршикании Покистон ба радди тақозои Афғонистон мабнӣ бар озодии аъзои таъсиргузор бар музокироти сулҳ танҳо фурсате ҳукумати Карзай барои иҷрои барномаи оштии миллӣ бо паштунҳои муҳолифро аз байн бурд¹.

Беъътимодии нисбии Покистон ба мақсадҳои Шӯрои Кувита дар пешбурди сиёсатҳои таҷовузкорона, ҳимояти густурдатар аз гурӯҳи террористии шабакаи ҳаққонӣ бо тақвияти мавзёҳо дар шарқи

---

¹Brown, Vanda/ Security and Political Development in Afghanistan in 2014 and After: Endgame or New Game" // Outlook on Security. – 2014. – P.20.

Афғонистон пас аз саркӯби нерӯҳои Шӯрои Кувита дар ҷануб, ҳалалрасонӣ дар фароянди оштии миллии паштунҳо бо ҳукумат шакли тозае ёфт. Курбурди стратегии ҳазфи унсурҳои калидии Шӯрои Олии Сулҳ бо террори Бурҳониддин Раббонӣ - Раиси Шӯрои Олии Сулҳ моҳи сентябри соли 2011, террори Арсало Раҳмонӣ – вазири собиқи толибон дар моҳи апрели соли 2012, террори Муҳаммад Ҳошим Муниб – раиси Шӯрои Сулҳи вилояти Кунар ва террори Маълим Шоҳ Валӣ – раиси Шӯрои Сулҳи вилояти Ҳилманд дар апрели соли 2013, террорҳои ҳадафманд бо бақоргирии фишори шабакаи ҳаққонӣ бо ҳадафи воғароии байни паштунҳои ҷануб бо намояндагони ақаллият сурат гирифт.

Занҷирае аз террорҳои мақомҳои олирутбаи қавмҳои мухталиф сиёсати харобкунандаи Покистон бо ҳадафи аз байн бурдани муҳраҳои машруи вобаста ба ҳукумат ва заифсозии ҷабҳаи ғайрипаштун ва тавозуни қудрат ба нафъи ҷангсолорони паштун мебошад. Ормони ташкили ҳукумати яқпорча бо ташкили давлати ваҳдати миллии дар Афғонистон ба мақсади даст наёфтган пас аз марги роҳбари толибон таъдил шуд. Ҷойгузинии Ахтар Муҳаммад Мансур, муовини Мулло Умар дар шаҳри Кувитаи Покистон ба раҳбарии ҷадид ва таъйини Сирочуддин Ҳаққонӣ ба симати муовинат ба ҳамроҳангии иҷроии амалиёти террористии гурӯҳи қудратманди шӯришӣ бо хидояти Покистон анҷомид.

Ситез ва ҷанги ноибии Покистон бо Ҳукумати Афғонистон дар ҳимоят аз қабिलाҳои паштун таъсиргузортарин стратегия барои ақибнишинии афғонҳо дар ба расмият шинохтани ҳатти Дюранд ҳатто дар сурати дастбӣ ба сулҳи пойдор бо миёнаравии Покистон хоҳад буд.

Омилҳои дохилии мушкилоти сулҳфарӣ дар Афғонистон

Зиддият ва кашмакашҳои қавмӣ

Кишварҳои рушднаёфта ва дорои нуқсонҳои амиқи қавмӣ, мазҳабӣ ва ҷандфарҳангӣ ба далели заъфи давлати марказӣ, каму беш ҳолати анархия, ҳарачу марачи шабех ба низоми байналмилалӣ бар онҳо ҳоким

аст. Дар Афғонистон қавмҳои мухталифи паштун, тоҷик, ҳазора ва ўзбек бо фарҳангу идеологияҳои мутафовит сохтори қудрати номутавозине ташкил медиҳанд. Гуногунӣ ва мавҷудияти қавмҳои мухталиф ҳамроҳ бо идеологияҳои мутақод ба сурати фазояндае бар адами якпорчагӣ ва иттиҳоди ҷомеа барои пешрафт, рушди иқтисодӣ ва амният таъсир гузоштааст. Дар тӯли таърих муқобилати аксарияти 43% паштун бо ақаллиятҳои тоҷик, ҳазора, ўзбек ва балуч монеи барқарории ваҳдати миллӣ ва шаклгирии ду қутби шаҳр ва деҳа дар баробари якдигар буданд. Идеологияҳои мутақод дар байни қавмҳои ҷомеа ба эҷоди шикафи қавмӣ ва пайдоиши ихтилофоти шадид дар тарзи ҳукуматдорӣ анҷом шуд. Қавми паштун бо ҳимоят аз таъсиси ҷомеаи исломӣ, тағйири сохтори кунунӣ аз тариқи воғузории қудрат ба раҳбарон ва ниҳодҳои мазҳабӣ, истиқрори ҷомеаи суннатӣ, қоидаву аҳкоми саҳтгирона, шаклгирии ҳукумат бар асоси шариат ва системаи қазои дур аз фасод дар саросари Афғонистон аз мизони қонуни ниҳодҳои маданияти ҳукумат ва қонуни асосӣ ба нафъи ниҳодҳои суннатӣ-шаръӣ костааст¹.

Истиқрори сулҳ ва суботи дарозмуддат дар Афғонистон ниёзманди тафоҳуми сиёсии ҳукумат бо ҳамаи қавмҳо, гурӯҳҳои сиёсӣ, ҷангсолорони собиқ ва якпорчагӣ дар дохили ҳукумат аст. Зарурати сулҳи пойдор на танҳо лозими тафоҳум бо аксарияти муҳолиф, балки мушорикати ақаллиятҳои бонуфуз ба сурати мутақодин дар фароянди сулҳ зарурӣ хоҳад буд. Ақаллиятҳои шимоли Афғонистон ҳамвора бо султаи аксарияти паштуни ҷануб бар ниҳодҳои қудрат муҳолиф будаанд. Тоҷикҳо ва ҳазораҳо хатари аз байн рафтани дастовардҳои рушди сиёсиву фарҳангии беш аз як даҳаи гузашта ва таҳмили сиёсатҳои Покистон бар ҷомеаи ҷандқавмияти Афғонистонро далели муҳолифат бо қудратёбии паштунҳо медонанд. Фароянди давлат-миллатсозӣ бузургтарин мушкилии ҳукумат дар барқарории ваҳдат ва якпорчагӣ миёни қавмҳо будааст.

---

¹Decoster, Jamielynn. Negotiating The Great Game: Ending The U.S Intervention in Afghanistan // The Fletcher Forum of World Affairs. – 2014. – P.87.

Сохтори қавмиву қабилави чомеаи Афғонистон корношоҷии ниҳодҳои демократӣ дар якҷоягии ҳамаи қавмҳо дар қолаби кишвари ягона, хатари бузург барои идомаи демократияи Афғонистон аст. Шикофи фазоянда миёни паштунҳо ва ғайрипаштунҳо ва набуди иттиҳоди миллӣ дар интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ соли 2014 чилваи боризе дошт. Пирӯзии паштунҳо бо роҳбарии Муҳаммад Ашраф Ғанӣ дар интиҳобот ва эътирози вакиле, ки аз пуштибонии тоҷикҳо бархурдор буд, бар асоси тақаллуб ба рӯёрӯии қавмҳои ақаллият бо паштунҳо ва эҳтимоли таҷдиди ҷанги дохилӣ байни шимолу ҷануби Афғонистонро афзоиш дод. Бартарӣ додан дар таркиби аъзои ниҳодҳои сиёсӣ барои пешбурди ҳамгироии қавмӣ ва дастбӣ ба ошти миллӣ ба фосилаву шикоф миёни қавмҳо, ҳатто ақаллиятҳо шиддат бахшид. Ташкили Шӯрои Олии Сулҳ барои дастбӣ ба иҷмои дохилӣ байни роҳбарони қавмҳои мухталиф ба мақсади расидан ба мусолиҳа бо роҳбарони толибон ноком монд. Зеро адами баробарӣ дар таркиби аъзои Шӯро монеи аслии иттиҳоду якпорчагии дохилӣ ва муваффақият дар пешбурди фароянди сулҳ буд. Ин шикаст ҳосили узвияти аксарияти тоҷик нисбат ба паштунҳо ва норизоияти ҳазораҳо аз набудани гуногунии қавмӣ ва тасаллутӣ як қавм бар Шӯро буд. Намояндагони қавми паштун мухилифи раёсати Бурҳониддин Раббонӣ ва хоҳони раиси бетараф барои идораи Шӯро буданд. Пойдории ихтилофи қавмии дохили Шӯро ба густариши тазодҳои минтақавӣ ва ҷуғрофӣи шимолу ҷануб шиддат бахшид ва дар муқобил ҳимояти густурдае аз амалкарди Шӯро дар минтақаҳои шимол ва ғарб шакл гирифт. Мавриди қабул набудани Шӯро барои паштунҳо ва эътирози ҳизби исломии Гулбиддин Ҳикматёр нисбат ба сохтори он, террори Бурҳониддини Раббонӣ, роҳбари тоҷики ҳизби ҷамъияти исломӣ ва раиси Шӯро дар пай дошт.

Соли 2014 соли сарнавиштсоз барои ояндаи Афғонистон ба далели ҳуручи густурдаи нерӯҳои байналмилалӣ ва интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ буд. Пас аз интиҳоботи ҷанҷолӣ ва рӯи кор омадани Ашраф Ғанӣ ҳушбинҳо нисбат ба пешбурди музокироти сулҳ бо толибон ба далели

наздикии ҳукумати ҷадид бо Покистон афзоиш ёфт, аммо интишори хабари марги Мулло Муҳаммад Умар - роҳбари толибон дар соли 2013 парокандагии густурдае миёни роҳбарони аршади толибон дар идомаи мубориза бо ҳукумат то дастёбӣ ба ҳадафҳои асосӣ ва барқарории аморати исломиро ба вуҷуд овард. Ҷимояту пуштибонии Ал-қоида, таҳрики толибони Покистон ва роҳбари шабакаи ҳаққонӣ аз Ахтар Муҳаммад Мансур ва сипас Мулло Ҳайбатуллоҳ ва шаклгирии қутби муҳолифи он дар ғарби Афғонистон бо роҳбарии Муҳаммад Расул мувозинати қудратро ба нафъи ҳукумати Афғонистон тағйир дод.

Нотавонии ҳукумат дар давлат-миллатсозӣ ва таъмини ниёзҳои иқтисодӣ ҳамроҳи рушди тадриҷии ҷомеаи маданӣ бар коҳиши машруияти ҳукумат ва афзоиши машруияту иқтисодии ҷангсолорони паштун дар ҷомеаи суннатии Афғонистон, ба вижа, дар пойгоҳи аслии онҳо дар байни қабилаҳои ҷануб анҷомид. Иқтисоди заифи Афғонистон ва вобастагӣ ба кӯмакҳои молии байналмилалӣ барои таъмини ҳадди ақал имконоти зиндагии мардум ва дар муқобили тасаллути ҷангсолорони паштун бар даромади ғайриқонунии тиҷорати маводи муҳаддир, амалан шикӯф миёни ҷомеаи шаҳрӣ ва минтақаҳои деҳотӣ таҳти назорати шӯришиёни паштун амиқтар шудааст. Имрӯза тиҷорати маводи муҳаддир бузургтарин манбаи молии толибон барои идомаи ҷанг бо ҳукумат ва густариши нуфуз дар ҷомеа барои барпосозии ҳукумати аморати исломӣ аст.

Дар воқеъ таниши муқовим дар ҷомеа паёмади ғалабаву идомаёбии ду рӯйкарди мутафовити табақаҳои миёна ва поин нисбат ба истиқрори ҳукумати қонунӣ барои сулҳу субот дар оянда аст. Шӯришиёни паштун бо назорати аслитарин тиҷорати пурравнақи Афғонистон ба густариши нуфуз аз тариқи пардохти ришва ба раисони қабилаҳо, волиҳо, фармондеҳони пулис ва мақомоти ҳукуматӣ дар вилоятҳои ҷануб ва шарқӣ ба иқтисоди худкифои минтақаҳои деҳотӣ ва бидуни ниёз ба дастгирии молии давлат кӯмак мекунанд. Кошти кӯкнор дар ноҳияҳои деҳотии ҷанубу шарқ афзоиши қудрати толибон дар ноҳияҳои

пурчамъяти деҳотиро нишон медиҳад. Назорати фармондеҳони шӯришиён бар киштзорҳо, чодаҳо ва озмоишгоҳҳои тавлид солона 150 млн. доллар даромади ғайриқонунӣ ба манбаъҳои молии толибон меафзояд. Иқтисоди деҳотиву суннати Афғонистон бо тавлиди 85% тарёки ҷаҳон ба далели нокоромадии сиёсатҳои решақанӣ ва адами ҳимояти ҷомеаи байналмилалӣ дар тарвиҷи кошти маҳсулоти кишоварзии ҷойгузин ҷойгоҳи аввал дар тавлиди тарёки ҷаҳонро ҳамчунон ҳифз кардааст. Сатҳи кошти 224 000 гк хашхош-тарёк дар соли 2014 ва қудрати нуфузи толибон дар ҳафт вилояти таҳти назорати шӯришиён дар ҷануб ва шарқ ба шаклгирии пайвандии амиқ байни паштунҳо ва корталҳои байналмилалии маводи муҳаддир анҷомида ва солона нима аз ҳазинаҳои Шӯрои Кувитаи толибонро ин ниҳодҳои ғайриқонунӣ пардохт мекунанд¹.

Тавлиду тижорати маводи муҳаддир ба таъмини нерӯи инсонии мавриди ниёзи шӯришиён барои иҷрои амалиёти харобкорона алайҳи ҳукумат аз миёни 1 млн коргари фақири деҳотии машғул дар киштзорҳои кӯкнорро, ки бо бемасъулиятии давлат фурсати дастбӣ ба корро аз даст додаанд, ҳифзи ҷойгоҳи шӯришиён ва қонуниятии иқдомоти онҳоро дар минтақаҳои деҳот осон кардааст. Чунин шароити номусоиде дар саросари Афғонистон ҳамзамон бо хуруҷи нерӯҳои байналмилалӣ ва воғузори маъмурияти мубориза бо шӯришиён ба нерӯҳои навташқили урдуи миллии Афғонистон амалан арсаи набард байни нерӯҳои низомии афғонро ба минтақаҳои деҳотии таҳти назорати шӯришиён кашонд.

Гуногуннавъии нерӯҳои амниятии Афғонистон. Сохтори ташкилотии номутавозин ва қавмгарой дар нерӯҳои низомӣ ҳосили қудрати қавми тоҷик бар ниҳодҳои амниятӣ ба далели бадбинии паштунҳо ба унвони муттаҳидони толибон будааст. Истиҳдоми 41% нерӯии инсонии артиш аз миёни қавми тоҷик ва бақоргирии нерӯҳои паштунии шимол бо ҳадафи ҷилавгирӣ аз пайвастан ба ҷабҳаҳои ҷанги

---

¹Jeong, May. Afghan Opium Crop Set for Record High // The Guardian [Electronic resource]. URL: <http://www.theguardian.com/World/Afghan-Opium-Crop-record-High-United-Nations> (Accessed on: 12/11/2014).

толибон намунаи ошкоре аз бартаричӯии қавмӣ, ки паёмади чунин рӯйкарди нисбат ба паштунҳои ҷануб дар муҳимтарин рукни низомӣ аст, ба иттиҳоди ҷиддияти ин қавм барои барандозии артиши номутавозин анҷомидааст. Беадолатӣ дар ҷазби нерӯҳои низомӣ ба арсаи сиёсат кашонда шуда ва ба кор гумоштани фармондеҳони низомии вилоятҳо бояд бо дастгирии ҳизбҳои қудратманде вобаста ба иттиҳоди шимол, монанди ҳизби ҷамъияти исломӣ, ҷунбиш ва ҳизби ваҳдати шиа сурат гирад, ки сохтори мустақил аз артиш надоранд, рӯйкарди қавмгароӣ ва сиёсии ин ниҳодҳои қудрат боиси заифшудан ва нобудии муҳимтарин воситаи иҷроии ҳукумат барои истиқрори амният дар ҷомеа мешавад¹. Имрӯза 65% аз коркунони артиш аз қавмҳои ғайрипаштун ва танҳо 35% аз аксарияти паштун мебошанд. Адами тавозуни қавмӣ ва шикоф миёни коркунони урдуи миллии Афғонистон, бузургтарин ниҳоди низомӣ ба гароишҳои гурез аз марказ ва адами ҳамоҳангӣ дар иҷрои амалиёти зиддитеррористӣ анҷомидааст. Авҷи таззоду кашмакаши қавмӣ дар ниҳодҳои амнияти миллӣ бо ташкили давлати ваҳдати миллӣ ва гурӯҳбандии паштун ва ғайрипаштуни ҳукумат ҷилваи ошкоре ёфтааст. Пас аз гузашти се сол аз ташкили ҳукумати ваҳдати миллӣ ихтилофи ду қутби қудрат дар ташкили Шӯрои Вазирон монеъ аз иҷмои аксари интихоби масъули муҳимтарин рукни низомии давлат, яъне Вазорати дифоъ будааст. Идомаи чунин вазъияти номусоиде монеаи пешрафту якпорчагӣ ва афзоиши қобилиятҳои артиши афғон мешавад. Дар муқобил тақвияти қавммеҳварӣ ва дастабандии сиёсӣ дар дохили ҳукумат ва ҷомеа ба тақвияти идеологии ифротӣ дар миёни қавмҳои маҳрум аз қудрат барои нобудии он меанҷомад. Сохтори артиши Афғонистон дар канори мулоҳизоти қавмӣ-сиёсӣ пас аз хуруҷи нерӯҳои эътилоф бо маҳдудиятҳои аз қабилӣ зайл мувоҷеҳ аст:

1. Заъфи шароити омӯзиш, мушовира ва таҳсилот.
2. Набуди ангега ва якпорчагии дарунӣ ба далели бартаричӯӣҳои

---

¹Dorransoro, Gilles. Waiting for The Taliban in Afghanistan // Carnegie Endowment for International Peace. – 2012. – № 15. – P.14.

Қавмӣ.

3. Сатҳи болои ноҳамоҳангӣ, фирор, ғайбат ва сатҳи пасти Сарбозгирӣ.

4. Нотавонӣ дар фароҳамсозии имкониятҳо.

5. Дастабании сиёсӣ.

6. Қавммехварӣ.

7. Истеъмоли маводи муҳаддир ва бесаводӣ.

8. Бархӯрд байни сарбозони афғон ва мушовирони хориҷӣ.

9. Нуфузи шӯришиён ба дохили артиш¹.

Нуфузи идеологии толибон ба дохили артиш бо ҳадафи заифсозӣ ва фирор аз хизмату пайвастан бо шӯришиёнро афзоиш дод. Ҳамлаҳои сарбозони артиши афғон ба мушовирони низомии хориҷӣ 13% кулӣ талафоти нерӯҳои хориҷиро ташкил медиҳад. Истиҳдоми ҷавонони бесаводи деҳотӣ дар артиш ва нотавонии ҳукумат дар таъмини ҳазинаҳо ба далели вобастагӣ ба кӯмакҳои байналмилалӣ ва хуруҷи нерӯҳои хориҷӣ бар қарқарди муассири артиш дар бархӯрд бо шӯришиён таъсироти манфӣ хоҳад гузошт

Артиш ба далели адами бархурдорӣ аз нерӯи ҳавоии муҷаҳҳаз дар ҳимоят аз нерӯҳои заминӣ, қудрати ҳучумии муассири барои ҳифзи минтақаҳои амну босуботро нахоҳад дошт. Набуди нерӯи ҳавоии пешрафта барои ҳамлаҳои ҳавоӣ ва иҷрои амалиёти воқуниши сареъ, густурдагии арсаи фаъолияти шӯришиён ва парокандагии ҳамлаҳои террористӣ дар саросари Афғонистонро суръат мебахшад. Пешравии майдонии шӯришиён ба сӯи минтақаҳои шимолии ҳаммарз бо Тоҷикистон ва ақибнишинии нерӯҳои артиш аз минтақаҳои ҷанубии Ҳилманд гувоҳи ошқоре аз заифӣ ва нотавонии нерӯи ҳавоии артиши афғон дар ҳифзи минтақаҳои таҳти назорати НАТО дар як даҳаи гузашта аст.

---

¹Vishal, Chandra. The Unfinished War in Afghanistan 2001-2014 // Institute for Defense Studies & Analyses New Delhi, Pentagon Press. Peace Training and Research Organization (PTRO). – 2015. P.172.

Ҳаминтавр, ҳузури ҳамаҷонибаи нерӯҳои байналмилалӣ дар Афғонистон бо ҳадафи мубориза бо терроризм бидуни шинохт нисбат ба сохтор ва бофти ҷомеа танҳо бо воқеъгароии ҳосил аз афзоиши низомигарӣ ва саркӯбии шӯришиён ҳамроҳ буд. Дарки иштибоҳи бегонагон аз ҷомеа ва мавқеияти гурӯҳҳои муҳолиф суботи нисбии ҷомеаро аз байн бурд. Аз тарафи дигар, истиқрори ҳукумати демократӣ ва нуфузи қудрати минтақавии рақиб Афғонистонро ба майдони низои онҳо табдил кардааст. Ҳуруҷи нерӯҳои низомии байналхалқӣ ва коҳиши ҳимоятҳои молӣ ва низомӣ аз ниҳодҳои амниятии афғон, ҳифзи дастовардҳои 16 соли гузаштаре ба хатар андохтааст. Густариши тавлиду тичорати маводи муҳаддир - муҳимтарин манбаи молики шӯришиён бидуни ҳеҷ ҷойгузинӣ идома дорад ва солоне масоҳати бештаре аз заминҳои Афғонистон ба кошти кӯкнор ихтисос меёбад.

Пайдоиши заъфҳои мутааддид дар дохили нерӯҳои амнияти миллӣ, ҳамзамон бо коҳиши пуштибонии низомии нерӯҳои хориҷӣ ва нотавонӣ дар пардохти ҳазинаҳо ин ниҳодҳоро дар остонаи заъф ва ғурӯпошӣ қарор додааст. Густариши низоъҳои қавмӣ байни ғайрипаштунҳо бо паштунҳои ҷануб аз ҷомеа ба даруни ниҳодҳои қудрат ва нерӯҳои низомӣ сироят намуда ва ба хусус бо рӯи қор омадани давлати ҷадид қутббандии шимолу ҷануб дар дохили ҳукуматро тақвият додааст, ки ҳамин омил дастёбӣ ба мусолиҳаи миллӣ тавассути давлати ваҳдати миллиро душвор сохтааст. Вуқӯи таҳаввулоти асосӣ дар роҳбарии толибон ва тақсимкунии он ба ду гурӯҳи аслий дар шарқ ва ғарб биму умедҳо барои барқарорӣ сулҳ дар Афғонистонро афзоиш додааст. Бадбинии барқарорӣ сулҳ дар оянда аз набуди роҳбарии воҳид дар миёни толибон ва эълони байъати бархе роҳбарони норозӣ бо гурӯҳи Давлати Исломӣ дар шарқи Афғонистон сарчашма мегирад.

Аз сӯи дигар, душманӣ ҷанг миёни ду гурӯҳи ҷудошуда ба заифсозии созмон ва эҳтимоли пешдастиву ақибнишинии ҳар як барои якҷояшавӣ дар тарҳи оштии миллӣ доман мезанад. Ин шароити печида Афғонистонро ҳамчунон бар сари дуруҳаи сулҳ-ҷанг қарор медиҳад, ки

дар ниҳоят ҳукумат аз воситаҳои саркӯбии низомӣ барои ҷилавгирӣ аз густариши ҳавзаи нуфузи толибон дар ҷануб, шарқ ва ғарби Афғонистон истифода мекунад. Зеро парокандагӣ ба густариши ҷуғрофӣи ҳавзаи амалиёти ҳар якеи аз гурӯҳҳо барои тақвияти мавзӯҳо дар баробари дигаре оварда мерасонад.

Хулоса

Табиати низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ ва хусусиятҳои бевоситаи онҳо дар шароити тағйирёбии вазъи геополитикии ҷаҳони муосир моро водор менамояд, ки дар таҳқику баррасии омилҳои пайдоиш, сабаб ва равандҳои гуногуни низоъҳо фаъолнокӣ нишон дода, ҳимояи манфиатҳои миллиро аз мадди назар дур нагузорем.

Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар замони таърихии ҳассосе қарор дорад, чанд сол қабл нерӯҳои байналмилалӣ дар Афғонистон эълон намуда буданд, ки то охири соли 2014 ва баъдан соли 2016 Афғонистонро тарк хоҳанд кард ва ё ҳам масъулиятҳои ҷангиро ба уҳда нахоҳанд дошт. Афғонҳо дар мавриди ояндаи Афғонистон дар ташвиш ҳастанд ва бим доранд, ки як бори дигар ҷанг дар Афғонистон башиддат дар тамоми қаламрави Афғонистон ба вуқӯъ напайвандад. Қасд ва нияти Амрико ҳам то ҳол маълум нест, ки онҳо то чӣ муҳлат қасди боқӣ монданро дар Афғонистон доранд? Шояд мехоҳанд масъулиятҳои ҷангиро ба нерӯҳои афғон биспоранд ва ҳуди онҳо дар пойгоҳҳои муҳофизатшуда бимонанд, то аз ин роҳ ба ҳадафҳои дарозмуддати худ дар Афғонистон ва минтақа бирасанд ва барои расидан ба ин ҳадафҳо аз роҳи қарордоди амниятӣ бо Ҳукумати Афғонистон истифода кунанд.

Дар ин охириҳо раванди гуфтугӯ байни афғонҳо мавриди ояндаи Афғонистон шакли мусбат ба худ гирифта, муҳолифини мусаллаҳи ҳудро барои музокирот бо тарафҳои мухталифи сиёсии Афғонистон иброз дошта ва амалан дар гуфтугӯҳои чандҷониба ширкат варзидаанд, ки ин худ далолат бар ин дорад, ки ҳама тарафҳои даргир дар низои феълии Афғонистон муътақиданд, ки ҷанг роҳи ҳал набуда, балки музокироту гуфтугӯ ягона роҳе барои раҳой аз низоъ мебошад.

Сулҳ бидуни мушорикати ҳама гурӯҳҳои миллат дар сохтори муассисоти давлат мумкин нест. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сабаби асоси мушкилиҳои Афғонистон иборат аз мавҷуд набудани ҳамдигарфаҳмиву ҳамдигарнопазирии байни ҷиҳатҳои мухталифи сиёсӣ мебошад. Сиёсатмадорони Афғонистон ҳамеша дар пайи аз байн

бурдани муҳолифини хеш будаанд, ҳамвора талош намудаанд, то худ яккатози майдони сиёсӣ буда, касе бо онҳо шарик набошад. Дар ин бора онҳо намеандешанд, ки Афғонистонашон танҳо бинобар ҳамкориҳои якҷоя метавонад ба тарафи амниятӣ осоиштагӣ, рушду инкишоф роҳ биебад, балки мехоҳанд то дигарон ё бо ҳам роҳбарии онҳоро бипазиранд ва ё ҳам дар сафи душман қарор дошта ва дар садади нобуд шудани онҳо мебошанд.

Музокирот ва қонат? ба ҳалли мусолимотомези низоъҳои Афғонистон амри ҳаётӣ барои пойдории сулҳ буда ва бояд онро ба унвони як зарурати ҳассос ва миллии Афғонистон нисбат дод. Ба андешаи мо, ҳама тарафҳои сиёсӣ дар ин росто бояд ҳаракат кунанд, то фарҳанги муборизаи сиёсии ғайримусалаҳонаро дар Афғонистон рушду инкишоф диҳанд. Истифода аз ҷангу хушунат чихати расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ дар низоъҳои дохилии миёни мардумон ваҳдат ва зиндагии осоиштаро зарар мерасонад. Муаллиф пешниҳод менамояд, ки бояд аз таҷрибаҳои писандидаи сиёсии дигар миллатҳо истифода намуда, фаъолиятҳои сиёсии масъулона ва пештозӣ дар он бояд ба барномаҳо ва нақшаҳо устувор бошад, то раъйи оммаро ба барномаҳову нақшаҳо қаноат дода ва аз ин роҳ ҳимояти мардумро ҷалб кунанд.

То замоне ки мардуми Афғонистон сарнавишти хешро ба дасти худ нагиранд, наметавонем ба ояндаи осоишта ва беҳтари Афғонистон умед дошта бошем, чунки хориҷҳо ҳаргиз манфиатҳои миллии Афғонистонро ҳифз нахоҳанд кард, балки манфиатҳои миллии онро дар хидмати манфиатҳои хеш қарор хоҳанд дод.

Сиёсатмадорони Афғонистон бояд аз ин рақобат ба таври хушёрона ва хирадмандона истифодаи мусбат намуда ва имконоти тарафайнро чихати ободии Афғонистон ҷалб намоянд. Аммо бетарафии хешро аз танишҳо дар ин росто ҳифз кунанд ва ба ҳеҷ яке аз онҳо набояд қадре наздик шаванд, ки барои тарафи дигар ҳассосиятбарангез бошад.

Дар вазъи кунунии Афғонистон эҷоди меҳвари хориҷӣ, ки дар ҷавкоти Созмони Ҳамкориҳои Исломи ва Созмони Милали Муттаҳид бояд

шакл гирад, чихати боргирӣ ва самарабахш будани талошҳои сулҳ зарурӣ ба назар мерасад. Комилан дуруст ва зарурӣ аст, ки ташаббусҳои сулҳро бояд як марказияти афғонӣ ба дӯш дошта ва ин марказ ҳам бояд дар низоъҳои феълии Афғонистон бетараф бошад ва набояд инъикоскунандаи назарияҳои тарафҳои даргир бошад. Албатта беҳтар ба назар мерасад, ки ин марказ аз ҷумлаи равшанфикрони Афғонистон, ки умдатан устодони донишгоҳҳо метавонанд дар ин робита шоистагии зиёдтар дошта бошанд, ташкил гардад.

Муаллиф баъди таҳқиқи масъалаи мазкур ба чунин хулоса омадааст, ки низои феълии Афғонистон дар се меҳвари бузург тасниф шуда метавонад, ки иборат аз мавҷудияти қувваҳои низомии хориҷӣ дар сарзамини Афғонистон, набудани тафоҳуми миллӣ дар қазияҳои асосии Афғонистон ва набуди як ҳукумати шаффоф ва тавонманд аст ва роҳи ҳалле, ки дар мавриди мушкилоти Афғонистон рӯи даст гирифта мешавад, ҳамин тавр, бояд тавре бошад, ки мушкили сегонаи ғавқро, ки дар ҳақиқат иборат аз мушкилиҳои асосӣ, ки бар се поя устувор мебошад, ҳал кунад. Ин ҳал бояд ҷавобгӯи таъмини истиқлоли Афғонистон бошад ва бо рафти пурраи нерӯҳои хориҷӣ аз Афғонистон биянҷомад. Эҳтимолҳои низоъҳои дохилӣ хотима ёфта ва бояд зоминатҳое матраҳ гардад, ки Афғонистон дубора ба ҷанги дохилӣ дучор намегардад ва дар натиҷаи тафоҳуми миллӣ бояд як ҳукумати тавонманд ва қавӣ ба вуҷуд ояд, ки ҷавобгӯи хостаҳои мардум дар марҳилаи баъд аз ҷанг гардад. Хулоса ин ки набояд таъкиди берунрафт аз низои Афғонистон танҳо ба хуруҷи нерӯҳои хориҷӣ мутамарказ бошад, бидуни ин ки марҳилаи баъд аз хуруҷи нерӯҳои хориҷиро дар назар гирифта бошем ва ҳамчунон набояд зарурати як ҳукумати ҷавобгӯ ба хостаҳои мардумро аз назар дур андозем. Ба миён омадани ҳукумати тавонманд, шоиста, шаффоф, коршинос ва уҳдадори манфиатҳои миллӣ ҳамчун ҳаёти будани сарпараст барои ҳар оилае ба мардуми Афғонистон муҳим мебошад. Агар Афғонистон ба таври кулӣ аз истиқлол ва соҳибиродагӣ бархурдор бошад ва ҷанг ҳам хомӯш шавад, аммо як

хукумати солим, шаффоф, шоиста, адолатпарвар, мутамарказ ба вучуд наояд, боз ҳам умедҳои пешрафт ва зиндагии сазовору обрӯмандонаи мардум қурбони заду бандҳои масъулин хоҳад шуд ва мардум аз фақру тангдастӣ ва маризиву нотавонӣ ҳаргиз наҷот нахоҳанд ёфт.

Ин ҳақиқатро бояд дарк кард, ки Афғонистон барои муддати тӯлонӣ ба ҳамкориҳои иқтисодии башардӯстона, ки бӯи манфиатҳои истеъмори дар он вучуд надошта бошад, зарурат дорад. Афғонистон ба бозсозии ҳақиқӣ дар марҳилаи баъд аз ҷанг зарурат дорад, фақрзудой бояд дар садаи барномаи ҳалли мушкилоти Афғонистон гунҷонида шавад, иқтисоди Афғонистон бояд ба пой худ биистад, саноат ва кишоварзӣ бояд ба андозае рушд кунад, ки ҷавобгӯи хостаҳои асосӣ ва зарурии мардуми Афғонистон гардад. Дар мавҷудияти фақру тангдастӣ наметавон ҷазои сулҳ ва оромишро таъмин намуд. Бинобар ин ҷалби ҳамкориҳои кишварҳои минтақа ва ҷаҳон барои бозсозии Афғонистон дар рӯшноии заруратҳои миллии Афғонистон зарурати асосӣ аст ва набояд Афғонистон ба як кишвар ё ҷазираи фаромӯшшуда табдил шавад, ки робитаҳои дӯстона бо кишварҳои ҷаҳон надошта бошад ва ҷазои ҷаҳор даҳаи ҷанги хешро худаш таҳаммул кунад, дар ҳоле ки кишварҳои минтақа ва ҷаҳон дар низоъ ва ҷанги Афғонистон омили асосӣ буданд.

Бояд қайд кард, ки нерӯҳои этилофи байналхалқӣ монеи ҳақиқии сулҳу амният дар Афғонистон буданд. Қувваҳои хориҷӣ назди аксарияти афғонҳо қувваҳои ишғолгар ҳастанд ва онҳо бо зӯри тонку тайёраҳои бомбандоз дар Афғонистон ҳаракат мекунанд, бидуни риояти қонунҳои Афғонистон ҳаракати дилхоҳро анҷом медиҳанд. Агар касеро куштанд, касе ҳам наметавонад аз онҳо ҳисобот гирад ё онҳоро ба ҷавобгарӣ кашад. Тафаккури воқеъбинона дар мавриди ояндаи сулҳу субот дар Афғонистон тақозо дорад, то вучуди нерӯҳои хориҷиро омили идомаи ҷанг талаққӣ диҳад, баъзе аз сиёсатмадорони Афғонистон вучуди иддае аз нерӯҳои этилофро дар Афғонистон зомини сулҳу субот дониста, онро кафили дафъи даҳолати ҳамсоягони Афғонистон медонанд.

Асрори муқовимати мусаллаҳона бар ин ки роҳбари сиёсӣ дар оянда аз они онҳо буда, дигарон бояд аз онҳо итоат намоянд, мушкеле дар роҳи ҳалли низоъ ва ошті ба миён овардааст. Зеро ин амр сабаб шудааст, то иддаи зиёде аз гурӯҳҳои сиёсии Афғонистон ақида пайдо намоянд, ки толибон дигарпазирӣ надошта ва мумкин нест ба сулҳу ошті даст ёбанд. Ин мушкил танҳо дар робита бо гурӯҳҳои матраҳ нест, ки баъд аз ҳодисаи 11-уми сентябри соли 2001 дар сахнаи сиёсии Афғонистон ба вучуд омадааст, балки дар заминаи қасоне ҳам матраҳ буда, ки феълан дар соҳаи сиёсӣ-низомӣ муҳолифи вазъияти мавҷуда мебошанд ва агар ин асрор идома ёбад, шояд оташи ҷанг то дер замоне идома ёбад. Агарчи баёноте дар ин охири аз тарафи толибон ба нашр супурда шуда ва дар он зикр гардидааст, ки толибон дар садаи инҳисори қудрат набуда, ҳозиранд бо ҳама гурӯҳҳои афғонӣ дар мавриди ояндаи сиёсии Афғонистон музокира намоянд.

Аввал: Шӯрои Олии Сулҳ аз ҳайси як аркони бетараф дар низоъҳои феълӣ Афғонистон арзи андом нанамуд, балки дар ҳама тасреҳоти хеш ба намояндагӣ аз ҳукумат дар ростии сулҳ суҳбат мекунад ва мавзӯҳои ҳукуматро инъикос месозад. Табиист, ки ҳамчун як аркон натавонад мавриди эътимоди муқовимати мусаллаҳона қарор гирад ва натавонад дар ростии сулҳу ошті муваффақ бошад.

Дуввум: талош ва тарк аз Шӯрои Олии Сулҳ тафоҳум бо афроди муқовимати мусаллаҳ мебошад, на бо роҳбарии онҳо. Ҳукумат талош намуд, то ба ин афрод имтиёзоти моддӣ дода, онҳоро бо пайвастан ба давлат ташвиқ намоянд, бидуни ин ки бо роҳбари онҳо дар тамос шавад ва мушкилиҳоро бо онҳо дар миён бигузорад. Ин раванд ба барномаи сулҳ садама ворид кард ва ин кӯшишҳоро бенатиҷа сохт.

Саввум: Шӯрои Олии Сулҳ шартҳои барои музокира вазъ намуд, ки таслим шудани муҳолифинро ифода мекунад: силоҳро ба замин гузоштан, қонуни асосии Афғонистонро эътиром намудан, эътиром ба ҳуқуқи башар, ба хусус ҳуқуқи зан ва ғ. Ин шартҳо воқеъбинона набуда

ва бо мафҳуми мусолиҳа, ки талоши нуқтаи васат мебошад, мутобиқат надорад.

Инчунин лозим аст марказҳои таҳқиқоти стратегӣ дар дохили Афғонистон бояд дар мавриди зарурати айнии ҷомеа ба аз байн бурдани низоъҳо ва таҳқиқ дар мавриди омилҳои низоъ ва роҳҳои ҳалли воқеъбинона вориди амал шаванд ва аз роҳи доир намудани конфронсҳо, мизҳои мудаввар, муҳовара ва ё ҳамнашри мақолаҳои таҳқиқӣ зарурати ҳаракат дар мавриди сулҳу оштии миллиро баён доранд ва элитаҳои Афғонистонро ба масъулиятҳои хеш мутаваҷҷеҳ намоянд ва ҳамчунин заминаи гуфтугӯ ва ибрази назарҳоро байни гурӯҳҳои мухталифи даргир дар кишвар муҳайё созанд, ки ин фаъолиятҳо дар ростои зехниятсозӣ хеле муассир буда ва бояд дар ин робита талош сурат гирад. Дар қадами баъдӣ бояд ҳалқаи бетарафӣ ба унвони миёнарав эҷод гардад, то барои барномаи сулҳу суботи Афғонистон нақша ва барномарезӣ намуда, қадам ба қадам хостаҳои музокироти сулҳро ташхис дода ва барои татбиқи он ба шакли комилан бетараф ҳаракат намояд. Зеро сулҳу ҳамдигарфаҳмӣ. қабл аз ҳама, ба як силсила муқаддимачинӣ, эътимодсозӣ зарурат дорад, ки ин эътимодсозӣ ҳам бояд дар натиҷаи талошҳои гурӯҳи миёнарав бо миёнаравии кишварҳои хориҷӣ ҳам ҷавобгӯи хостаҳои сулҳу оштии набуда, зеро кишварҳои хориҷӣ бинобар таҷрибаҳои собиқа аксаран ҳаракатҳои кӯтоҳмуддатро ба кор мебаранд, ки зоҳир шудани баъзе мушкилиҳои андак ҳам онро мавқуф мегузорад. Ҳаракати кишварҳои хориҷӣ аслан аз умқи эҳсос ба сулҳ бархурдор намебошад, шояд баъзе аз фишорҳои минтақавӣ онҳоро водоранд, то дар раванди сулҳ қадам бардоранд. Аммо ҳеҷ вақте сулҳу амният хориҷ аз марз барои як кишвар нақши асосӣ надорад ва онҳо наметавонанд ба танҳоии хеш муваффақ бошанд, метавонанд ҳамкор, заминасоз ва тақвияткунанда дар мавриди музокироти сулҳ бошанд ва беҳтар ба назар мерасад, ки онҳо дар комиссияҳои гурӯҳи миёнарав аъзо бошанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Абдуллоҳхонӣ А. Амнияти байналмилалӣ. – Техрон: Интишороти муассисаи фарҳангии мутолиот ва таҳқиқоти байналмилалии аброри муосир, 1384. – 580 с.
2. Алӣ О., Алӣ Р. Афғонистон. – Техрон: Интишороти вазорати умури хориҷа, 1372. – 492 с.
3. Амینیён Б. Пай афкандани низоми навини ҷаҳонӣ: табиини рафтори Амрико пас аз 11-уми сентябр. – Техрон, 1381. – 325 с.
4. Амир А.Ҳ. Дар ҷустуҷӯи мафҳуми сиёсатҳои қавмӣ. – Техрон, 1381. – 420 с.
5. Антони Г. Ҷомеашиносӣ / Тарҷумаи Манучеҳр Сабурӣ. – Техрон, 1389. – 416 с.
6. Аҳмадӣ Ҳ. Қавмият ва қавмгароӣ дар Эрон: афсона ва воқеият. – Техрон, 1378. – 380 с.
7. Атласи комили гетишиносӣ. Созмони ҷуғрофӣ ва картографияи гетишиносӣ. Чопи шашум. – Техрон, 1374. – 850 с.
8. Баҳроми М. Таҳаввулотҳои Афғонистон пас аз 11-уми сентябр ва таъсири он ба Эрон. – Техрон, 1389. – 280 с.
9. Баррасиҳои стратегӣ. – Техрон: Муассисаи байналмилалии таҳқиқоти Савқ-ул-ҷайшӣ, 1389. – 316 с.
10. Бегдилӣ А. Чолиши НАТО дар бурунмарзҳои аврупоӣ. Фаслномаи мутолиоти Осиёи Марказӣ ва Қафқоз. – Кобул, 1386. – 365 с.
11. Бертон Р. Қавмшиносии сиёсӣ / Тарҷумаи Носир Фақуҳӣ. – Техрон, 1380. – 520 с.
12. Биниш А. Афғонистони муосир ва чолиши созмони сиёсӣ. – Кобул, 1388. – 630 с.
13. Боқирпур А. Ҳаммосаи ҳузур. – Техрон: Интишороти дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ, 1378. – 375 с.
14. Ботомур Т. Нухбагон ва ҷомеа / Тарҷумаи Алӣ Ризо Тайиб. – Техрон, 1369. – 415 с.
15. Бошрия Ҳ. Ҷомеашиносии сиёсӣ: нақши нерӯҳои иҷтимоӣ дар зиндагии сиёсӣ. – Техрон, 1376. – 520 с.
16. Бузон Б., Ваер А. Манотик ва қудратҳо / Тарҷумаи Р. Қаҳрамонпур. – Техрон, 1388. – 340 с.
17. Васуқӣ М., Некхулқ А. Мабонии ҷомеашиносӣ. – Техрон, 1377. – 380 с.
18. Виллям Д. Гузаргоҳи Афғонистон / Тарҷумаи Саидмуҳсини Муҳсиниён. – Техрон, 1365. – 455 с.
19. Воизӣ Ҳ. Афғонистон ва созҳои ноқиси ҳувияти миллӣ. – Техрон, 1381. – 250 с.

20. Гавҳарӣ М.А. Сиёсати хориҷии Буш: иқдом ё тағйир. – Техрон, 1383. – 465 с.
21. Герард Ф. Решаёбии ихтилофоти Афғонистон ва Покистон, эҳёи толибон / Тарҷумаи Муҳаммадамин Хуррамӣ. – Техрон, 1386. – 620 с.
22. Голифорд М.Л. Сарзамин ва мардуми Афғонистон / Тарҷумаи Муртазо Асъадӣ. – Техрон: Интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1368. – 650 с.
23. Громов Б. Артиши сурх дар Афғонистон / Тарҷумаи Азиз Ориёнфар. – Техрон: Маркази чоп ва интишороти Вазорати умури хориҷа, 1375. – 516 с.
24. Гулӣ А. Сохтори сиёсӣ ва иҷтимоии туркманҳо. – Техрон, 1366. – 355 с.
25. Ғубор М.М. Афғонистон дар масири таърих. – Пешовар, 1388. – 350 с.
26. Ғубор М.М. Афғонистон дар масири таърих. Ҷилди 2. – Кобул, 1384. – 320 с.
27. Дархур М. Роҳбурди кишварҳои минтақавӣ ва фароминтақавӣ нисбат ба хуруҷи нерӯҳои Амрико аз Афғонистон. Фаслномаи роҳномаи сиёсатгузорӣ. – Техрон, 1391. – 345 с.
28. Дастёр Ҳ. Амрико дар гӯристони императориҳо. Моҳномаи иттилооти сиёсӣ – иқтисодӣ. – Кобул, 1390. – 630 с.
29. Донишёр А.Э. Ҷанги Афғонистон ва Шӯравӣ. – Техрон, 1371. – 280 с.
30. Достиев А. Аз худ натавон гурехтан. – Душанбе: Адиб, 2001. – 180 с.
31. Жерар Ш., Жан Б. Атласи стратегии ҷаҳон / Тарҷумаи дуктур Иброҳим Ҷаъфарӣ. – Техрон: Интишороти «Иттилоот», 1366. – 800 с.
32. Иззатӣ И. Геостратегия. – Техрон, 1384. – 560 с.
33. Иззатӣ И. Геополитика дар қарни бисту якум. – Техрон: Интишороти «Самт», 1380. – 480 с.
34. Исломи А. Хувияти миллӣ ва инқилоби исломӣ. Фаслномаи улуми сиёсӣ. – Техрон 1379. – 416 с.
35. Истоат Ҷ., Ҷаҳониён Ш. Далелҳо ва раванди таҳочуми низомии Амрико ба Ироқ. – Техрон: Иттилооти сиёсӣ-иқтисодӣ, 1387. – 445 с.
36. Камп Ҷ., Ҳерклюи Р. Ҷуғрофиёи стратегии Ховари Миёна / Тарҷумаи Сайид Маҳдӣ Хусайнии Матин. – Техрон, 1383. – 380 с.

37. Китоби огоҳ. Маҷмӯаи мақолот перомуни Эрон ва Ховари Миёна. –Техрон, 1362. – 290 с.
38. Қудратӣ С.М., Абдулмунъим С. Афкор ва асрори 11-уми сентябр / Тарҷумаи Исмоил Иқбол. – Техрон, 1385. – 320 с.
39. Локст Ю. Масоили геополитикӣ / Тарҷумаи доктор Аббос Огоҳӣ. – Техрон: Дафтари нашри фарҳанги исломӣ, 1368. – 420 с.
40. Меҳриддин М. Тақобули арзишҳои қабилавӣ бо арзишҳои мардумсолорӣ дар низои Афғонистон. – Техрон, 1393. – 275 с.
41. Макс В. Чома ва иқтисод / Тарҷумаи Аббос Манучехрӣ. – Техрон, 1374. – 345 с.
42. Мақсудӣ М., Ҳайдарӣ Ш. Дигаргунии мафҳуми терроризм, баррасии мавриди терроризм дар Ҳинд. Фаслномаи сиёсӣ-иқтисодӣ. – Техрон, 1388. – 480 с.
43. Маҷмӯаи мақолот перомуни Афғонистон. – Техрон: Маркази таҳқиқоти Афғонистон, 1370. – 300 с.
44. Маҷмӯаи мақолоти дуввумин семинари Афғонистон. Рақобати Амрико ва Шӯравӣ. – Техрон: Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ, 1370. – 350 с.
45. Маҷмӯаи мақолоти понздаҳумин ҳамоиши Осиеи Марказӣ ва Кафқоз. – Техрон: Интишороти Вазорати умури дохила, 1388. – 367 с.
46. Маҳмадов.А. Сиёсатшиносӣ. Душанбе: Ирфон, 2010. – 442 с.
47. Матин М. Сиёсати қавмӣ. Гузидае аз мақолоти сиёсӣ-амниятӣ. Ҷилди 1. – Техрон, 1378. – 520 с.
48. Маширзода Ҳ. Таҳаввул дар назарияи равобити байналмилалӣ. – Техрон, 1384. – 345 с.
49. Маширзода Ҳ. Таҳаввул дар назарияҳои равобити байналмилалӣ. – Техрон, 1384. – 350 с.
50. Меҳрин Н. Пиромуни кудато-қиём. – Ҳолланд, 1395. – 180 с.
51. Меҳрубон. Ҷанг алайҳи терроризм ва афзоиши ҳамлаҳои интиҳорӣ дар Ироқ ва Афғонистон. Фаслномаи роҳбурд. Шумораи 16. Афғонистон, 1378.
52. Мондл Р. Чехраи мутағайири амниятӣ миллӣ. Тарҷумаи Пажӯҳишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ. – Техрон, 1377. – 460 с.
53. Морганто Ҳ. Сиёсати миёни миллатҳо / Тарҷумаи Ҳумайро Маширзода. – Техрон, 1374. – 390 с.
54. Муллоҷонв П. Муқаддимаи низоъшиносӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2006. – 280 с.
55. Мучтаҳидзода П. Ҷуғрофияи сиёсӣ ва сиёсати ҷуғрофияӣ. – Техрон: Интишороти «Самт», 1381. – 450 с.

56. Муҳаммад А. Тоҷик - тоҷвар. – Душанбе, 2018. – 52 с.
57. Муҳаммадинасаб Ш. Нақши бозигарони хориҷӣ дар пайдоиши толибони қурбониёни ҷанги сард // Маҷаллаи ҳамшахрии дипломатик. – Техрон, 1388.
58. Муттақӣ И. Амрико ҳажмунии шикананда. Номаи дифоъ. – Техрон, 1385. – 320 с.
59. Нурӣ Р. Демократияи тавофуқӣ ва заминаҳои он дар Афғонистони ҷандқавмӣ пасоҷанг. – Техрон, 1393. – 420 с.
60. Орун Р. Мароҳили асосии сайри андеша дар ҷомеашиносӣ / Тарҷумаи Боқир Парҳом. – Техрон, 1343. – 318 с.
61. Офтоб А. Таърихнависию форсӣ дар Ҳинд ва Покистон. – Лоҳур: Хонаи фарҳангии Ҷумҳурии Исломии Эрон, 1364. – 412 с.
62. Пахлавон Ч. Афғонистони асри муҷоҳидин ва баромадани толибон. – Техрон: Интишороти «Қатра», 1377. – 535 с.
63. Пешгоҳифард З. Ҷойгоҳи Афғонистон дар стратегияи низомӣ навини ҷаҳонӣ. Нашриятӣ таҳқиқоти улумӣ корбурдию ҷуғрофиёӣ. Ҷилди 8. – Техрон, 1387. – 280 с.
64. Пуё Ш. Сохтори суннатӣ ва қабилавӣ: монети таҳким ва ниҳодинасосии демократия дар Афғонистон. – Кобул, 1388. – 456 с.
65. Раҳимӣ М.И., Назарӣ А. Шукуҳи ҳузур (Афғонистон ва аввалин интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ). – Техрон, 1384. – 180 с.
66. Раҳимӣ С.М. Геополитикаи Афғонистон дар қарни бисту якум. – Кобул, 1391. – 416 с.
67. Раҳимпури А. Таҳаввулотӣ геостратегӣ дар садаи бисту якум ва ҷойгоҳи минтақаи Эрон. – Техрон: Маҷаллаи иттилооти сиёсӣ-иқтисодӣ, 1381. – 318 с.
68. Раҳмонов А.А. Баъзе роҳҳои ҳалли низоъ дар аҳди қадим ва миёнаи мардуми тоҷик. – Душанбе, 2001. – 220 с.
69. Ричард Д. Сохторӣ ва омӯзиш / Тарҷумаи Муҳаммад Ҳусайн. – Техрон, 1379. – 245 с.
70. Роберт Г.Т. Ақаллиятҳои миллигаро ва бархӯрдҳои сиёсӣ / Тарҷумаи Ҳамидризо Каримӣ. – Техрон, 1379. – 418 с.
71. Рӯзномаи асноф. – Техрон, 1389. – №166.
72. Рӯзномаи Ҷумҳурии Исломи. – Техрон, 1387.
73. Рӯзномаи «Салом». – Техрон, 1751.
74. Рӯҳонӣ Ҳ. Сарвати милли ё қудрати милли, улувият бо қадом аст? – Техрон, 1385. – 350 с.
75. Рӯҳонӣ Ш. Фарзияҳои наҷодӣ дар улуми иҷтимоӣ ва сиёсӣ ва баррасиҳои фарҳангии таърихӣ ҷой надорад. – Техрон: Моҳонаи иттилооти сиёсӣ-иқтисодӣ, 1388. – 456 с.

76. Руша Г. Тағйироти иҷтимоӣ / Тарҷумаи Мансури Вусук. – Техрон, 1370. – 320 с.
77. Салимӣ А. Нигоҳе ба назариёти геополитикӣ // Маҷаллаи «Моҳномаи маърифат». – Кобул, 1381.
78. Салимони П. Ҷиноъти озор ва азият дар Афғонистон ба номи конун // Ҳамшаҳрии дипломатик. – Техрон, 1383.
79. Сачҷодӣ С.А. Ҷомеашиносии Афғонистон. – Кобул, 1391. – 552 с.
80. Сачҷодӣ А. Ҷомеашиносии сиёсии Афғонистон, қавм, мазҳаб ва ҳукумат. – Техрон, 1380. – 600 с.
81. Сарфароз М. Ҷунбиши толибон аз зухур то уфул. – Техрон, 1390. – 490 с.
82. Смит А. Манобеи қавмии натионализм // Фаслномаи мутолиоти роҳбурдӣ. – Техрон, 1379.
83. Смит А. Натионализм: назария, идеология, таърих / Тарҷумаи Мансури Ансорӣ. – Техрон, 1383. – 450 с.
84. Субҳонӣ М. Роҳбурди ҷадиди Амрико дар Афғонистон // Фаслномаи сиёсати хориҷӣ. – Кобул, 1388.
85. Таманноӣ Ф. Сиёсати хориҷии Амрико дар Афғонистон. – Техрон: Интишороти Пажӯҳишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ, 1387. – 450 с.
86. Таманноӣ Ф. Сиёсати хориҷии Амрико дар Афғонистон. – Техрон, 1387. – 535 с.
87. Таманноӣ Ф. Стратегияи Иёлотӣ Муттаҳида дар мубориза бо терроризм. – Техрон: Донишгоҳи Шаҳид Биҳиштӣ, 1385. – 390 с.
88. Тимурхонов Л. Таърихи миллии ҳазора / Тарҷумаи Азиз Туғён. – Техрон, 1372. – 450 с.
89. Толибӣ М. Афғонистон ва масъалаи ҳуруҷи нерӯҳои низомии НАТО. – Кобул: Маркази байналмилалӣ мутолиоти сулҳ, 1391. – 465 с.
90. Тоҷик М. Гуфтумон ва сиёсат. – Техрон, 1383. – 280 с.
91. Умедӣ А. Минтақагарой дар Осиё: нигоҳе ба созмонҳои Осаон, Сорк ва Аку. – Техрон: Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ, 1388. – 420 с.
92. Урузгонӣ Ф. Тасаллути фарҳанг ва сохтори қабилавӣ – қавмӣ дар баробари миллатсозӣ. – Кобул, 1390. – 355 с.
93. Усмон И. Мулки бесиёсат. – Душанбе, 1996. – 220 с.
94. Усмон И. Сулҳнома. Душанбе: Матбуот, 2001. – 552 с.
95. Фақуҳӣ Н. Қавмшиносии сиёсӣ. – Техрон, 1380. – 490 с.
96. Фарҳанг М. Афғонистон дар панҷ асри охир. – Қум: Интишороти «Исмоилиён», 1366. – 280 с.

97. Фаҳими Ҳ. Афғонистон сақфи чаҳон / Тарҷумаи Сарвар Дониш. – Қум, 1362. – 260 с.
98. Фирӯзободӣ С. Назарияи ниҳодгароии неолиберал ва ҳамкориҳои байналмилалӣ. – Техрон, 1377. – 416 с.
99. Фулодӣ Д. Дин, фарҳанг, сиёсат. Бунёди инкишофи маданӣ. – Техрон: Бунёди инкишофи маданӣ, 1382. – 395 с.
100. Хантингтон С. Назарияи бархурди тамаддунҳо / Тарҷумаи Муҷтабо Амирӣ. – Техрон, 1374. – 565 с.
101. Хушандом Б. Баррасии ҳузури НАТО дар Афғонистон. – Техрон, 1387. – 316 с.
102. Ҳодиён Ҳ. Заъфи сохтори давлату миллатсозӣ дар Афғонистон. Маркази таҳқиқоти стратегӣ // Фаслномаи роҳбар. Кобул, 1388.
103. Ҳофизниёи М. Усул ва мафҳуми геополитика. – Машҳад, 1387. – 290 с.
104. Ҳошимиён М., Ходим Ф. Биниши геополитикии Амрико ба Халиҷи Форс ва стратегияҳои ин кишвар дар ин минтақа. – Техрон: Муассисаи байналмилалӣи энергӣ, 1386. – 360 с.
105. Ҷеймс Д., Роберт Ф. Назарияҳои мутаориз дар равобити байналмилалӣ / Тарҷумаи Алӣ Ризо Тайиб, Ваҳид Бузургӣ. – Техрон, 1376. – 419 с.
106. Ҷон С.Ҷ. Барқарорӣи назм пас аз мунозиа / Тарҷумаи Аскарӣ Қахрамонпур. – Техрон, 1389. – 520 с.
107. Шаҳронӣ И. Таърихчаи ақвом ва қабоил дар Афғонистон. – Кобул: Интишороти «Фарҳанг», 1391. – 465 с.
108. Шофей Н. Табйини сиёсати савумин давлати Обама дар Афғонистон ва Покистон. – Кобул, 1389. – 388 с.
109. Яздонқом М. Амрико пас аз 11-уми сентябр. – Техрон: Пажуҳишкадаи мутолиоти роҳбурдӣ, 1384. – 378 с.

Адабиёт ба забони англисӣ

110. Agarwal, R. Afghanistan: Implications of The Bilateral Security Agreement // Research Fellow, Institute for Defense Studies and Analyses (IDSA). New Delhi, 2014. –P.13.
111. Arnoldy, B. How the Afghanistan war became tangled in India vs. Pakistan rivalry // The Christian Science Monitor. –2011. –№20. Available at <http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2011/0120/How-the-Afghanistan-war-became-tangled-in-India-vs.-Pakistan-rivalry>.

112. Axelord, R., Robert K. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies & Institutions // World Politics. – 1985. – Vol.38. – No.1. – P.4.
113. Terner B. Religion and state formation: A Commentary on Recent debates // Journal of Historical Sociology. – 1982. – No. 1. –P. 82.
114. Baldwin, D. Neorealism & Neoliberalism: The Contemporary Debate. – New York: Columbia University Press, 1993. – P.29-33.
115. Baldwin, D. Theories of International Relations. – Princeton University, 2008. –P. 289.
116. Behrman, H.W. The Practice of Facilitation: Managing Group Process and Solving Problems. – Greenwood, 1998. –P. 78-81.
117. Brown, V. Security and Political Development in Afghanistan in 2014 and After: Endgame or New Game // Outlook on Security. – 2014. –№. 5. –P.20.
118. Corinna, V. Conflict Assessment Afghanistan American Friends // Service Committee. – 2009. –№5. – P.42.
119. D’Souza, S.M. Afghanistan in South Asia: Regional Cooperation or Competition? // South Asian Survey. – 2009. –№16 (1). –P.23.
120. Decoster, J. Negotiating The Great Game: Ending The U.S Intervention in Afghanistan // The Fletcher Forum of World Affairs. – 2014. –№5. – P.87
121. Dorronsoro, G. Waiting for The Taliban in Afghanistan // Carnegie Endowment for International Peace. – 2012. –№15. – P.14.
122. Dougherty, J.E., Robert L. Contending Theories of International Relations // Addison Wesley Publishing Company. – 1996. – P. 138.
123. Simell G., Coser L., Rosenberg B. Sociological Theory. – New York: Me Millan, 1976. –P.175.
124. Gurr, R., Keohane, R. International Institutions and state power // Essays in International Relations Theory. – 1989. –№6. –P.112-114.
125. Jalalzai, M.K. The Unwanted US Withdrawal from Afghanistan // Outlook afghanistan.net. Available at http://outlookafghanistan.net/topics.php?post_id=916
126. Jeong, M. Afghan Opium Crop Set for Record High // The Guardian. Available at: [http://www.theguardian.com/World/Afghan-Opium - Crop-record-High-United-Nations](http://www.theguardian.com/World/Afghan-Opium-Crop-record-High-United-Nations), Accessed on: 12/11/2014.
127. Deutsch K.Q., Oberschall A. Social Movement Ideology Interest and Identities. – New Brunswick: Transaction, 1993. – P.30.
128. Katzman, K. Afghanistan: Current Issues and U.S. Policy // Congressional Research Service. – 2003. –№3. –P. 20.

129. Katzman, K. Security and U.S Policy // Specialist in Middle Eastern Affairs. – 2015. –№24. –P.42.
130. Coser L. The Function of Social Conflict. – New York: The Free Press 1956. – P.3
131. Lake, E., Dozier, K. 4 of Taliban 5 Will Likely Fight Again // Spies Say. The Daily Beast. – 2014. Available at: [http://www.thedailybeast.com/Articles/2014/06/09/4-of-Taliban-5-Will-Likely-Fight-Again-US-Spies Say.Html.p.4](http://www.thedailybeast.com/Articles/2014/06/09/4-of-Taliban-5-Will-Likely-Fight-Again-US-Spies-Say.Html.p.4)
132. Lipset, S.M. Political Man: The Social Bases of Politics. The Johns Hopkins University Press, 1991. – P.71
133. Magnier, M. Pakistan, India assess U.S. withdrawal plans // Los Angeles Times. – 2011. available at <http://articles.latimes.com/2011/jun/24/world/la-fg-afghanistan-neighbors-20110624>.
134. Mearsheimer, J. Guns Won't Win The Afghan War // The New York Times. – 2011. November 4. –P.146.
135. Mearsheimer, J.J. Guns Won't Win The Afghan War // The New York Times. – 2011. November 4.53.
136. Morgenthau, H.J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. – New York: Alfred A. Knopf, 2011. –P.201
137. Oberschall A. Social Movement, Ideologies, Interest and Identifies. New Brunswick: Transaction Publishers, 1993. –P. 97-98.
138. Onuf, N. World of Our Making. United State: University of South Carolina press, 1989. –P.157.
139. Black P.W., Scimecca J. Conflict Resolutio // International Studies Quarterly. –1963. –№.16. –P.65.
140. Price, R., Christian R. Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivist // European Journal of International Relation. – 1998. –Vol. 4. –№.3. –P. 256.
141. Dahrendorf R., Collins R. Three Sociological Traditions. Oxford: oxford University press, 1985. pp. 67-73.
142. Roberts, A. Doctrine and Reality in Afghanistan // Survival. – 2009. – №51 (1). –P. 33.
143. Roskin, M.G., Berry, N. The New World of International Relations. New Jersey: Prentice Hall, 1999. –P.139.
144. Ruggie, J.G. What make the world Hand together? Neo – Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge // International Organization. – 1998. –№ 52 (4). –P.861.
145. Ruttig, T. EASO Country of Origin Information Report Afghanistan Taliban Strategies – Recruitment // European Asylum Support Office Bureau. –2012. –№11. –P.22.

146. Schaffer, H. Afghanistan and Pakistan: perspectives from Russia // The Hindu. Available at <http://www.thehindu.com/opinion/op-ed/article2208167.ece>
147. Sharma, P. The Prospects for Reconciliation in Afghanistan // South Asian Journal. – 2012. – №3. – P. 35.
148. Shinn, J., Dobbins, J. Afghan Peace Talks. A Primer Santa Monica: RAND Corporation, 2011. – P.15.
149. Tilly. From Mobilization to Revolution. – New York: Addison weseley, 1979. – P.194-200.
150. Vishal, C. The Unfinished War in Afghanistan 2001-2014 // Institute for Defense Studies & Analyses New Delhi, Pentagon Press / Peace Training and Research Organization (PTRO). – 2015. – P.172
151. Weihua, C., Qin J. Reaction mixed to Obama's troop plan, China Daily, available at <http://usa.chinadaily.com>.

آءاءبئء با ءورسئ

1. ابوالحسن شئرآزئ؁ ءببب الله و آءونء مهربزئ؁ مسعود (1380). ءصلنامه ءءصصئ علوم سئآسئ. سال ءءارم؁ شمارء هءءم.
2. اءمءئ؁ ءمئء. (1378). قومئء و قوم گرآئئ ءر آئرآن؛ اءسانه و واقئئء. ءهران: انءءءارات نئ.
3. ارزگانئ؁ غلام سءئ. (1390). ءسلء ءرهنك و ساءءار ءببئئئ - قومئ ءر برآبر ملت سآزئ؁ كآبل.
4. آرون؁ رئمون. 1364. مرآءل اساسئ سئر انءئشه ءرءامعه شناسئ. ءرءمه: باقر ٱرهام؁ ءهران: انءءءارات آموزشئ انقلاب.
5. اسلامئ؁ على رضا. (1379). «هوءئء ملئ و انقلاب اسلامئ». ءصلنامه علوم سئآسئ. شمارء سئ وءءارم.
6. اسمئء آءنئئ. (1379). «منابع قومئ ناسئونالئسم». ءصلنامه مطالعات راهبرءئ. شمارء اول.
7. اسمئء؁ آءنئئ. (1383). ناسئونالئسم: نظرئء؁ آبولوژئ؁ ءارئء. ءرءمه منصور انصآرئ؁ ءهران: موءسه مطالعات ملئ.
8. اطاعت؁ ءواء؁ ءهآنئآن؁ شهاب؁ (1387). ءلائل و روءء ءهآءم نظامئ آمركا به عراق؁ اطالعات سئآسئ اقءصاءئ؁ ءهران: سال 22؁ شمارء 7 و 8.
9. اطلس كامل ءئءاشناسئ. (1374) سازمان ءءرافئآئ و كارءوكرافئ ءئءاشناسئ؁ ءآآ ششم؁ ءهران.
10. آءءاب اصغر (1364). ءارئء نوءسئ ءارسئ ءر هءء و ٱاكسءآن. لاهور: ءانه ءرهنك ءمهورئ اسلامئ آئرآن.
11. آمئءئ. ع. (1388). منطقه گرآئئ ءر آسئآ: نكاهئ به سازمان هآ آسه آن؁ سارك و اكور. ءهران: ءءءر مطالعات سئآسئ و ببئ الملئ.
12. امئر اءمءئ؁ هوشنك. (1381). «ءرءسءءوء مءهوم سئآسء هآ قومئ». ءهران: ماهنامه ءامعه سالم. شمارء ببسء وئكم.
13. آمئئئآن؁ بهاءر (1381). ٱئ افكءءن نظام نوءئ ءهآنئ: ءببئء رءءار آمركا ٱس از 11 سءءمبئر. ءهران: مءله سئآسء ءارءئ. سال 16؁ ٱآببب.
14. باءامور؁ ءئ. (1369). نءبءه ءآن وءامعه. ءرءمه: على رضاطئب؁ ءهران: انءءءارات ءانشكاه ءهران.

15. باقرپور، عباس، (1378)، حماسه حضور. تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
16. برتون، رولان. (1380). قوم‌شناسی سیاسی. ترجمه: ناصر فکوهی، تهران: انتشارات نی.
17. بررسی‌های استراتژیک، (1389). تهران: مؤسسه بین‌المللی تحقیقات سوق‌الجیشی، شماره 3.
18. بشیریه، حسین. (1376). جامعه‌شناسی سیاسی: نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی. تهران: انتشارات نی.
19. بهرامی. محمدرضا (1389)، تحولات افغانستان پس از 11 سپتامبر و تاثیر آن بر ایران، تهران: همشهری دیپلماتیک، شماره چهل و سه.
20. بوزان، ب. و ویور، ا. (1388). مناطق و قدرتها. ترجمه ر. قهرمانپور، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
21. بیگدلی، علیرضا، (1386)، افغانستان، چالش ناتو در بیرون مرزهای اروپا، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال شانزدهم، دوره چهار، شماره پنجاه و نه.
22. بینش، عبدالوحد. (1388). افغانستان معاصر و چالش سازمان سیاسی. کابل: مرکز مطالعات و تحقیقات راهبردی افغانستان.
23. پهلوان، چنگیز (1377). افغانستان عصر مجاهدین و برآمدن طالبان، تهران، نشر قطره.
24. پویا، شریف. (1388). ساختار سنتی و قبیله‌ای؛ مانع تحکیم و نهادینه‌سازی دموکراسی در افغانستان.
25. پیشگاهی فرد، زهرا (1387). جایگاه افغانستان در ژئواستراتژی نظام نوین جهانی. نشریه تحقیقات علوم کاربردی جغرافیایی، ج 8، شماره 11.
26. تاجیک، محمدرضا. (۱۳۸۳). گفتمان، یادگفتان و سیاست. تهران: موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
27. تمنا، فرامرز (1385). استراتژی ایالات متحده در مبارزه با تروریسم. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
28. تمنا، فرامرز، (1387)، سیاست خارجی آمریکا در افغانستان. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
29. تیمورخانوف، لطفی. (۱۳۷۲). تاریخ ملی هزاره، مترجم: عزیز طغیان.
30. جونز، ست. جی، و همکاران، (1389)، برقراری نظم پس از منازعه، ترجمه: عسگر قهرمان پور بناب، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
31. جیمز دوعرتی، رابرت فالتزگراف. (1376). نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل، ترجمه علی رضا طیب، وحید بزرگی. تهران: قومس، جلد اول.
32. حافظ‌نیا، محمدرضا (1385). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. مشهد: انتشارات پاپلی، چاپ اول.
33. خوش‌اندام، بهزاد، (1387) بررسی حضور ناتو در افغانستان، تهران: پژوهشنامه سازمان‌های بین‌الملل - جلد دوم، شماره چهار - مرکز تحقیقات استراتژیک.
34. دانشیار، امیر اعتماد (1371). جنگ افغانستان و شوروی. تهران: انتشارات بهینه.
35. درخور، محمد. (1391). راهبرد کشور های منطقه و فرا منطقه ای نسبت به خروج نیرو های امریکا از افغانستان. تهران: فصلنامه ره‌نامه سیاست‌گذاری، سال سوم، شماره دوم، تابستان.
36. دهشیار، حسین. (1390)، امریکا در گورستان امپراتوری ها، کابل: ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره 286.

37. دهشيار، حسين. (1390). سياست های سه گانه يکپارچگی و بحران افغانستان. تهران: فصلنامه روابط خارجی، سال سوم، شماره سوم.
38. دوليتل، ريجارد (1379). «سازه انگاری و آموزش Online». ترجمه محمد حسن شيخ السلامی. نشریه پژوهش و سنجش. شماره 33.
39. دوئرتی جيمز؛ و فالتزگراف، رابرت؛ (1377). نظریه های متعارض در روابط بين الملل، ترجمه ی علی رضا طيب و وحید بزرگی، تهران: نشر قومس، چاپ دوم، جلد دوم.
40. دوئرتی، جيمز و فالتزگراف، رابرت (1383). نظری های متعارض در روابط بين الملل. ترجمه وحید بزرگی و علیرضا طيب، تهران: انتشارات قومس، جلد اول.
41. رابرت گر، تدا. (1379). «اقلیت های ملی گرا و برخورد های سیاسی». ترجمه: حمیدرضا کریمی، فصلنامه مطالعات راهبردی. شماره اول.
42. رحيم پور، علی (1381). تحولات ژئو استراتیژیک در سده بیست و یکم و جایگاه منطقه ای ایران. تهران: مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره 183 و 184.
43. رحیمی، سردار محمد. (1391). ژئوپلیتیک افغانستان در قرن بیستم. کابل: انتشارات سعید.
44. رحیمی، محمد عیسی، و نظری، عبدالطيف. (1384). شکوه حضور (افغانستان و اولین انتخابات ریاست جمهوری). ایران: کمیسیون فرهنگی حزب وحدت اسلامی مردم افغانستان.
45. روحانی، حسن (1385). ثروت ملی یا قدرت ملی اولویت با کدام است؟! فصلنامه راهبرد، شماره 39.
46. روزنامه اصناف. شماره 1166. تهران: 3 دلو 1389.
47. روزنامه جمهوری اسلامی. تهران: 22 سرطان 1387.
48. روزنامه سلام. تهران: شماره 1751.
49. روسانی، شاپور. (1388). «فرضیه های نژادی در علوم اجتماعی و سیاسی و بررسی های فرهنگی، تاریخ جای ندارد». تهران: ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره صد و بیست و هشتم.
50. ریشه، گی. (۱۳۷۰). تغییرات اجتماعی. ترجمه: منصور وثوق. تهران: نشر نی.
51. سبحانی، مهدی، (1388)، راهبرد جدید آمریکا در افغانستان، تهران: فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و سوم، شماره سه.
52. سجادی، سید عبدالقیوم، (1391). جامعه شناسی سیاسی افغانستان، کابل: انتشارات مؤسسه تحصیلات عالی خاتم النبیین.
53. سجادی، عبدالقیوم. (1380). جامعه شناسی سیاسی افغانستان؛ قوم، مذهب و حکومت. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
54. سرفراز، محمد، (1390). جنبش طالبان از ظهور تا افول. تهران: انتشارات سروش.
55. سلیمانی، پیمان، (1383)، جنایت آزار و اذیت در افغانستان به نام قانون، تهران: همشهری دیپلماتیک، شماره هجده، نیمه دوم مرداد.
56. سلیمی، عبدالکریم، (1381)، نگاهی به نظریات ژئوپلیتیک، ماهنامه معرفت، تیر ماه.
57. شالیان، ژرار - پیرراژو، ژان، (1366). اطلس استراتژیک جهان، ترجمه دکتر ابراهیم جعفری تهران: انتشارات اطلاعات.
58. شفيعی، ن. و قنبری پاسارگادی، ف. (1388). جایگاه هند در سیاست خارجی آمریکا پس از جنگ سرد. سیاسی - اقتصادی.
59. شفيعی، نوذر، (1389)، تبیین سیاست سومین دولت اوپاما در افغانستان و پاکستان (آف- پاک)، تهران: فصلنامه بين المللی روابط خارجی، سال دوم، شماره پنج.
60. شهرانی، عنایت الله. (۱۳۹۱) تاریخچه اقوام و قبایل در افغانستان، کابل: انتشارات فرهنگ.

61. طالبی، معصومه. (1391). افغانستان و مسئله خروج نیرو ها نظامی ناتو. کابل: مرکز مطالعات صلح.
62. عبدالله خانی، علی، (1384). امنیت بین الملل. تهران: انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر.
63. عزتی، عزت الله (1384). ژئو استراتژی. تهران: سمت.
64. عزتی، عزت الله (1380). ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم. تهران، انتشارات سمت.
65. علی آبادی، علی رضا (1372). افغانستان. تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
66. غبار، میر غلام محمد، (۱۳۸۸). افغانستان در مسیر تاریخ. پشاور: انتشارات خاور انترپرائزیز.
67. فرهنگ، محمد صدیق، (1366). افغانستان در پنج قرن اخیر، قم: انتشارات اسماعیلیان.
68. فکوهی، ناصر. (1380). قوم شناسی سیاسی. تهران: انتشارات نی.
69. فهیمی، هویدی. (1362). افغانستان سقف جهان. ترجمه: سرور دانش، قم: انتشارات مالک اشتر.
70. فولادی، دای، (1382). دین، فرهنگ، سیاست، تهران: بنیاد انکشاف مدنی.
71. فیروز آبادی، سید جلال. (1377). «نظریه نهادگرایی نئولیبرال و همکاری های بین الملل». تهران: سیاست خارجی، سال دوازدهم شماره 3.
72. قدری سعید، محمد و عبدالمنعم سعید (1385). افکار و اسرار 11 سپتامبر. ترجمه اسماعیل اقبال. تهران: موسسه مطالعات اندیشه سازان نور.
73. کتاب آسیا (3) (ویژه افغانستان پس از طالبان)، (1383)، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر، تهران.
74. کمپ، جفری؛ هارکاو، رابرت (1383). جغرافیای استراتژیک خاورمیانه. ج 1. ترجمه سید مهدی حسینی متین. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
75. کتاب آگاه. (1362). مجموعه مقالات پیرامون ایران و خاورمیانه. تهران: انتشارات آگاه.
76. گرر، فردریک، (1386)، ریشه یابی اختلافات افغانستان و پاکستان، احیای طالبان، ترجمه: محمد امین خرمی، تهران: ماهنامه همشهری دیپلماتیک، شماره هفدهم، شهریور.
77. گرومف، بوریس (1375). ارتش سرخ در افغانستان، ترجمه عزیز آریانفر، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
78. گل محمدی، احمد. (1381). جهانی شدن، فرهنگ و هویت. تهران: انتشارات نی.
- گلی، امین. (۱۳۶۶). ساختار سیاسی و اجتماعی ترکمن ها. تهران: نشر علم.
79. گلیفورد، مری لونیس (1368). سرزمین و مردم افغانستان، ترجمه مرتضی اسعدی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
80. گوهری مقدم، ابودر (1383). سیاست خارجی بوش قدام یا تغییر. تهران: همشهری دیپلماتیک، شماره 38.
81. گیدنز، انتونی. (۱۳۸۹). جامعه شناسی. مترجم: منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
82. لاکست، ایو (1368). مسائل ژئوپلیتیک، ترجمه دکتر عباس آگاهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
83. مارجر، ماتین. (۱۳۷۸). «سیاست قومی». گزیده ای از مقالات سیاسی امنیتی. ج ۱. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
84. ماکس وبر، جامعه و اقتصاد، ترجمه عباس منوچهری، تهران: مولا، 1995/1374.
85. ماندل، رابرت. ۱۳۷۷. چهره متغیر امنیت ملی. ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
86. متقی، ابراهیم (1385). آمریکا هژمونی شکننده. نامه دفاع، تهران: شماره چهارم.
87. مجتهد زاده، پیروز (1381). جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی. تهران: انتشارات سمت.

88. مجموعه مقالات پانزدهمین همایش آسیای مرکزی و قفقاز (1388)، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران: چاپ اول.
89. مجموعه مقالات دومین سیمینار افغانستان (1370). رقابت امریکا و شوروی. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
90. محمدی نسب، شیرین، (1388)، نقش بازیگران خارجی در پیدایش طالبان قربانیان جنگ سرد. تهران: همشهری دیپلماتیک، شماره سی و چهار - فروردین.
91. مشید، مهردادین، (1393). تقابل ارزش های قبیله با ارزش های مردم سالاری در نزاع افغانستان.
92. مشیرزاده، حمیرا (1384). تحول در نظریه های روابط بین الملل. تهران: انتشارات سمت.
93. مقصودی، م. و حیدری، ش. (1388). دگرگونی مفهوم تروریسم؛ بررسی موردی تروریسم در هند. تهران: سیاسی - اقتصادی.
94. مهربان، ا. (1378). جنگ علیه تروریسم و افزایش حملات انتحاری در عراق و افغانستان. فصلنامه راهبرد، شماره 16.
95. مهرین، نصیر. (1395). پیرامون کودتا - قیام. هالند: انتشارات شاهنامه.
96. مورگنتا، هانس جی (1374). سیاست میان ملت ها، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.
97. نوری، رامش. (1393). دموکراسی توافقی و زمینه های آن در افغانستان چند قومی پسا جنگ.
98. هادیان، حمید، (1388)، ضعف ساختاری دولت ملت سازی در افغانستان، فصلنامه راهبرد، شماره 51، مرکز تحقیقات استراتژیک.
99. هاشمیان، مسعود و خادم، فاضله (1383). بینش ژئوپلیتیک آمریکا به خلیج فارس و استراتژی های این کشور در این منطقه. موسسه بین المللی انرژی.
100. هانتینگتن، ساموئل. (۱۳۷۴). نظریه برخورد تمدنها. ترجمه: مجتبی امیری، تهران: وزارت خارجه.
101. واعضی، حمزه، (1381). افغانستان و سازه های ناقص هویت ملی، تهران: نشر عرفان.
102. وثوقی، منصور و نیک خلق، علی اکبر. (۱۳۷۷). مبانی جامعه شناسی. تهران: انتشارات خردمند.
103. ویلهلم، دیتیل (1365). گذرگاه افغانستان، ترجمه سیدمحسن محسنیان، تهران.
104. یزدان فام، محمود، (1384). آمریکای پس از 11 سپتامبر. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

1. www.khorasanzameen.net
2. www.nwuandishi.com
3. www.thedailybeast.com